

VERNE
A FÖLD
ALFEDEZÉSE
II.



BUDAPEST,
FRANKLIN-TISZULI

824.841/
12

DERNEGYULA



ÖSSZES

MUNKAI

A FÖLD
FELFEDEZÉSE

BUDAPEST, FRANKLIN-TÁRSULAT.





A FÖLD FELFEDEZÉSE

A HIRESEBB UTAZÓK TÖRTÉNETE
A LEGRÉGIBB IDŐKTŐL A XVIII. SZÁZADIG

IRTA

JULES VERNE

MAGYARRA FORDITOTTA ÉS FÜGGELÉKKEL ELLÁTTA

D^r BROZIK KÁROLY

II.

MÁSODIK KIADÁS

HUSZONNYOLCZ KÉPPEL



BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT

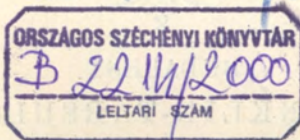
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1911

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

824. 841/2



TARTALOM.

MÁSODIK KÖTET.

I. FEJEZET.

Közép-Amerika meghódítói.

I.

Hojeda. — Amerigo Vespucci. — Róla nevezik el az Uj-Világot. — Jean de la Cosa. — Pinzon Yanez. — Bastidas. — De Lepe Diego. — De Solis Diaz. — Ponce de Leon és Florida. — Balboa fölfedezi a Csendes tengert. — Grijalva Mexikó partjaihoz jut Lap 9

I.

Cortez Ferdinánd. — Jelleme. — Kineveztetése. — Az expedició felszerelése, Velasquez Cortezt visszahívja. — Cortez kiköt Vera Cruzban. — Mexikó és Montezuma császár. — Tlaskala. — Cortez útja Mexikóba. — A császár fogolylyá lesz. — Narvaez veresége. — A «Noche triste». — Az otumbai csata. — Cortez Mexikót másodszer is ostrom alá fogja és elfoglalja. — Útja Hondurászba. — Útja Spanyolországba. — Az expedició a Csendes-tengeren. — Cortez másodszer is elmegy Spanyolországba. — Cortez halála 35

III.

A hármasszövetség. — Pizarro Ferencz és testvérei. — Don Diego d'Almagro. — Az első kísérletek. — Peru kiterjedése, népei, királyai — Atahualpa a fogságban; váltságdíja és

halála. — Alvarado Péter. — Almagro Csiliben. — A hóditók egymással összetűznek. — Almagra főben járó pere és kivégztetése. — Pizarro Gonzalo és Orellano expedíciói. — Pizarro Ferenczet orgyilkosok megölik. — Testvére Gonzalo fellázad, de legyőzik és kivégzik

79

II. FEJEZET.

A föld első körülhajózója.

Magalhaes, ifju kora, első viszontagságai. — Magalhaes hazát cserél. — Előkészületek az expedícióra. Rio de Janeiro. — S. Julian kikötő. — A legénység egy része fellázad. — A bűnösöket kemény büntetés éri. — A Magalhaes-szoros. — A patagonok. — A Csendes-tenger. — Los Ladrones szigetek. — Zebu és a Filippinek. — Magalhaes halála. — Borneo. — A Molukki-szigetek és termékeik. — A Trinidad és a Victoria egymástól elválnak. — Az expedíció a Jó-Reménység-fokot körülhajózza s Európába visszatér. — Az utolsó szerencsétlenségek

121

III. FEJEZET.

Az északi sarkexpedíciók és az északnyugati átjáró keresése.

I.

A normannok. — Vöröshajú Erik. — A Zeno testvérek. — Cabot János. — Cortereal. — Cabot Sebestyén. — Willoughby. — Chancellor

166

II.

Verrazzano János. — Cartier Jakab és három útja Kanadába. — Hochelaga városa. — A dohány. — A skorbut.

Roberval útja. — Forbisher Márton és utazásai. — Davis János. — Barentz és Hoemskerke. — A Spitzbergen-szigetek. — Az első tél Novaja-Zemlyán. — Az expedíció visszatér Európába. — Az expedíció emlékei... 207

IV. FEJEZET.

Kalandos utazások és a kalózháborúk.

Drake. — Cavendish. — De Noort. — Walter Raleigh... 250

V. FEJEZET.

Misszionáriusok és gyarmatosok. Kereskedők és turisták.

I.

Mi különbözteti meg a XVII. századot a XVI-iktól? — A fölfedezett területek gondosabb átkutatása. — Az aranykeresést az apostoli buzgalom váltja fel. — Az olasz misszionáriusok a Kongó partjain. — A portugall misszionáriusok Abissziniában. — Brue Szenegáliában és Flacourt Madagaszkárban működik. — India, Indo-Khina és Japán apostolai... 280

II.

A hollandok a fűszertermő szigeteken. — Lemaire és Schouten. — Tasman. — Mendana. — Queiros és Torres. — Pyrard de Laval. — Pietro della Valle. — Tavernier. — Thévenot. — Bernier. — Knox Robert. — Chardin. — De Bruyn. — Kaempfer 287

VI. FEJEZET.

I.

A nagyban való kalózkodás.

Dampier Vilmos vagy a tengerek királya a XVII. században 321

A sark és Amerika.

Lap

Hudson és Baffin. — Champlain és La Sale. — Az angolok az Atlanti-tenger partjain. [— A spanyolok Dél-Amerikában. — A XVII. század végeig szerzett ismeretek összefoglalása. — A fokmérés. — A haladás a térképrajzolásban. — Az első matematikai földrajzi ismeretek — — — — — 329

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A FÖLD FELFEDEZÉSE.

II.

Országos Széchényi Könyvtár

ELSŐ FEJEZET.

Közép-Amerika meghódítói.

I.

Hojeda. — Amerigo Vespucci. — Róla nevezik el az Uj-Világot. — Jean de la Cosa. — Pinzon Yanez. — Bastidas. — De Lepe Diego. — De Solis Diaz. — Ponce de Leon és Florida. — Balboa felfedezi a Csendes tengert. — Grijalva Mexiko partjaihoz jut.

Kolumbus és társai úgy leveleikben mint elbeszéléseikben nagy előszeretettel beszéltek arról, hogy mily gazdagok az újonnan felfedezett tartományok arany és gyöngyökben; ez elbeszélések mindenfelé elterjedtek és számos kapzsi kereskedőnek meg sok kalandra vágyó nemesnek fantáziáját felizgatták.

1495 április 10-én a spanyol kormány közzétett egy rendeletet, a mely mindenkinek megengedte a fölfedező vállalatok szervezését; de a visszaélések, melyek ennek következtében előfordultak és Kolumbus panaszai, a ki ebben saját kiváltságainak megsértését látta: azt eredményezték, hogy ama rendeletet 1497 junius 2-án visszavonták. Négy évvel később a fölfedezéseket megszorító rendeletet meg kellett újítani s ez alkalommal, hogy a dolognak még nagyobb súlyt kölcsönözzenek, a rendelet áthágóit szigorúbb büntetésekkel fenyegették.

Valóságos fölfedezési láz uralkodott akkor, melyet Badajoz püspöke, Fonseca, ki az indiai ügyeket vezette s a ki Kolumbusnak annyi panaszra adott okot, előmozdított és fokozott.

Alig indult el az admirális S. Lucarból harmadik útjára, és már újabb négy fölfedezési vállalat szervezéséhez fogtak, melyek élén gazdag hajótulajdonosok állottak és pedig első sorban a Pinzon testvérek és Amerigo Vespucci.

E vállalatok elseje, mely négy hajót foglalt magában, 1499 május 20-án hagyta el Santa Mária kikötőjét. A vállalat élén de Hojeda Alonzo állott, részt vett még benne de La Cosa Juan mint kalauz és Amerigo Vespucci, alkalmasint mint a hajóhad csillagásza.

Mielőtt ez útnak történetét egész röviden elbeszelnék, néhány adatot fogunk közölni e három férfiú életéről, kik közül különösen az utóbbinak már annyiban is fontos szerep jutott az újvilág felfedezése körül, a mennyiben ez róla kapta nevét.

Hojeda 1465 körül Cuencaban született, a Medina-Celik házában nevelkedett s első babérait a mók elleni háborúban aratta; később Kolumbust második útjában elkísérte s ez alkalommal rideg elszántságának és találékony eszének több ízben fényes tanujeleit adta. Vajjon mi idézte elő a teljes szakadást Kolumbus és Hojeda között, a ki pedig kiváló szolgálatokat tett az admirálisnak különösen 1495-ben, midőn elszánt fellépésével eldöntötte a La Vega-i csatát, melyben a szövetkezett karaibokat tönkretették, — nem tudjuk. Annyi azonban bizonyos, hogy Hojedának sikerült hazatérte után Fonseca támogatását és pártfogását kinyerni úgyannyira, hogy mint némelyek mondják, India minisztere még az admirális utolsó útjára vonatkozó naplót és az akkor fölfedezett vidékek térképét is megmutatta neki.

Hojeda első kalauza La Cosa Juan volt, a ki alkalmasint Santoñában a Biscayai-öböl partjain

született. Még mielőtt Kolumbust első és második útjában, midőn a hidografus tisztét teljesítette, részt vett volna, már több tengeri útat tett meg, különösen Afrika partjain.

La Cosa térképrajzolói ügyességét bizonyítja két igen érdekes térkép, mely tőle származik: az egyik fel vannak jegyezve mindazok az adatok, melyek 1500-ból származnak és Afrikára vonatkoznak; a másikon pedig, a mely szintén pergamenten készült és szintén gazdagon van festékekkel díszítve, Kolumbus és követőinek fölfedezései láthatók.

A második kalauz Roldan Barthelemy volt, a ki szintén részt vett Kolumbus egyik útjában és pedig abban, a melyben Pariát elérte.

Amerigo Vespucci feladata, a mint említettük, nem volt határozottan körülírva; őt azért vitték magukkal, hogy segítsen fölfedezéseket tenni (per ajutare a discoprire, mint ő maga mondja Soderini-hez olaszul írt levelében).

Amerigo Vespucci 1451 márczius 9-én Firenzében tekintélyes és igen vagyonos szülőktől született. Jó sikerrel tanulta a matematikát, a természettant és az asztrologiát, mint akkor nevezték. Történelmi és irodalmi tanulmányai, a mennyiben leveleiből megítélhetjük, meglehetősen hiányosak voltak. 1492 körül minden határozott cél nélkül elhagyta Firenzét és Spanyolországba ment, hol először kereskedéssel foglalkozott. Egy ideig Sevillában tartózkodott, a hol honfitársának Juanoto Bernardi-nak tekintélyes kereskedésében mint üzletvezető működött.

Miután e cég adta meg Kolumbusnak a második útjához szükséges pénzeszközöket, valószínű, hogy Vespucci már ez időben megismerkedett Ko-

lumbussal. Juanotonak 1495-ben bekövetkezett halálával az örökösök Vespuccit a czég fejévé tették.

Ez állásában azonban nem maradt meg sokáig, hanem vagy azért, mert azt tehetségeihez mértén csekélynek tartotta, vagy azért, mert őt is megragadta a fölfedezési láz vagy talán azért, mert hitte, hogy az újonnan felfedezett és oly gazdagnak hirdetett földön gyorsan nagy kincsekre tehet szert: 1499-ben Hojeda vállalatához csatlakozott. Legalább ezt bizonyítja ez utóbbinak vallomása, azon perben, melyet a fiskus Kolumbus örökösei ellen indított.

A kis hajóhad, a mely mint mondottuk, négy hajóból állott, május 20-án indult el Santa-Máriából, délnyugatnak tartott és huszonhét nap alatt már amerikai földhöz ért még pedig azon helyre, melyet Venezuelának neveztek el azért, mert a bennszülöttek házai czölöpökön állottak s így az ott talált helységek önkénytelenül Velenczére emlékeztettek. Hojeda, miután néhány sikertelen kísérletet tett a bennszülöttekkel szóba állani, s miután ezek néhány támadását visszaverte, Margarita-szigethez evezett; ezután az Orinokotól kelet felé még vagy nyolczvan mértföldnyi útat megtett, a mire azután visszatért a Paria-öbölbe, melynek egyik bemélyedését las Perlas öbölnek nevezte el azért, mert a partján lakó bennszülöttek gyöngyhalászatot űztek.

Hojeda a Paria-öböltől kezdve Kolumbus térképe szerint folytatta útját, szerencsésen átjutott a Dragons-Mouth-on, mely Trinidadot a kontinenstől elválasztja s egész a de la Vela fokig hatolt el. Innen a karaibok szigetei felé fordult, a melyeken számos foglyot ejtett, kiket Spanyolországban eladni szándékozott; 1499 szeptember 5-én végre Hispaniolán Jakimoban kikötött.



AMERIGO VESPUCCI (FACSIMILE).

Az admirális, a ki ismerte Hojeda merészségét és nyugtalan szellemét, félt, nehogy újabb zavargó elemek telepedjenek meg a gyarmatban s azért Roldan Franciscot két dereglyével elküldte az újonnan érkezőkhöz, hogy jövetelök célját megtudja és ha szükség volna, partra szállásukat megakadályozza. Az admirális sejtelve nem csalt. Alig hogy Hojeda kiszállt, szóba állott néhány elégületlennel, Xaraguában felkelést támasztott és Kolumbust a szigetről el akarta üzni. Néhány kisebb csetepaté után, melyek nem az ő előnyére dőltek el, Roldannak, Escobar Diegonak és de la Cosa Juannak kellett magukat közbe vetniök, hogy Hojedát a sziget elhagyására bírják. Roppant sok rabszolgát vitt magával, mondja Las Casas, kiket a cadixi piaczon nagy összegekért eladott. Hojeda 1500 februáriusban tért vissza Spanyolországba; őt megelőzték Vespucci és Roldan, kik már 1499 október 18-án értek volt Európába.

A legdélibb szélességi fok, melyet Hojeda ez útjában elért, az északi szélesség negyedik foka volt; különben is a tulajdonképeni fölfedezési útja csak három és fél hónapig tartott.

Ha annak daczára egy kissé részletesebben szólnunk róla, annak az az oka, mert Vespuccinak ez volt az első útja. Néhány író, különösen Varnhagen és legújabbán Major «Tengerész Henrik»-ről szóló munkájában azt vitatja, hogy Vespucci első útja 1497-re esett s így ő előbb lépett volna az Amerikai-kontinensre, mint Kolumbus. Igyekezetünk volt pontosan megállapítani Vespucci ez első útjának idejét; fentemlített állításunkat támogatja Humboldt Sándor tekintélye, a ki annyi évet szentelt Amerika felfedezése történetének tanulmányozására; támogatja továbbá Charton és Codine is; a mely utóbbi e

kérdésről 1873-ban Major munkájának megjelenése alkalmából a párisi földrajzi társulat folyóiratában egy tanulmányt tett közzé.

«És ha igaz is, mondja Voltaire, hogy Vespucci fedezte föl az Amerikai-kontinentst, a dicsőség még sem volna az övé; a dicsőség azt illeti meg, a kinek először volt bátorsága Amerika felé útra kelni, megilleti tehát Kolumbust.» «A dicsőség» mondja Newton Leibnitz-zel folytatott vitájában, «mindig az eszme feltalálójáé marad.» «De hogyan is mehetett végbe 1497-ben egy utazás» kérdjük mi Codinental, «a melynél a kontinens partjaitól nyolczszázötven mértföld hosszú részt fölfedeztek a nélkül, hogy annak nyoma maradt volna akár az egykorú történetíróknál, akár azon vallomásokban, melyeket a Kolumbus örökösei által a spanyol kormány ellen indított perben tettek? e perben ellenkezőleg ki van mutatva, hogy kik és mikor fedezték fel az említett parthosszúság minden részét.»

Végre a Cosa de contratacion irattárában talált hiteles okiratok világosan bizonyítják, hogy Vespucci 1497 augusztus közepétől 1498 május 30-ig Kolumbus elutaztaig Sevillában és San Lucarban azon hajók fölszerelésével foglalkozott, a melyeken az admirális harmadik útját megtette.

A Vespucci utazásáról szóló ránk maradt leírások roppantul zavartak, hiányzik bennök a szabatosság és az időrend; a helyekről, melyeket bejárt, oly hiányos tudósításokat tartalmaznak, melyek az amerikai partok különböző pontjaira egyaránt illenek, azonkívül nincsenek sem ama helyekről, sem Vespucci társairól oly megbízható adatok, melyek a történetírot kellőképen tájékoztatathatnák. Azon levelekben, melyeket csak magyarázóik száma tett híressé, egy

ismert név sincs megemlítve s a bennök fentemlített adatok is minduntalan ellenmondanak egymásnak. «Mintha, csak — mondja Humboldt — a leg-hitelesebb okiratok is meg volnának babonázva azért, hogy bennök mindaz, a mi a firenzei tengerészre vonatkozik, tévútra vezessen.»

Mi Hojeda első útját, melylyel Vespuccinak első útja összeesik, Humboldt után irtuk le, a ki összehasonlította és összevetette a két utazó elbeszéléseinek főbb pontjait. Varnhagen ezzel szemben azt állítja, hogy Vespucci 1497 május 10-én indult el, ugyanazon év június havában a Hondurasz-öbölbe nyomult be, követte Jukatan és Mexiko partjait, bevezett a Misszisszipibe és 1498 februárius végén körülhajózta Floridát. Miután még a Sz. Lőrinczfolyó torkolatánál harminczhét napig pihent volt, 1498 októberben visszatért Cadixba.

Ha Vespucci e bámulatos útat valóban megtette, hisz akkor messze túlszárnyalta volna ő a vele egykorú tengerészeket s ez esetben teljes joggal nevezték el az ő nevéről azon kontinenst, melynek oly hosszú partvonalát fölfedezte. De semmi sincs kevésbbé bebizoyítva, mint ez; másrészt pedig Humboldt véleménye az, a mely a legtekintélyesebb írók szerint a legnagyobb valószínűséggel bir.

Amerigo Vespucci a fentemlített útján kívül még háromszor látogatta meg az Új-Világot; még pedig Humboldt véleménye szerint először Yañez Pinzon kíséretében, d'Avezac nézete szerint pedig Diego de Lepé társaságában (1499—1500). 1500 végén Guiliano Bartholomeo di Giocondo Mánuel király nevében Vespuccival alkuba bocsátkozott s őt rábirta, hogy portugall szolgálatba lépjen. Vespucci ezen hatalmaság költségeire két útat tett meg. Az elsőben

épen úgy nem volt az expedíció vezére, mint az előbbieken és csak mint oly embert vitték magukkal, a ki tengerészeti ismereteinél fogva bizonyos előkerülhető körülmények közt jó tanácsot adhat. Harmadik útjában az amerikai partok mentén a Sz. Ágoston-fok s a déli szélesség, 52-ik foka közt járt.

Vespucci negyedik expedíciója alkalmával az admirális hajója a Fernando de Noronha sziget közelében hajótörést szenvedett, a mely körülmény a többi hajót is meggátolta abban, hogy útjokat eredeti irányban folytassák és a Jó Reménység fokának megkerülésével Malakkába eljussanak; e miatt azonkívül Braziliában a Minden Szentek kikötőjében partra is kellett szállaniok. E negyedik útját Vespucci kétségkívül Coelho Gonzalo társaságában tette meg. A mi illeti a harmadik vállalatát, annak vezéréről semmit sem tudunk.

E különböző expedíciók Vespuccit nem gazdagították meg, helyzete a portugall udvarnál oly kevéssé volt fényes, hogy visszatért Spanyolország szolgálatába, a hol is 1508 márczius 22-én piloto majornak nevezték ki. Miután e hivatalával elég jövedelem járt, élte hátralevő napjait, ha nem is bőségben, de gond nélkül töltötte el, míg nem 1512 februárius 22-én Sevilleben meghalt. Ő is, mint Kolumbus, azon hittelt szállott sírba, hogy utazásaiban Ázsia partjait látogatta meg.

Amerigo Vespucci különösen azáltal tett szert hírnévre, hogy az új-világot, nem Kolumbusról nevezték el a mint az igazságos lett volna, hanem ő róla. Azonban ezért a felelősség nem őt terheli. Sokáig elég jogtalanul szemtelenséggel, csalással és hazudozással vádolták őt, midőn azt mondták róla, hogy csak Kolumbus hírnevét akarta elhomályosí-

tani, a midőn a fölfedezés dicsőségét, a mely őt semmiképen sem illette meg, magának tulajdonította. Vespuccit úgy Kolumbus, mint többi kortársai szerették és becsülték és saját irataiban sincs semmi olyasvalami, a mi e rágalomnak alapjául szolgálhatna. Hét nyomtatott okirat maradt reánk, melyek Vespuccit vallják szerzőjükül. Négyben elbeszéli röviden a négy útját; két levelében, melyeket Lorenzo de Pier Francesco de Medici-hez intézett, harmadik és negyedik útját írja le; végre egy ugyanazon személyhez intézett levelében az indiai fölfedezésekről szól. Ezen okiratok kis könyvek alakjában nyomtatásban is megjelentek és rövid idő múlva különböző fordításokban egész Európában ismertekké lettek.

Egy bizonyos Hylacomilus, kinek valódi neve Waldseemüller Márton volt, tette meg először 1507-ben a javaslatot, hogy az új világ Amerikának neveztessek. Könyve, melyben e javaslatot megtette, Saint-Dié-ben jelent meg s *Cosmographiae Introductio* címet viseli. És csakugyan 1509-ben egy földrajzi kompendium, a mely Strassburgban látott napvilágot, már Waldseemüller javaslatára szerint járt el; 1520-ban pedig Baselben adták ki Pomponius Mela munkáját, ehhez csatoltak egy térképet, a mely az új világot is, még pedig «Amerika» elnevezés alatt ábrázolja. Ez időtől fogva naponként szaporodott azon munkák száma, melyek mind Waldseemüller javaslatát követték.

Néhány évvel később Waldseemüller, a ki ezalatt értesült arról, hogy ki volt az igazi felfedező és hogy mily értéke volt Vespucci utazásainak, kihagyta munkájából mindazt, a mit ez utóbbiról mondott s Vespucci nevét mindenütt a Kolumbuséval he-

lyettesítette. De már késő volt! Tévedése szentesítést nyert.

Vespucci maga aligha értesült azon hírekről, melyeket róla Európában terjesztettek s arról, a mi Saint-Dié-ben történt. Azon bizonyítékok, melyek becsületességét egyhangúan bizonyítják, végre is tisztára fogják őt mosni azon érdemetlen vád alól, mely még soká nehezedett az ő emlékére.

Hojedával majdnem egyidejűleg más három expedíció is elhagyta Spanyolországot. Az első, mely egy hajóból állott, 1499 június havában hagyta el a Saltes-i homokpadot (Palost). A vezér Pier Alonso Niño volt, a ki már az admirális alatt is szolgált annak két utolsó útjában; volt Niñoval egy sevillai kereskedő Guerra Kristóf; kétségkívül ez utóbbi fedezte a vállalat költségeit. Az útnak a Paria-part felé inkább kereskedelmi, mint tudományos céljai voltak; azért is semmi új fölfedezés sem történt, hanem annál több gyöngyöt hozott a két utazó 1500 aprilis havában Spanyolországba, úgy, hogy honfitársai kapzsiságát és azon vágyát keltették fel, hogy többen is hasonló kalandokra induljanak,

A második expedíció élén Vicente Yañez Pinzon állt, a ki Alonso öcscse, a «Pinta» vezére volt; ez utóbbi irigykedett annyira Kolumbusra és tette magáévá e hazug jelszót:

A Castilla y a Leon
Nuevo Mundo dia Pinzon.

Yañez Pinzon, a ki annyira odaadó volt az admirális iránt, a mennyire Alonso irigykedett reá, annak 1492-ki első útjához a költségek nyolczadrészét előlegezte és ugyanabban a vállalatban a Niña-t vezérelte.

Yañez Pinzon 1499 deczember havában indult el négy hajóval, a melyek közül 1500 szeptember végén csak kettő tért vissza Palosba. Utazónk valamivel lejjebb érintette a kontinenst, mint néhány hónappal előbb Hojeda, átkutatta azután a partokat mintegy 700—800 mértföldnyi hosszúságban, fölfedezte a déli szélesség $8^{\circ}20'$ a alatt fekvő Szent Ágoston fokot, követte a partokat északkeleti irányban a Rio Grande-ig, melyet «Santa Maria de la Mar dulce»-nek nevezett el és ugyanazon irányban folytatva útját eljutott a San-Vicente fokig.

Vége Diego de Lepe 1500 januaristól juniushig két dereglyéjével ugyanazon partokat járta be. Ez utazás egyedüli fontos eredménye volt, hogy a kontinens partjainak csapását a Sz. Ágoston fokon túl meghatározta.

Alig hogy Lepe visszatért Spanyolországba, már ismét két hajó indult el a cadixi kikötőből, melyeket Rodrigo de Bastidas gazdag és tekintélyes spanyol ember szerelt fel oly czélből, hogy új földeket fedezzenek fel, mellékczielja volt, hogy aranyat és gyöngyöket gyűjtsenek, melyeket akkor üvegárúért meg más értéktelen tárgyakért cseréltek be a bennszülöttektől.

Az expedíciót tulajdonképen Juan de la Cosa vezérelte, kinek ügyessége közmondásos volt s aki, miután bejárta az újvilág partjait, ismerte is azokat.

A tengerészek elérték a kontinenst, meglátogatták a Szinu folyót, az Uraba-öblöt, végre megérkeztek a Panama földszorosba benyuló Puerto del Retretehez, vagyis de los Escribanoshoz. E kikötő, melyet Kolumbus csak 1502-ben november 26-án látogatott meg, az egykor híres, de most romban

heverő «Nombre de Dios» városától tizenhét mért-földnyire fekszik.

Röviden szólva az expedíció, melyet egy kereskedő rendezett, Juan de la Cosa ügyessége következtében egyike lett azoknak, melyek fölfedezésekben a leggazdagabbak. Szerencsétlenségre, a mily sikeres volt eleinte, oly szomorúan végződött. A hajók Xaragua-öbölben tönkre mentek, a mi Bastidast és La Cosat arra kényszerítette, hogy szárazon menjenek el San-Domingoba. Itt azután Bovadilla, ezen igazságos ember, e példaképe a kormányzóknak, a ki Kolumbussal, mint már elmondtuk, oly csúnyán bánt el, a két fölfedezőt azon ürügy alatt, hogy a xaraguai indusoktól aranyat vettek el, elzáratta és Spanyolországba küldte, a hová egy borzasztó vihar után, melyben a hajók egy része elpusztult, el is értek.

Ezen eredményekben oly dús expedíció után a felfedezést célzó utak néhány éven át ritkábbakká lettek; a spanyolok az időt inkább arra szentelték, hogy megszilárdítsák uralmukat azon helyeken, hol telepítvényeik voltak.

1493-ban megkezdték Hispaniola gyarmatosítását, midőn is Izabella városát felépítették. Két évvel később Kolumbus maga bejárta a szigetet s ama vad kutyák segélyével, melyeket az indusok üldözésére betanítottak volt, hatalma alá vetette a szegény vadakat s kényszerítette őket, kik egész életükben semmit sem dolgoztak, hogy a bányákban a roppantul fárasztó munkát végezzék. Bovadilla s utána Ovando, kik úgy bántak a bennszülöttekkel, mint a marhákkal, szétosztották őket a gyarmatosok közt. E szerencsétlen emberekkel a spanyolok napról-napra kegyetlenebbül bántak el. Aljas árulás által

Ovando Xaragua királynéját s ennek háromszáz előkelő alattvalóját hatalmába kerítette. Egy adott jelre mindannyit a nélkül, hogy valami hibát követtek volna el, kardélre hányatta. «Néhány éven át, mondja Robertson, az arany, melyet a spanyol kincstárba szállítottak, körülbelül 460,000 pesot (majdnem két millió ezüst forint) tett ki, annál feltünőbb ez összeg, ha meggondoljuk, hogy a pénz értéke a XVI. század eleje óta mennyire emelkedett.» 1511-ben Velasquez Diego és háromszáz embere meghódította Kubát és itt ismét megújultak azon öldöklési és rablási jelenetek, melyek a spanyol nevet oly híressé tették. Az indusoknak levágták a kezeiket, kiszurták a szemöket és ha lassú tűzön nem süttették meg, legalább is forró olajat vagy olvasztott ólmot csepegtettek sebeikre, hogy kicsalják tőlük azon kincseket, melyeket, mint a spanyolok hitték, elrejtettek. Gyorsan is csökkent a népesség száma és közeledett az idő, mikor az teljesen kiveszett. Olvasnunk kell Las Casasnak, ezen üldözött népfajta fáradhatatlan védelmezőjének munkáját, hogy megható elbeszéléséből fogalmat szerezhessünk ama szenvedésekről, melyeknek a bennszülötteket alávetették.

Kubában a spanyolok Hattney kazikát foglyukká tették és máglyára ítélték. Midőn már a czölöpökhöz volt kötve, egy francziskánus mindenképen igyekezett őt a keresztény hitre téríteni s a többi közt azzal is kecségtette, hogy az esetben, ha megkeresztelkedik, azonnal a paradicsomba fog jutni.

«Vannak-e a gyönyör ama színhelyén, melyről beszélsz, spanyolok is?» — kérdezé Hattney. «Igen» — felelt a szerzetes — «de csak olyanok, a kik az életben jók és igazságosak voltak.» «Nem

hiszem» — volt a felháborodott kazika válasza — «hogy még akár a legjobbban is legyen csak egy szikrája is akár a jónak akár az igazságosságnak. Nem akarok oly helyre jutni, a hol ez átkozott emberek közül csak egygyel is találkozhatnám.»

Ez egyetlen tény nem mutatja-e eléggé az elkeseredettség ama fokát, melyre ama szerencsétlen népeiséget juttatták? És e rémes kegyetlenségek mindenütt ismétlődtek, a hová csak spanyol a lábát tette! De vessünk fátyolt azon nép embertelenségeire, mely magát civilizáltnak tartotta s a mely másokat, kik kevésbbé voltak vadak, mint ők maguk, a keresztény vallásra, a szeretet és kegyelem e vallására akarta téríteni.

Az 1504. és 1505-ik évben négy hajó foglalkozott az Uruba-öböl átkutatásával. Ez az első vállalat, melyben de la Cosa János viselte a fővezérséget. Ugyanezen időre esik Hojeda harmadik útja, melyet a Kokvibakoa-nak nevezett földre intézett; bizonyos, hogy megtörtént — mondja ez útról Humboldt — de részletei nagyon homályosak.

1507-ben Juan de Solis és Pinzon Yañez egy nagy kiterjedésű földet fedeztek fel, melyet Jukatan név alatt ismerünk. Habár ezen expedicziót semmi nevezetes esemény sem teszi emlékezetessé, mondja Robertson, mégis meg kell említenünk azért, mert más roppantul fontos felfedezésekre vezetett. Ugyanezen ok miatt beszélünk majd későbbben Ovampo Diego útjáról is, a kit megbíztak, hogy Kubát körülhajózza, ezt meg is tette s így első bizonyította be, hogy azon föld, melyet Kolumbus a kontinens kiegészítő részének tekintett, csak egy nagy sziget.

Két évvel később Juan Diaz de Solis és Pinzon délnek hajóztak, átlépték az egyenlítőt s elhatoltak

a déli szélesség 40-ik fokáig s csodálkoztak, midőn e hosszú út alatt jobbról mindig szárazföldet láttak. Több ízben partra is szállottak s mindannyiszor ünnepiesen birtokba vették a földet, de segélyeszközeik csekélysége miatt gyarmatot sehol sem alapíthattak. Az utazásnak leginkább szembeötlő eredménye az volt, hogy az emberek maguknak a Föld eme részének kiterjedéséről is helyesebb fogalmat szereztek.

Az első, a kinek az a gondolata támadt, hogy e partokon is kellene egy gyarmatot alapítani, Hojeda volt, kinek kalandos utazásairól már fentebb szótunk. Hojeda, bár vagyona nem volt, de mivel bátorságát és vállalkozó szellemét ismerték, könnyen talált társakat, a kik a vállalathoz szükséges pénzt előteremtették.

Ugyanezen időben (1509-ben) Nicuessa Diego, Hispaniola egyik gazdag gyarmatos, ugyanazon célból szervezett egy vállalatot. Ferdinánd király, a ki az olcsó biztatással soha sem fukarkodott, mindkettőjüket bőven ellátta kiváltság-levelekkel és megtisztelő címekkel, de ezeken kívül támogatásukra egy fillért sem adott. A király az új kontinenst két kormánynyal ajándékozta meg: az egyiknek hatalma a la Vela foktól a Darien-öbölíig nyúlt, a másiké pedig Gracias a Dios-ig. Az elsőt Hojeda, a másikat meg Nicussa kapta meg. E két hódítónak ez alkalmal kevéssbé jó indulatú néppel volt dolga, mint a minők az Antillák lakói. Földjük elfoglalását sehogy sem akarták engedni és védelmi harcukban oly eszközökkel is rendelkeztek, melyek a spanyolokra nézve újak voltak. Azért is a harc elkeseredetté lett. Egyetlenegy csatában Hojedának hetven embere pusztult el a vadak nyilai alatt, melyeket a

«Kurare»-nek nevezett rettenetes méregbe mártottak s melyekkel ha csak kis sebet is ütöttek valakin, az meghalt. Nicuessának a maga részéről szintén nehéz állása volt úgy, hogy a két rendbeli tekintélyes segítség daczára, melyet Kubától kapott, a vállalatban résztvevők nagyobb része vagy a kapott sebek következtében, vagy a kiállott fáradoalmak, nélkülözések és betegségek folytán még ugyanazon évben elpusztult. Azok, a kik minden bajt túléltek, Balboa vezérlete alatt a Darien szoroson Santa-Maria el Antigua nevű kis gyarmatot alapították.

Mielőtt Balboanak bámulatosan merész expedíciójáról szólanánk, meg kell említenünk egy ország fölfedezését, a mely a kontinensbe mélyen benyúló Mexikoi-öbölnek éjszaki határán fekszik. 1502-ben Juan Ponce de Léon a legrégebbs spanyol családok egyikének ivadéka, Ovandoval együtt Hispaniola szigetére ért. Ezen sziget meghódításában ő is részt vett, sőt 1508-ban Portoricot is spanyol hatalom alá vetette. Miután Ponce de Léon az indusoktól hallotta, hogy Bimini szigetén egy csodálatos forrás van, melynek vize azt, a ki belőle iszik, megifjítja, elindult annak felkeresésére. Valószínű, hogy utazónk, habár nem is volt több ötven évesnél, érezte a megifjodás szükségét.

Ponce de Léon tehát saját költségeire három hajót felszerelt és 1512 márczius 1-jén Portorico San-German nevű kikötőjéből elindult. Útját a Lucayas-szigetesoportnak vette, a melyet ép oly gondosan átkutatott, mint a Bahama-k több szigetét. Ha nem is találta meg a fiatalság forrását, melynek létében elég naivul hitt volt, legalább ráakadt egy tájékra, melyet ő termékenynek tartott s a melyet Floridának nevezett el és pedig vagy azért, mert

virágvasárnapján kötött ki rajta vagy mert oly virágzónak látta. Egy ilyen fölfedezés más kutatót, ki kevésbé van meggyőződve annak lételéről, a mit keres, teljesen kielégített volna. De Ponce de Léon folytatta a keresést, szigetről-szigetre ment, megízlelt minden forrást, de fehér hajszájai csak nem lettek ismét feketékké és homlokának ránczai sem simultak le. Végre is megunta az örökös csalódásokat s hat havi eredménytelen keresés után felhagyott vele és Perez de Ortubia-t meg de Alaminos Antonio kalauzát bízta meg a további kutatással, maga pedig október 5-én Portoricoba visszatért. «Sok csufolódást kellett itt elszenvednie», mondja Charlevoix atya, «mert betegen jött haza s az útban csak megöregedett.»

Ezen expediciót, melyet oly nevetséges ok szült s mely eredményeiben mégis oly gazdag volt, azon utazások közé lehetne sorolni, melyeket csak az emberek mulattatására találtak ki, ha oly komoly történetírók, mint Martyr Péter, Oviedo, Herrera és Garcilasso de la Vega valódisága mellett nem tenének tanubizonyságot.

Vasco Nuñez de Balboa, ki tizenöt évvel fiatalabb volt, mint Ponce de Léon, Bastidással jött Amerikába és először Hispaniola szigetén telepedett le. De mint annyi honfitársa, daczára a «repartimiento»-nak, a mely neki is juttatott osztályrészüil indusokat, annyira adósságba sülyedt, hogy forróbb vágya nem volt, mint számos hitelezői elől menekülni. Szerencsétlenségére egy kormányrendelet állott fenn, a mely megtiltotta minden a kontinens felé induló hajónak, nehogy fizetésre képtelen adósok elszállítását elvállalja. Balboa találékony szelleme azonban e nehézséggel is meg tudott küzdeni; egy üres hordóba

bujt s úgy hömpölyögtette magát azon hajóra, melyen Encisco a Darien-szoros felé indulóban volt. Akarva, nem akarva a vállalat vezetőjének emberei közé fel kellett fogadnia ezen becsempészett kalandort, a ki, mint később megmutatta, csak a törvény szolgálai elől tudott megfutni. A spanyolok, a kik az Antillákon megszokták, hogy mindenütt csak csekély ellenállásra találjanak, a kontinens vad és harcias népeit nem tudták egy könnyen hatalmuk alá hajtani. Belső villongásaik következtében kénytelenek voltak Santa-Maria el Antiguaba visszavonulni, azon gyarmatba, melyet a Darien szoroson az Encisco helyébe vezérül választott Balboa alapított volt.

Ha Balboa félelmessé tette is magát a bennszülöttek előtt személyes bátorsága és Léoncillo nevű vad kutyája által, melytől jobban féltek, mint húsz katonától s a mely rendes zsoldot kapott: más részt bizonyos rokonszenvet is tudott az indusokban maga iránt kelteni az által, hogy mindenkor igazságot gyakorolt és haszontalan, cél nélküli kegyetlenkedést meg nem tűrt. Balboa több éven át gyűjtötte az értékes adatokat az Eldoradora, azon aranyban gazdag országra nézve, melybe ő maga nem juthatott ugyan el, de a melynek megközelítését utódainak könnyebbé tette.

Így szerzett tudomást, hogy hat napi járó földre egy másik tenger van, a Csendes-tenger, a mely Perunak, az aranyban bővelkedő országnak partjait mossa. Balboa, a kinek épen oly szívós természete volt, mint akár Corteznek akár Pizarronak, de a kinek a gondviselés nem engedte meg, hogy a természet adta rendkívüli tulajdonságait kitüntethesse — nem élt csalódásban e hír értéke iránt és felfogta,

hogy mily dicsővé teszi nevét, ha ama földet fölfedezheti.

Maga köré gyűjtött tehát mintegy százkilenczven önkénytest, mind rettenthetetlen katonákat, a kik mint ő, hozzá voltak szokva a háborúhoz s megszokták azon mocsáros vidék egészségtelen levegőjét is, melyben a láz, a dysenteria és a máj betegségei annyira honosak.

Habár a Darien-szoros csak hatvan mértföld széles is, középső részében mégis egy magas hegyláncz húzódik végig, a melynek lábainál roppant termékeny alluvialis réteg oly növényi életet hoz létre, melyről európai embernek fogalma sem lehet. Sűrű, majdnem áthatatlan hálót képeznek a bignonicea-k a páfrányok és az óriási fák között, melyek teljesen eltakarják a napot; valóságos őserdő az, melynek gyér tisztásaiban poshadt víz gyűl össze s a melyet nagy számú madarak, rovarok és emlősök népesítenek be. Balboa előtt ember aligha zavarta meg őket e lakhelyeiken. A levegő tele van párákkal s oly tikkasztó, hogy rövid idő alatt ellankasztja a legedzettebb ember erejét is.

Ezen akadályokhoz, melyeket a természet szégye Balboa útjába gördített, más nem kevésbé veszélyesek is járultak, melyeket ezen vendéggyülölő föld lakói támasztottak. Balboa azonban azon vesélyektől is eltekintett, melyeket a vezetők kétes hűsége és a segélycsapatok fejére hozhattak. Ő el volt szánva minden bajnak szemébe nézni s ezer indus teherhordó, meg ama kutyák egy csapatjával, a melyek már Hispaniolában megkedvelték a bennszülöttek husát, megindult.

Azon törzsek, kikkel Balboa útjában találkozott, nagy élelmi szereikkel együtt a hegyekbe menekül-

tek vagy felhasználták az országuk hegy-völgyes természetét és megkisértették az ellenállást. De emberünk nem volt az, a kit hasonló akadályok céljától visszariaszthattak volna; mindig az övéi közt, megosztva velök a nélkülözéseket és fáradaalmakat, nem egyszer képes volt felkelteni már-már lankadó bátorságukat és oly lelkesedést önteni beléjük, hogy huszonöt nap alatt, a mely idő alatt nem egyszer fegyverrel kellett maguknak utat törniök, elérték céljokat.

Egy hegy tetejéről látta meg Balboa először a végtelen tengert, a melyet négy nappal később a spanyol király nevében birtokba is vett; egyik kezében meztelen kardot viselt, a másikban Castilia zászlaját tartotta, midőn a szertartásos birtokba vétel végbe ment. A Csendes-tenger azon része, melyet Balboa először meglátott, Panamától délkeletre fekszik s maig is a San-Miguel-öböl nevet viseli, melyet utazónk adott volt neki. Balboa a környék kazikáit, kiket meghódított s a kiknél tekintélyes zsákmányra szert tett, szintén kikérdezte, nem tudnak-e valamit a gazdag aranytermő földről? tudósításaik itt is mindenben megegyeztek azzal, a mit már elutazása előtt felőle hallott.

Volt csakugyan dél felé egy nagy ország, melyben még a legigénytelenebb házi eszközöket is aranyból csináltak s melyben a házi állatokat, a lámákat nehéz terhek hordására tanították be. A lámákat a bennszülöttek lerajzolták, mely rajzok a spanyolokat a tevére emlékeztették. Ez érdekes részletek és a nagy mennyiségű gyöngy, melyet látott és kapott, Balboát megerősítették azon hitében, hogy a Marco Polo leírta ázsiai vidékre ért és hogy már nincs messze Zipangu országtól, melynek csodás gazdag-

sága, a mint azt a velencei utazó leírta, folyton szemeik előtt lebegett a kapzsi kalandoroknak.

Balboa ezután még többször végig ment a Darienszoroson és pedig mindannyiszor más és más irányban. Azért is mondhatta jogosan Humboldt, hogy azon földet a tizenhatodik században jobban ismerték, mint az ő korában. Mi több! Balboa a saját utasításai szerint készített hajókon kivezett ama tengerre, melyet fölfedezett s már egy egész hadsereget akart felszerelni, hogy elfoglalja Perut, midőn egyszerre Darien kormányzójának, Pedrarias Davilának rendeletére egy igazságtalan ítélet alapján kivégeztetett; a kormányzó irigyelte tőle a hírnevet, melyet már szerzett s a dicsőséget, a mely kétségtelenül rá háramlott volna, ha tervezett expedíciója sikerül. Peru elfoglalása tehát egyelőre elmaradt; elhalasztotta azt egy embernek bűnös irigysége, a ki Balboa megöletése által ép oly szomorú hírnévre tett szert, mint Herostratos.

Valamint Balboa juttatta Európa birtokába a Perura vonatkozó első, kissé részletesebb tudósításokat, úgy egy másik utazó nem kevésbé fontos értesülést szerzett a mexikói nagy birodalomról, a mely uralmát majdnem egész Közép-Amerikára kiterjesztette. 1518-ban Velasquez Diego Kuba meghódítója négy hajót felszerelt, a vezérlettel de Grijalva Juant megbízta s elküldte, hogy részletesebb tudósításokat szerezzen Jukatan felől, melyet az előbbi évben de Cordova Hernandez meglátogatott. Grijalva egyik hajóján volt Alaminos is mint kalauz, a ki Ponce de Léonnal együtt tette meg az utat Floridába. Azonkívül kétszáznegyven önkénytes is követte Grijalvát, köztük Bernal Diaz del Castillo is, a ki Mexiko meghódításának történetét oly egyszerűen és



BALBOA MEGPILLANTJA A CSENDES-OCZEÁNT

híven írta le s kinek könyvéből mi is nem egy adatot fogunk közölni.

Tizenhárom napi hajózás után Grijalva Jukatan partjain fölfedezte Kozumel szigetét, megkerülte a Kotos-fokot s behatolt a Kampes-öbölbe, melynek partjain Sampoton mellett május 10-én partra szállott; a város lakói, habár eleinte megijedtek a hajóktól, melyeket tengeri szörnyetegeknek tekintettek és a sápadt arcú emberektől, a kik a villámot szórták, mégis oly bátran védelmezték partjaikat, hogy ötvenhét spanyol elesett, a többiek közül megszámosan megsebesültek. Az ilyen szíves fogadtatás persze arra bírta Grijalvát, hogy ne soká maradjon e harcias nép között. Négy napi pihenés után tehát ismét kiszállott a sík tengerre, folytatta útját Mexiko keleti partjai mentén s május 17-én bevezett egy folyóba, melyet a bennszülöttek Tabaszkonak neveztek; nem sok idő telt el azonban s már mintegy ötven, katonákkal telt csolnak támadó szándékkal körülvette a hajókat. Azonban hála Grijalva belátásának s a barátságos integetéseknek, melyekkel a spanyolok nem fukarkodtak, a békét nem zavarta meg semmi sem.

«Mi megmondtuk nekik», írja Diaz Bernal, «hogy mi egy Károly nevű hatalmas császárnak vagyunk alattvalói s hogy azt nekik is el kell ismerniök s akkor jó lesz dolguk. Ők meg azt felelték vissza, hogy van már nekik uralkodójuk és hogy ők nem tudják felfogni, miként ajálhatunk nekik egy másikat mi, a kik alig érkeztünk közéjük s a kik így őket nem is ismerhetjük.» Be kell vallanunk, hogy e felelet nem árul el valami nagy vadságot.

A spanyolok azután cserekereskedést kezdtek és holmi apró értéktelen európai tárgyakért jukkakenye-

ret, kopálgyantát, hal vagy madár formára vert aranydarabokat és ott készített gyapotruhákat kaptak. Miután a bennszülöttek, kiket a Kotos-fok vidékén vettek hajóikra, a Tabaszko melléki lakók nyelvét nem értették, utazóink nem sok időt töltöttek el e folyónál, hanem megint kiszállottak a sík tengerre. Elhaladtak a Goaczakoalko folyó mellett, gyönyörködtek a San-Martin-i hegység hótakarta csúcsaiban s egy folyó torkolatánál vetettek horgonyt, melyet azért, mert a bennszülöttek a béke jeléül sok fehér zászlócskával integettek az idegeneknek, elneveztek «Rio de las Banderas»-nak.

Midőn e helytt Grijalva partra szállott, úgy fogadták, mint valami Istent. Körülfüstölték kopálgyantával és lábaihoz raktak több, mint ezerötszáz piaszter értékű aranyékszert, zöld gyöngyöket és rézbaltaikat. Miután a spanyolok a földet ünnepies szertartások között birtokba vették, folytatták útjokat egy szigetig, melyet «Isla de los Sacrificios»-nak kereszteltek, mert ott egy hosszú lépcső tetején egy oltárfélét s azon öt indus hullát találtak, melyeket előtte való nap áldoztak fel a bennszülöttek akként, hogy felnyitották a szerencsétlenek mellét, kitépték a szivöket s levágták a karjaikat és lábaikat. Nem sokára egy másik kis szigetnél is megállapodtak, melyet San-Juannak kereszteltek azon szentnek nevééről, melynek ünnepe épen azon napra esett s e névhez hozzá tették még a «Kulua» szót, melyet a parton levő indusok folyton emlegettek. Kulua volt Mexikónak régi neve; ezen sziget, melyet kezdetben San Juan de Kulua-nak neveztek, ma San Juan de Ulua név alatt ismeretes.

Miután Grijalva az összegyűjtött aranyat mind egy hajóra rakatta és Kubába küldte, a part men-

tén megint megindult, felfedezte a Tusztai és Tuszpai hegyeket, hasznos adatokat szerzett az ottani népes vidék felől és végre megérkezett a Panuko folyóhoz, a hol őtet egy egész kis csolnakraj megtámadta, melyet csak nagy nehezen tudott szétüzni.

Az utazás itt végét érte; a hajók rongált állapotban, az élelmi szerek fogytán voltak; az önkénytesek nagyobb része vagy megsebesült vagy betegen feküdt s az ép emberek egyáltalában sokkal csekélyebb számban voltak, semhogy e harczias népség között, ha mindjárt valamely erősség védelme alatt is, visszamaradhattak volna. Azonkívül a tiszték között sem volt meg a kellő egyetértés. Azért is kijavították hajóikat a Tonala folyóban, melynek partjain Diaz Bernal, mint maga dicsekedve mondja, első szúrt mexicói földre narancsmagot s visszaindultak Kubába Santiago felé, hová november 15-én meg is érkeztek. Hét hónapot vett igénybe ez út és nem negyvenöt napot, mint azt Denis Ferdinánd és utána Charton is mondja *Régi és újabb utazók* című könyvében.

Fontos eredményekre vezetett ezen vállalat. Először is ismeretessé tette azon hosszú partvonalat, mely Jukatan félszigetének szélét képezi; azután a Kampes-öbölnek és a Mexikói-öböl egy részének partjait. Nem csak az derült ki ez alkalommal, hogy Jukatan nem sziget, hanem számos és pontos adat is gyűlt össze, melyek egy gazdag és hatalmas mexikói birodalomra vonatkoztak. Különösen meglepték ama partokon a spanyolokat a magasabb műveltség jelei, az épületek szépsége, a föld egyes megmívelési módja, a finoman szőtt gyapotkelmék és azon szépen készített arany ékszerek, melyeket a bennszülöttek hordtak. Mindezen dolgok a kubai

spanyolok kincsszomját fölkellették és arra bírták ez újabbkori argonautákat, hogy elfoglalják az itt leírt arany gyapjút.

De Grijalva e veszélyes és ügyesen vezetett vállalatnak, mely az indus civilizációra egész új fényt vetett, gyömolcsét nem élvezhette. A költő sic vos non vobis-a ez esetre is alkalmazható.

II.

Cortez Ferdinand. — Jelleme. — Kineveztetése. — Az expedíció felszerelése, Velasquez Cortezt visszahívja. — Cortez kiköt Vera Cruzban. — Mexiko és Montezuma császár. — Tlaszkala. — Cortez útja Mexikoba. — A császár fogolylyá lesz. — Narvaez veresége. — A «Noche triste». — Az otumbai csata. — Cortez Mexikot másodszer is ostrom alá fogja és elfoglalja. — Útja Hondurászba. — Útja Spanyolországba. — Az expedíció a Csendes-tengeren. — Cortez másodszer is elmegy Spanyolországba. — Cortez halála.

Velasquez be sem várta Grijalva visszaérkeztét, hanem elküldte Spanyolországba az újonnan fölfedezett tartomány termékeit és kérte az indiai tanácsot, úgyszintén Burgos püspökét, hogy ruházzák őt fel nagyobb hatalommal, melynél fogva az új tartományokat elfoglalhassa. Ugyanazon időben megkezdte a tervezett vállalat veszélyességéhez és fontosságához mérten a maga előkészületeit. Ha egyrészt könnyű is volt összegyűjtenie a szükséges anyagot és személyeket, másrészt mint kevésbé bőkezű, hiszékeny és gyanakvó ember (így festi legalább egy egykorú író) csak nehezen tudott a vállalat részére vezért választani. Igaz, hogy ennek oly tulajdonságokkal kellett felruházva lennie, melyek csak ritkán találhatók meg egy emberben: tehetséggel rettenthetetlen bátorságot kellett egyesítenie, melyek nélkül sikerre nem számíthatott, azonkívül tanulékony-

nak és engedelmesnek is kellett lennie, hogy felsőbb rendelet nélkül ne tegyen semmit sem és hogy a vállalat sikerességéből eredő dicsőséget Velasqueznek, a ki semmit sem veszélyeztetett, engedje át. Azok, a kikben volt elég bátorság és vállalkozási szellem, nem akartak egyszerű eszközökké süllyedni; másokban pedig, a kik engedelmeseknek látszottak vagy legalább engedelmességet színleltek, hiányoztak azon tulajdonságok, melyek egy ily rengeteg vállalat sikeres vezetéséhez szükségesek voltak. Némelyek és pedig Grijalva társai azt akarták, hogy egykori vezérüket állítsák ismét a vállalat élére, mások meg legkönnyebben Bermudez Ágoston vagy Velasquez Bernardinoban bíztak volna meg. Ezen alkudozások közben a kormányzó két kegyencze de Duero András, a ki titkára volt és Amador de Lares, kubai ellenőr szövetkezett egy Cortez Fernando nevű hidalgóval oly feltétel alatt, hogy a vállalatból eredő nyereségen osztozkodni fognak.

«Szép és mézes szavakkal éltek», mondja Diaz Bernal, «szörnyen dicsérték Cortezt, biztosították Velasquezet, hogy csak ez az ember méltó ama helyre, hogy ez rettenthetetlen vezér lesz és hű is fog maradni hozzá, mint keresztatyjához; mindezt addig emlegették, míg nem rábeszélték a kormányzót és Cortez az expedíció kapitányává lett. Miután pedig Duero András Velasqueznek titkára is volt, sietett a meghatalmazást elkészíteni, persze a mennyire lehetett Cortez előnyére és miután azt alá is iratta, elvitte szövetségésének.»

Cortez pedig bizonyára nem volt az az ember, a kit Velasquez a vezérlettel megbíz, ha belát a jövőbe. Cortez 1485-ben Medellinben Estremadura egyik városában született; szülei ugyan régi családból szár-



CORTEZ FERDINAND (FACSIMILE).

maztak, de nem voltak vagyonosak. Miután egy ideig Salamancában tanulmányokkal foglalkozott volt, visszatért szülővárosába, hol a csendes és nyugodt élet heves és szeszélyes természetének sehogy sem felelt meg. El is ment nem sokára Amerikába, a hol remélhette, hogy rokonának Ovandonak, Hispaniola kormányzójának, pártfogása mellett csakhamar sokra viheti.

Megérkezése után Cortez valóban több tisztos és haszonnal járó állást foglalt el, azonkívül részt vett azon expediciókban is, melyeket a bennszülöttek ellen intéztek. Szerencsétlenségére míg egy részt megismerkedett az indusok harcz modorával, másrészt megbarátkozott azon kegyetlenséggel is, mely gyakran hozott a castiliai névre szégyent. 1511-ben részt vett Velasquez Diego hadjáratában, melyet Kuba szigete ellen intézett; ez alkalommal annyira kitüntette magát, hogy daczára a vezérével való egyenetlenségnek, melynek okát az újabb kori írók már teljesen kiderítették, szolgálatainak jutalmául nagy terjedelmű jószágokat és számos indust kapott.

Cortez néhány év alatt mozgékonyásával és szorgalmával összegyűjtött valami háromezer castellanot, a mi az ő helyzetében tekintélyes összeg volt. Habár mind ez ideig mint vezér nem is működött, voltak oly tulajdonságai, melyek elsorolásával két pártfogója Velasquezre hatni tudott; ilyen tulajdonságai voltak: fáradhatatlan tevékenysége, mely az ifjúkori fékezhetetlen heveség helyébe lépett, általánosan elismert okossága, határozottsága és végre szíves nyájassága, mely nagy mértékben megvolt benne s melylyel másokat le tudott magának kötni. Az itt elősoroltakhoz, hogy tiszta képet nyerjünk Cortezről, hozzá kell még gondolnunk a csinos külsőt, a kiváló

ügyességet a testgyakorlatokban és oly edzettséget, a mely ezen nélkülözésekhez szokott kalandorok közt is ritka volt.

Cortez, miután a tisztelettel teljes elismerés jelei közt a megbízatást átvette, kitűzte házának kapuja elé a fekete aranysegélyű zászlót, melyen fehér és kékszínű lángok között egy vörös kereszt, ezalatt pedig a következő latin mondás volt látható: «Fel barátim! kövessük hívó bizalommal a kereszt jelét, ez győzelemre vezet». Ez időtől kezdve minden figyelmét azon eszközök beszerzésére fordította, melyek vállalatának sikerét biztosíhatták. Oly lelkesedés fogta őt el, a minőt benne még azok sem tételeztek volna fel, a kik legjobban ismerték; ezért is nem csak minden pénzét fordította a hajók felszerelésére, hanem javait is elzálogosította, sőt még barátaitól is nagy összegeket vett kölcsön, hogy hajókat, élelmi szereket, fegyvereket és lovakat vásárolhasson. Néhány nap alatt háromszáz önkénytes gyűlt zászlója alá, a kiket részint a vezér hírneve csábított el, részint a vállalat valószínű jövedelmezősége édesgetett.

De a még mindig gyanakvó Velasquez, kit kétségkívül néhány irígy ember beszéde még folyton nyugtalanított, az expedíciónak, még mielőtt elindult volna, útját akarta vágni. Cortez, a kit két pártfogója értesített, hogy a kormányzó a fővezérséget tőle el akarja venni, határozott lépésre szánta el magát. Daczára, hogy a legénység még nem volt kiegészítve, hogy a fegyverekből is még sok hiányzott, ő összegyűjtötte embereit és éjjel felvonta a vitorlákat. Velasquez látta, hogy rászedték, elnyomta ugyan haragját, de másrészt mindent megtett annak megsemmisítésére, a ki magát oly könnyű szerrel függetlenné tette.

Makakában Cortez beszerezte a még hiányzó élelmi szereket; e helytt sorakoztak zászlója alá Grijalva egykori társai közül is számosan; így Alvarado Péter és testvérei, Olid Kristóf, Avila Alonzo, Puerto-Carrera Hernandez, Gonzalo de Sandoval és Castilloi Diaz Bernal, a ki ez eseményekről «quorum pars magna fuit» értékes krónikát írt. Cortez Makakából a Kuba déli partjain fekvő Trinidad nevű kikötővárosba hajózott, a hol újabb bevásárlásokat tett. Ez idő alatt az ott helyi kormányzó Velasqueztól levelet kapott, melyben őt felkéri, hogy vesse fogságba Cortezt, kit a hajók vezérségéből lecsapott. Cortez elfogatása azonban a város biztonságát veszélyeztette volna s azért Verdugo Velasquez kérelmét nem teljesítette. Cortez pedig, hogy emberei számát növelje, Habanába is elhajózott, hová ez alatt egyik tisztje szárazföldi úton ment volt el; e városban az expedíció készülődései befejezést nyertek. Első kísérletének eredménytelensége dacára Velasquez újból küldött rendeletet Cortez elfogatására; de Barba Péter, Habana kormányzója belátta, hogy azon parancsot oly katonák jelenlétében, a kik mint Diaz Bernal mondja, készek voltak életüket is feláldozni Cortezért, lehetetlen végrehajtania.

Végre Cortez, miután összehívta önkényteseit és a hajókat minden szükségessel ellátta, 1519 februárius 18-án tizenegy hajójával, melyek legnagyobbika 100 tonnás volt, megindult; az összes személyzet 100 tengerészből, 553 katonából (köztük 13 puskás volt), 200 kubai indusból és néhány asszonyból állott, a mely utóbbiaknak a házi dolgokat kellett végezniök. Az expedíció főerejét azonban a tíz ágyú, a négy mozsár, a sok lőpor és azon tizenhat ló képezte, melyet nagy áron beszereztek. E nyo-

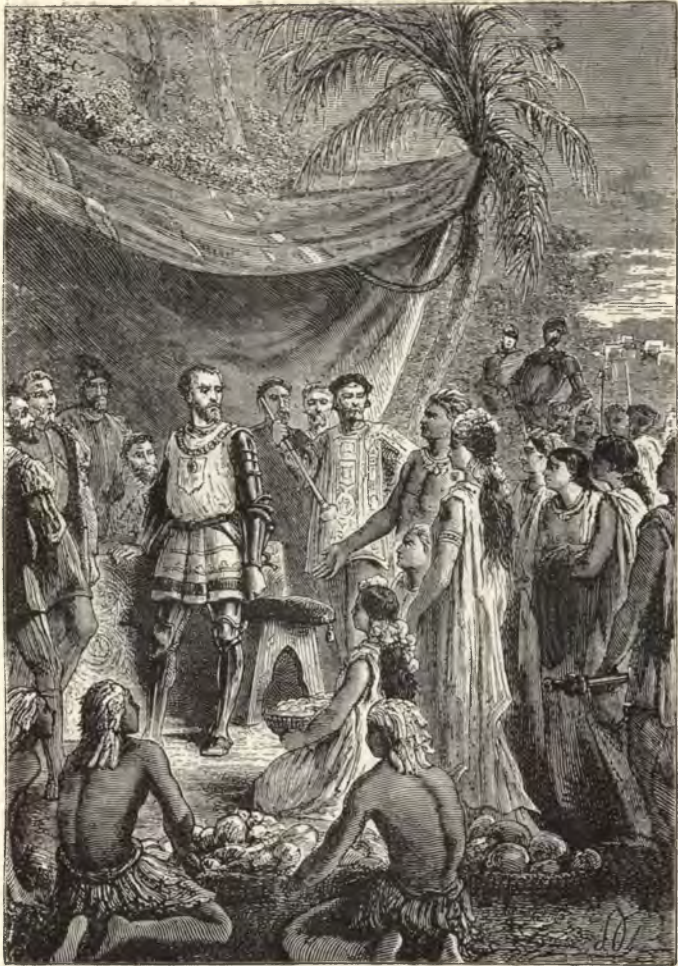
morúságos eszközökkel, de a melyeket szintén csak nagy nehezen tudott összeszerezni, megindult Cortez, hogy megküzdjön egy uralkodóval, kinek birodalma nagyobb kiterjedésű volt, mint Spanyolország összes gyarmataival együtt; igazán Cortez oly vállalatba fogott, melytől, ha annak veszélyességéről előre csak félig-meddig is meggyőződhetett volna, kétségkívül visszariad. De régi közmondás az, hogy a ki mer, az nyer.

Egy heves vihar után az expedíció Kozumel szigetére ért, melynek lakói, talán mert félték a spanyoloktól, vagy mert meggyőződtek isteneik tehetlenségéről, fölvték a kereszténységet. Épen mikor a hajók a szigetről el akartak távozni, sikerült a katonáknak egy spanyolt, Aguilar Jeronimo nevűt, a ki nyolcz évig volt az indusok rabszolgája, maguk közé fölvenni. Ez ember, miután jól beszélte a maja nyelvet s igen okos és előrelátó volt, mint tolmács a későbbi vállalatokban nagy szolgálatokat tett honfitársainak.

Cortez, miután körülhajózta a Kotos-fokot s bevezett a Kampes-öbölbe, elhaladt Potoncsán mellett s azon reményben, hogy a bennszülöttek őt is oly jól fogják fogadni, mint Grijalvát s neki is annyi aranyat fognak adni, behajózott a Tabaszko-folyó torkolatába. De a bennszülöttek hangulata azóta teljesen megváltozott s a spanyoloknak erőszakhoz kellett nyúlniok. Daczára, hogy az indusok túlnyomó számban jelentek meg s nagy elszántsággal küzdöttek, a spanyolok maradtak mégis, mint mindig, ez alkalommal is a győztesek. Nem csekély mértékben segítette elő a győzelmet az indusok ijedtsége, melyet nekik a löfegyverek dördülése és a lovasok, kiket csodás lényeknek tartottak, okoztak. Az indu-

sok közül e küzdelemben sokan elestek, míg a spanyolok csak két embert vesztek; tizennégy katona és több ló pedig megsebesült; ez utóbbiakat az indus hullákból nyert zsírral kötötték be. Végre a benszülöttek békét kötöttek és hoztak Corteznek élelmi szereket, gyapot-kelméket, csekély mennyiségű aranyat és valami húsz rabszolganőt, a többi közt azon Marinát, a kit e foglalásról szóló történet-író megdicsér azért, mert mint tolmács oly nagy szolgálatoakat tett a spanyoloknak.

Cortez most folytatta útját nyugatnak és először is egy helyet keresett, mely alkalmas kikötőül szolgálhatott; de ilyet csak San Juan de Ulua-ban talált. Alig hogy a horgonyt lebocsátották, egy csolnak a félelem minden jele nélkül a vezérhajó felé közeledett. Marinától, a ki aztek születésű volt, Cortez megtudta, hogy e parton a lakosok egy nagy birodalom alattvalói és hogy fennálló állapotjukba csak nemrég jutottak. Uralkodójuk Mokthuzoma vagy ismertebb néven Montezuma Tenochtitlanban, illetőleg Mexikóban, mintegy hetven mérföldnyire az ország belsejében lakott. Cortez biztosította az indusokat békés szándékairól, ajándékokat is adott nekik s azután a forró és egészségtelen vera cruzi parthoz evezett. Itt bőven hordták a spanyoloknak az élelmi szereket. De a partra szállást követő napon a tartomány kormányzója, Tendile, kit Montezuma küldött volt oda, nagy zavarba jött, midőn Cortez azon kívánságára kellett felelnie, hogy őt vezesse azonnal az urához. A kormányzó nagyon jól tudta, mily nyugtalanság és félelem zaklatja az urát, mióta a spanyolok országához értek. Azonban, hogy az idegen vezért is megnyugtassa, lábaihoz rakott gyapot-kelméket, tolluból készült köpenyegeket és



CORTEZNEK ÉLELMI SZEREKET, RUHÁKAT, KEVÉS ARANYAT ÉS
HUSZ RABSZOLGANÓT HOZNAK.

aranyékszereket, a melyek persze még jobban felingerelték az európaiak kapzsiságát. Ekkor Cortez, hogy a szegény indusoknak a maga hatalmát bemutassa, katonai gyakorlatokat tartatott s elsüttette az ágyúkat; e lövésekre a bennszülöttekben az ijedségtől meghült a vér. Az alatt az idő alatt, míg ezek történtek, a bennszülöttek fehér gyapotkelmékre lerajzolták a hajókat, a katonákat, szóval mindazt, a mi őket meglepte. Ezen ügyes rajzokat azután Montezumának elküldötték.

Mielőtt azon hősies csatákat leírnók, melyeket a spanyolok Mexikóban vívtak, úgy hisszük, hogy helyesen cselekszünk, ha elébb néhány szót mondunk magáról a mexikói birodalomról, a mely míg egyrészt nagy hatalomnak örvendett, másrészt megvolt benne a romlás és a bomlásnak is számos oka; csakis ez utóbbi körülmény tette lehetségessé, hogy e maroknyi kalandor egy nagy birodalmat hatalmába kerítsen.

Amerikának azon része, mely Montezumának hódolt, az északi szélesség 14. és 20. foka közt terült el s Anahuak nevet viselt. Az ország klimája az egyenlőtlen magasság miatt különböző; belsejében egy kissé közelebb a Csendes- mint az Atlanti-tengerhez hatvanhét mértföldnyi kerületben 7500 láb abszolút magasságban egy nagy medencze terül el, melynek felületén Cortez idejében több tó volt; e medenczét ma az ország fővárosáról Mexiko völgyének nevezzük. A mint az elgondolható, e népről csak kevés hiteles dolgot tudunk; írott évkönyveiket a tudatlan hódítók és a vakbuzgó szerzetesek felégették; különösen ez utóbbiak igazi dühvel pusztítottak el mindent, a mi a meghódított nép vallási és politikai intézményeire vonatkozott.

Az anahuaki fennsíkon az északról bevándorolt toltekek a hetedik században telepedtek le. Ez értelmes nép kedvelte a földművelést és a mesterségeket, fel tudta dolgozni az érczetek és óriási, pompás épületeket emelt, melyeknek romjai Új-Spanyolországban maig is sok helyütt láthatók.

Négy századig tartó uralkodás után a toltekek ép oly titokszerű módon tűntek el e földről, mint a hogyan azt elfoglalták volt. Egy századdal később helyöket egy vad törzs foglalja el, a mely északnyugat felől jött s a melyet nem sokára műveltebb törzsek követtek, melyek a mint látszik mind a toltekek nyelvet beszélték. E törzsek közül a legnagyobb hírnévre az aztekek és alkolhuek vagy tezkukanok tettek szert, a melyek könnyű szerrel magukévá tették a hátramaradt utolsó toltekek műveltségét. Az aztekek hosszabb vándorlások és háborúskodások után 1326-ban telepedtek le a mexikói völgyben, a hol Tenochtitlan nevű fővárosukat építették. Mexiko, Tezkuko és Tlakopan államok közt létrejött és szigorúan megőrzött szövetségnek volt köszönhető, hogy az aztek műveltség, mely eleinte csak a mexikói völgyre szorítkozott, nem sokára a szomszéd vidékekre is kiáradt annyira, hogy határaivá a Csendes- és Atlanti-tenger lettek.

Rövid idő alatt e nép a műveltség oly magas fokára emelkedett, a minőre az új világnak semmi más népe sem. Mexikóban mindenkinek tulajdona biztos volt, a tulajdonjogot mindenki elismerte, a kereskedés virágzott és háromféle pénz könnyítette az árucikkek kicserélését; a rend felett szigorúan ügyeltek és a szabatosan működő posta lehetővé tette, hogy az uralkodó rendeletei a birodalom egyik végéből a másikba gyorsan eljussanak. A sok szép

város, a nagy paloták, a templomok és várak ama magas fokú műveltségnek voltak jelei, a mely sajátos ellentétet képezett az aztekeknek egyébként durva erkölcsével. Alig képzelhetünk valami kegyetlenebb és vérengzőbb dolgot, mint a minő az ő vallásuk volt, mely több isten tiszteletében állott. A papok egy nagy testületet képeztek és még tisztán politikai ügyekben is nagy befolyásnak örvendtek. A keresztényekéhez hasonló szertartásokon kívül, — a minőket a keresztelésnél és gyónásnál követünk — vallásuk a legképtelenebb és a legvérengzőbb babonaságokból állott. Ez adja magyarázatát azon körülménynek, hogy az emberáldozatok, melyeket csak a tizennegyedik században kezdtek nagy ritkán isteneiknek bemutatni, nem sokára oly gyakoriakká váltak, hogy húszezerre teszik azok számát, kiket évenként isteneik oltáránál leöltek s a kik természetesen nagyobb részt a meghódított népekből kerültek ki. Bizonyos körülmények közt a fentemlített számot még jóval meg is toldották. Így például 1486-ban Huiczilopochtli templomának felszentelésénél egy nap alatt hetvenezer foglyot öltek le.

Egész Mexikóban egy fejedelem uralkodott; de az uralkodó hatalmát, mely eleinte eléggé korlátolt volt, a hódítások növelték, mígnem az zsarnokivá lett. A fejedelmet mindig egy családból választották; trónraléptét számos ember feláldozásával ülték meg.

Montezuma a papi kaszthoz tartozott; a miért is különösen nagy hatalomra tett szert. Számos háborújában birodalma határait kiterjesztette és népeket hódította meg, melyek a spanyolokat örömmel fogadták, mert hitték, hogy ezek uralma nem lesz oly nyomasztó és kegyetlen, mint az aztekeké.

Annai bizonyos, hogy ha Montezuma összes ere-

jével akkor támadja meg a spanyolokat, a mikor azok még Vera Cruz forró és egészségtelen vidékén tanyáztak, őket daczára tökéletesebb fegyvereiknek és fegyelmezettségeknek, legyőzte volna; az idegenek vagy elvérzettek, vagy hajóikra kényszerültek volna menekülni. Az új világ sorsa ez esetben egészen más alakot ölt vala. De Montezumában, a ki soha se tudta, hogy mit csináljon, hiányzott azon határozottság, a mely ellenfele jellemének fővonását alkotta.

És most térjünk át az események elbeszélésére. A mexikói császár tehát másodízben is küldött a spanyol táborba követeket, kik által Corteznek meghagyta, hogy országát hagyja el; midőn ez utóbbi e parancsot megtudta, a beenszülettek rögtön megszüntettek vele minden közlekedést. Montezuma ezután mást nem is tett az idegenek elűzésére; Cortez pedig e tétlenséget felhasználta. Miután a csapatjában nyilatkozó némi kis elégületlenséget elnyomta, letétette Vera Cruz alapját; hozzáfogott az erősség építéséhez, a mely háborúiban kiindulási pontul, szükség esetén pedig menedékhelyül szolgáljon. Ezután polgári kormányt, junta-t, mint most neveznék, szervezett, melynek éléje terjesztette azon megbízatását, melyet Velasquez visszavont s azután — mindig a király nevében — új jogokkal s a legszélesebb hatalomkörrel ruháztatta fel magát. Ennek megtörténte után fogadta Zempoalla város követeit, a kik szövetségét keresték és pártfogását kérték az aztek uralom ellen, melyet csak nehezen tudtak elviselni.

Valóban a szerencse üldözte Cortezt, midőn kevéssel a partra szállás után ilyen szövetségeseket talált. Nem is akarta elszalasztani a kedvező alkalmat,

azért szívesen fogadta a totonakokat, elment városukba s miután Kviakiszlanban a tengerparton egy kis várat építtetett, rábeszélte őket, hogy tagadják meg Montezumának az adófizetést. Zempoallában való időzését arra is felhasználta, hogy a lakosságot a kereszténység fölvételére buzdítsa; azonkívül bálványait szétrombolta, a mint azt Kozumel szigetén is megtette volt, hogy bebizonyítsa előttök isteneik tehetetlenségét.

Ezen idő alatt a spanyol táborban Cortez ellen összeesküvést szöttek, a mi a hidalgót arról győzte meg, hogy mindaddig, a míg katonái előtt az út Kubába nyitva áll, küzdenie kell majd azok elégtelensége és türelmetlenségével; azért is azon ürügy alatt, hogy hajói hasznavehetetlenek, azokat szétromboltatta. Hallatlanul vakmerő tett volt az, mely azonban azt eredményezte, hogy társai csak a halál és győzelem között választhattak.

Miután csapatainak lázadásától többé nem kellett tartania, augusztus 16-án ötszáz katonával, tizenöt lóval és hat tábori ágyúval és kétszáz indussal, kik a szolgálai munkát teljesítették, elindult Zempoallából.

Nem sokára elért a kis Tlaszkala ország határához, melynek vad és minden szolgaságtól irtózó lakói már régóta harczban állottak Montezumával. E körülmény folytán azon hitben ringatózott Cortez, hogy a tlaszkalaiak őt, a ki, mint minduntalan hirdette, egyebet nem akar, mint az indusokat a mexikói iga alól felszabadítani, tárt karokkal fogják fogadni és szövetségeseivé lesznek. Engedélyt kért tehát tőlük, hogy országukon át Mexikóba mehessen. De a tlaszkalaiak követeit foglyokká tették s midőn ő maga csapataival az országuk belsejébe nyomult,

tizennégy napon át éjjel-nappal több mint 30,000 tlaszkalai ellen kellett védekeznie, kik oly bátorságot és makacsságot fejtettek ki, a minőhöz foghatót a spanyolok az új világban még nem láttak.

De a bátor tlaszkalai nép fegyverei nagyon kezdetlegesek voltak. Mit is vívhattak volna ki ők lándzsáikkal és nyilaikkal, melyek végében csak obszidián vagy halcsont volt; mit azon dárdáikkal, melyeknek végét a tűz tette keménynyé; mily eredményre juthattak volna fakardjaikkal s különösen kezdetleges harczmódjukkal? Mikor tehát látták, hogy mindazon küzdelmekben, melyekben legbátrabb katonáik nagy számmal elestek, egy spanyol sem vesztette el életét: kezdtek ez idegeneknek természetfölötti erőt tulajdonítani és sehogysen tudták, mit gondoljanak azon emberek felől, a kik a táborukban elfogott kémeiket levágott kezekkel visszaküldik és kik az egyes győzelmek után nem hogy felfalnák a foglyokat, mint az aztekek, hanem megajándékozva visszaküldik. Békét kértek tehát a spanyoloktól.

A tlaszkalaiak Spanyolország hűbéreseivé lettek és megesküdtek, hogy Cortezt minden vállalatában követni fogják; míg ő a maga részéről védelmet ígért nekik minden ellenségök ellen. Nagy szükségök is volt ekkor már a spanyoloknak a békére. Sokan közülök megsebesültek vagy betegek voltak, a többit pedig a fáradalmak teljesen kimerítették. Diadalmas bevonulásuk Tlaszkalába, hol mint csodás lényeket fogadták őket, rövid idő alatt minden szenvedésöket elfeledteté!

Húsz napi pihenés után a tlaszkalaiak városában Cortez hatezer bennszülöttből álló segély-csapattal útnak indult Mexiko felé. Először is Cholulának

tartott, mely várost az indusok, mivel isteneik kedvelt lakhelye volt, szentnek tartottak. Montezuma pedig örült a spanyolok tervén, mert vagy hitte, hogy az istenek maguk fogják templomaik megbecstelenítését megboszúlni, vagy azt gondolhatta, hogy ezen népes és fanatikus városban könnyű lesz lázadást támasztani és az idegeneket leöletni.

De a tlazskalaiak Cortezt már előre figyelmeztették, hogy Cholula lakóinak barátságos nyilatkozataiban és előzékenységében ne bízzék. Daczára ennek, ő a város belsejében helyezkedett el, mert tekintélyének megóvása kívánta, hogy ne áruljon el félelmet. Alig telepedtek azonban le a spanyolok, már figyelmeztették őket a tlazskalaiak, hogy a városiak az asszonyokat és gyermekeket eltávolították; Marina pedig észrevette, hogy egy tekintélyes csapat katona a város kapui előtt ólálkodik, hogy az utcákon árkok vannak ásva, és hogy a magasabban fekvő helyeket kövek és hajító fegyverek borítják. A mint Cortez ezt megtudta, elhatározta, hogy ellenségeit meg fogja előzni; elfogatta tehát a város előkelőit s megrohanta a meglepett és vezetőitől megfosztott lakosságot. Két teljes napon át volt a szerencsétlen város áldozatul oda dobva a spanyolok dühének és a tlazskalaiak boszújának. Hatezer embert megöltek, a templomokat leégették s a várost félig összerombolták; — elég elrettentő példa, hogy Montezumát és alattvalóit rémületbe ejtse.

Azon húsz mértföldnyi úton, melyet a fővárosig meg kellett tennie, Cortezt mindenütt mint szabadítót fogadták. Nem találkozott az egész úton egy kazikával sem, a ki ne panaszkodott volna a császári zsarnokság ellen; mindez Cortezt csak meg-

erősítette azon hitében, hogy ily pártokra szakadt országgal könnyen fog boldogulhatni.

A mint Chalko hegyeiről leereszkedtek, a csodálkozó spanyolok szemei előtt kibontakozott lassan Mexiko völgye a maga nagy kiterjedésű tavával, melynek szagगतott partjain hatalmas városok emelkedtek és a czölöpökre épített székhely jól megművelt földjeivel.

Cortez mit sem törődött Montezuma örökös nézetváltozásaival, ki az utolsó pillanatig sem tudta, vajjon barátokként vagy ellenségekként fogadja-e a spanyolokat, hanem rálépett azon csinált útra, mely a tavon keresztül egyenesen Mexikóba vezetett. Már alig volt a várostól egy mértföldnyire mikor egyszerre előkelő indusok jöttek eléje, kiknek pompás ruháin meglátszott, hogy magas állást foglalnak el; ezek őt üdvözölték s tudtára adták a császár közeledtét is.

Röviddel reá megjelent Montezuma is aranynyal és tollakkal ékesített hordószéken, melyet kegyenczei vállukon tartottak: a nap heve ellen pompás menyegyzet védte őt.

A mint a császár közeledett, az indusok mind leborultak s eltakarták szemüket, mintha nem volna érdekesek arra, hogy lássák. Ez első találkozás igen barátságos volt és Montezuma maga vezette vendégeit azon lakásba, melyet részökre kiürített. E lakás egy nagy palota volt, melyet kőfal körvezt és magas tornyok védtek. A mint Montezuma eltávozott, Cortez azonnal megtette a védelemre szükséges intézkedéseket s ágyúit azon utcáknak szegezte, melyek a kapukhoz vezettek.

A második találkozásakor a spanyol vezér és katonák is pompás ajándékokat kaptak. Montezuma azután

elbeszélte nekik, hogy egy régi hagyomány szerint az aztekek ősei egy olyan fehér és szakállas ember vezérlete alatt jöttek az országba, a minők a spanyolok. Miután azon fehér ember hatalmukat itt megalapította, hajóra szállott, megigérvén, hogy utódai vissza fognak jöni és törvényeiket reformálni fogják. Ha tehát őket nem mint idegeneket, hanem mint őseit fogadja, annak oka az, mert meg van győződve, hogy ők hajdani vezéröknek utódai; kéri egyszersmind őket, hogy tekintsék magukat országá urainak.

A következő napokon a spanyolok meglátogatták a várost, a mely előttök nagyobbnak, népesebbnek és szebbnek tűnt fel, mint bármelyik hely, melyet előbb Amerikában láttak volt. A városnak különöségét képezték a csinált utak; melyeken át a szárazzal a közlekedést fenn lehetett tartani; az utakban helyenként nyílások voltak, hogy a tóvizet szelő csolnakok szabadon járhassanak. A nyílásokon hidak vezettek át, melyeket azonban könnyen el lehetett szedni. Keleti irányban a városból a szárazra nem vezetett olyan csinált út; ez irányban csak csolnakok tartották fenn a közlekedést.

Mexiko illetén berendezése egy kissé nyugtalanította Cortezt, csakhamar belátta, hogy őket itt ostromolhatják a nélkül, hogy az elmenekülés rájuk nézve lehetséges volna. Hogy minden ilyenféle kísérletnek elejét vegye, a császárt hatalmába kerítette s így kezeszt szerzett. Azon hírek, melyeket épen akkor hallott, ehhez pompás ürügyet szolgáltatott: Kvalpopoka mexikói generális megtámadta a spanyoloknak meghódolt tartományokat; az így kifejlődött háborúban Escalante és két katonája is halálosan megsebesült, egy pedig foglyúl esett; ennek a mexikóiak levágták a fejét és városról-városra hordozták és

mutogatták, hogy a rettenetes idegeneket is le lehet győzni és ők sem egyebek, mint egyszerű halandók.

Cortez ezen esetet felhasználta, hogy a császárt hűtlenséggel vádolja. Szemére hányta: csak azért bánik vele és katonáival jól, hogy az első kedvező alkalmat megragadhassa és őket is az Escalante sorsára juttathassa. Ez eljárás — mondá Cortez — nem méltó egy uralkodóhoz s nagyon elüt azon bizalomtól, melylyel ők e városba bevonultak. Ha pedig azon gyanú, melyet a spanyolok táplálnak, nem alapos, a császárnak egy igen egyszerű módja van magát igazolni: büntesse meg Kvalpopokát. Végre, hogy hasonló támadásoknak elejét vegye, a melyek csak a fennálló jó barátságot zavarnák és a mexikóiaknak megmutassa, hogy semmi rossz szándékot sem táplál a spanyolok ellen, Montezuma nem tehet mást, minthogy közéjük jön lakni. A császár — mint azt könnyen elképzelhetjük, — nem egykönnyen állott erre rá, de a fenyegetéseknek és erőszaknak végre is engednie kellett. Midőn alattvalóinak ezen elhatározását tudtul adta, több ízben biztosítania kellett őket, hogy önkényt és saját akaratából megy a spanyolok közé; ezen szavakkal meg kellett őket nyugtatnia, mert különben azonnal megrohanták volna az idegeneket.

E merész fogás jobban sikerült, mint a hogy Cortez remélni merte. Kvalpopokát fiával és a támadás őt vezetőjével együtt a mexikóiak elfogták, átadták a spanyoloknak, a kik bírák és vádlók is voltak és a kik őket máglyára ítélték. Cortez azonban nem elégedett meg azzal, hogy kivégeztette azon embereket, a kik csak császárijok parancsát teljesítették és fegyverrel akarták országuk elfoglalását megakadályozni, hanem újabb megaláztatásnak

vetette alája Montezumát; azon ürügy alatt, hogy a bűnösök utolsó pillanatukban vallomást tettek ellene, bilincseket veretett lábaira.

Hat hónapon keresztül gyakorolta a «conquistador» a császár nevében, a ki árnyékkirálylyá süllyedt alá, a legfőbb hatalmat; elcsapta a kormányzókat, a kik neki nem tetszettek, beszédte az adókat, beleszólt a közigazgatás minden részletébe s a birodalom különböző részeibe spanyolokat küldött ki, hogy tudomást szerezzenek maguknak az egyes vidékek termékeiről s különösen a bányavidékeket s az aranygyűjtés módját vizsgálják meg.

Végre Cortez Montezuma kíváncsiságát is kizsákmányolta; a császár ugyanis egy alkalommal abbeli óhaját fejezte ki, hogy szeretne egy európai hajót látni; erre a spanyol vezér Vera Cruzból azonnal elhozatta a hajóépítéshez szükséges szerszámokat s anyagot és két dereglyét építtetett, melyekkel szükség esetén mindig közlekedhetett a szárazzall.

Az alázatosság és meghunyászkodás ennyi jele mindig bátrabbá tette Cortezt és most már azt követelte Montezumától, hogy legyen Spanyolország hűbéresevé és adófizetőjévé. A hűségesküt — a mint azt könnyen kitalálhatjuk — számos és gazdag ajándék, kemény sarcz követte, melyet azonban minden nagyobb nehézség nélkül szolgáltatottak be az indusok. A mi aranyat és ezüstöt a spanyolok a bennszülöttektől csak összegyűjtöttek, azt néhány darab kivételével, melyet a rajta levő szép munka miatt megtartottak, be akarták olvasztani. Az egész azonban nem tett ki többet, mint 600,000 peso-t (à 2 frt 16 kr.). Így tehát daczára annak, hogy a spanyolok minden hatalmukat felhasználták az aranygyűjtésre és Muntezuma kincses házát teljesen ki-

ürítette, hogy csak az idegeneket kielégítse — az eredmény mégis csekély volt; csekélynek találták különösen a spanyolok, a kik ez országot dúsgazdagnak tartották.

Miután embereink a királynak járó ötödöt, Cortez ötödét és azon összeget, melylyel a fölszerelésre vett kölcsönt kellett visszafizetni, félretették, egy-egy katonára nem jutott még száz peso sem. Ennyi fáradságot kiállani, ennyi veszélynek szemébe nézni s annyi nélkülözést tűrni száz pesoért, hisz akkor jobb lett volna Hispaniolában maradni! Ha Cortez nagyszerű ígéretei ily nyomorult véget érnek, a mennyiben t. i. az osztozkodás igazságosan történt, mert abban nem voltak bizonyosak: hisz akkor nem érdemes továbbra egy ilyen szegény országban maradni; annál kevésbbé érdemes, mert egy oly vezér alatt, a ki nem annyira szóval, mint tetteivel mutatja ki bőkezűségét, aranyban és drágakövekben gazdag országokba lehet eljutni, a hol a bátor katonai kiállott szenvedéseire mértén igazságos jutalomban részesülhet. Ilyen dolgokat mondogattak e kapzsi kalandorok s némelyek káromkodva eltették osztályrészöket, mások meg megvetőleg visszautasították.

Ha Corteznek sikerült is Montezumát mindenben, a mi a politikát illette, rábeszélni; a vallás dolgában hiába volt minden fáradozása. Sohasem tudta arra rávenni, hogy a keresztény vallásra térjen; a mikor pedig a spanyol hódító a bálványokat Mexikóban is, úgy mint Zempoallában, össze akarta törni, fölkelést idézett elő, a melynek csak azért nem voltak szomorú következményei, mert szándékától azonnal elállott. Ez időtől kezdve a mexikóiak, kik majdnem szó nélkül eltűrték uralkodójuk elfoga-

tását, készülteket tettek, hogy isteneiket megboszúlják és a czélből általános forradalmat hozzanak létre.

Mikor így a dolgok Mexikóban rossz fordulatot kezdettek venni, Cortez egyszerre Vera Cruzból azon hírt kapja, hogy több hajó czirkál a kikötő körül. Eleinte azt hitte, hogy V. Károly császár küld — válaszul azon levelére, melyet hozzá 1619 július 16-án Puerto Carreca és Montejo útján juttatott, — segítséget. De e csalódásából csakhamar kiábrándult, mikor hírül hozták, hogy a hajókat Velasquez Diego küldötte, a ki megtudta, mily könnyedén tette magát az ő alvezére függetlenné s a ki most ezt hivatalától megfosztani, elfogatni és Kubába küldetni s ott törvényszék elé állíttatni akarja.

Ezen hajóhad, melynek vezére Narvaez Pamfilo volt, nem kevesebb, mint tizennyolcz hajóból állott, melyeken nyolczvan lovas, száz gyalogos, köztük nyolczvan puskás és százhusz nyílas foglalt helyet; ezenkívül Narvaez tizenkét ágyúval is rendelkezett.

Narvaez a San-Juan d'Uluai várnál kikötött a nélkül, hogy ellenállásra talált volna. De midőn Sandovalt, Vera Cruz kormányzóját felszólította a vár átadására, ez a felszólítására azzal felelt, hogy a követeit elfogatta és Mexikóba küldötte. Cortez a foglyokat azonnal szabadlábra helyezte s részletesen kikérdezte Narvaez tervei és hadi ereje felől. Cortezt magát ekkor nagy veszély fenyegette. A Velasquez küldötte csapatok számosabbak és a szükséges fegyverekkel meg lövészekkel jobban el voltak látva, mint az övéi; de a mi őt legfőképen nyugtalanította, nem az volt, hogy könnyen halálra ítéltetik, hanem az, hogy minden eddigi vívmánya el fog pusztulni és hogy hazájában a hasonló viszályko-

dások rossz vért fognak szülni. A helyzet igen kritikus volt. Miután tehát a dolgot jól meghányta és minden lépésének következményeit jól megfontolta, arra a határozatra jutott, hogy hátrányos helyzete daczára inkább harcolni fog, semhogy hódításait és Spanyolország érdekeit oly könnyen feláldozza.

Mielőtt azonban ez utolsó lépésre magát elszánná, Olmedo nevű káplányát Narvaezhez küldötte; Narvaez azonban a követet nagyon rossz fogadtatásban részesítette s annak minden kiegyezési javaslatát elvetette. Olmedo több sikert aratott a katonáknál, a kik őt majdnem mindnyájan ismerték s a kik között ő mindenféle aranygyűrűket, lánczokat s másféle drágaságokat osztogatott ki, a mely tárgyak nagyon alkalmasak voltak arra, hogy a hódító gazdagságát rózsás színben tüntessék fel. Narvaez, a mint e vesztegetésekről értesült, Olmedot táborából kitiltotta, Corteznek s főbb tisztjeinek fejére díjat tűzött ki s megindult, hogy megütközzék. De Corteznek volt annyi esze, hogy rá nézve kedvezőtlen helyzetben ne fogadja el a csatát. Húzta-vonta a dolgot, kifárasztotta Narvaezt és csapatait, a melyek Zempoallába tértek vissza s végre oly ügyes rendszabályokhoz nyúlt, hogy a meglepés és az éjjeli támadás által pótolni tudta hadi ereje gyöngeségét; így sikerült elfognia ellenfelét s annak katonáit a nélkül, hogy két emberénél többet veszített volna.

A győző foglyaival jól bánt s rájuk bizta, hogy vissza akarnak-e térni Kubába vagy osztozni akarnak-e az ő szerencsében. Ez utóbbi kilátás, melyet ajándékok és ígéretek támogattak, oly biztató volt a Narvaez emberei előtt, hogy Cortez, a ki előttevaló napon még az elfogatás veszélyében forgott, győzelme után ezer ember fölött rendelkezett.

A szerencse gyors fordulatában Cortez diplomáciai ügyességének is nagy része volt. A hódító e győzelme után nem pihenhetett soká; sietni kellett vissza Mexikóba. A csapatok, melyeket Alvarado vezérlete alatt kincseinek és a fogoly császárnak őrizetével megbízott, a bennszülöttek ellenségeskedése következtében már a végső szükség előtt álltak. Nagy részek elesett vagy megsebesült, a többi pedig szigorú ostrom alatt állott s azon veszélynek volt kitéve, hogy egy általános roham minden ellenállási képességét megtöri. Igaz, hogy e veszedelmes helyzetet oktalan és bűnös magukviseletével a spanyolok maguk idézték elő; egy ünnep alkalmával ugyanis a birodalom legelőkelőbb emberei közül többet megöltek s így okozóivá lettek azon általános fölkelésnek, melytől félték s melyet meg akartak előzni.

Miután Cortez útközben még kétezer tlaszkalait magához vett, gyorsított menetben sietett a főváros felé, a hová meg is érkezett, mielőtt még az indusok az utakat és tölteket, melyek a szárazról a városba vezettek, szétrombolhatták volna. Daczára Cortez megérkezésének, a spanyolok helyzete nem javult. Minden nap újabb csatákat kellett vívniok és ki-rohanásokat kellett tenniök, hogy szabaddá tegyék azon utakat, melyek lakhelyökhöz vezettek.

Cortez csak ekkor ismerte fel hibáját, melyet elkövetett, midőn egy városba zárkózott, melyben ötlet minden pillanatban legyőzhették, de a melyből ő csak nagynehezen menekülhetett ki Montezumához fordult tehát, a ki tekintélyénél fogva, a melyet élvezett, a lázadást lecsillapíthatta vagy legalább is egy kis időre békét eszközölhetett volna, a mely idő alatt a spanyolok elkészülhessenek a visszavonulásra. De midőn a szerencsétlen császár, ki már

Cortez játékszerévé süllyedt, megjelent a falakon, melyeket saját királyi jelvényei díszítettek s felszólította alattvalóit, hogy hagyjanak fel az ellenségeskedésekkel, a zaj és elégületlenség csak fokozódott, az indusok mindjobban fenyegetöztek, majd kezdeteket vettek újból az ellenségeskedések s még mielőtt a katonák pajzsaikkal megvédehetnék volna, a császárt egy nyílvesző találta, rögtön utána egy kő repült a fejéhez, a mely lábáról leterítette.

E pillanatban az indusok megrémülve a bűn miatt, melyet elkövettek, abbahagyták a harczot s szétfutottak. A császár ekkor fölismerete azon szerep aljasságát, melyre Cortez kárhoztatta, lerántotta sebeiről a kötelékeket, makacsul visszautasított minden eledelt s nemsokára meghalt, még utolsó pillanatában is átkokat szórva a spanyolokra.

E gyászos eset után a spanyolok többé egyezségre nem gondolhattak; minden áron és pedig mielőbb ki kellett vonulniok a városból, a hol a folyton tartó ostrom s az éhség kétségkívül mindnyájokat megölte volna. Cortez ezt belátta s titokban meg is tette a készülődéseit. Az ostromöv napról-napra kisebb lett s neki magának is gyakran a kardhoz keltett nyúlania s harczolnia, mint bármelyik közkatonának. Solis beszéli el egy részletét az ostromnak, milyen forrás után nem tudjuk, melyet itt közlünk: Két fiatal mexikói, midőn társaik egy épületet a spanyolok lakhelye mellett ostromoltak, észrevette Cortezt, a mint hangosan bátorította katonáit s elhatározta, hogy az idegen vezért, hazája romlásának okát minden áron meg fogja ölni. Mindketten könyörögve közeledtek hozzá, mintha menedéket akartak volna tőle kérni, mikor pedig mellette voltak, megragadták s magukkal vonszolták az épület

párkánya felé, a honnan a mélységbe ugrani s őt magukkal ragadni akarták. Cortez csak nagy ereje és kiváló ügyességének köszönhette, hogy karjaikból kimenekült; a bátor két mexikói pedig hazája üdvére czélzó e nemeslelkű, de sikertelen kísérletének áldozatává lett.

Midőn a spanyolok elhatározták, hogy visszavonulnak, az volt még a kérdés, nappal-e vagy éjjel tegyék azt meg. Nappal könnyebben visszaverhették volna az ellenség támadásait; jobban láthatták a csselfogásokat és könnyebben helyreállíthatták volna a hidakat, melyeket a mexikóiak esetleg szétromboltak. Másrészt ismerték az indusok azon szokását, hogy azok naplemente után ritkán támadnak; de a mi Cortezt az éjjeli visszavonulás eszközlésére birta, az volt, hogy egy katona, a ki kontárkodott a csillagjósolásban, az éjjeli visszavonulás esetére társainak biztos sikert ígért.

Ejfélkor indultak el tehát a spanyolok. Cortez vezérlete alatt állottak a tlaszkalaiak, a zempoallaiak és a cholullaiak, kiknek száma a veszteségek daczára, melyeket szenvedtek, még mindig hétezerre ment. Sandoval vezette az elővédeket; Cortez középen ment a málhával, az ágyúkkal s a foglyokkal, a kik közt volt Montezumának egy fia és két leánya; Alvarado és Velasquez de Léon pedig az utolsó csapat élén maradtak. A spanyolok gondoskodtak egy repülő hidról is, a melyet az utak szétrombolt részeire rakhassanak. Alig hogy a spanyolok a legrövidebb, a Tokubába vezető töltésen voltak, midőn egyszerre oldalról roppant számú indus rohant rájok; a töltés melletti csolnakokból pedig igazi kő- és nyíleső lepte el őket. A szövetségesek megijedtek, a sötétben nem is láttak s így nem tudták, melyik oldalról védjék



MONTEZUMA HALÁLA.

magukat. A fahíd az ágyúk s a harczolók súlya alatt ingott. Egy szűk utczába összeszorítva, a spanyolok sem löfegyvereiket, sem lovasságukat nem használhatták; az iudusok, kiknek száma minden pillanatban növekedett, közlről támadták meg őket, így kardjaikat is alig használhatták; ezért a spanyolok és szövetségeseik is elkezdtek visszafelé vonulni; vezérek és katonák, gyalogosok úgy mint lovasok spanyolok és tlaszkalaiak egy rendetlen gombolyagot képeztek; végre is mindenki csak saját védelmére gondolt és a fegyellemmel meg a közjóval mitsem törődött.

Már minden veszve látszott, midőn Corteznek meg valami száz emberének sikerült az útszakadáson, mely hullákkal telt meg, átjutniok. A mint a katonák átkeltek, Cortez ékalakban sorakoztatta őket s azután azok élén, a kik a legkisebb sérüléseket szenvedték, benyomult a tömegbe s övéinek egy részét kiszabadította. Napkelte előtt mindazok, a kik e borzalmas éjjelen e «noche triste»-n, a mint elnevezték, az öldöklés elől megmenekültek, Tokuba-ba gyültek össze. Könnyező szemekkel tartott szemlét Cortez életben maradt katonai fölött, kiknek nagyobb része sebeiből vérzett; összeszámította a veszteséget: 4000 indus, tlaszkalai és cholullai elesett, majdnem minden lova ott vészett, az összes ágyúk, a puskapor és a málya nagyobb része az ellenség kezében maradt; több előkelő tiszt, mint Velasquez, León Salcedo, Morla, Lares és még többen a holtak közt voltak; a legnehezebb sebeket kapta Alvarado; nem volt egy sem, lett légyen az közvitéz vagy tiszt, a ki meg nem lett volna sebesítve.

A spanyolok Tokubában nem állottak meg, hanem egyenesen a véletlenre bízva a dolgot, azt sem tudva,

hogy milyen fogadtatásban fognak ott részesülni, Tlaszkalának tartottak. A mexikóiak folyton nyugtalanították őket, sőt Otumba mezőin még egy kemény csatára kényszerítették, a melyben némely történetíró szerint kétszázezer indus vett részt. Nehány lovas segélyével azonban sikerült Corteznek mindazokat, a kik eléje kerültek, szétugrasztani és eljutni egy előkelő személyekből álló csapathoz, a melyet aranyos tolldíszök és a fényes ruházatok árultak el; e csapatban volt a vezérlő tiszt is a zászlóval. Cortez néhány lovasával megrohanta e csapatot és a szerencsés véletlen vagy talán ügyessége következtében, egy lándzsadöfessel leszúrta a mexikói generálist, a kire azután az utolsó kardcsapást egy Salamanca Juan nevű katona mérte. A mint a zászló eltűnt, a csata eldőlt; a mexikóiakat páni félelem fogta el s a legnagyobb rendetlenségben hagyták el a csatamezőt. «Soha a spanyolokat nagyobb veszély nem fenyegette, mondja Prescott, és Cortez szerencséje nélkül egy sem maradt volna közülök életben, hogy elbeszélje az utókornak az otumbai véres csata eseményeit.» A zsákmány, a melyet itt szereztek, nagy volt s némileg kárpótolhatta a spanyolokat azon veszteségükért, a melyeket szenvedtek, midőn Mexikóból kijöttek; azért volt a zsákmány oly nagy, mert e sereg a nemzet legelső harczosaiból állott, a kik azon meggyőződésben, hogy a siker el nem maradhat, legdrágább ruháikat öltötték magukra.

Másnap a spanyolok tlaszkalai földre értek.

«Arra hívom fel most a kíváncsi olvasó figyelmét, mondja Diaz Bernal, hogy mikor Mexikoba mentünk Alvarado segítségére, voltunk ezerháromszázan spanyolok, köztünk kilenczvenhét lovas, nyolczvan

nyílas s ugyanannyi puskás; ezenkívül velünk volt kétezer tlaszkalai és több ágyú. Mexikóba másodszor 1520-ban Szent János napján mentünk, visszavonulásunk pedig a rákövetkező július hó 10-én történt. Az emlékezetes otumbai csatát pedig ugyanazon hó 14-én vívtuk. És most elő akarom sorolni azon emberek számát, a kiket részint Mexikóban a töltésen vagy a hídon, részint Otumbánál vagy az úton öltek meg. Biztosan mondhatom, hogy ez öt nap alatt 800 honfitársunk veszett el, ebbe beleszámítottam azon hetven katonát és öt castiliai asszonyt is, kiket Rusztepekben öltek le; ugyanezen időben ezerkétszáz tlaszkalait is elvesztettünk. Megjegyzendő még, hogy az átkelésnél a hídon Narvaez csapatából azért esett el több, mint a Cortezéből, mert amazok annyi arannyal rakták meg magukat, hogy e miatt sem úszni, sem a töltésszakadásokból kimászni nem bírtak.»

Cortez hadserege száznegyven emberre, köztük husz lovasra, tizenkét nyílasra és hét puskásra olvadt le, a kiknek azonban egy lövésre való poruk sem volt; e hátramaradtok is mind sebesültek, kezükre vagy lábukra bénák voltak; számuk tehát épen annyit tett ki, mint mikor először vonultak be Mexikóba; azon lényeges különbség azonban megvolt, hogy most mint legyőzötteknek kellett a várost elhagyniok.

Mikor a spanyolok tlaszkalai területre léptek, Cortez a maga s különösen a Narvaez egykori katonáinak lelkére kötötte, hogy a bennszülötteknek semmi bántódást se okozzanak, mert a közös jó forog kérdésben; nem szabad tehát fölingerelniök azokat, kik egyedül maradtak szövetségeseik. Szerencsére a gyanú, melyet a tlaszkalaiak hűsége iránt tápláltak, alaptalan volt. A spanyolok a legrokon-



CORTEZ AZ OTUMBAI CSATÁBAN.

szenvesebb fogadtatásban részesültek; a tlaszkalaiak csak azon testvéreik megboszlására gondoltak, a kik mexikói fegyver alatt elvérzettek. Fővárosukban Cortez még két csapatának elpusztulásáról vett hírt; de e csapások, bármily súlyosak voltak is, nem lankasztották le az ő bátorságát. Vezérlete alatt harcban edzett katonák és hű szövetségesek állottak; Vera Cruz még sértetlenül állott; még számíthatott szerencséjére.

De mielőtt újabb hadjáratra indulna s Mexiko újabb ostromához fogna, segélyre s bizonyos előkészületekre volt szüksége. Cortez ezt is megtette. Elküldött Hispaniolába négy hajót, hogy önkényteseket fogadjanak, lovakat, löport és más hadi szerkeket vásároljanak; ugyanazon időben a tlaszkalai hegyeken a tizenkét hajó építéséhez szükséges fát is levágatta; ezt azután darabonként a mexikói tóhoz vitette, a hol későbben összerakatta és a vízre bocsátotta.

Miután Cortez némi kis elégtelenséget, a mely különösen Narvaez emberei közt jelentkezett, elnyomott volt, újból megindult és a tlaszkalaiak segítségével először is Tepeakával és más szomszédos tartományokkal kötött ki, a minek az volt az előnye, hogy csapatait újból győzelemhez, szövetségeseit pedig a háborúhoz szoktatta.

Míg ezek történtek, két löszerekkel és katonákkal megrakott hajó, melyeket Velasquez küldött Narvaeznek, kinek szerencsétlenségéről semmit sem hallott volt — Cortez hatalmába esett; ugyanezen időben több spanyol is, kiket Garay Ferencz Jamaika kormányzója küldött, hozzája csatlakozott. Ezen ujonczokkal együtt Cortez serege, miután már Narvaez több emberét elküldötte volt, ötszázötven gyalogos-

ból, köztük nyolczvan puskásból és negyven lovasból állott. Ezen csekély számú haderővel, melyhez ezer tlazkalai csatlakozott, 1520 deczember 28-án hat hónappal az első visszavonulás után Cortez Mexiko ellen újból megindult.

E hadjáratral, habár elég érdekes volna, hamar fogunk végezni; mert hisz színhelye ugyanaz volt, a melyről már szoltunk és mi nem akarjuk Mexiko meghódításának történetét megírni. Célunkhoz képest elég lesz, ha megemlítjük, hogy Montezuma halála után fivére Kvetlavaka lépett a trónra, a ki a védelemre mindazon szükséges intézkedéseket megtette, a melyek az aztek stratégiával megfértek. De a himlő, a spanyolok e gyászos ajándéka, melyet az új világnak adtak, épen akkor ragadta őt ki az élők sorából, a midőn kiváló okosságára és bátorságára a legnagyobb szükség lett volna. Utódjává Gvatimocziint, Montezuma unokaöcsesét választották, a kit szintén mint tehetséges és bátor férfiút ismertek.

A mint Cortez mexikói területre lépett, azonnal fegyverhez kellett nyúlania. Először is Tezkukot foglalta el, mely város Mexikótól húsz mértföldnyire, a tó szélén feküdt; innen bocsátotta három hónappal későbbén hajóit a vízre. Ekközben egy újabb összeesküvésnek jött nyomára, mely az ő és főbb tisztjeinek meggyilkoltatását tűzte ki célul; a főbűnös ez esetben halállal lakolt. Ettől eltekintve a szerencse Cortezhez hű maradt; Vera Cruzba újabb segélycsapatok érkeztek és a Gvatimoczin uralma alatt álló városok nagyobb része fegyverei előtt meghódolt. A tulajdonképeni ostrom 1521 május havában kezdődött és változó szerencsével folyt addig, a míg a hajókat a vízre nem bocsátották. A mexikóiak nem riadtak vissza ezek megtámadásától sem; négy-öt

ezer csolnak, mindegyik két emberrel, ellepte a tó vizét s megrohanta a spanyol hajókat, melyeken alig volt háromszáz ember. A kilencz spanyol hajó, melyen ágyúk is voltak, csakhamar szétszórta vagy elsülyesztette az ellenséges csolnakrajt, a mely ez időtől fogva szabadon hagyta a tért. De valamint ezen siker, úgy más előnyök is, melyeket Cortez kivívott, a dolgot valami lényegesen nem mozdították elő s az ostrom hosszúra nyúlt. Ezért is elhatározta a vezér, hogy rohammal veszi be a várost. Szerencsétlenségre azon tisztt, a kinek a visszavonulási vonalat védelmeznie kellett mindaddig, míg társai a város belsejébe hatolnak, helyzetét lealacsonyítónak tartotta s ő is a csatázók közé rohant. Gvatimoczin, a mint e hibáról értesült, sietett azt saját hasznára kizsákmányolni. Oly elkeseredett támadást intézett a spanyolok ellen, hogy sokan közülök elestek, hatvanketten pedig foglyokká lettek. Cortez maga is majdnem az utóbbiak közé került s csak egy czombján kapott mély sebbel tudott megmenekülni. Éjjel a harcz istenének nagy temploma a diadal jeléül ki volt világítva és a spanyolok mély fájdalommal hallgatták a nagy dob zúgását. Azon állásokból, melyeket elfoglaltak, láthatták, mi történik a fogságba esett szerencsétlen társaikkal: felvágják mellüket, kitépték szivöket s azután hulláikat ledobták a lépcsőkön, a hol azokat darabokra szaggatták az aztekek, a kik az egyes darabokon czivakodtak, hogy borzasztó lakomájukon felfalják.

E rettenetes csapás, mely a spanyolokat érte, az ostromot csak még jobban kinyújtotta; el is tartott az mindaddig, míg a város háromnegyedrésze a spanyolok kezébe került vagy romba nem dőlt; ekkor Gvatimoczin tanácsadói javaslatára elhagyta Mexikót és az ellentállást a szárazföldön akarta szervezni. De

a csolnak, mely őt szállította, az ellenség kezébe került s a mexikói császár fogolylyá lett. Fogságában sokkal több jellemzilárdságot és méltóságot mutatott, mint nagybátyja Montezuma.

A császár fogságba estével minden további ellenállás megszűnt és Cortez a félig rommá lett várost birtokba vehette. 120,000, vagy némely történetírók szerint 240,000 mexikói vesztette volt el az ostrom alatt életét. Hetvenöt napi hősie ellenállás után tehát Mexiko és vele együtt az egész birodalom megdőlt; nem annyira a spanyolok támadásai, mint a meghódított népek régi gyűlölete és lázadása, meg a szomszéd államoknak, melyek kevéssel utóbb keserűen megbánták, hogy oly könnyedén vették nyakukra az idegen jármot, irigykedése okozta azt, hogy az amerikai bennszülöttek egyik leghatalmassabb birodalma ily rövid idő alatt megdőlt.

A siker okozta mámort a spanyolok kebléből csakhamar kiűzte a harag és düh érzete. A roppant kincs, a melyre számítottak vagy nem is létezett vagy a tó fenekén hevert.

Cortez, a ki az elégületleneket elhallgattatni nem tudta, kényszerülve volt a császárt és első miniszterét tortura alá vetni. Ez alkalomból történt az, a mit néhány történetíró s különösen Gomara elmond, hogy midőn a spanyolok a rostély alatt, melyhez a két szerencsétlen kötözve volt, a tüzet élesztették: a miniszter uralkodója felé fordult s kérő szemekkel fordult urához, hogy szóljon s vessen véget kínjainak, a mire Gvatimoczin pillanatig tartó gyöngeségét e szavakkal fojtotta el: «Hát én talán gyönyörben úszom vagy fürdőben vagyok?», mely mondást költőibb alakban így fejezünk ki: «És én. talán rózságyon nyugszom?»

A történetírók, a kik Mexiko meghódításával foglalkoznak, nagyobbrészt csak a város elestéig szövik elbeszélésöket; nekünk azonban szólanunk kell néhány más expedicióról is, melyekre Cortez különböző célokból vállalkozott s melyek Közép-Amerika bizonyos részeire új világot vetnek; végre nem válhatunk el hősünktől, a ki az újvilág fejlődésében oly fontos szerepet játszott a nélkül, hogy élte utolsó szakából is egyetmást el ne mondjunk.

A fővárossal tulajdonképen az egész mexikoi birodalom is meghódolt; ha tanusítottak is még itt-ott, különösen Oaxaka tartományban a bennszülöttek némi ellenállást, az elszigetelt maradt s kisebb spanyol csapatok is képesek voltak szétüzni az ellenszegülőket, kiket egyébként azon szigorú büntetés is, melyet a panukói lázadókra mértek, megijeszthetett. A birodalomtól távolabb eső vidékekről is jöttek nemsokára követek, hogy meggyőződjenek a nevezetes eseménynek, Mexiko elestének valódiságáról, hogy legeltethessék szemeiket a gyűlölt város romjain és hogy az idegeneknek hódolatukat bejelentsék.

Cortez, miután állásában megerősödött, hozzáfogott a birodalom szervezéséhez; még ugyan fordultak elő egyes kellemetlen esetek, melyeket hosszadalmas volna elbeszélni, s melyek őt e mondásra birták: «Honfittársaimmal nehezebben tudtam boldogulni, mint az aztekekkel». A szervezést hősünk azzal kezdte, hogy hatalma székhelyét áttette Mexikóba, melyet újra fölépíttetett. A spanyolokat is oda csalogatta azért, hogy földeket és indusokat osztott ki köztük; az indusokat kezdetben ugyan bennszülött törzsfőik alá rendelte, de későbbben valamennyit a spanyol gyarmatokban divatozó szokás szerint a tlaszkalaiak kivételével rabszolgává tette. Ha Corteznek a miatt, hogy



A SPANYOLOK ÉLESZTETTÉK A ROST ALATT A TÜZET.

az indusok politikai jogaival oly könnyedén elbánt, tehetünk is jogos szemrehányásokat: másrészt be kell ismernünk, hogy a bennszülöttek lelki jólétének előmozdítása körül igen dicséretre méltó buzgalmat fejtett ki. Ezért behozatott az országba franczis-kánusokat, a kik vallásos buzgóságuk és keresztényi szeretetök által csakamar kivívták maguknak a bennszülöttek tiszteletét s mintegy husz év alatt az egész lakosságot a keresztény hitre térítették.

Cortez még a szervezés tartalma alatt Mecsoakan államba küldött egy csapatot, a mely a Csendes-oczeánig előnyomult, visszatértében pedig néhány északnak fekvő gazdag tartományt is meglátogatott. Az ország mindazon vidékein, melyek arra alkalmasaknak látszottak, gyarmatok keletkeztek, így a Csendes-tenger partján Zakatulánban, Mecsoakan tartomány Koliman nevű helyén, Tampiko mellett Santestebanban, Vera Cruz mellett Medelinben stb.

A mint Mexikóban a béke teljesen helyreállott, Cortez egy erős csapatot Olid Kristófra bízott, hogy Hondurasban is alapítson gyarmatot és azután kutassa át azon tartomány déli részét, vajjon nincs-e ott egy tengerszoros, melyen át az Atlanti a Csendes-tengerrel összefügg. Olid a vezérkedés gögjétől elbódulva, alig ért rendeltetése helyére, magát azonnal függetlennek nyilvánította. Cortez rögtön utána küldötte egyik rokonát, hogy a bűnöst fogságba vesse, azután Gvaticozin kíséretében száz lovas és ötven gyalogos élén 1524 október 12-én maga is elindult. Goaczakoalko, Tabaszko és Jukatan tartományokon át nyomult előre; a mocsáros és síkos talaj s a rengeteg erdők ez útját egyikévé tették a legnehezebbeknek, a melyben neki is csapatjának is mindenféle nélkülözést kellett elviselnie. A csapat már Akulan tartomány közelében

volt, midőn Cortez egy összeesküvésnek tudomására jutott, a melyet — mint mondták — Gvatimoczin és az indus előkelők kezdeményeztek. Az összeesküvés célja az volt, hogy az első kedvező alkalommal a vezért és katonáit megöljék, Honduraszba nyomuljanak elő, hol majd a már fennálló gyarmatot elpusztítják, s azután visszatérjenek Mexikóba, hol egy általános felkelés kétségkívül könnyen meg fogja semmisíteni az országrablókat. Gvatimoczin bizonyíthatta a maga ártatlanságát, melyben pedig könnyen lehetett volna hinni, nem használt semmit; őt és több előkelő honfitársát egy utszéi fára felakasztották. «Gvatinoczin kivégeztetése», mondja Diaz Bernal, «nagyon igazságtalan dolog volt és mi azt egyhangulag rosszaltuk.» De «ha Cortez», mondja Prescott, «becsülete és hirneve érdekét tartotta volna egyedül szem előtt, az egykori aztek uralkodót, győzelmének az élő tanujelét, okvetetlenül ép úgy hagyja, mint ruhánk bélésében az aranyat meg szoktuk tartani».

A spanyolok Akulant, e virágzó várost, a hol kényelmes lakásokban megpihentek, nagynehezen elérték; folytatták azután útjokat a Peten nevű tó felé, melynek környékén a lakosságot könnyű szerrel a keresztény vallásra térítették. Nem akarjuk azon szenvedéseket és nélkülözéseket hosszasan leírni, melyeket az expedíció tagjainak e néptelen vidéken el kellett viselniök, csak a Dulce-öbölnél fekvő San-Gil de Buena-Vista-nál értek azok véget. A fentnevezett helyen Cortez, miután megtudta, hogy Olid halállal lakolt és hogy hatalma helyre van állítva, hajóra szállott és visszatért Mexikóba.

A másik expedíciót melyet Cortez ugyanazon időben kiküldött s a mely háromszáz gyalogosból, százhatvan lovasból, négy ágyúból és indus segély-

csapatokból állott, Alvarado vezette. Ez a férfiú a Mexikótól délre fekvő Gvatemalát szándékozott meghódítani; hatalma alá is hajtotta Zakatulant, Tehuantepeket-et, Szokonuszkot, Utlatlant és megalapította Gvatemala la Vieja városát; későbben pedig, midőn Spanyolországba utazott, megnyerte V. Károly császártól a fentnevezett tartományok fölött a kormányzóságot.

Nem telt bele tehát három év és Kasztiliának oly terület hódolt meg, mely az Atlanti-oczeán mentén négyszáz mértföldnyi, a Csendes-tenger mentén meg ötszáz mértföldnyi hosszúságban nyult el; de e vidék ez idő alatt nemcsak meghódolt, hanem teljesen ki is békült a sorsával.

A hondurasz-i expedíció majdnem annyi időt emésztett meg és a spanyoloknak majdnem annyi szenvedésébe került, mint Mexiko elfoglalása. Alighogy e vállalatából Cortez hazaérkezett, megtudta, hogy állásától ideiglenesen felmentették és hogy a maga tisztázása végett Spanyolországba kell mennie. Nem nagyon sietett ő e rendeletnek eleget tenni, mert remélte, hogy vissza fogják vonni; de fáradhatatlan rágalmazói, elkeseredett ellenségei úgy a mexikóiak mint a spanyolországiak, annyira bemártották őt, hogy végre is kényszerülve volt a maga védelmére kelni, panaszait előadni és magaviseletének jóváhagyását követelni.

Cortez tehát elhagyta Amerikát, társaságában volt barátja Sandoval, Tapia és néhány aztek törzsfő, a többi között Montezuma egyik fia is. 1528 május havában Palosban, tehát ugyanazon helyen szállott partra, melyen harminczöt évvel előbb Kolumbusz Kristóf; őt is olyan lelkesedéssel s az öröm oly nyilatkozataival fogadták, mint Amerika felfedezőjét.

E kikötőben találkozott Cortez Pizarroval, a ki akkor pályája kezdetén volt és épen a spanyol kormánytól segélyt sürgetett. A kikötővárosból hősünk Toledóba ment, a hol akkor az udvar tartózkodott. Megjelenésének puszta hire a közvéleményt egészen átalakította. Váratlan megérkezése meghazudtolta a lázadásáról és függetlenítési kísérleteiről terjesztett híreket. V. Károly csakhamar be is látta, hogy a közérület felháborodnék, ha megbüntetne egy olyan embert, a ki Kasztília koronájának a legszebb drágakövet szerezte meg. Cortez spanyolországi útja tehát folytonos diadalmenethez hasonlított, melyet mindennütt nagy népcsődület követett. «A helységek és városok házai és utczái, mondja Prescott, megteltek nézőkkel, a kik türelmetlenül várták a hőst, a ki, úgyszólván, két karjával egy birodalmat hódított meg Spanyolország részére s a kit egy régi történetíró szerint nem a hatalmas alattvalót megillető pompa és dicsőség környezett, hanem a ki bevonulását független fejedelemként tartotta meg.»

Miután V. Károly őt több kihallgattatáson fogadta s miután őt kegyelme oly jeleivel elhalmozta, melyeket az udvari emberek nem közönségeseknek neveztek: elfogadta a neki szánt nagyszerű ajándékokat és ama birodalmat is, melyet neki meghódított. De mindezekért Cortez a királytól más jutalmat nem kapott, mint hogy Oajaca-i marquis-vá és Uj-Spanyolország katonai parancsnokává neveztetett ki; a polgári kormányzóságot azonban, melylyel őt a Vera Cruz-i junta megbízta volt, nem kapta vissza. Cortez később Bejar herczegének leányát, egyik legtekintélyesebb kasztíliai családnak tagját nőül vette s elkísérte a császárt, a ki Olaszországba akart menni, a tengerpartig; de a tétlen élet, mely eddigi tevékeny élet-

módjával oly éles ellentétben állott, sehogy sem volt inyére; újra elment tehát Mexikóba, és 1530-ban Villa Ricában kikötött.

Megérkezése után azonnal némi kellemetlenségei voltak a polgári hatósággal, a mely távollétében a hatalmat gyakorolta s a melynek tagjai az első vádakat támasztották ellene; azonkívül összeütközésbe jött a katonai ügyek miatt az új polgári juntával is.

E miatt hősünk elkedvetlenedett és Kuernavakaba, roppant kiterjedésű birtokaira vonult vissza, hol gazdálkodással foglalkozott. Ő hozta be ama vidékre a czukornádat s az eperfát, ő serkentette a gyarmatosokat először, hogy lent és kendert termeljenek, meg hogy nagyobb mennyiségben merinói juhokat tenyészszenek.

De ezen nyugodt, kalandoktól ment életmód sem köthette le hosszabb időre Cortez vállalkozó szellemét. 1532 és 1533-ban hajórajt szerelt fel, melyet fölfedezések végett a Csendes-tengerbe küldött el. A második expedíció a Kalifornia déli csúcsáig eljutott, a nélkül azonban, hogy tulajdonképeni feladatát megoldotta volna, azaz a nélkül, hogy a tengerszorost fölfedezte volna, mely a Csendes- és Atlanti-tengert összeköti. 1536-ban a Bibor-tengerben Cortez maga sem aratott nagyobb sikert. Három évvel később végre egy újabb és utolsó expedíció Ulloa vezérlete alatt amaz öböl északi határáig jutott, azután Kalifornia külső szélén az északi szélesség 29-ik fokáig hatolt előre. Innen az expedíció vezére egyik hajóját viszaküldte Cortezhez, míg ő maga útját északnak folytatta; más hirt róla nem is tudunk.

Ily szerencsétlen kimenetele volt a Cortez szervezte expedícióknak, melyek a nélkül, hogy egy krajczárt jövedelmeztek volna, háromszázezer castel-

lano-jába kerültek. Annyi hasznót azonban mégis hajtottak, hogy általok ismerkedett meg a világ a Csendes-tenger azon partvidékével, a mely a Panama-öböltől a Kolorado-ig nyúlik; továbbá ez expedíciók voltak azok, a melyek Kaliforniát megkerülték és így bizonyossá tették, hogy ama föld nem sziget, mint azelőtt képzelték, hanem a kontinensnek kiegészítő része; végre ez expedíciók kutatták át gondosan a Bibor-, vagy mint a spanyolok joggal nevezték, a Cortez-tenger partjainak görbületeit és ismerték fel, hogy észak felé nincs összeköttetésben az oceánnal, hanem hogy csak mély öblöt képez; azelőtt ennek épen ellenkezőjét tételezték fel.

Ezen fölfedezéseknek szánt vállalatokat Cortez nem szerelhette föl anélkül, hogy összeütközésbe ne jött volna az alkirálylyal, don Antonio de Mendoza-val. E folytonos surlódások boszantották hősünket és mert azonkívül főkapitányi jogait is mindig csorbíttatták, még egyszer elment Spanyolországba. Ezen útja már nem hasonlított az elsőhöz. A «conquistador», a ki már akkorra megöregedett, a kit a körülmények teljesen elkedvetlenítettek és a szerencse elhagyott, mit sem várhatott többé az udvartól; tapasztalta is ezt nemsokára. Egy alkalommal áttört a tömegben, mely a császár kocsiját körülfogta s fellépett annak hágójára. V. Károly, a ki tette magát, mintha fel sem ismerte volna, azt kérdezte, ki ez az ember? «Az», felelt büszkén Cortez, «a ki neked több országot szerzett, mint a mennyi várost atyád örökben hagyott». A közfigyelem is elfordult már ekkor Mexikótól, a mely nem nyújtott annyi nyereséget, mint a mennyit vártak tőle — és Peru megmérhetetlen kincsei felé fordult. A legfelsőbb indiai tanács tagjai mégis előzékenyen fogadták Cortezt, a

ki fel is tárta előttök panaszait; de ezek fölött a viták végtelen hosszúra nyúltak és Cortez nem nyerhetett elégtételt. 1541-ben Cortez, a ki mint önkénytes követte V. Károlyt Algir ellen vezetett szerencsétlen hadjáratában, elvesztett három nagy darab csiszolt smaragdot, a melyeken egy országot lehetett volna megvenni; ugyanezen hadjárat volt az, a melyben Cortez tanácsát visszautasították. Midőn hősünk e hadjáratból visszatért, megújította kérelmeit, de ez alkalommal is siker nélkül. Ezen igazságtalanság s az ismételt csalódások őt annyira megbosyantották, hogy komoly beteggé lett. 1547 november 10-én Castilleja de la Cuesta-ban, fölfedezéseinek színhelyétől távol, épen akkor halt meg, midőn újra készült Amerikába menni.

«Cortez kóbor lovag volt, mondja Preskott. Mindazon hős kalandorok közül, kik mint spanyolok a XVI. században a fölfedezések és hódítások terére léptek, egy sem volt, a ki a kalandok iránt annyira lelkesült volna, mint Cortez Fernand. A küzdelemben és harczban gyönyörködött és minden vállalatában annak legnehezebb oldalát kereste.»

Ezen előszeretet a kalandok iránt Mexiko meghódítóját közönséges kalandorrá is tehetné; de Cortez ezenkívül bizonyára mélyen látó politikus és nagy hadvezér is volt; őt, a ki egyedül lángelméje segítségével oly nagyszerű dolgokat művelt, joggal megilleti e név. A történelem nem mutat fel több hasonló példát; oly csekély eszközök daczára oly hatalmas vállalatot jó végre aligha vezetett valaki. Bátran elmondhatjuk, hogy Cortez Mexikót csakis saját segélyeszközeivel hódította meg.

Befolyását, melyet katonáira gyakorolt, első sorban azok bizalmának köszönhetné, de emelte e befolyást

azon jó bánásmódja is, mely őt különösen alkalmassá tette arra, hogy egy kalandor csapatot vezéreljen. Még akkor is, midőn magasabb rangra tett szert, midőn nagyobb pompát fejthetett ki, legalább veteránjaival bizalmas lábon maradt. A «conquistador» e rövid jellemrajzát a becsületes és igazmondó Diaz Bernál következő szavaival fejezzük be, melyeket mi is teljesen magunkévá teszünk: «Igazi nevét minden más czíménél többre becsülte; és ezt joggal, mert a Cortez név napjainkban épen olyan híres, mint a milyen egykor a rómaiaknál Cæsaré s a carthagóiaknál Hannibálé volt». Az öreg krónikaíró Cortez jellemrajzát a következő vonás megemlítésével fejezi be; mely a XVI. század vallásos szellemére élénk fényt vet: «Tettei jutalmát talán csak a túlvilági életben nyerte el; és én hiszem is, mert egyéb kitünő tulajdonságai mellett a szűz Máriának, sz. Péter apostolnak és minden szenteknek is buzgó tisztelője volt».

III.

A hármasszövetség. — Pizarro Ferencz és testvérei. — Don Diego d' Almagro. — Az első kísérletek. — Peru kiterjedése, népei, királyai. — Atahualpa a fogságban; váltságdíja és halála. — Alvarado Péter. — Almagro Csiliben. — A hódítók egymással összetűznek. — Almagro főbenjáró pere és kivégeztetése. — Pizarro Gonzalo és Orellano expedíciói. — Pizarro Ferenczet orgyilkosok megölik. — Testvére Gonzalo fellázad, de legyőzik és kivégezik.

Alig hogy a spanyolok tudomást szereztek Balboa útján azon országok gazdagságáról, melyek Panamától délre fekszenek, már is hódítási czélból szerveztek több expedíciót. De ezek vagy mert vezéreikben nem volt meg a kellő tehetség, vagy mert elégtelenek voltak a segélyeszközeik, mind pórul jártak. Meg kell ez alkalommal azt is említenünk, hogy

mindazok a helyek, melyeket ezen kalandorok — előharczosok, mint ma neveznék, bejártak és átkutatnak, semmi tekintetben sem feleltek meg azon várakozásoknak, melyeket irántok a spanyol kapzsiság táplált. Ugyanis a fölfedezők mind azon földre mentek, melyet akkor «szárazföld»-nek neveztek, s a mely részint egészségtelen és mocsáros, részint hegyes és erdőborított vidékből állott, hol a csekély számú de harcziás lakosság csak szaporította azon akadályokat, melyeket a hódítók elé már maga a természet oly bőven gördített volt. Így lassan-lassan a lelkesültség lehült és Balboa csodás elbeszéléseit azután már csak akkor emlegették, ha őket nevetségessé akarták tenni.

Volt azonban Panamában egy férfiú, a ki lelkében még mindig meg volt azon hírek valódiságáról győződve, melyek a Csendes-tenger mosta tartományok gazdagsága felől keringtek; ezen férfiút Pizarro Ferencz-nek hívták; Pizarro már korábban elkísérte volt Nuñez de Balboa-t a Déli-tenger partjaira, most pedig két más kalandorral szövetkezett: Almagro Diego-val és de Luques Hernando-val.

Mondjunk először is néhány szót a vállalat vezéről. Pizarro Ferencz 1471 és 1478 között Truxillóban született; ő Pizarro Gonzalo kapitánynak törvénytelen fia volt, atyjától egyebet nem tanult, mint a disznópásztorkodást. E foglalkozásba azonban csakhamar beleunt s midőn egy alkalommal az őrizetére bízott csorda egyik állata elveszett, nem akart többé visszatérni atyjához, kitől a legkisebb vétség miatt is mindjárt verést kapott, hanem katonává lett; egy ideig Olaszországban szolgált, majd 1510-ben Kolumbus Kristóffal Hispaniolába ment. Úgy e szigeten, valamint Kubán magára vonta a figyelmet; később



PIZARRO FERENCZ (FACSIMILE).

elkísérte Hojedát a Darien-szorosra; fölfedezte, mint fentebb említettük Balboának társaságában a Csendes-tengert; midőn pedig ez utóbbit kivégezték, Pedrarias Davilának, kinek kegyeltjévé lett, segédkezet nyújtott mindazon tartományok meghódításában, melyek «Arany-Castilia» név alatt lettek ismertekké.

Pizarro törvénytelen, Almagro Diego pedig talált gyermek volt; némelyek szerint Aldea del Reiben, mások szerint meg Almagróban, mely helységtől vette volna a nevét is, 1475-ben találták. Almagro katonák közt nevelkedett s már kora ifjúságában Amerikába ment, a hol sikerült egy kis vagyont szereznie. Luques végre Tabago-ból származó vagyonos papi ember volt, a ki Panamában iskolamesterséggel foglalkozott.

A három kalandor közül a legfiatalabbik is túl volt már az ötven éven; Garcilasso de la Vega beszéli róluk, hogy midőn tervök a spanyolok között ismertté lett, mindhármukat nevetség tárgyaivá tették; különösen Hernando de Luquest csúfolták, kit azontul Hernando el Loco azaz Bolond Ferdinand-nak kereszteltek el.

A három férfit közt, a kik közül, habár egyik sem volt makula nélkül, kettő legalább nem ismerte a félelmet, a szövetség csakhamar létrejött. Luques adta a pénzt a hajók felszerelésére és fizette a katonák zsoldját, Almagro ugyancsak ebben vett részt, míg Pizarro, kinek a kardjánál egyebe nem volt, máskép róttá le a maga tartozását. Ő vezette a csapatot azon első kísérlet alkalmával, melynek egyes részleteit elmondjuk azért, mert annál kivétel nélkül minden nap kitünt a «conquistador» kitartása és hajthatatlan makacssága.

«Miután Pizarro Ferencz», mondja Peru meghó-

dításának egyik egykorú történetírója, «Arias d' Avilától az engedélyt megkapta, nagynehezen felszerelt egy hajót és száztizennégy emberével elindult. Panamától ötven mértföldnyire egy Peru nevű szegény kis tartományt talált, melynek nevét azután elég helytelenül rá alkalmazták az egész, több mint ezerkétszáz mértföld hosszú partvidékre. Peru kis tartományban hősünk nem sokáig maradt, hanem folytatta útját egészen egy országig, melynek lakóit a spanyolok «megégett nép»-nek nevezték el. Ezek azonban Pizarrónak annyi katonáját ölték meg, hogy kénytelen volt csakhamar nagy veszteséggel visszavonulni Csincsamá-ba, a mely nem volt messze a kiindulási pontjától. Ezalatt Almagro, a ki Panamában maradt volt, egy újabb hajót szerelt fel s hetven spanyollal együtt elindult szövetséges társa után; e segélycsapat a part mentén haladt a San-Juan folyóig, a mely mintegy száz mértföldnyire van Panamától. Miután itt Pizarróval nem találkozott, folytatta útját a «megégett nép»-ig, a melynél, miután némely jelekből észrevette, hogy ott spanyolok jártak, partra szállott. De az indusok, kiket győzelmök Pizarro felett önbizalommal töltött el, bátor ellenállást fejtettek ki, sőt azon sánczokat is, melyeket Almagro a maga védelmére készített, rohammal bevették és kényszerítették az idegeneket, hogy hajóikra visszamenjenek. Visszatért tehát Almagro is és a tengerpart mentén haladt, míg nem Csincsamáig ért, a hol Pizarróval és csapataival találkozott. Egymásnak a vezérek nagyon megörültek s miután újabban még néhány katonát foghattak, mintegy kétszáz spanyol kíséretében újra elindultak. Útjukban azonban az élelmiszerek hiánya miatt, meg az indusok gyakori támadásaitól annyit szenvedtek, hogy

don Diego jónak látta visszatérni Panamába s ottan beszerezni ujonczokat meg ennivalót. Hozott is nem-sokára nyolczvan embert; ezekkel, meg a kik a régiek közül még velök maradtak, Katamez-ig mentek, a mely tartományban gyér volt a lakosság, de sok az ennivaló. A spanyolok csakhamar észrevették, hogy az itt lakó indusok, a kik őket oly gyakran megtámadták, aranszegecskéket hordanak az arczukban, melyet e czélra külön átlukasztanak. Almagro Diego ezután még egyszer visszatért Panamába, míg társa a segélycsapatokra egy kis Gallo nevű szigeten várt, hol azonban minden tekintetben nagy szükséget kellett szenvednie.

Midőn Almagro Panamába ért, Los Rios-tól, Avila utódjától nem kaphatta meg az engedélyt arra, hogy katonákat toborozzon; mert — mondá — ő nem engedheti meg, hogy annyi embert egy hiú vakmerő vállalatnak feláldozzanak; azonkívül a kormányzó kiküldött egy hajót is, hogy Pizarrót és társait visszahozzák. Mindez Almagrónak és Luques-nek nem tetszhetett. A tilalom következtében eddigi költségeik elvesztek s ama reményeik megghiúsultak volna, melyeket Katamez lakóinak arany és ezüst ékszerei bennök felkeltettek. Azért is Pizarróhoz elküldötték egyik hü emberöket, a ki öt rávegye, hogy szándékánál maradjon meg és tagadja meg Panama kormányzójától az engedelmisséget. De Pizarro hiába biztatta embereit a legcsábítóbb ígéretekkel, ezek a kiállott fárada-makra még nagyon élénken emlékeztek s azért tizenkettő kivételével el is hagyták ötet.

Ezen rettenthetetlen emberekkel, kiknek neveit az utókor részére megőrizték s a kik közt volt Garcia de Xeres, az expediczió egyik történetírója is, Pizarro egy másik lakatlan szigetre vonult, mely a kontinens-

től távolabb feküdt s a melyet Gorgonenak neveztek el.

E szigeten tengődtek a spanyolok öt hónapon át, mialatt azon segítségre várakoztak, melyet Almagrónak és Luquesnek küldenie kellett volna; egyedüli élelmők Gorgone-ban halak, kagylók s a mangrove-fagyümölcs volt.

Végre Los Rios-nak meg kellett hajolnia a gyarmat egyhangú tiltakozása előtt, a mely nem akarta megengedni, hogy emberek, a kiknek egyedüli hibájok a rettenthetetlenség volt, mint valami gonosztevők nyomorultan elpusztuljanak. A kormányzó tehát Pizarrónak újra küldött egy hajót, hogy azon visszatérhessen. Hogy azonban ez utóbbinak kedve ne kerekedhessék a hajó legénységét expedíciója céljaira felhasználni, gondoskodtak, hogy katona ne jusson rá. A kalandorok, a mint az érkező segílyt meglátták, megfélemedtek minden nélkülözésökről és nem gondoltak másra, mint hogy az őket kereső matrózokat tervöknek megnyerjék. Ez sikerült is; azért valamennyien a helyett, hogy Panamába visszatértek volna, délkeleti irányban elindultak, felfedezték Santa Clara szigetét és végre elértek a déli szélesség 3-dik fokán túl fekvő Tumbes nevű kikötőbe, a hol egy pompás templomot s egy palotát láttak, mely az ország uralkodóinak, az inkáknak képezte birtokát.

A vidéknek elég sűrű lakossága volt, a mely a földet is jól művelte; de a mi a spanyolokra a legnagyobb hatást gyakorolta s a mi velök elhitette, hogy elérkeztek a sokat emlegetett csodálatos országba, az az arany és ezüst ama bősége volt, a melynél fogva a lakosok az érczetek nemcsak ékszerűl használták, hanem edényeiket és más közönséges házi eszközeiket is azokból csinálták.

Pizarro Candia Pétert és Molina Alfonzot küldte az ország belsejébe, hogy azt megnézzék és neki róla hírt adjanak; midőn e küldöttek a hajókra visszatértek, igazi lelkesedéssel beszéltek mindarról, a mit láttak; erre Pizarro néhány arany edényt és néhány szelid lámát megszerzett. Végre két bennszülöttet is felvett a hajójára, hogy őket megtanítsa a spanyol nyelvre s így mikor az ujonnan fölfedezett országba visszatér, nekik mint tolmácsoknak hasznukat vegye. Ezután Pizarro még a következő helyeken kötött ki: Pajtaban, Szaugarata-ban és Santa Cruz-öbölben, melynek partjain az ottani fejedelem Kapillana oly barátságosan fogadta az idegeneket, hogy többen közülök nem akarták őt elhagyni. A végső pont, melyet Pizarro ez alkalommal elért, Porto-Santo volt; innen visszatért Panamába, a hova három évi távollét után szerencsésen meg is érkezett; e hosszú idő alatt majdnem megszakítás nélkül ama veszélyes fölfedezésekkel foglalkozott, melyek Luquest és Almagrót anyagilag tönkretették.

Visszatérte után Pizarro Los Riostól nem kapott engedélyt, hogy a fölfedezett ország elfoglalása céljából katonákat toborozhasson; azért is egyenesen V. Károly császárhoz fordult; kölcsön vette tehát az utazásra szükséges pénzt és 1528-ban elment Spanyolországba, hogy előterjesztést tegyen a császárnak az iránt, a mire vállalkozott. Az országot, melyet meg akart hódítani, a legszebb színekkel festette; fáradozásainak jutalmául el is nyerték úgy ő, mint utódai Peruban a katonai és polgári kormányhatalmat és az igazságszolgáltatási jogot örök időkre; ezenkívül megkapta Pizarro a nemességet és ezer tallér évdíjat. Országát, mint Panama kormányzójától független országot, a Santiago folyótól délre



PIZARRO V. KÁROLY CSÁSZÁR ELŐTT.

a part mentén kétszáz mértföldnyi hosszúságban engedélyezték; így kijelölték Spanyolországban a kiterjedését, megadták a nevét: Új-Kasztília s azután az új kormányzóra bízták, hogy azt magának meghódítsa. Ez a maga részéről vállalkozott, hogy kétszáz embert össze fog gyűjteni s ellátja magát hajókkal, fegyverekkel s lövő készlettel. A most körvonalazott szerződés megkötése után Pizarro Truxillóba ment s édes testvéreit Ferdinandot, Jánost és Gonzalot, valamint mostoha fivérét Alcantara Martint rábírta, hogy őt kövessék. Szülővárosában, Caceresben, sőt egész Estremadura-ban megkisértette ujonczokat gyűjteni, de habár meg is ígérte volt a «Caballeros de la Espada dorada» címet mindazoknak, kik zászlói alá gyűlnek, nem sokan jöttek össze. Spanyolországból Pizarro visszament Panamába, hol azonban oly könnyen, mint remélte, nem tudott célhoz jutni. Luquest sikerült ugyan kineveztetnie az indusok «protector» püspökévé, de Almagro részére, kinek nagyravágyásától félt s kinek tehetségeit ismerte, csak nemességet, ötszáz arany jutalmat s egy Tumbezben építendő vár vezérségét eszközölte ki. Almagro, a ki az előzetes fölfedezési utakra már elköltötte mindazt, a mije volt, nem elégedett meg evvel a kis jutalommal, a mely neki jutott; azért is megtagadta részvételét az expedicióban és maga saját költségére külön akart egyet szervezni. Pizarrónak minden ügyességét össze kellett szednie és Almagrónak «az adelantado» címét és hatalmát oda ígérnie, hogy őt megnyugtassa s a régi szövetséget megújítására rávegye.

A három szövetséget társnak segélyforrásai azonban ez idő szerint oly szegényesek voltak, hogy többet három kis hajónál és száznyolczvan katonánál, köztük harminczhat volt lovast, összehozni nem bírtak; e

kis csapat 1531 februárius havában Pizarrónak és négy testvérének vezérlete alatt elindult; Almagro azalatt Panamában maradt, hogy ha lehet új segélycsapatokat gyűjtsön össze. A kis sereg tizenhárom napig volt a tengeren; ez idő alatt egy szélvész őket száz mértföldnyi távolságra vitte azon helytől, a hol ki akartak kötni; Pizarro kénytelen volt tehát San Mateo kikötőben partra szállani és szárazon útját folytatni. Ez nem volt könnyű dolog a néptelen hegyes vidéken. hol különben is minduntalan folyók állották útját. A kis csapat végre nagy nehezen egy Koakoi nevű helyhez ért, hol gazdag zsákmánynak jutott birtokába; e körülmény Pizarrot arra bírta, hogy két hajóját visszaküldje. 30.000 castellano-t és nagy számu smaragdot szállíttatott azokon Panamába és Nikaraguába; e gazdag zsákmány, gondolta magában Pizarro, csak fog merész kalandorokat az új földre csalni.

A hódító Koakoiból délnek Porto-Viejóig folytatta útját, a hol Benalcazar Sebestyén és Fernandez János tizenkét lovassal és harmincz gyalogossal hozzácsatlakozott. A lovak láttára és a lövések hallatára a peruiakat ugyanazon érzelem fogta el, a mely a mexikóiakat; és így Pizarro minden ellenállás nélkül eljuthatott a Guajaquil öbölben fekvő Puna szigetre. E sziget lakói azonban, a kik szárazföldi társaiknál számosabbak s harciasabbak voltak, a spanyolok támadásainak hat hónapon át bátran ellenállottak. Daczára, hogy Pizarro Soto Ferdinandtól Nikaraguából segítséget kapott, daczára, hogy Tonalla kazikát és tizenhat előkelő tanácsosát lefejeztette, amazok ellenállását még sem tudta megtörni. Kényszerülve volt tehát visszatérni a kontinensre, hol azonban társait a betegségek oly annyira elgyengí-

tették, hogy három hónapig kellett Tumbezben maradnia és a bennszülöttek folytonos támadásai ellen védekeznie. Ez idő lefolyása után hősünk Tumbezből a Puirá folyóhoz ment, fölfedezte a Pujta kikötőt, e partokon a legjobbat és letette a Csilo nevű folyó partján San-Miguel gyarmat alapját oly czélból, hogy a Panamából jövő hajók részére itt biztos kikötőt építsen. E helyen keresték őt fel Huascar követői, kik tudtára adták, hogy fejedelmök ellen fivére Atahualpa fellázadt és tőle segítséget kér.

Azon időben, mikor a spanyolok Peruban kikötöttek, hogy azt elfoglalják, ez ország a Csendes-tenger partján mintegy ezeröttszáz mérföldnyi hosszúságban nyúlt el; a szárazföld belseje felé pedig határai a hatalmas Andokon jóval túl voltak. A birodalom lakossága kezdetben vad és barbár törzsekre oszlott, kiknek a civilizációról fogalmuk sem volt s a kik folytonosan háborúskodtak egymással. A századok hosszú során át állott fenn a dolgok ilyen állapotára és semmi jel sem mutatott arra, hogy valaha is jobb kor fog beköszönteni, midőn a Titikakató partján az indusok közt megjelent egy férfi és egy nő, a kik a Nap gyermekeinek vallották magukat. E két hatalmas testalkatú egyén, kiket Manko-Kapaknak és Mama-Oellónak neveztek, Garcilasso de la Vega szerint, a tizenkettedik század közepe táján nagyszámú vándortörzset gyűjtött maga köré és megalapította Kuszko városát. Manko-Kapak megtanította a férfiakat a földművelésre és a mesterségekre, Mama-Oella pedig az asszonyokat a fonásra és szövésre. Midőn ezen elsőrendű szükségleteknek eleget tettek, Manko-Kapak alattvalóinak törvényeket adott s megalapította a politikai államot. Így keletkezett Peru urainak, az inkáknak hatalma. Birodal-

mukat, mely eleintén csak Kuszko környékére szorított, az utódok nemsokára megnövelték s végre oly nagyra kiterjesztették, hogy határa a baktériótól az Islas de Perlas-ig nyult s hosszúsága harmincz fok volt. Hatalmuk is oly deszpotikussá lett, mint akármelyik ázsiai zsarnoké. «Nem is volt», mondja Zarate, «talán sehol a világon ország, hol az alattvalók fejedelmöknek oly pontosan engedelmeskedtek volna, mint itt. Az inkákat mint félisteneket tisztelték; s ez utóbbiaknak csak egy szálát kellett szalagkoronájukból valakinek átadni, hogy ezt is mindenütt tisztelettel fogadják és neki is engedelmeskedjenek. Oly nagy volt a királyi rendeletek tekintélye, hogy az, a ki egy ilyennek birtokában volt, minden katonai segítség nélkül egész tartományokat elpusztíthatott és férfiakat és nőket is kivégeztethetett volna; mert az indusok a királyi szalagkorona egy szálának láttára önkényt és minden vonakodás nélkül mentek a halálba.»

A régi krónikaírók megegyező állításai szerint az inkák e végtelen hatalmukat mindig alattvalóik javára fordították. Tizenkét király, a kik Peru trónján egymást követték, a nép közt áldott emléket hagyott maga után. Vajjon a világ bármely más országának annaleseiben nem hiába keresnénk-e ehhez hasonló esetet? Vajjon nem kell-e ezért sajnálnunk, hogy a spanyolok a háború borzalmaival, egy más klíma betegségei- és bűneivel meg avval ismertették meg e gazdag és boldog népet, melyet ők gögjükben civilizációnak neveztek? Vajjon nem méltó-e szánozkodásunkra azon nép, melynek elszegényedett, elkorcsosult utódai még elődeik egykori jólétének emlékét, feltartóztathatlan bukásukban az egyedüli vigaszukat is elvesztették?

«A peruiak», mondja Michelet kitünő munkájában a «Précis d'histoire moderne»-ben, «nevezetesebb események alkalmával kötelekre különféle csomókat kötöttek s így juttatták el azok emlékét az utókorra. Voltak obeliszkjeik meg rendes napóráik, a melyeknek segítségével az æquinoctium és solstitium idejét leolvashatták. Az évet háromszázhatvanöt napra osztották be. Hatalmas épületeket emeltek és meglepő művészetről tanuskodó szobrokat állítottak fel. Kétségkívül az inkák népe volt az új világ legműveltek és legiparosabb népe.»

Huajna-Kapak inka, Atahualpa-nak atyja, a birodalmat jóval megnagyobbította és sok tekintetben szebbé is tette. Ezen inka, Quito meghódítása után, a katonák és a meghódított népek segítségével Kuszko-tól Quitoig egy utat építtetett, a mely ötszáz mértföld hosszú volt és a melynek készítésénél hegycsúcsokat hordtak le és völgyeket töltöttek ki. Ez úton fél mértföldenként emberek voltak felállítva, a kik az uralkodó rendeleteit a birodalom legtávolabbi vidékeire is gyorsan elszállították.

A peruiak tehát, a mint az elmondottakból kitünik, a műveltség magas fokán állottak; pompaszere tetetökről pedig fogalmat nyujthat azon körülmény, hogy a király trónusa, melyen őt utazásaiban hordozták, 25,000 dollárt ért. Az aranyos gyaloghintót, melyben a trónus volt, mindig az ország első emberei vitték.

Kevéssel előbb, semhogy a spanyolok Peru partjaira értek, a tizenkettedik inka a régi szokások ellenére a legyőzött quitoi királynak leányát feleségül vette; e nőtől egy fia született, a kit Atahualpa-nak nevezett el s a kit 1529-ben bekövetkezett halála előtt Quitóban örökösévé tett. Idősebb fia Huaszkar,

kinek anyja az inkák családjából származott, a birodalom többi részét kapta. De a birodalom e felosztása, mely a legrégibb idők óta fennálló szokásokkal annyira ellenkezett, Kuzskoban oly elégtelenséget szült, hogy Huaszkar, kit erre alattvalói is bátorítottak, készüléteket tett fivére megtámadására, a ki őt urául természetesen elismerni nem akarta; Atahualpa volt annyi ideig a hatalom birtokában, hogy arról ne akarjon lemondani. Bőkezűség által pedig megnyerte ügyének azon harcosok nagyobb részét, a kik atyjával Quito meghódításában részt vettek; midőn a két hadsereg összecsapott, a sors a bitorlónak kedvezett.

Nem feltűnő dolog-e az, hogy a spanyolok, valamint Mexikóban úgy Peruban is, egészen rendkívüli körülményeket találtak, melyek tervök kivitelét nagyban előmozdították. Mexikóban a csak nemrégén meghódított népek, melyekkel győzőik, az aztekek, irgalom nélkül bántak el, a spanyolokat szabadítónak tekintették; Peruban a két ellenséges testvérnek küzdelme akadályozza meg az indusokat abban, hogy összes erejüket a hódítók ellen fordítsák és őket könnyű szerrel megsemmisítsék!

Midőn Pizarro meghallgatta Huaszkar követeit, kik tőle Atahualpa, e lázadó és bitorló ellen, mint mondák, segítséget kértek, azonnal felismerte, hogy mily nagy hasznot húzhat ezen körülményekből. Nagyon jól számított ő, mikor azt gondolta, hogy azáltal, ha a trónkövetelők egyikét támogatja, mindakettőt könnyebben legyőzheti. Meg is indult azonnal csekély seregének élén az ország belsejébe; összes katonasága hatvankét lovasból és százhusz gyalogosból állott, a kik közül ismét körülbelül csak husz volt ellátva lőfegyverekkel; kísérete azért volt oly csekély

számú, mert seregének egy részét San-Miguel őrizetére kellett hagynia, a mely helyen hadjárata eredménytelenségének esetén menedékhelyet találhatott; azon helyen kellett az esetleg támogatására küldött segélycsapatoknak is kikötniök.

Pizarro útját Kaxamalkának vette, a mely kis város a parttól mintegy husz napi járásnyira volt. Útja egy forró, homokkal fedett, víz és fa nélkül szűkölködő pusztaságon vezetett keresztül, a mely Motupe tartományig, mintegy husz mértföldnyi hosszúságban nyúlt el; az ellenségnek még oly gyenge támadása, egyesülve azon szenvedésekkel, melyeket a kis csapatnak el kellett viselnie, egyszerre megsemmisíthette volna az expediciót. A pusztaságból kiérve Pizarro csapata hegyes vidékre ért, melyben az út gyakran oly szűk völgyekben vezetett el, hogy igazán csekély erővel meg lehetett volna az előnyomulást akadályozni. Pizarro útjának ezen részében Atahualpa egyik követével találkozott, a ki festett czipőket és aranyos kézelőket hozott neki, hogy azokat felvegye, ha az inkával összejövetele lesz. A spanyol vezér természetesen ez alkalommal nem fukarkodott a barátságos, sőt alázatos kijelentésekkel sem. Tudtára adta az indus követnek, hogy mindenben urának, királyának rendeleteit fogja követni és a lakosok életét és vagyonát tisztelni. Kaxamalkában Pizarro csapatait elég óvatosan egy templomban és az inka egy palotájában helyezte el, hogy mindenféle meglepetés ellen biztosítva legyenek. Azután egyik fivérét, Sotoval és valami husz lovassal elküldte Atahualpa táborába, a mely nem volt messzebb egy mértföldnél, hogy a maga megérkeztét az indus királynak tudtára adja. A küldöttek, kiket nagy pompával fogadtak, elcsodálkoz-

tak azon számos arany és ezüst ékszeren meg edényen, melyeket az indus táborban mindenfelé láttak. A követek Atahualpa azon ígéretével tértek vissza, hogy másnap Pizarrot meglátogatni és őt birodalmában üdvözölni fogja; egyszersmind jelentést tettek azon bámulatos mennyiségű kincsekről, melyeket láttak; ez Pizarrot abbeli tervében, hogy a szerencsétlen Atahualpát kincseivel együtt árulás útján kézrekerítse, megerősítette.

Több spanyol író és különösen Zarate a tényeket, melyek sötét árnyékot vetnek honfitársaik jellemére, elferdítik és az árulást Atahualpának tudják be. De ma már sokkal több okiratnak vagyunk birtokában, hogy sem könnyen be ne látnók, miként már előbb Robertson és Prescott is, Pizarro perfidiáját. Rá nézve ép oly fontos volt az inkát hatalmába keríteni és eszközül felhasználni, mint fontos volt Cortezre nézve Montezuma fogsága. Felhasználta tehát Atahualpának könnyenhívőségét és becsületességét, a ki az ő barátságos nyilatkozataiban teljesen megbízott és nem gondolt semmiféle fogásra, melylyel a spanyolokat kézre keríthette volna. Szóval a hódító érzéketlen lelkiismerete a legkisebb furdálást sem érezte, sőt inkább oly hidegvérűséggel járt el, mintha valóban bűnös ellenséggel kellett volna megütköznie; ezen gyalázatos árulása emlékéen örök szennyfoltot fog képezni.

Pizarro, hogy az inkát minél biztosabban kézre kerítse, lovasságát három kis csapatba osztotta, gyalogságát egy csomóban hagyta, nyilasait azon út mellett, melyen az inkának jönie kellett, elrejtette és végre húsz legelszántabb katonáját maga mellé rendelte.

Atahualpa, hogy az idegeneknek a maga nagy

hatalmát bemutassa, egész hadseregével közeledett feléjük. Őt magát egy ágyfélén vitték, mely arany- és ezüstlemezekkel kiverve és tollakkal meg drágakövekkel fel volt ékesítve. Az indus fejedelem közvetlen környezetét bohócok, tánczosok és országának előkelői képezték, kiket, szintúgy mint Atahualpát, szolgálók vállukon hordtak. Az egész inkább valami körmenethez, mint egy hadsereg bevonulásához hasonlított.

A mint az inka a spanyolok lakhelyéhez közeledett, Robertson elbeszélése szerint, Valverde Vincze, az expedíció tábori lelkésze, a kit később tetteinek jutalmául püspökké neveztek ki, egyik kezében a feszülettel, másikban a breviariummal eléje ment. Hosszú beszédében, melyet a fejedelemhez intézett, magyarázgatta neki a teremtésről szóló tant, az első ember bűnbe esését, magyarázgatta, miként lett Jézus Krisztus emberré, mily szenvedéseknek vetette magát alája, miként támadt fel és szállott a mennyekbe, elmondta azután, hogy az Isten szent Péter apostolt tette földi helytartójává, hogy ennek hatalma a pápákra szállott át és végre, hogy Sándor pápa az új világ összes országait Kasztília királyának adományozta. Ezek után Atahualpát felszólította, hogy vegye fel a keresztény vallást, ismerje el a pápa legfőbb hatalmát és vesse magát alája Kasztília királyának, mint törvényes urának. Ha ezt azonnal megteszi, megígérte neki Valverde, hogy ura és királya Perut védelmébe fogja venni és őt királyságában meg fogja hagyni; az esetre azonban, ha az engedelmességet megtagadná és pogány hitéhez továbbra is ragaszkodnék, a pap háborúval és az idegenek rettenetes bosszújával fenyegetőzött.

Különös egy fogadtatás és sajtóadásos üdvözlés volt

az, midőn oly dolgokat emlegetett a peruiak előtt, melyeket nem ismerhettek s melyek igazságáról egy Valverdénél sokkal ügyesebb szónok is alig győzhette volna meg őket. Ha még ehhez hozzávesszük, hogy a tolmács is csak keveset értett a spanyol nyelvből s így nem fordíthatta le azt, a mit maga is alig értett, továbbá, hogy a perui nyelvben hiányzottak a szavak, melyekkel a szellemétől oly elütő idegen fogalmakat ki lehetett volna fejezni: legkevésbé sem csodálkozhatunk, hogy Atahualpa a spanyol szerzetes beszédjéből majdnem semmit sem értett meg. Voltak azonban abban egyes mondatok, melyek az ő hatalmára vonatkoztak s a melyek azért is csodálkozását és megütközését keltették fel. Ennek daczára igen udvariasan felelt. Elmondta, hogy mint olyan, a ki országát örökösödés útján nyerte el, nem foghatja fel, miként rendelkezhetik azzal valaki az ő beleegyezése nélkül; azután hozzátette, hogy semmi kedve sincs megtagadni atyái vallását és egy másíknak hívévé lenni, a melyről most először hall valamit; a beszéd többi részéből nem értett meg semmit sem; egyáltalában a mit hallott, reá nézve egészen új s ő szeretné tudni, honnan tudott meg Valverde annyi csodálatos dolgot. — «Ezen könyvből» felelé Valverde és előmutatta neki breviumát. Atahualpa kapott a könyv után, kíváncsian belenézett, néhány lapját felütötte s azután füléhez tartotta: «Ez, a mit itt nekem mutatsz, mondá rövid vártatva, nekem mit sem mond és miről sem szól!» Azután a könyvet a földre dobta.

Ez volt a jel a csatára, illetőleg az öldöklésre. Az ágyúk és puskák megszólaltak, a lovasok vágatva előrohantak és a gyalogság kivont karddal rohant a megrémült peruiakra. Nehány pillanat alatt

a rendetlenség a legmagasb fokra hágott. Az indusok a nélkül, hogy védelmökre legkevesebbet is tehetek volna, mindenfelé szétfutottak. Atahualpát előkelő tisztjei magukkal akarták vonni és testökkel sánczot képeztek körüle, de Pizarro odarohant, szétüzte vagy levágta őket és az inkát hosszú hajánál fogva gyalogszekeréről lerántotta. Az éj vetett csak véget az öldöklésnek.

Négyezer indus halva maradt, a megsebesültek száma bizonyára még nagyobb volt, háromezer pedig fogolylyá lett. Az egész dolog nem volt csata, hanem csak gyilkolás; erre nézve a legfényesebb bizonyíték, hogy a spanyolok közül egyedül Pizarro sebesült meg; e sebet azonban nem az indusoktól, hanem egyik katonájától kapta, a ki az inka elfogatása körül túlságos buzgóságot tanúsított.

A zsákmány, melyet a halottakról és a táborban összeszedtek, még a spanyolok képzeletét is fölülmulta. Persze ily kincsalmaz megszerzésével lelkesültségök is növekedett.

Kezdetben Atahualpa elég nyugodtan tűrte a fogását, mert Pizarro legalább szóval mindent megtett annak enyhítésére. De midőn megtudta, hogy mennyire kapzsiak az ő börtönőrei, a maga személyéért váltságdíjat ígért; e váltságdíj annyi arany ékszer, arany edény és más arany tárgyakból állott volna, a mennyivel egy huszonkét láb hosszú és tizenhat láb széles szobát oly magasságra lehetett megtölteni, a mily magasra Atahualpa a kezével felérhetett. Pizarro sietett e javaslathoz beleegyezését adni, a fogoly inka pedig azonnal szétküldte az ország minden részébe a szükséges rendeleteket, melyeket pontosan és minden ellenkezés nélkül végre is hajtottak. De mi több; az indus vezérek ka-

tonáikat is elbocsátották a szolgálatból úgy, hogy Pizarro Sotot öt spanyollal Kuszko-ba küldhette, mely város Kaxamalkától kétszáz mértföldnyire feküdt, maga pedig az országot száz mértföldnyi területben hatalma alá vetette.

Míg ezek történtek, kétszáz katonával Almagro is partra szállott. Az ő és emberei részére — elképzelhetjük, milyen nehéz szívvél — Pizarroék százezer pezo tettek félre; elkülönítették a főösszegeből a királyi ötödöt is; és még mindig 1.528.500 pezo maradt fenn Pizarro és társai részére. Végre szent Jakabnak, mint Spanyolország védő szentjének napján, buzgó ima után az igényt tartók a rablás és öldöklés ezen termékét maguk között felosztották. A vallásosság ez alkalommal az istentelenséggel karöltve járt, a mi, sajnos! a babonáság és kapzsiság ezen korszakában nem volt ritka dolog.

Mindegyik lovasra 8000 és mindegyik gyalogosra 4000 pezo jutott, a mi a nálunk fennálló pénzláb szerint 32,000, illetőleg 16,000 koronának felelt meg.

A rövid és kevésbé fárasztó hadjárat után a spanyolok szereztek tehát annyit, a mivel kielégíthették még azt is, a ki a legnagyobb igényeket támasztotta. Azért is sokan e kalandorok közül, a kik e nem várt vagyont hazájukban békében élvezni akarták, sürgősen kérték elbocsáttatásukat. Pizarro a távozásra való engedélyt nekik minden vonakodás nélkül meg is adta; mert nagyon jól tudta, hogy a szerencsés hadjárat híre csakhamar el fog terjedni és nemsokára számos ujonczot fog közelébe csődíteni. Pizarro Ferdinanddal, a ki elment Spanyolországba, hogy megvigye a császárnak a pompás ajándékokat és a diadal hírét, hatvan spanyol hagyta

el Perut, kiket nyomott ugyan az arany terhe, de nem a lelkiismeret furdalása.

A mint Atahualpa a váltságdíjat lefizette, követelte, hogy szabadon bocsássák. Pizarro az inka életét csak azért kimélte, hogy annak hatalmát és tekintélyét a maga céljaira felhasználhassa és hogy Peru kincseit összegyűjthesse; azért is lettek rá nézve csakhamar alkalmatlanokká az inka követelésesei. Azután egy idő óta gyanúba is vette a fogoly fejedelmet, hogy titokban egy hadsereg gyűjtését rendelte el. Mi több, Atahualpa, miután észrevette, hogy Pizarro az utolsó katonájánál semmivel sem tanultabb, bizonyos utálatot érzett a kormányzó iránt melyet, szerencsétlenségére, nem tudott egészen elnyomni. Ezek voltak azon semmitmondó okok, hogy többről ne is szóljunk, a melyek miatt Pizarro az inka ellen a főbenjáró pert megindította.

Alig lehet valami nagyobb igazságtalanságot képzelni, mint ezen pert, a melyben Pizarro és Almagro bíró is meg vádló is volt. A vádak, melyeket az inka ellen emeltek, részint nevetségesek, részint meg oly képtelenek voltak, hogy igazán nem tudjuk, vajjon Pizarronak igazságtalanságán vagy szemtelenségén csodálkozzunk-e jobban, a melynél fogva vádaknak vetette alája egy hatalmas birodalom fejét, a mely fölött neki semmi jogos hatalma nem volt. Atahualpát mindamellettt bűnösnek találták és máglyára ítélték; de mivel ez idő alatt az inka, hogy Valverde alkalmatlankodásaitól megszabaduljon, fölvette a keresztséget: megelégedtek azzal is a spanyolok, hogy őt megfojtsák. Ezen tett is méltó helyet foglal el Gvatimoczin kivégeztetése mellett! Igazán egyike volt ez a legkegyetlenebb gaztetteknek, melyet a spanyolok Amerikában — a hol különben min-



ATAHUALPA HALÁLA (FACSIMILE).

den képzelhető bűnnel magukat beszennyezték — elkövettek.

És mégis voltak e kalandortömegben néhányan, a kik még megőrizték lelkökben a becsület és az emberi méltóság érzetét. Ezek hangosan tiltakoztak az igazság ily meggyalázása és árúba bocsátása ellen; de nemesebb gondolkozásra mutató szavukat Pizarronak és hozzá méltó társainak lármája elfojtotta.

A kormányzó ekkor a királyságot átadta Atahualpa egyik fiának, kit Inka Pálnak keresztelt. De a két testvér közt végbement háború és azon események, melyek a spanyolok megérkezése óta lefolytak, nagyon meglazították azon kötelékeket, melyek előbb a peruiakat királyaikhoz fűzték; azért is e fiatal ember, a ki kevéssel utóbb gyalázatos véget ért, nem sokkal nagyobb tekintélynek örvendett, mint Manko-Kapak, Huaszkar fia, kit Kuszko népei ismertek volt el királyuknak. Bonyolultabbá tette a helyzetet még az is, hogy több előkelő indus a birodalom egyes részein osztozkodni akart; ilyen volt Ruminagui, Quito vezére, a ki Atahualpának fivéreit és gyermekeit megölette s magát függetlenítette.

Egyenetlenség uralkodott a perui táborban; a spanyolok hasznát akarták venni. Pizarro gyors menetekben rohant Kuszko ellen; hogy ezt már előbb nem tette meg, annak oka az volt, mert nem rendelkezett a kellő haderővel. De most, midőn a kalandorok a Panamába küldött kincsek csábító hatása alatt tömegesen rohantak Peruba, midőn Pizarro a mellett, hogy San-Miguelben Benalcazar vezérlete alatt tekintélyes számú őrséget hagyott volt, ötszáz embert gyűjthetett zászlói alá: most már semmi oka sem volt, hogy tovább is várakozzék. Útközben

nehányszor nagyobb számú indus csapatokkal meg kellett ütköznie; de ezen csaták, mint mindig, azzal végződtek, hogy a bennszülötteknek komoly, míg a spanyoloknak jelentéktelen veszteségeik voltak. Midőn ez utóbbiak bevonultak Kuzzkoba és birtokukba vették a várost, elcsodálkoztak a talált arany és drágakövek csekély mennyiségén, daczára, hogy az sokkal nagyobb volt, mint a mennyit az indusok Atahualpa váltságdíjául összehordtak. Az volt-e ennek az oka, hogy már megbarátkoztak az ország gazdagságával, vagy hogy sokan voltak az osztozkodók? — nem tudjuk.

Ez idő alatt Benalcazar, a ki megúnta volt eddigi tétlenségét, fölhasználta azon segítséget, melyet Panamából és Nikaraguából kapott, hogy megtámadja Quitot, mely városban maradt volt, mint a peruiak mondták, Atahualpa kincseinek legnagyobb részei. Nyolczvan lovas és százhusz gyalogos élén elindult, megverte több izben Ruminaguit, a ki elakarta zárni útját és ügyessége meg okossága folytán mint győző vonult be Quitoba; de itt nem találta fel azt a mit keresett, nem találta fel Atahualpa kincseit.

Majdnem ugyanazon időben történt, hogy Alvarado Péter egy ötszáz emberből, többi közt kétszáz lovasból álló tekintélyes sereget szerelt fel. Alvarado, a ki Cortez vezérsége alatt magát annyira kitüntette és szolgálatai jutalmául Gvatemala kormányzóságát kapta volt meg, tette magát, mintha nem is tudná, hogy Quitoval Pizarro rendelkezhetik. Kikötött Portoviejoban és minden vezető nélkül a Guajaquil folyón meg az Andokon át Quito felé indult. Ezen út minden időben a legrosszabb és a legfárasztóbb volt. Csapata tehát roppant sokat szenvedett az éhségtől és szomjúságtól, a hózivataroktól, melyek útközben

meglepték és a Quito szomszédságában fekvő Csimborasszo tűzhányónak forró hamujától, úgy hogy a kalandorok ötödrésze és a lovak fele elpusztult; a többiek is, míg a quitoi síkságra érkeztek, elvesztették bátorságukat és nagyobb hadműveletekre teljesen képtelenek voltak. Innen azon roppant meglepetésök és nyugtalanságuk, midőn maguk előtt, nem mint várták indus csapatot, hanem az Almagro vezérelte spanyolokat látták. Ez utóbbiak már löni akartak rájuk, midőn a higgadtabb tiszteknek sikerült egy egyezséget létre hozni, a mely szerint Alvaradonak, a ki százezer pezo-t költött volt e vállalatára, minden haszon nélkül békében vissza kellett vonulnia kormányzóságába. Mialatt ezen események Peruban végbe mentek, Pizarro Ferdinand is érkezett Spanyolországba, a hol a nagy mennyiségű arany, ezüst és a számos drágakő miatt, melyet magával vitt, csak kitünő fogadtatásban részesülhetett. Az udvarnál fivére Ferencz részére kieszközölte, hogy kormányzóságában megerősítették és hatalma körét kiszélesítették; őt magát szent Jakab lovagjává nevezték ki; végre Almagrot adelantado-i minőségében megerősítették és hatalma alá kétszáz mértföldnyi területet helyeztek, a nélkül azonban, hogy ennek határait pontosan megállapították volna, a mi későbbben a viszálykodásoknak és az önkényes magyarázatoknak tág kaput nyitott.

Pizarro Ferdinand még nem érkezett vissza Peruba, midőn már Almagro, a ki megtudta, hogy ő külön kormányzóságot kapott, követelni kezdte Kuzskot, mint annak kiegészítő részét és annak elfoglalására megtette intézkedéseit. De Pizarro Gonzalo és János nem voltak azok az emberek, a kik egykönnyen meghagyják magukat valamitől fosztatni. A dolog már-

már háborúra került, midőn Pizarro Ferencz, a kit marquis-nak vagy a nagy marquis-nak is neveztek, Peru fővárosába megérkezett.

Almagro soha sem tudta megbocsátani ez utóbbinak azon kétszínűséget, melynek bizonyosságát adta az V. Károly császárral folytatott alkudozásoknál és azon önhaszonleső magaviseletét, melynél fogva két szövetséges társa kárával, magának a legnagyobb tekintélyt és a legterjedelmesebb kormányzóságot megszerezte. De mivel terveinek kivitelében nagy akadályokra talált s mivel érezte gyöngeségét, elnyomta a lelkében táplált elégtelenséget s jó kedvet s örömet szinlelt, midőn a kiegyezés köztük létrejött.

«Megújították tehát szövetségöket, mondja Zarate, oly föltétel alatt, hogy don Diego d' Almagro újabb országok fölfedezése végett délnek fog menni; ha ott talál valami jó földre, kérni fogja a fölséget, hogy annak kormányzását bizza rá, ha pedig semmiféle alkalmas országot nem találna, osztozkodni fog Pizarro Ferenczcel a kormányzóságban.» Ezen egyezséget ünnepies szertartások között kötötték meg és a szentelt ostyára megesküdtek, hogy a jövőben semmi vállalatba sem bocsátkoznak, a mely valamelyikök megrontására czélozna. Némelyek szerint Almagro arra is megesküdött, hogy sem Kuzskot, sem azon földet, mely azt százharmincz mértföldnyi távolságban körülveszi, nem fogja megtámadni még az esetben sem, ha a fölség annak kormányzását rá bizná. Hozzáteszik azok az írók, a kik erről tudósítanak, hogy a szentség felé fordulva, e szavakat mondotta: «Uram! ha ez eskümet, melyet most teszek, megszegem, ám tégy tönkre és büntesd meg testemet és lelkemet!»

Ezen ünnepies egyezségkötés után, melyet azon-

ban későbbén ép úgy megszegték, mint az elsőt, Almagro megtett minden előkészületet az utra. Általánosan ismert bőkezősége és bátorságának híre ötszáz hetven embert, részint lovast, részint gyalogost, gyűjtött köréje, a kiknek élén szárazföldi uton megindult Csilibé. A menet roppant fárasztó volt, a kalandoroknak különösen sokat kellett szenvedniök az Andokban a hideg miatt; azonkívül nagyon harcias népekkel kellett megküzdeniök, melyeket a civilizáció még elpuhulttá nem tett, s a melyek oly «furia»-val rohanták meg őket, a minőről Peruban fogalmat sem szerezhettek. Almagro nem alapíthattott semmiféle gyarmatot sem, mert alig volt két hónapig az országban, midőn már meghallotta, hogy a perui indusok fellázadtak s a spanyolok nagyobb részét leölték. Ezért azonnal visszatért kiindulási pontjához.

Miután a hódítók közt 1534-ben az új egyezés létrejött, Pizarro a tengermelléki tartományokba térhetett vissza, a hol azután, mivel ellenállástól többé nem kellett tartania, rendszeres kormányt alapított. Ahhoz képest, hogy ő életében soha jogtudománnyal nem foglalkozott, elég okos szabályokat állított fel mind az igazságszolgáltatást és az adófizetést, mind az indusok szétszétását és a bányamunkákat illetőleg. Ha volt is sok olyan a «conquistador» jellemében, a mi éles bírálat alá eshetett, be kell ismernünk, hogy volt benne bizonyos szellemi fenköltség is és hogy tudatával birt azon szerepnek, melyet mint egy nagy birodalom alapítója játszott. Ez volt oka annak is, hogy oly soká habozott, míg ki tudta választani a spanyol birtokok jövő fővárosa részére az alkalmas helyet. Kuszkonak ugyan meg volt azon előnye, hogy az inkák székhelyül



PIZARRO ÉS ALMAGRO ESKÜT TESZNEK A SZENTELT OSTYÁRA.

szolgált; de e város, mely több mint négyszáz mértföldnyire feküdt a tengertől, nagyon messze volt Quitotól, melynek fontosságát Pizarro igen nagyra becsülte. Habozása azonban nemsokára megszűnt; a Rimak öntözte völgy szépsége és termékenysége nagyon meglepte őt; ide tette tehát 1536-ban hatalma székhelyét. A «királyok városá»-ban (de los Reyes) vagy is Limában, a mint azt a Rimak névről elnevezték, ő maga pompás palotát, előkelő tisztjei meg tágas lakházakat építettek úgy, hogy a helység nemsokára egy nagy város képét öltötte magára. Mig Pizarrot ezen gondjai az inka fővárostól távol tartották, kisebb csapatok különböző irányokban szétküldetve a birodalom legtávolabb részeibe is benyomultak, hogy az ellentállásnak még fenmaradt fészkeit is szétrombolják; így tehát Kuskoban csak kevés katona maradt. Az inka, a ki a spanyolok kezei közt maradt, érkezettnek hitte a pillanatot, midőn egy általános felkelés megsemmisítheti az idegenek uralmát. Habár szoros őrizet alatt állott, mégis oly ügyesen tette meg rendelkezéseit, hogy elnyomóiban a gyanú érzete sem ébredt fel. Még arra is kapott engedélyt, hogy jelen lehessen egy ünnepnél, melyet alattvalói Kuskotól néhány mértföldnyire megültek s a melyre a birodalom legelőkelőbb emberei is összegyültek. A mint az inka az ünnep színhelyén megjelent, a lázadás zászlaját kitűzte. Quito tartomány határától Csili-ig az egész ország csakhamar fegyverben állott és számos kisebb spanyol csapat az indusok fegyverei alatt elvérzett. Kuszko, melyet a három Pizarro csak száz hetven spanyollal védelmezett, nyolcz hónapon át volt a peruiak folytonos ostromlásának kitéve, a kik magukat az ellenségeiktől elvett fegyverek forgatásában

is begyakorolták. A hódítók bátor ellenállást fejtettek ki, de érzékeny veszteségeket szenvedtek; az elesettek közt volt Pizarro János is. Midőn Almagro ez állapotokról tudomást szerzett, rögtön elhagyta Csilit, átkelt a hegyes, köves és homokos Atakama nevű pusztaságon, a hol a melegtől és szárazságtól éppen annyit kellett szenvednie, mint az Andokban a hőesések és a hidegtől, benyomult a perui birodalomba, legyőzte egy nagy csatában Manko-Kapakot és miután az indusokat szétűzte, eljutott Kuszko városához. A mint ide ért, azon ürügy alatt, hogy a város nem tartozik Pizarro kormányzóságához, azt azonnal el akarta foglalni, de mivel még ekkor ellenállásra talált volna, cselhez nyult, fegyverszünetet kötött, melyet azonban nem tartott meg, hanem benyomult a városba, elfogta Pizarro Gonzalot és Ferdinandot s magát kormányzóvá kiáltatta ki.

Ez idő alatt egy tekintélyes indus csapat Limát fogta ostrom alá, elvágta mindazon utakat, melyek oda vezettek s megsemmisítette azon kisebb csapatokat, melyeket Pizarro több ízben Kuszko segélyére küldött. Ugyanezen időben ez utóbbi minden hajóját Panamába küldötte, hogy társainak a menekülést lehetetlenné tegye s így őket a legkétségbeesettebb ellenállásra bírja; elhívta továbbá Truxilloból az Alvarado Alonzo vezérlete alatt álló hadi erőt s ez utóbbit, mintegy ötszáz embert, megbizta Kuszko felmentésével; Alvarado már csak néhány mértföldnyire volt a fővárostól s még legkevésbé sem gyanította, hogy az honfitársainak, a kik el voltak szánva útját állani, birtokában van. De Almagro jobban szeretne volna az újabb ellenfeleket magának megnyerni, mint őket tönkre tenni; úgy intézkedett tehát, hogy őket meglephesse, a mi sikerült is és Alvarado csa-

pataival együtt Almagro foglyává lett. Ez utóbbira nézve ekkor kedvező alkalom nyílt a háborúnak végét vetni s egy csapással a két kormányzóságot birtokba venni. Erre több tisztje, különösen Orgoños figyelmeztette is; ezek azt javasolták neki, hogy ölesse meg a «conquistador» két testvérét, siessen győzelmes hadával Limába, hol a meglepett Pizarro részéről semmi esetre sem fogna nagy ellenállásra találni. De a kit Jupiter tönkre akar tenni, mondja egy latin költő, azt vaksággal veri meg. Almagro, a ki már annyi alkalommal adta lelkiismeretessége hiányának bizonyítékait, nem akarta azon vádat magára vonni, hogy ő mint lázadó fosztotta meg Pizarrot kormányzóságától; azért is újabb győzelme után nyugodtan visszatért Kuzzkoba.

Saját érdekének szempontjából tekintve a dolgot, Almagro evvel nagy hibát követett el, melyért nem-sokára bűnhődnie is kellett. De ha az egészét a közjó érdekének szempontjából tekintjük, a mit pedig soha sem szabad szem elől tévesztenünk, a többszörös támadás, melyet honfitársai ellen intézett s a polgárháború, melyet az ellenség színe előtt támasztott, — főben járó bünt képeztek. Ellenfelei csakhamar meg is emlékeztek erről.

Mig Almagronak rögtön el kellett volna magát szánnia, hogy a helyzet urává legyen, Pizarro a halasztás és a kedvező alkalom keresésétől várhatott mindent. Azért is addig, a mig az erősítések, melyeket Darienből várt, megérkeznek, ellenfelével alku-dozásokba bocsátkozott, melyek több hónapig tartottak s a melyek alatt egyik fivére és Alvarado több mint hetven emberrel együtt alkalmat találtak elmenekülni. Habár Almagrot már többször rászédték, ő mégis fogadta Espinosa licenziatust, a ki

azzal volt megbizva, hogy fesse előtte a helyzetet: ha a császár megtudja, mi történik a két versenytárs közt és mivé fejlődtek a dolgok az ő egyenlenségeik következtében, kétségkívül mindkettőjüket vissza fogja hívni és mások által helyettesíttetni. Espinosa halála után mind Pizarro, mind Almagro ügyök eldöntését Bovadilla Ferencz egyik fivérére bízta, a ki ilyen határozatot hozott: Pizarro Ferdinándot azonnal szabad lábra kell helyezni, Kuzkot a marquis-nak fogják átadni, mindkét fél azután több tisztjét Spanyolországba küldi, hogy azok érvényesítsék uraik igényeit s a végleges eldöntést a császár előtt sürgessék.

Alig hogy az utolsó Pizarro is visszanyerte szabadságát, a marquis minden békés, barátságos egyezkedést elvetett s kijelentette, hogy csak a fegyverek dönthetik el, vajjon ő legyen-e Peru ura vagy Almagro. Rövid idő alatt hétszáz embert gyűjtött zászlói alá, kiknek élére két fivérét állította. M után ezeknek a hegyeken át egyenesen Kuzkoba lehetetlen volt eljutniok, Naka-ig a tengerpart mentén haladtak előre, ott azután befordultak a szárazföld belsejébe, s az Andok egyik ágán át csakhamar elérték a fővárost.

Talán helyesen cselekedett volna Almagro, ha a hegyi utakat elzárja, de neki nem volt csak ötszáz embere, azután ő leginkább fényes lovasságára támaszkodott, melynek pedig az egyenetlen talajon nem vehette volna hasznát; azért is ellenfeleit a kuzkoi síkságon várta be. A két fél 1538 április 26-án egyforma elkeseredéssel csapott össze; a győzelmet két század puskás döntötte el, a kiket a császár akkor küldött el Pizarronak, midőn az indusok lázadásáról hirt vett. Száz negyven katona esett el e csatában, melyet «las Salinas»-ról neveztek el. A

csata után Orgoñost és több más főbb tisztet a legnagyobb hidegvérűséggel vágta le. Az öreg beteges Almagro is Pizarro kezei közé jutott.

Az indusoknak, a kik teljesen felfegyverkezve a környék hegyein gyűltek össze s ugyancsak fogadták egymásnak, hogy az ütközet után rárohannak a győztesre, nem volt sürgősebb dolguk, mint lehetőleg gyorsan szétfutni. «Semmi sem bizonyítja jobban, mondja Robertson, hogy mily hatalmat vívtak ki a spanyolok az amerikaiak fölött, mint ezen eset. Szemeik előtt verték le és kergették szét az egyik partot s mégsem volt bátorságuk megtámadni a másikat, melyet saját győzelme meggyöngített s elfárasztott, nem merték megrohanni elnyomóikat akkor, midőn oly kedvező alkalom nyílt ellenök a sikeres küzdelemre.»

Ezen korban oly győzelem, melyet rablás nem követett, nem volt teljes. Azért is Kuszko városát a fosztogatóknak átadták. Mindazon gazdagság azonban, melyet ott találtak, nem elégítette ki Pizarro társait. Oly nagyra becsülték szolgálataikat és érdemeiket, hogy mindegyikök egy-egy kormányzói szék után vágyódott. Pizarro Ferdinand tehát őket és Almagro néhány párthívét, kiket el kellett távolítania, elküldötte, hogy új országokat hódítsanak meg.

Miután Pizarro Ferdinand azon meggyőződésben élt, hogy Almagro neve mindig újabb lázadások takarójává lesz, elhatározta, hogy őt láb alól elteszi. Főben járó perbe fogatta tehát, a mely, mint könnyen sejthető, halálos ítélettel végződött. A mint ezt Almagronak tudtára adták, néhány perczig nagyon könnyen megfejthető izgatottságba jött, melynek hatása alatt kegyelmet akart magának kieszközölni s hivatkozott magas korára és azon egészen elütő

módra, melylyel ő Pizarro Gonzaloval és Ferdinanddal elbánt, a mikor azok foglyai voltak; de csakhamar visszanyerte nyugodtságát és egy katona bátorságával nézett szemébe a halálnak. 1538-ban Almagrot börtönében megfojtották s azután nyilvánosan lefejezték.

Több szerencsés expedíció végrehajtása után Pizarro Ferdinand Spanyolországba indult, hogy a történetekről a császárnak számot adjon. Ott azonban azt találta, hogy a közvélemény ellene és testvére ellen fel van háborodva. Almagro néhány társa az ő kegyetlenkedéseiket, erőszakoskodásaikat és szerződészegéseiket teljes meztelenségökben és kimélet nélkül feltárta. Pizarro Ferdinandnak minden ügyességét fel kellett használnia, hogy a császárnál magának kihallgattatást eszközöljön ki. V. Károly nem volt azon helyzetben, hogy ítéletet mondhasson, mivel csak érdekelt felek beszédeit hallotta; ő csak abból indult ki, hogy a polgárháborúk az ő országaiban mily gyászos következményeket vonhatnak maguk után. Elhatározta tehát, hogy nagy hatalommal felruházott császári biztost fog a helyszínére küldeni, a ki azután a lefolyt eseményekről jelentést tartozzék tenni s oly kormányt felállítani, a minőt legjobbnak lát. E kényes megbízást a valladolidi legfőbb bíróság egyik tagjára, Vaca Kristófra ruházta, a ki feladatának meg is felelt. Különös! épen akkor kötötték lelkére, hogy a legnagyobb kiméletet tanúsítsa Pizarro Ferencz iránt, a mikor ennek testvérét Ferdinandot elfogták és börtönbe vetették, a hol az husz évig sinylődött.

Mialatt ez Spanyolországban történt, a marquis Peruban felosztotta a meghódított területeket; magának és hiveinek a legtermékenyebb és legjobb

fekvésü vidékeket tartotta meg, Almagro hiveinek pedig, vagy a csilibelieknek, mint némelyek őket elnevezték, távoli és terméketlen földeket juttatott. Ezek után egyik csapatvezérét, Valdivia Pétert megbizta, hogy Almagro tervét, Csili meghódítását, a mit az alig hogy megkezdett, már abba is hagyott, végrehajtsa. Az egykori csapatvezér 1540. január 28-án indult el százötven spanyollal, kik közül Gomez Péter, Miranda Péter és Monroy Alonzo lettek hiresekké; útja, melyet máig is igen fárasztónak tartanak, eleinte az Atakama nevű pusztaságon vezetett át; a mint Valdivia a pusztaságon volt, csakhamar eljutott a szép völgyben fekvő Kapiapo-ba. Itt kezdetben szívesen fogadták, de a gabona behordása után számos csatát kellett vívnia a bátor és a csatában el nem lankadó araukanokkal, a kik a harczi ügyesség és kitartás dolgában ugyancsak különböztek a peruiaktól. Mindamellett embe-reink 1541. februárius 12-én letették Santiago városának alapját. Valdivia nyolcz évet töltött Csiliben; ez alatt az országot meghódította és szervezte. Miután nem volt oly kapzsi, mint kortársai a többi «conquistador»-ok, az ásványország kincseit csak annyiban hajhászta, a mennyiben azokkal gyarmatának jólétét előmozdíthatta; ő inkább mindjárt kezdetben a földmivelés emelésére fordította figyelmét. «A leggazdagabb bánya, a melyet én ismerek, a buza, a bor s az állatoknak való takarmány. A ki ezeknek birtokában van, annak van aranya és ezüstje is. A bánya termékeinek anyagából jól nem lakunk. Sokszor megesik, hogy a kinek van is gazdag bányája, még nincs mindig kellemes élete.» E bölcs szavak, melyeket Lescarbot mondott egyik munkájában, Valdivia szájába is beillenek, mert érzelmeit

lehetőleg híven tükröztetik vissza. Bátorsága, okos-sága, emberszeretete s különösen ez utóbbi, mely Pizarro kegyetlensége mellett leginkább feltűnő, neki a XVI. század «conquistador»-ai között kiváló helyet biztosítanak.

Ugyanakkor, midőn Valdivia Csilibé ment, Pizarro Gonzalo is száznegyven spanyollal, köztük hetven lovassal és négyezer indussal útnak indult; roppant fáradsággal tudott csak az Andokon átjutni, a hol a szegény bennszülöttek nagy része a hidegtől elpusztult; azután kelet felé a kontinens belsejébe hatolt, hogy felkeressen egy országot, a mely mint mondák, czukornádban és fűszerekben bővelkedik. A mint Gonzalo lejutott a rengeteg kiterjedésű síkságokba, melyeket a mocsárok és őserdők szeltek át, ama zápor-esők fogadták őt, melyek nem kevesebb, mint két hónapig tartottak; e síkságokat akkor még nem népesítették be sem a szarvasmarhák, sem a lovak; a nagyobb négylábú állatok közül ott csak a tapir és láma és ezek is csak ritkán voltak találhatóak; a vidék gyér és szegény lakossága is folyton megújította támadásait; nem lehet tehát csodálkoznunk azon, hogy a spanyolok ama földeken az éhségtől sokat szenvedtek. Ezen nehézségek daczára, melyek minden kevésbbé erélyes fölfedezőt visszariasztottak volna, e «descubridor»-ok megmaradtak eredeti ter-
vöknél s a Rio Naponak vagyis Kokának, a Mara-
ñon egyik baloldali mellékfolyójának, partjain előre nyomultak egészen annak torkolatáig. Itt nagy ne-
hezen össze tudtak tákolni egy nagyobb csolnakot, a melyre Orellana Ferencz vezérlete alatt ötven ka-
tona rászállott, hogy a Marañon egy alsóbb fekvésű pontján a szárazon tovább induló Pizarrot bevárják. De Orellana vagy azért, mert a folyó áramlatával

nem tudott megküzdeni, vagy mert e fölfedezési vállalat önálló vezérévé akart lenni, a kitűzött helyen nem várta be honfitársait, hanem útját a tengerig folytatta. Valóban csodálkoznunk kell e merész kalandon! Majdnem két ezer mérföldnyi utat kellett Orellánának vezető-, iránytű- és élelmiszer-készlet nélkül megtennie! Ezenkívül legénysége is nem egyszer békétlenkedett vezérének örült kísérlete miatt, a bennszülöttek pedig, a mikor csak lehetett, megújították támadásaikat. Orellana a folyó torkolatától, a melyen leereszkedett, gyenge szerkezetű, rozszant bárkájában Kubagua szigetére evezett, a hol később hajóra szállott és Spanyolországba utazott. Ha ezen közmondást: «a ki sokat járt, sokat tud hazudni» már előbb nem ismerték, Orellana bizonyosan feltalálta volna. Mert ő azon országok gazdagságáról, melyeket beutazott, igazán nevetséges meséket hozott forgalomba. A lakosok — mondá — oly gazdagok, hogy a templomok fedelét csupa aranylemezekből csinálták; ez állítása lett az «El-Dorado»-ról szóló monda szülőjévé. Ezenkívül tudott ő mesélni egy hatalmas országról, melyet harczias asszonyok alapítottak; e meséről nevezték el a Marañont Amazonfolyónak. Máskülönbén Orellana expedíciója, ha eltekintünk ezen nevetséges és csodás meséktől, melyek persze kortársainak nagyon tetszettek, egyike volt a legnevezetesebbeknek ezen óriási vállalatokban oly gazdag, korszakban; mert ezen expedíció volt az, mely az Andok és az Atlanti-tenger közt elterülő óriási földterületről az első híreket szolgáltatta.

De térjünk vissza Gonzalo Pizarrora, a ki midőn a Napo torkolatához ért és nem látta Orellanát, kinek ott várakoznia kellett volna, nagyon elcsodálkozott s igazán zavarba jött. Félvén attól, hogy al-

vezérét valami baj érte, a folyó mentén valami ötven mértföldnyire lefelé ment, midőn egyszerre találkozik egy szerencsétlen katonatisztjével, a kit Orellana elhagyott, mert szemrehányásokat tett volt neki perfidiája miatt. A mint e katonatiszt Orellana eljárását elbeszélte, Pizarro legbátrabb emberei is elvesztették bátorságukat, mert érezték, mennyire vannak még a legszükségesebb dolgoknak is hijával. Pizarro kényszerülve volt kérelmöknek engedni, visszafordult tehát Quito felé, a melytől ezer kétszáz mértföldnyi távolság választotta el. Hogy fogalmat nyujtsunk arról, mit kellett ez alkalommal a spanyoloknak kiállaniok, elég lesz a következőket elmondani: miután lovaikat és kutyáikat megölték és megették, vad állatok húásával és gyökerekkel táplálkoztak, midőn már ilyeneket sem találtak, meg-rágták a bőrt, a mi ruházatukon volt; végre nyolczvanan maradtak csak életben, a kik rongyosan, sóványan és kiéhezetten nagy nehezen megérkezhettek Quitoba. Négy ezer indus és kétszáz tíz spanyol veszett el ez expediczióban, mely nem kevesebb időt, mint két évet vett igénybe.

Mialatt Pizarro Gonzalo e póruljárt expediczió vezetésével foglalkozott, Almagro régi párthivei, a kik soha sem tudtak Pizarro uralmával megbarátkozni, régi főnökük fia köré gyülekeztek és titkon a marquis élete ellen fondorkodtak. Hiába figyelmeztették Pizarro Ferenczet több ízben arra, hogy mit terveznek ellene; soha sem adott hitelt az ilyen tudósításoknak. Mindig ezt szokta volt ilyenkor mondani: «Legyetek nyugodtak! Meg vagyok én arról győződve, hogy nincs ember Peruban, ki ne tudná, hogy életével lakol abban a pillanatban, a melyben az enyém ellen tör.»

1541 június 16-án egy vasárnap délután történt, hogy Harrada János tizenhét összeesküvő társával együtt kivont karddal és teljes fegyverzetben kirohant Almagro házából és egyenesen Pizarro lakásának tartott! «Haljon meg a zsarnok, haljon meg a becstelen!» kiáltozzák az egész úton; majd berohannak a palotába, levágják Chavez Ferenczet, a ki a zajra előrohant, s benyomulnak a terembe, a hol megtalálják Pizarro Ferenczet fivérével Ferencz Mártonnal, Velasquez János orvossal és mintegy tizenkét szolgálójával együtt. Ez utóbbiak nagyobb részt az ablakon ugrálnak ki s csak Pizarro Márton, két nemes és két nagyobb apród maradt ott, a kik a kormányzó védelmében elesnek. Ez utóbbi, mivel nem volt ideje felölteni a pánczélt, kardot s pajzsot ragad, hősiezen védi magát, négyet ellenfelei közül megöl s többet megsebesít. Ekkor egyike a támadóknak feláldozva magát magára vonja Pizarro figyelmét, ezalatt a többiek benyomulnak a szobájába s oly dühvel rohannak rá, hogy ő, a ki a kimerüléstől alig bírja a kardját forgatni, nem képes többé csapásaikat felfogni. Így «czélt értek, mondja Zarate, s a kormányzót nyakon szúrva megölték. Midőn ez utóbbi elesett, még hangosan gyóntatóért esedezett; majd mikor elállott a hangja, egy keresztalakot csinált a földre, azt megcsókolta s kiadta lelkét.» Négyerek hurczolták a testét a templomba, a hová egyedül Barbaran János, egyik régi szolgálója mert elmenni, hogy kiadatását kérje. E hű szolga azután titokban és egész egyszerűen eltemettette, mert az összeesküvők Pizarro házát teljesen kirabolták s annyit sem hagytak benne, a mennyiért a temetéshez szükséges gyertyákat meg lehetett volna venni.

Ez volt Pizarro vége; azon óriási birodalom fővárosában ölték őt meg, melyet bátorsága és törhetetlen kitartása Spanyolországnak megszerzett; igaz, hogy ki is pusztította, lakosait megtizedelte s az egész országot vérözönbe fojtotta. Gyakran hasonlították őt össze Cortezzel; az ambiciót, a bátorságot és a katonai képességet tekintve meg is mérkőzhetett vele; de a hibák: a kegyetlenség és a kapzsiság nagyobb mértékben voltak meg benne, hitszegés és ravaszság dolgában pedig sokkal felülmulta. Corteznél néhány kevésbé becsülésre méltó jellemvonást a kor szelleme, a melyben élt, menthetővé tesz; kedves megnyerő modora, nemes gondolkodásmódja pedig, mely őt sok előítélet fölé helyezte s katonái előtt oly kedvessé tette, ma is kivívja a tetszésünket.

Pizarrónál ellenben igazi nyerseséggel és visszataszító keményszívűséggel találkozunk; sőt lovagias tulajdonságai is teljesen eltűnnek ama kapzsiság és hitszegő természet mellett, melyek személyiségének legszembeesőbb tulajdonságai.

Mig Cortez a mexikóiakban bátor és elszánt ellenfelekre talált, a kik majdnem áthághatatlan akadályokat gördítettek eléje, addig Pizarro könnyű szerrel legyőzhette az elpuhult és félnék peruiakat, a kik soha sem tanusítottak komolyabb ellenállást. A két meghódított ország közül az hozta a legtöbb jövedelmet, a melyik a legkisebb ellenállást tanusította. Többre is becsülték Spanyolországban azt a győzelmet, a mely Perut megszerezte.

Pizarro halála után a polgárháború már-már újra kitörőben volt, midőn az anyaországból küldött kormányzó megérkezett. A mint ez a szükséges csapatokat összegyűjtötte, megindult Kuszko felé. Minden

nehézség nélkül elfogta Almagrot s negyven hívével együtt lefejeztette, azután a kellő belátással vezette a kormányt mindaddig, a míg Blasco Nuñez Vela alkirály meg nem érkezett. E helytt nem lehet célunk részletesen leírni azon viszályokat, melyek ez utóbbi és Pizarro Gonzalo közt támadtak; elég azon, hogy Pizarro azon általános elégtelenséget, melyet a «repartimiento»-ra vonatkozó újabb rendelkezések okoztak, felhasználta és fellázadt a császár képviselője ellen. A harcban a koczka többször fordult, de 1548-ban utoljára is Pizarro vereségével és kivégeztetésével ért véget. Pizarro hulláját Kuskoba vitték s ott ruhástul temették el, mert — mondja Garcilasso da la Vega «senki sem volt, a ki egy nyomorult szemfedőt terített volna rá.» Így mult ki Almagro törvényes bakója. Nem alkalmazhatók-e ezen esetre is a szentírás szavai: «A ki másra kardot ránt, kard által vész el!»

II. FEJEZET.

A Föld első körülhajózója.

Magalhaes, ifjú kora, első viszontagságai. — Magalhaes hazát cserél. — Előkészületek az expedícióra. Rio de Janeiro. — S. Julian kikötő. — A legénység egy része fellázad. — A bűnösöket kemény büntetés éri. — A Magalhaes-szoros. — A patagonok. — A Csendes tenger. — Los Ladrones szigetek. — Zebu és a Filippinek. — Magalhaes halála. — Borneo. — A Molukki-szigetek és termékeik. — A Trinidad és a Victoria egymástól elválnak. — Az expedíció a Jó-Reménység-fokot körülhajózza s Európába visszatér. — Az utolsó szerencsétlenségek.

A Kolumbusz Kristóf fölfedezte kontinens roppant nagy kiterjedését még mindig nem ismerték. Amerika partjait több szigetből állónak képzeltek, a miért is makacsul keresték ott ama nevezetes tengersizost, mely a Csendes-tengerbe s onnan a fűszer termő szigetekhez vezet; mert ezek kincseinek birtoka után vágyódott Spanyolország. Mig Cortereal és Cabot az Atlanti-tengerben, Cortez pedig a Californiai-öbölben keresték azon tengersizost, mig Pizarro Peru partjait járta be, Valdivia pedig Csilit hódította meg: a nehéz feladatot egy Spanyolország szolgálatában álló portugall Magalhaes Ferdinand oldotta meg.

Magalhaes Ferdinand nemesi származású volt; valjon Portóban, Lisszabonban, Villa de Sabrossában vagy Villa de Tigueirában született-e nem tudjuk bizonyosan; annyi azonban kétségbevonhatatlan, hogy a XV. század vége felé látott először napvilágot. Gyermekkori éveit II. János király házában

töltötte, a hol a korhoz mérten a lehető legjobb nevelésben részesült. Mivel az ő korában Portugáliában mindenki lázas figyelemmel kísérte a tengeri vállalatokat és fölfedezéseket, ő is kiváló szorgalommal a matematikát s azon tudományokat tanulmányozta, a melyekre a hajósoknak szüksége van. Kora ifjúságában lépett a tengerészeti pályára és 1505-ben Almeidával, a ki épen Indiába indult, hajóra szállott. Kviloa kifosztásában és e hadjárat minden fontosabb eseményében részt vett. A következő évben Vaz Pereira-t Szofalába kísérte; innen visszatért a malabari partokra, később pedig Albuquerque oldala mellett részt vett Malakka elfoglalásában s ez alkalommal ép oly bátorságot, mint okosságot tanusított. Tagja volt azon vállalatnak, melyet Albuquerque 1510 körül a híres fűszertermő szigetek felkeresésére kiküldött; ott volt tehát, midőn Abreu Antal és Serrao Fernez Banda-t Amboinat Ternatot és Tidort fölfedezték. Ekkor tehát eljutott a Malakkától 600 mértföldnyire fekvő maláji szigetekre s ezeken szerezte ő meg magának a Molukki-szigetek felől ama részletes tudósításokat, melyek utóbb nagy útjának végrehajtására serkentették.

Midőn Magalhaes Portugalliába visszatért, csak nagy nehezen tudta megnyerni az engedélyt arra, hogy a korona irattárában kutatásokat tehessen. E kutatások folytán csakhamar arra a meggyőződésre jött, hogy a Molukki-szigetek Földünk azon felén vannak, a mely Spanyolország tulajdonát képezte. A spanyol és portugall uralkodók ugyanis Tordesillasban hódításaikra nézve egy határvonalban egyeztek meg, mely egyezséget 1494-ben VI. Sándor pápa is megerősített.

E határ-szabályozó egyezés értelmében, mely

későbbben annyi heves vitára adott alkalmat, minden olyan föld, a mely a Zöld-foki szigeten átmenő délkörtől nyugat felé háromszázhatvan mértföldnyire fekszik, Spanyolország birtokát fogja képezni; azon országok pedig, melyek a fentnevezett délkörtől keletre vannak, Portugallia tulajdonába mennek át.

Magalhaes sokkal tevékenyebb volt, semhogy sokáig szolgálat nélkül akart volna maradni. Elment tehát harczolni Afrikába, a hol Azamornál, Marokkó egyik városánál, térdén látszólag könnyű sebet kapott, a mely seb azonban, mivel egyik idegét érte, őt egész életére sántává tette s kényszerítette, hogy Portugalliába visszatérjen. Mivel Magalhaes azon fensőségnek, melyet részére elméleti és gyakorlati ismeretei meg szolgálatai az udvari emberek nagy többsége fölött biztosítottak, tudatában volt: igen megbántódott azon igazságtalan bánásmód miatt, melyben őt Mánuel részesítette akkor, a midőn Azamor lakói a portugall tisztek iránt panaszt emeltek. Mánuel előitélete iránta csakhamar gyűlöletté fejlődött, a mely eme sértő nyilatkozatban kifejezést is nyert: Magalhaes, hogy az ellene emelhető megczáfolhatatlan vádak alól kibujjon, csak színlel fájdalmat egy olyan seb miatt, mely már minden utókövetkezmény nélkül teljesen begyógyult. Ez állítás mélyen sértette Magalhaesnek a becsületesség iránt annyira fogékony lelkét. Azért is a sértésnek megfelelőleg a legvégső eszközhöz nyúlt. Egy hiteles okiratban mindenkinek tudtára adta, hogy mint portugall polgárjogairól lemond, hazát cserél és Spanyolországban honosíttatja meg magát. Nyíltan és ünnepiesen kijelentette tehát, hogy magát kasztiliai alattvalónak kívánja tekintetni, azon ország alattvalójának, a melyeknek ezentúl szolgálatait és

egész életét szentelni kívánja. Komoly elhatározás volt ez, a melyet azonban senki sem mert megszólítani s a melyet, mint Barros és Faria y Sousa bizonyítják, még a legszigorúbb történetírók is ki menthetőnek találtak.

Magalhaes-zel egy időben hagyta el a lisszaboni udvart a maga fivérével Ferenczcel és Christovan de Haro nevű kereskedővel együtt egy licentiatús Ruy Faleiro, a kinek a kozmografiai ismeretekben nagy jártassága volt. Ruy Faleiro szövetkezett Magalhaes-zel oly czélból, hogy a Molukki-szigetekhez egy új utat keressenek, melynek irányát azonban szerződésükben nem jelöltek meg, mert azt az utóbbi a maga titkának tekintette. A mint 1517-ben a két szövetséges Spanyolországba érkezett, tervöket V. Károly császárnak előterjesztették, a ki azt elvben el is fogadta. De szóba jöttek, a mi mindig kényes dolog volt, a terv végrehajtásához szükséges eszközök is. Szerencséjére, Magalhaes Aranda Jánosban a kereskedelmi kamra ügyvivőjében elméletének lelkes pártfogójára talált, a ki megígérte neki, hogy minden befolyását latba fogja vetni, hogy vállalatát sikerre vezethesse. Magalhaes ekkor a nagy kancellárhoz, Burgos érsekéhez, Fonsecahoz fordult s ennek oly ügyesen előadta azon hasznot, melyet Spanyolország egy egyenesen a fűszertermő országok közepébe vezető út felfedezéséből húzhat és azon kárt, melyet ennek folytán Portugallia szenvedni fog, hogy 1518 márczius 22-én már megkötötték az alkut. A császár magára vállalta az expedíció költségeit, de oly föltétel alatt, hogy a haszon nagyobb része az övé legyen.

De Magalhaes-nek, míg a tengerre szállhatott, nem egy akadályllyal kellett még megküzdenie. Ilyen

akadályt képeztek a portugall követnek Alvaro da Costa-nak kifogásai, a ki, midőn törekvéseinek sikertelenségéről meggyőződött, nem riadt vissza attól a gondolattól sem, — legalább Faria y Sousa azt mondja, — hogy Magalhaest orgyilkosok által megölesse. Későbben Magalhaesnek Sevillában a «Casa de contratacion» tisztviselőinek rosszakaratát kellett legyőzni, a kik azért haragudtak, mert a császár oly fontos vállalat élére idegent állított és irigyelték azon kegyet, melynél fogva Magalhaes és Ruy Faleiro a Szent Jakab-rend nagy keresztjét kapták. V. Károly beleegyezését nyilvánosan adta meg; nem szándékozott azt tehát visszavonni. Megkísérették ugyan a császárt más elhatározásra bírni az által, hogy 1518 október 22-én portugall pénzen lázadást szerveztek. A lázadás azon ürügy alatt tört ki, hogy Magalhaes az egyik hajót, melyet kijavítás végett a partra vonatott, a portugall czímerrel diszította fel. Ez utóbbi kísérlet is csúful megbukott és három császári rendelet, melyek egyike márczius 3-áról, a másik kettő pedig április 6, és 30-ikról kelt, kijelölte a legénységet, a tiszteket, a kik a vállalatban részt tartoznak venni; végre még egy legfelsőbb kézirat, mely 1519 julius 26-án Barcellonaában kelt, az expedició fővezérletét Magalhaesre bizta.

Mi történt e közben Ruy Faleiróval? azt nem tudjuk. Annyi azonban bizonyos, hogy ez utóbbit, a kivel eleinte épen úgy bántak mint Magalhaes-zel s a kinek agyában a terv persze először fogamzott meg, egyszerre csak kizárták a vezérkedésből, mert közte és Magalhaes közt valami egyenetlenség tört ki, melynek okát azonban nem ismerjük. Egészsége, mely már úgy sem állott valami erős lábon, e meg-

gyaláztatás következtében sokat szenvedett; mikor már közel volt a megőrüléshez, családjá látogatására elment Portugalliába, de ott elfogták s csak V. Károly közbenjárására bocsátották ismét szabadon.

Miután Magalhaes maga a spanyol királynak hűséget esküdött, tisztjei és matrózai pedig az ő kezébe letették a szokásos esküt, 1519 augusztus 10-én reggel a hajóhad elhagyta San Lucar de Barrameda kikötőt.

De mielőtt ezen nevezetes expedíció eseményeinek elbeszélésébe fognánk, néhány szót kell szólalnunk arról, a ki azt a legrészletesebben leírta, mondanunk kell valamit Pigafetta Ferencz Antalról. Pigafetta 1491-ben Vicenzában született, szülői nemesi származásúak voltak; tagja volt ő azon követtségnek, melyet X. Leo pápa Chiericalco Ferencz vezérlete alatt V. Károly császárhoz Barcelonába küldött. Itt jártában kétségkívül magára vonta figyelmét azon zaj, melyet a Magalhaes-féle expedíció előkészületei Spanyolországban keltettek. Kérte tehát és meg is kapta az engedélyt, hogy abban részt vehessen. Ez önkénytes különben jó szerzemény volt, mert minden körülmény közt épen oly hű és értelmes megfigyelő, mint derék és bátor bajtárs maradt. A zebui csatában Magalhaes oldala mellett megsebesült s ez volt oka annak, hogy nem lehetett jelen azon vendégeskedésnél, melynél annyi társát megölték. Tudósításai, eltekintve a részletekben egyes túlzásoktól, melyek a kor izlésének kifolyásai, pontosak; leírásainak nagyobb részét pedig a modern utazók és tudósok, köztük különösen d'Orbigny Alcide is igazolták.

A mint a lombardiai — így nevezték őt a «Victoria» hajón — 1522 szeptember 6-án San Lucarba

visszaérkezett, fogadalmát teljesítette, mezitláb elment hálát mondani a «Nuestra Señora de la Victoria»-nak s azután rögtön Valladolidba utazott, hol a teljes úti naplóját Károly császárnak átnyújtotta. A mint visszatért Olaszországba, VII. Kelemen pápa és Villiers de l'Isle-Adam nógatására az eredeti kézirat és néhány kiegészítő jegyzet alapján az expedíció lefolyásáról egy terjedelmesebb elbeszélést tett közzé, a melynek másolatait több híres egyéniségnek többi közt I. Ferencz francia király anyjának, szavójai Lujzának is megküldötte. Ez azonban, mondja Harisse M. a «Bibliotheca americana vetustissima» tudós szerzője, nem tudta megérteni a Pigafetta nyelvezetét, a mely a spanyolt és olaszt összekeverte, azért is felszólított egy bizonyos Jacques Antoine Fabre-t, hogy azt francziára fordítsa. Fabre azonban a helyett, hogy azt híven lefordította volna, csak kivonatot készített belőle. Némely kritikus különben azt állítja, hogy az elbeszélés francia nyelven készült; véleményöket azon három XVI. századbeli francia kéziratra alapítják, melyek lényeges különbséget tüntetnek fel s a melyek ketteje a párisi nemzeti könyvtárban van elhelyezve.

Pigafetta 1534 körül halt meg Vicenzában egy házban, melyet 1800-ban a Hold-utczában még látni lehetett s a melyen ezen ismert jelszó volt olvasható: «Tövis nélkül nincsen rózsabokor.» Mi azonban nem kizárólag Pigafetta elbeszélését fogjuk követni, fel fogjuk még használni V. Károly császár egyik titkárának, erdélyországi Miksának elbeszélését is, melynek olasz fordítása az értékes Ramusio-féle gyűjteményben olvasható.

Magalhaes hajóraját a következő hajók képezték: a 120 tonnás, «Trinidad», melyen a fővezér zász-

lója lengett; az ugyancsak 120 tonnás «Sant-Antonió», a mely Carthegena Jánosnak, a másodvezérnek vagy mint a királyi kézirat mondja, a Magalhaes-zel «összefűződött egyén»-nek parancsai alatt állott; a 90 tonnás «Concepcion» Quesada Gáspár alatt; a 85 tonnás híres «Victoria» Mendoza Lajos kapitánynyal és végre a 75 tonnás «Santiago», melyen Serrao János, vagy mint a spanyolok írják Serrano vezérkedett.

A fent elsorolt kapitányok közül négy és majdnem valamennyi kalauz portugall volt. Barbosa és Gomes a «Trinidad»-on, Luis Alfonso de Goes és Vasco Gallego a «Victoria»-n, Serrao Joao Lopes de Carvalho a «Concepcion»-on, Joao Rodriguez de Moefrapil a «Sant-Antonio»-n és Serrao Joao a «Santiago»-n portugallok voltak; ezekhez hozzá kell számítanunk huszonöt matrózt s így összesen harminczhárom portugall vett részt ezen expedicióban, melynek összes személyzete kétszázharminczhét egyénből állott; a résztvevők neveit nem tudják; köztük több francia származásu is volt.

A fentebb elsorolt tisztekről még azt kell megjegyeznünk, hogy Barbosa Duarte Magalhaes-nek sógora volt és hogy Gomes Estavam, a kit V. Károly császár később az északnyugati átjárás felkeresésére küldött ki és a ki 1524-ben Amerika partjain Floridától Rhode-Islandig vagy talán a Codfokig is eljutott, 1521 május 6-án már visszatért Sevilába s így nem maradt a nevezetes vállalatnál annak befejeztéig.

Az expedició mindennel el volt látva, a mit ama kor tengerészei elő tudtak állítani s a mit jónak láttak magukkal vinni. Az indulás pillanatában Magalhaes tisztjei és kalauzai közt a még szüksé-

ges utasításokat kiosztotta s tudtukra adta, mily jelekkel fogja őket az együttes eljárásra felhívni és mily jelekkel fogja az esetleges elszóródást megakadályozni.

1519 augusztus 10-én egy hétfőn reggel a hajók felvonták a horgonyokat s leereszkedtek a Quadalquiviren egészen a Sevilla kikötőjét képező San Lucar de Barrameda-ig, a hol magukat a még szükséges élelmiszerekkel ellátták. Szeptember 20-ka volt már, midőn véglegesen elhagyták a szárazföldet. Hat nappal később a Kanári-szigetek egyikén Teneriffán kötöttek ki újra, hogy a szükséges fát és vizet beszerezzék. Mikor e szigeteket elhagyták, akkor mutatkoztak Magalhaes és Carthagena János közt azon egyenetlenség első jelei, mely később az egész expedícióra oly gyászos hatású volt. Carthagena ugyanis azt kívánta, hogy az expedíció feje vele tudassa azt, hogy mily irányban és meddig szándékozik útját folytatni; e követelést Magalhaes avval utasította vissza, hogy semmi tekintetben sem tartozik céljai és szándékáról alattvalójának számot adni.

Miután a hajók a Zöld-foki szigetek és az afrikai part között elhaladtak, elértek Sierra Leona-ra, hol őket részint kedvezőtlen szelek, részint a teljes szélcsend mintegy husz napig fogva tartotta.

Ez idő alatt a hajósok közt igen kínos jelenet fordult elő. Az admirális hajóján hadi tanácsot tartottak, mely alkalomból élénk vita fejlődött ki; a többi között Carthagena, a ki a fővezér iránt folytonosan bizonyos megvetést tanusított, ennek igen hangosan és szemtelenül felelt, úgy, hogy Magalhaes kényszerült őt saját kezével elfogni és kalodába záratni. A kaloda két egymás fölé helyezett deszkadarabból állott, a melyek közepén két lyuk volt;

ezekbe zárták azon matrónak lábait, a kit megakartak büntetni. E büntetés ellen, mely egy magasabb rangú tisztre nézve nagyon megalázó volt, a többi kapitány felszólalt s kieszközölte Magalhaesnél, hogy Carthagena egyszerűen az egyik kapitány őrizete alá helyeztessék.

A szélcsendet esőzések, heves szélrohamok s igazi vihar követte, a mely a hajókat újra tétlenségre kárhóztatta. E viharok alatt a hajósok több ízben tanui voltak egy elektromos tűneménynek, melynek okát akkor ugyan még nem ismerték, de a melyet az ég különös pártfogolása jelének tekintettek; e tűneményt ma sz. Ilona tűzének hívják. Miután utazóink átlépték az egyenlítőt — mely mozzanatot akkor még, úgy látszik, nem ünnepeltek meg a tengeri keresztség oly ferde szokásai között, mint mai napság teszik — utjokat Brazília felé vették, a hol 1519 december 13-án a pompás Santa-Lucia, ma Rio-Janeironak nevezett kikötőben horgonyt vetettek. Sok ideig azt hitték, hogy európaiak e kikötőbe ekkor jutottak először; azonban valótlannak bizonyult be. 1511-ben «Bahia de Cabo-Frio» név alatt már történt róla említés. Négy évvel Magalhaes odaérkezése előtt látogatta meg azt Lopez Pero, sőt, a mint látszik, a XVI. század eleje óta fordultak meg benne dieppe-i tengerészek is, a kik a kalandos hajózások tekintetében őseiknek, a normannoknak szenvedélyét örökölvén, bejárták a világot és majdnem mindenütt alapítottak gyarmatokat és kereskedéseket.

E helyen a spanyol expedíció olcsó árért, úgy mint tükrökért, szalagokért, ollókért, csörgőkért és horgokért beszerzett nagy mennyiségben mindenféle élelmiszert; Pigafetta ezek közt megemlíti az ananászt,



MAGALHAES A MAGA KARAVELLÁJÁN (FACSIMILE).

a czukornádat, a tyúkokat és az «anta»-nak húsát, melyet a tudósok tapírnak tartanak.

A mit ugyancsak Pigafetta az ottani lakosok szokásairól és erkölceiről mond, elég érdekes arra, hogy itt is helyet találjon. «A brazíliaiak nem keresztények — mondja — de azért nem is pogányok, mert semmit sem imádnak; a természeti ösztön az egyedüli törvényök.» Ez érdekes állítás — különösen egy XVI. századbeli s a babona iránt fogékony olasz részéről, — újabb bizonyítéka annak, hogy az istenség eszméje, mint azt bizonyos theologusok állítják, nem születik az emberrel.

«E bennszülöttek igen magas kort érnek el, ruhát nem hordanak, gyapotszálakból készített hálókban alusznak, melyeknek végeit czölöpökhöz kötik. Csónakjuk, melyet «kano»-nak neveznek, egy fatörzsből áll; némelyikbe negyven ember is elfér. Megeszik ők az emberhúst is, különösen fogoly ellenségeikét, de csak bizonyos alkalmakkor. Ünnepi ruhájuk egy ködmönféle, a melyet papagájtollakból úgy tűznek össze, hogy a szárnyak és a farkban található hosszabb tollak a lágyékuk körül övet képez, a mi azután alakjukat furcsává és nevetségessé teszi.» Már előbb említettük volt, hogy tollköpenyeget a Csendes-tenger partján lakó peruiak is hordtak; érdekes tény tehát, hogy ezen viselet a brazíliaiaknál is otthonos volt. Az ethnografiai muzeumokban maig is lehet látni ilyenféle díszruhákat. Egyébként nem volt ez ama vadak egyedüli ékszere, mert a háromszorosán átfurt alsó ajkukban kúpalakú kis köveket is hordtak, a mely szokásnak több vad nép maig is hódol s a mely nálunk is divatban levő fülbevalókat juttatja eszünkbe. A nép ama kikötő környékén nagyon hiszékeny és jószívű



CARTHAGENA A KALODÁBAN.

volt. El is mondja róluk Pigafetta, hogy könnyű lett volna őket a keresztény vallásra téríteni, nagy csendben és igazi áhitattal nézték végig a misét, melyet utazóink a szárazföldön ünnepeltek; e megjegyzést az amerikai bennszülöttekre vonatkozólag már előtte Cabral Alvarez is megtette.

Tizenhárom napig maradtak a hajók a Santa-Lucia nevű kikötőben, azután utjokat dél felé a partok mentében folytatták; a déli szélesség 34° és $40'$ -e alatt egy országhoz értek, melyből egy nagy folyó szakadt a tengerbe. Ez a La Plata volt. A Csarua-knak nevezett bennszülöttek a hajók láttára úgy megrémültek, hogy nagy sietve legértékesebb holmijokkal a szárazföld belsejébe futottak; nem is lehetett többé velök találkozni. Négy évvel ezelőtt e tájékon történt, hogy Juan Diaz de Solist a csarua-k egy törzse megölte azzal a rettentő szer számmal, melyet az Argentínai-köztársaság «gaucho»-i maig is hordanak; «bola»-nak hívják azt, mely a «lasso»-nak nevezett hosszú szíjra kötött érczgolyók-ból áll.

Nem messze a La Plata torkolatától, melyet régente a Csendes-tengerig elnyúló tengeröbölnek tartottak, a Desiré kikötőben a kis hajóhad megint horgonyt vetett. Itt az öt hajó legénysége bőségesen ellátta magát pingvinekkel, melyeknek húsa különben nem a legtáplálóbb. Tovább menve $49^{\circ} 30'$ alatt egy szép kikötőben ismét megállapodott; Magalhaes akarata szerint a telet itt kellett tölteniök; e kikötőt S. Julianról nevezték el.

Két hónapot töltöttek el már a spanyolok e helyen, midőn egyszerre észrevettek egy embert, a ki előttök óriási nagyságúnak tűnt fel. Midőn ez utóbbi az idegeneket meglátta, port hintett a fejére

s elkezdett énekelni meg táncolni. Ez ember patagoniai volt; a spanyolok felhívására vonakodás nélkül követte őket a hajóikra. Itt mindenben, a mit látott, nagyon elcsodálkozott, de semmi sem lepte őt meg annyira, mint egy nagy aczéltükör, melyet neki megmutattak. «Az óriás, a kinek ilyen dologról fogalma sem volt s a ki kétségkívül akkor látta először a maga alakját, ijedtében úgy hátrált, hogy a mögötte álló embereink közül négyet feldöntött.» A patagoniait a spanyolok ezután megrakták ajándékokkal s visszavitték a szárazra; a jó fogadtatás, a melyben részesült, tizennyolcz társát is — tizenhárom asszonyt és öt férfit — rábirta, hogy a hajókat meglátogassák. Pigafetta leírása szerint ez emberek magasak, széles arcúak, melyet a szemeket környező sárga gyűrű kivételével vörösre festenek, hajukat mézszel halványítják, vállaitat hatalmas bőrköpenyegek fedik, míg lábaikon azon nagy, bő, czipőket viselik, a melyekről őket elnevezték talplábuaknak azaz patagonoknak. Magasságuk azonban nem volt oly nagy, mint a mi naiv utazónk mondja, mert az csak 1.92 és 1.72 méter között váltakozik, a mi valamivel több, mint a közép-termetű európaiak magassága. Fegyverekül rövid, de vastag íjakat és rózsafából készült, végükön egy-egy éles kovadarabbal ellátott nyilakat hordoznak.

A kapitány, hogy e vadak közül kettőt hajóján fogjon s azután Európába vihessen, cselhez nyult, melyet mi ma aljasnak neveznénk, de a melyet a XVI. században, midőn a négereket és indusokat nem becsülték többre, mint az állatokat, nagyon természetesnek találtak. Ajándékokkal halmozta el a két patagoniait s midőn észrevette, hogy azok örömet okoznak nekik, mindegyiket megkinálta afféle

vasgyűrűkkel, a minőt bilincsekül használnak. Szivesen elvitték volna ezeket is, mert a vasat rendkívül szerették, de markuk már tele volt. A kapitány tehát azt az ajánlatot tette nekik, hogy hagyják lábukra kötni a vasgyűrűket; semmi rosszat sem gyanítva a bennszülöttek az ajánlatot elfogadták. A matrózok ekkor a karikákat úgy rakták lábaikra, hogy a két vad ember meg volt bilincselve. Nem lehet elképzelnünk, hogy mily dühösekké lettek az indusok, midőn észrevették a cselt, a mely inkább illett volna vad, mint civilizált emberekhez. Az európaiak ezután még egyszer tettek kísérletet néhány patagoniai elfogásával, de eredménytelenül; sőt midőn ez utóbbiakat üldözőbe vették egyik spanyol egy mérgezett nyíltól megsebesült s rögtön meg is halt.

Eme vad emberek mint afféle rettenthetetlen vadászok folyton bolyongnak s hajhászszák a különböző vadat, mert falánkságuk akkora, hogy «az, a mitől húszt matróz jól lakik, alig elég hét vagy nyolcz patagoniainak.»

Midőn Magalhaes látta, hogy a pihenő e helyen hosszú lesz és hogy a föld csak csekély segélyforrásokat nyújthat; az élelmiszerek dolgában takarékosagra intett és egy-egy embernek az eledelét megkeveséltette. E rendeletének az volt a célja, hogy a tavaszig, midőn vadban gazdagabb vidéket fognak felkeresni, embereinek ne kellessen sok nélkülözést szenvedniök.

De a spanyolok, a kiknek sehogysem volt inyére e terméketlen vidék s a hosszú kemény tél, elkezdtek békételenkedni. E föld — mondák — a déli sarkig látszik húzódni; nincs ott sehol tengerszoros; már többen közülünk a kiállott fáradalom következtében meghaltak; s végre is ideje volna vissza-

térni Spanyolországba, hacsak nem akarja a vezér azt, hogy emberei e helyen mellette pusztuljanak el.

Magalhaes, a ki el volt szánva vagy meghalni vagy vállalatát eredményre vezetni, e kívánságokra azt felelte, hogy a császár neki kijelölte útja irányát, hogy nem akar, de nem is térhet el attól semmiféle ürügy alatt sem s ennek következtében egyenesen tovább fog menni, míg nem vagy eléri e földnek végét vagy rátalál valami szorosra. A mi pedig az élelmiszereket illeti, ha azokat kevesellik, ám pótolják a halászat vagy vadászat termékeivel. Magalhaes azt hitte, hogy e határozott fellépés el fogja hallgattatni az elégteleneket és hogy nem fognak többé emlegetni oly nélkülözéseket, melyeknek ő maga is épen úgy aláveti magát, mint az utolsó matróz. Azonban e tekintetben erősen csalódott. Egy pár kapitánynak, de különösen Carthagna Jánosnak érdekében állott, hogy kitörjön a lázadás.

A lázadásra török tehát kezdték szítani a spanyolokban a régi gyűlölséget, melylyel a portugallok ellen viselkedtek. A fővezér — mondák — a ki ez utóbbiak közül való, sohasem csatlakozott őszintén a spanyol hazához. Azért, hogy eredeti hazájába visszatérhessen és elfeledtesse elkövetett hibáit, valami feltűnő gonosztettet akar véghez vinni és igazán semmi sem lehet előnyösebb a portugallokra nézve, mint e szép spanyol hajóhad elpusztulása. A helyett tehát, hogy őket a gazdagságukról annyira híres Molukki-szigetekre vezetné, a jeges vidékekre, a hó örökös hazájába akarja csalni, a hol majd a spanyolok vesztét könnyen előidézheti, míg a portugallokat meg fogja kimélni, hogy azokkal együtt az elfoglalt hajókat hazájába visszavigye.

Ilyen vádakát terjesztettek a matrózok közt Cartha-

gena János, Mendoza Lajos és Quesada Gáspár, midőn 1520 április 1-én épen virágvasárnapján Magalhaes a kapitányokat, a tiszteket és a kalauzokat meghívta saját hajójára, hogy ott hallgassanak misét s azután nála ebédeljenek. E meghívásra eljött La Mesquita Alvaro, a főkapitány unokaöcscse és Coca Antal a maguk tisztjeivel, de sem Mendoza, sem Quesada s különösen Carthagena, az utóbbinak foglya, a meghívást el nem fogadták. A rá következő éjjel azután a lázadók a «Concepcion» harmincz emberével megjelentek a «Sant-Antonio»-n, hogy kezökre kerítsék La Mesquita-t. Eliorraga János kalauz, urának védelmében karjába négy törszúrást kapott. E közben kiáltotta el magát Quesada: «Meglássátok, e bolond még elüt a célunktól!» Három hajót a «Concepcion»-t, «Sant'-Antonio»-t és «Santiago»-t minden nehézség nélkül kézrekerítették a lázadók, a kiknek nem egy bűntársuk volt a legénység közt. Ezen siker daczára a három kapitány nem merte a fővezért nyiltan megtámadni s csak kiegyezési javaslatokat tettek neki. Magalhaes felhívta őket, hogy egyezkedés végett jöjjenek a «Trinidad»-ra, de a lázadók ezt határozottan megtagadták. Kiméletről tehát többé szó sem lehetett s ezért a főkapitány azon embereket, a kik ez utóbbi választ meghozták, elfogatta, azután kiválasztott a legénységéből hat erős és elszánt embert s őket Espinosa algazil vezérlete alatt a «Victoria» hajóra küldötte. A küldöttség Mendozának Magalhaes egy-egy levelét adta át, melyben őt a «Trinidad»-ra hívja; Mendoza a levél olvasásába volt elmerülve s ajkain gúnyos mosoly játszott, mikor Espinoza törével nyakszirten, egy matróz pedig karddal fején vágta. Ugyanezen idő alatt egy

másik csolnak is eljött a «Victoria»-hoz; a csolnak legénysége tizenöt emberből állott, a kik a hajót könnyű szerrel hatalmukba kerítették, mert a matrózok kapitányuk elestén megijedve, semmiféle ellenállást sem tanúsítottak. Másnap, aprilis 3-án, a másik két hajó, habár nem vérontás nélkül, szintén megadta magát. Mendozát felnégyelték s e közben felolvasták az öt megbecstelenítő ítéletet. Három nappal később Quesadát fejezték le s azután egyik szolgálója, hogy saját életét megmentse, hulláját darabokra vagdalta. Carthagenát azon magas rang, melyre őt a királyi kézirat emelte, a halálbüntéstől megmentette ugyan, de nem attól, hogy Gomez de la Reina káplánnyal együtt a parton ne hagyják; szerencséjükre néhány hónappal később megtalálta s magával vitte őket Gomez Estevam. Negyven matróz, kiket bűnösöknek találtak, mert nem lehetett szolgálataikat a hajókon nélkülözni, kegyelmet kapott. A szigorú rendszabályok végrehajtása után Magalhaes végre remélhette, hogy a lázadási szellemet a legénységből teljesen kiölte.

Mikor az időjárás enyhébb lett, Magalhaes felvonatta a vitorlákat s a hajók augusztus 24-én kiszálltak a sík tengerre s folytatták útjokat a part mentén, a miközben gondosan átkutattak minden öblöt, hogy megtalálják azt a keresve keresett szorost. A Santa Cruz-fok közelében az egyik hajót, a «Santiago»-t, egy keletről jövő vihar úgy sodorta a sziklákhöz, hogy az odaveszett. Szerencsére a legénységet, a kereskedelmi tárgyakat, sőt a hajó felszerelését is meg lehetett menteni; azt azután a másik négy hajó közt felosztották.

Végre Pigafetta szerint október 21-én, erdélyi Miksa szerint pedig november 27-én a hajóhad egy

szűk nyíláson át egy öbölbe jutott, a mely szorossá szűkülve, a mint azt csakhamar észrevették, a Déli-tengerbe vezetett. E szorost eleinte «a tizenegyezer szűz szorosá»-nak nevezték el, mert épen azon napra esett ünnepök, midőn abba beveztek. A szorost mindkét oldalon magas, hóval borított hegyek környezték, melyeken, különösen pedig a baloldaliakon, utazóink sok tűzhelyet vettek észre; a bennszülötteket azonban nem tudták szóváltásra bírni. A részletek, melyeket úgy Pigafetta, mint erdélyi Miksa a szoros hely- és vízrajzi viszonyairól közöl, meglehetősen elmosódottak; miután mi a Bougainville-féle expedíció történetének elbeszélése alkalmából úgy is fogunk róluk szólani — most mellőzzük azokat. Huszonkét napot vett igénybe a hajózás e szorosban, melyben szűk nyílások öblökkel változtak s a melynek szélessége némely helyen egy, másutt ismét négy mértföldnyi — hosszúsága pedig négyszáznegyven mértföldnyi volt. A mint a hajóhad e szoroson, melyet most Magalhaes nevével nevezünk, átjutott: kiért egy csendes és határtalannak látszó tengerre.

Az öröm a legénység körében általánossá lett, midőn végre annyi és oly hosszas fáradsalmak után célját érte. Most már nyitva állott az út és Magalhaes ügyes számítása megvalósult.

A hajózások történetében alig találunk valami különösebbet, mint Magalhaes csendes tengeri utját; négy hónapra át ugyanis, melyet a tengeren töltött, semmiféle vihar sem zavarta meg; innen a «Csendes-oczeán» elnevezés. A nélkülözések azonban, melyet az utazóknak e hosszú idő alatt ki kellett állaniok, rendkívüliek voltak. A kétszersült férgessel kevert porrá lett, a megromlott víz pedig

kiállhatatlan szagot terjesztett. A személyzet, hogy éhen ne haljon, megette az egereket, fűrészpórral táplálkozott és megrágott mindenféle bőrt, a mit csak előtalált; a mint az ilyen körülmények között máskép nem is lehet, a skorbut persze megtizedelte őket. Tizenkilenczen meghaltak, többeket pedig hosszabb ideig erős kéz- és lábfájdalom kínozott. Végre miután már ezen tengeren, melyen annyi népes földet találhattak volna és egyetlen szigetre sem bukkantak, 4000 mértföldet megtettek, felfedeztek két pusztát és terméketlen víz környezte kis szigetet, melyeket «szerencsétlenek»-nek neveztek el; e szigetek fekvéséről oly ellentétes tudósításaink vannak, hogy azt meghatározni nem lehet.

Hajósaink márczius 6-án, egy szerdai napon, az északi szélesség 42-ik és a ny.-i hosszúság 146-ik foka alatt három egymáshoz közel fekvő szigetre bukkantak; szívesen megállapodtak volna ezeknél, hogy élelmiszerekkel és vízzel ellássák magukat, de a szigetek lakói megjelentek a hajók földézetén s mindenfélét elloptak a nélkül, hogy őket ebben megtudták volna akadályozni; ily nép lakhelyén tehát Magalhaes nem mert kikötni. A bennszülöttek módot találtak arra is, hogy egy csolnakot elvigyenek. Magalhaes-t e szemtelenség annyira sértette, hogy mintegy negyven fegyveres emberrel a partra szállott, egy csomó házat és csolnakot felégetett és hét embert megölt. E szigetlakóknak nem volt sem főnökük, sem királyuk, sem pedig vallásuk. Pálmalevelek takarták fejüket, hajuk és szakálluk övig ért; bőrük olajszerű volt, s fogaikat feketére vagy vörösre festették, testök pedig csak úgy csepegett a kókuszdió olajtól, melyet alkalmasint a nap heve ellen védelmül használtak. Sajátságos szerkezetű

csolnakjaik nagy gyékényvitorlákat hordtak, melyek könnyen a feldőlés okozóivá lehettek volna; hogy tehát azt megakadályozzák, a csolnakra egy hosszú nehéz gerendát raktak, melyet két egymástól bizonyos távolságra levő fadarabbal erősítettek meg s melyet ellensúlyozónak neveztek. E szigetlakók, daczára szorgalmas voltak, oly hajlamot éreztek a lopásra, hogy a spanyolok országukat Los Ladrones- (Tolvaj-) szigeteknek nevezték el.

Márczius 16-án a Tolvaj-szigetektől mintegy háromszáz mértföldnyire hajósaink ismét egy magasan fekvő földet láttak, melyet csakhamar szigetnek ismertek fel s a melyet térképeink Szamar névvel jelölnek. Magalhaes itt elcsigázott legénységének pihenőt adott és a szárazon két sátrat állíttatott fel, a betegek számára. A bennszülöttek hozták nemsokára a pizángokat, a pálmabort, a kókuszdiókat és a halakat. Csereértékül meg tükröket, ollókat, csörgőket meg más hasonló csekélységeket kaptak. A legbecsesebb fa volt a szigeten a kókuszdiófa, a mely a bennszülötteknek a kenyéroket, a borukat s az olajukat szolgáltatta, sőt még ruházattal és a kunyhóik építésére és befedésére szükséges fával is ellátta őket.

A bennszülöttek csakhamar megbarátkoztak a spanyolokkal s ekkor tudtukra adták, hogy szigetükön megterem a szegfűszeg, a fahéj, a bors, a muszkát dió, a gyömbér, sőt találni rajta aranyat is. Magalhaes e szigetcsoportot Sz. Lázár-ról nevezte el, a mely nevet későbbben V. Károly császár fiának, osztrák Fülöpnek tiszteletére Filippinekre változtattak.

E szigetcsoport több szigetből áll, melyek az éjszaki szélesség $5^{\circ}32'$ és $19^{\circ}38'$ -e közt és a Páristól számított keleti hosszúság $114^{\circ}56'$ és $123^{\circ}43'$ -e



LOS LADRONES- (TOLVAJ) SZIGETEK (FACSIMILE).

közt fekszenek. Közülök a legfontosabbak: Luçon, Mindoro, Lejte, Pigafetta Czeylon-ja, Szamar, Panaj, Negros, Zébu, Bohol, Palauan és Mindanao.

Miután utazóink kissé megpihentek, ismét tengerre szálltak, hogy a szigetcsoport egyes részeit megtekintsék. Sorban meglátogatták Czenalot, Huinaugant, Ibusszont, Abarient és Masszava-t, mely utóbbinak királya Kolambu, egy szumatrai születésű rabszolgát használt tolmácsul, hogy utazóinkkal beszélhessen; a spanyolok e rabszolgát, miután nekik a maláji nyelv ismeretével több esetben jelentékeny szolgálatokat tett volt, elhozták Európába. A király hat vagy nyolcz előkelő alattvalójának kíséretében meglátogatta a hajókat s az admirálisnak különböző ajándékokat adott, melyekért viszonzásul egy vörös és sárga, török módra készített mellényt és egy finom skarlátsapkát kapott; kíséretének azonban tükrökkel és késekkel kellett megelégedniök. A spanyolok megmutatták Kolambunak lőfegyvereiket és a jelenlétében egy pár ágyút is elsütöttek, a mi neki szörnyű ijedtséget okozott. «Ezután Magalhaes egyikünket, mondja Pigafetta, vasba öltöztetett, más három embernek meg meghagyta, hogy kardvágásokat és törszúrásokat intézzenek ellene; az volt Magalhaesnek evvel célja, hogy a király előtt az ilyenekép felöltöztetett embernek sérthetlenségét megmutassa; el is csodálkozott rajta a vadak királya és a tolmácshoz fordulva ezeket mondta: hiszen egy ilyen öltözetű ember százzal is megvívhat. — «Úgy van, mondá a tolmács a főkapitány nevében, a három hajók mindegyikén pedig két-kétszáz ilyen fegyverzetű ember van.» A király, a ki elámult mindazon, a mit látott, nemsokára elbúcsúzott a kapitánytól s kérte őt, küldje vele két emberét a

szigetre, hogy annak különösségeit nekik megmutathassa. Pigafetta volt ezek egyike és valóban csak elismerőleg szólhatott azon fogadtatásról, a melyben részesült. A király elmondta neki «hogy az ő szigeten vannak dió, sőt tojásnagyságú földdel kevert aranydarabok, melyeket összetörve megszitálnak, hogy az aranyat a salakjától megtisztítsák, a házában pedig az edények, sőt némely diszítványok is ez érczből készültek. «A király öltözetén, mely az országban divatozó szokásnak megfelelt, nem volt a legkisebb piszok sem s annak tulajdonosa volt a legszebb ember, a kit azon népek között láttam. Fekete haja vállát érte, fejét selyemkendő fedte, füleiben pedig két gyűrűt viselt. Dereára selyemmel áttört gyapotkelme volt kötve, mely térdéig ért. Mindegyik fogán három aranylapocska volt, a mi azután úgy tűntette fel a fogait, mintha mindegyike ezen érczbe volna burkolva. Illatszerül storaxot és benzœ-t használt. Bőre be volt festve, de azért átlátszott annak olajszíne.»

Feltámadás napján utazóink partra szállottak, ágak és vitorlákból egy kis templomot rögtönöztek, abba oltárt állítottak s misét hallgattak. A király számos alattvalójával együtt jelen volt a szertartásnál, nagy csendben végig hallgatta ő is a misét s hűségesen utánozta a spanyolok minden mozdulatát. Ezután a spanyolok ünnepiességgel egy keresztet állítottak fel a dombra s búcsút vettek a szigettől, hogy Zebu kikötőbe evezzenek, a hol magukat élelmiszerekkel a legkönnyebben elláthatták. E céljokat április 7-én érték el. Magalhaes a tolmácsal együtt egyik tisztjét azonnal elküldötte követül Zebu királyához. A követ a bennszülött fejedelemnek elmondotta, hogy a hajóhad vezére a

világ leghatalmasabb uralkodójának parancsai alatt áll. Utazásuk végcélja eljutni a Molukki szigetekre; az idejövetelöknek pedig, hogy őt meglátogassák és árúczikkekért cserében élelmi czikkeket szerezzenek be; ezek az egyedüli okok, melyek őket mint barátokat ez országba hozták.

«Legyetek üdvöz! válaszolá a király, de ha országomban kereskedni akartok, nektek is, mint a többi hajóknak, melyek kikötőmet meglátogatják, adót kell fizetnetek; megtette ezt épen négy nappal előbb egy sziámi dereglye is, a mely aranyat meg rabszolgákat vitt el, azután egy mór kereskedő, a ki most is országomban van.»

A spanyol erre azt felelte, hogy az ő vezére sokkal hatalmasabb, semhogy magát efféle követeléseknek alávetethné. Ők békés szándékkal jöttek, de ha a király háborút akar, emberére akadt.

Zebu királya, miután a mór kereskedőtől, a ki az idegeneket portugalloknak tartotta, értesült, hogy milyen hatalmas emberekkel van dolga, elállott a követelésétől. Mi több, Masszava királya, a ki a spanyolokat kalauzolta, kollegájának hangulatában oly változást tudott előidézni, hogy az a spanyoloknak adta meg a szigeten a kereskedés kizárólagos jogát, és hogy közte és Magalhaes között megkötött a benső barátság, melyet azzal pecsételtek meg, hogy mindketten jobb karjukból vért bocsátottak ki.

Ez időtől fogva nem volt hiány élelmiszerekben s a közlekedés idegenek és bennszülöttek közt barátságossá lett. A király unokaöcscse népes kísérettel meglátogatta Magalhaest a hajóján. Ez az alkalmat felhasználta, hogy vendégének elmondja, mily csodálatos módon teremtette Isten a világot s váltotta meg az embert s hogy a királyfiút fel-

szólítsa: térjen népével együtt a keresztény vallásra. A bennszülöttek nem vonakodtak e felszólításnak eleget tenni; április 14-én Zebu királya, Masszava uralkodója, a mór kereskedő és ötszáz férfi és ugyanannyi asszony fölvette a keresztséget. De az, a mi eleinte csak engedékenység volt — mert azt csak nem mondhatjuk, hogy a bennszülöttek ismerték a hitet, melyre tértek; annál kevésbbé, hogy annak igazságáról meg voltak győződve — egy csodálatos gyógyítás után, melyet Magalhaes véghez vitt, valóságos dühhé változott. Az utóbbi ugyanis megtudta, hogy a király atyja már két éve beteg és hogy most már halálán van, elment tehát hozzá s megígérte neki, hogy ha magát megkeresztelteti és bálványait elégeti, meg fogja gyógyítani. «Annyira meg volt erről győződve, mondja Pigafetta — mert ilyen dolgokban jó a forrást szó szerint idézni, — hogy életét akarta odaadni az esetre, ha nem történik meg rögtön, a mit ígért. Mi tehát a lehető legnagyobb pompával a beteg házához vonultunk, a kit csakugyan nagyon szomorú állapotban találtunk; sem beszélni, sem mozogni nem tudott. Ezután őt, a feleségeit és tíz leányát megkereszteltük. A keresztelés után mindjárt megkérdezte a kapitány a betegtől, hogy hogyan érzi magát, a mire ő rögtön így felelt: hála a mi Urunknak! jól. Mindnyájan elbámultunk e csodán. A kapitány pedig különösen hálát adott az Istennek. Még ott a helyszínén adott mindjárt a betegnek egy kis frissítőt s a következő napokon szintén küldött neki belőle mindaddig, míg az teljesen fel nem gyógyult. Ötöd napra a beteg teljesen felépült és felkelt. Első gondja volt most a király s az egész nép jelenlétében egy bálványt elégetni, melyet különösen tisztelt volt s melyet

nehány vén asszony a házban gondosan őrzött. Ezután szétromboltatott több, a tengerparton épült templomot, a melyekben a nép össze szokott volt gyűlni, hogy a régi isteneinek szentelt húst elfogyaszsa. A lakosok mind ez intézkedéseket örömmel fogadták és készülleteket tettek a többi bálványnak lerombolására is; még azokat sem kimélték meg, a melyek a király házában állottak; e romboló munkájukban pedig a spanyol király tiszteletére folyton kiáltoztak: *Eljen Kasztília!*»

Zebu-sziget mellett volt egy másik is, melyet Matan-nak neveztek; ezen két király uralkodott; az egyik azonnal elismerte a spanyolok főuraságát, a másik ellenben semmit sem akart arról tudni; a miért is Magalhaes ellene kényszerítő eszközökhöz nyúlt. Április 26-án egy pénteki napon három csolnokon hatvan jól felfegyverzett vérttel, sisakkal és puskával ellátott katona, továbbá valami harmincz lélekvesztőn Zebu királya, ennek veje és sok bennszülött harczos elindultak Matan szigete felé. A spanyolok bevárták a reggelt s azután számra mintegy negyvenkilenczen beugrottak a vízbe; csolnakjaikat ugyanis a sziklák és a sekélyesek miatt nem hajthatták a partokig, a hol őket már ekkor mintegy ezerötszáz bennszülött várta. Az utóbbiak, a mint ellenségeiket észrevették, azonnal megrohanták őket s három csapatban előlről és oldalról intéztek ellenök támadást. A puskások és nyilasok messziről lődöztek rájok, de nem sok kárt tehettek bennök; mert paizsokkal védelmezték magukat. A spanyolok, kik a sok kő, nyíl és lándzsa ellen alig tudták magukat védelmezni s kiket a nagy sokaság majd agyon nyomott — meggyújtottak néhány kunyhót, hogy a bennszülötteket visszaszorítsák és megfélemlítsék;

de ezek, kiket a gyujtogatás még csak dühösebbé tett, megkettőztették erőlködéseiket és minden oldalról szorongatták az idegeneket, kik már alig tudtak a vad támadás ellen védekezni, midőn egyszerre egy végzetes véletlen a csatát eldöntötte. A bennszülöttek ugyanis csakhamar észrevették, hogy ellenségeiket testök felső részén, melyet a fegyverzet véd, meg nem sebesíthetik; azért is nyilaikat és hajító dárdáikat a védetlen lábak ellen irányozták. Erre Magalhaes, a kit egy mérgezett nyilvesző lábon talált, elrendelte a visszavonulást, a mely eleinte rendben ment végbe, de csakhamar oly vad futássá vált, hogy alig hét-nyolcz spanyol maradt a vezér mellett. Folyton harczolva, csak nagy nehezen tudtak ezek maguknak a csolnakok felé utat törni. Már térdig voltak a vízben, midőn egy csomó szigetlakó egyszerre megrohanta Magalhaest, ki a karján kapott második sebe miatt nem tudott kardot rántani; sikerült tehát a vadaknak öt karddal úgy czombon vágni, hogy azonnal összerogyott; a vízben azután csakhamar végeztek vele. Azon társait, kik utoljáig mellette maradtak, köztük Pigafettát is, szintén megtámadták ugyan, de ezeknek sikerült nagy sietséggel a csolnakra menekülni. Így halt hát meg 1521 április 27-én a híres Magalhaes. «Minden erénnyel dicsekedhetett, mondja róla Pigafetta; a legnagyobb veszélyben is rendíthetetlen állhatatosságot tanúsított. A tengeren nagyobb nélkülözéseknek vetette magát alája, mint az utolsó matróz. A tengerészeti térképek ismeretében jártasabb volt, mint bárki más, értette teljesen a hajózás mesterségét; a mint ezt be is bizonyította azzal, hogy a Földet körülhajózta, a mit előtte senki sem mert megtenni.»

A Pigafetta mondta ezen búcsuztató, habár kissé

túlzott, alapjában mégis igaz. Magalhaesnek kiváló állhatatosságot és kitartást kellett tanúsítania, midőn társainak rettegése daczára behatolt oly vidékekre, melyekben a kor babonás hite a képzelet szülte legrémesebb veszélyeket kereste. Hogy felfedezze a hosszúan elnyuló amerikai part végében fekvő ama tengerszorost, mely jogosan viseli az ő nevét: a tengerészeti ismeretekben jártasnak kellett lennie. Továbbá, hogy amaz ismeretlen partokon minden megbízható segélyeszköz nélkül minden szerencsétlenséget kikerülhetett: úgyszólván folytonosan éber figyelemmel kellett kísérnie a hajók mőnetét. Hogy pedig hajóinak egyike elveszett, azt inkább a kapitánya gögjének és ellenmondási kedvének kell betudnunk, mintsem a vezér járatlanságának és figyelmetlenségének. Ismételjük tehát lelkesült irónkkal: «Annyi bizonyos, hogy Magalhaes dicsősége örökké fog élni».

A spanyolok, kiket nemsokára más csapás is ért, Magalhaes eleste után Barbosa Duarte-t, Magalhaes sógorát és Serrano Jánost választották vezéreikül.

A rabszolga, a ki mindeddig tolmácsi szolgálókat teljesített, a csatában szintén kapott egy könnyű sebet. Urának halála után mindentől visszavonult, a spanyolokat többé nem szolgálta s nem mozdult el fekvő helyéről. Midőn pedig Barbosa neki e miatt heves szemrehányásokat tett s eszébe juttatta, hogy Magalhaes halálával nem lett szabaddá, egyszerre eltűnt; elment az ujonnan megkeresztelt királyhoz s elmondta neki, hogy ha a spanyolokat valami képen hálóba tudná keríteni s meg tudná semmisíteni, összes élelmiszereiknek és kereskedelmi cikkeiknek egyszerre urává lehetne. A király a tanácsot megfogadta, Serranot, Barbosát és a huszon-



MAGALHAES HALÁLA.

hét spanyolt, kiket a császárnak szánt ajándékok átvétele végett egy ünnepies gyűlésbe meghítt, midőn épen a vendégségnél együtt ültek, egyszerre megharagvott Serrano kivételével egytől-egyig megölette. A bennszülöttek Serranot megkötözve a tengerpartra hurczolták; itt a szerencsétlen fogoly kérve-kérte társait, hogy fizessenek érte váltságdíjat, különben kínos halálnak néz eléje. De Carvalho János és a többiek féltek, hogy az alkudozások közben a bennszülöttek általános támadást fognak ellenök intézni, melynek esetleg ellen nem állhatnak s azért nem hallgattak a szerencsétlen Serrano rimánkodásaira, hanem felvonták a vitorlákat s elmentek a közelben fekvő Bohol-szigetre.

Itt, mivel belátták, hogy csekély számuknál fogva három hajót nem kormányozhatnak, a «Concepcion»-ról minden értékesebb dolgot a másik két hajóra raktak s amazt elégették. Ezután körülhajózták Kanilongont s Butuanban Mindanao egyik kikötőjében megállapodtak. Mindanao, a mely Luçon-tól e szigetek legnagyobbjától éjszaknyugatra fekszik, számos kikötőjéről s halban dús folyóiról híres. Kikötöttek utazóink még Palauanban is, a hol magukat disznókkal, kecskével, tyúkokkal, különböző fajtájú pizángokkal, kókuszdióval, czukornáddal és rizszel is ellátták. E sziget, mint Pigafetta mondja, rájuk nézve ígéret földje volt. A feljegyzésre méltó dolgok között megemlíti az olasz utazó azt, hogy a bennszülöttek külön e célra nevelt kakasokkal viadalokat rendeznek; e szokás a Filippi-szigeteken annyi évszázad után még most is divatozik. Palauan-szigetéről a spanyolok Borneóba, a maláji civilizáció középpontjába mentek. Ezentúl utazóink nem érintkeznek többé a kulturában elmaradt szegény

népekkel, csak gazdagokkal, kik őket mindenütt pompás fogadtatásban részesítik; így az is, melyben a fentemlített szigeten részesültek eléggé érdekes volt, s így nem is mulaszthatjuk el, hogy néhány szóval meg ne emlékezzünk róla. A kikötő helyén két selyemtakaróba burkolt elefánt várt rájuk, melyeken őket a város-kormányzó házához vezették; utánuk tizenkét fegyveres ember vitte a radzsának szánt ajándékokat. A kormányzó házától, a hol megpihentek, a király lakásáig vezető utcákat fegyveres emberek őrizték. Miután utazóink az elefántokról leszállottak, egy terembe léptek, a mely tele volt udvari emberekkel. Ebből egy ajtó egy másik, kisebb s aranyos kelmékkel teleaggatott terembe vezetett, a melyben a királynak törökkel felfegyverzett testőrsége foglalt helyet. E helyről végre megláthatták egy ajtón át a rádzsát, a ki egy kis betelt rágó gyermekkel együtt egy asztalnál ült. Mögötte már csak asszonyok voltak.

Az udvari szokás úgy kívánta, hogy kérelmök három forumot — három rangban egymás fölé helyezett tisztviselőt — járjon meg, mielőtt egy, a falba alkalmazott beszélő csön át egy még magasabb rangú tisztviselőnek adatnék tudtára, a ki végre hivatva volt azt a király elé terjeszteni. Utazóink először az ajándékokat cserélték ki; a szertartások végeztével a bennszülöttek a spanyolokat épen oly módon vezették vissza, mint a hogy oda hozták volt. A főváros a tengerben czölöpökön épült; s így vált lehetségessé, hogy tengeráradáskor az asszonyok, a kik az élelmiszereket árulják, csolnakokon járnak be a várost. Julius 29-én több, mint száz kisebb csolnak vette körül a két hajót, azonkívül még több dereglye is közeledett feléjük. Mivel a spanyolok

árulástól féltek, meg akarták őket előzni és elsütötték ágyúikat, a golyók persze többeket, a kik a csolnakokban voltak, megöltek. A király erre sietett mentetegetőzni; azt üzenté ugyanis a spanyoloknak, hogy az a hajóhad nem őket, hanem a pogányokat, a kikkel a muzulmánok majdnem mindennap harcolnak, szándékozott megtámadni. A szigeten utazóink szerint termett kámfor, fahéj, gyömbér, narancs, citrom, czukornád, dinnye, retek, hagyma és rizs, mely utóbbiból a bennszülöttek szeszes italt, arak-ot készítettek. Kereskedelmi czikkeik a réz, a kéneső, a cinóber, az üveg, gyapjúkelmék, a vászon, igen sok vas és a szemüveg; azonkívül a porcellán és a gyémántdarabok, melyek között nagyok és rendkívüli értékesek is voltak. A sziget állatai között megemlítik az elefántot, a lovat, a bivalyt, a disznót, a kecskét és a majorságot. A lakosok pénze bronzból volt; az átlyukgatott és nyakékül használható darabokat «szapek»-eknek nevezték.

Miután utazóink Borneót elhagyták, kerestek egy alkalmas helyet, a hol hajóikat kijavíthassák, melyeknek erre nagy szükségük lehetett, mert a javítás nem kevesebbet, mint negyvenkét napot vett igénybe. «A legkülönösebb, a mit ama szigeten láttam — így szól Pigafetta — azon fák voltak, melyeknek lehulló levelei élnek. E levelek az eperfa leveleihez hasonlítanak, csakhogy rövidebbek; száruk rövid és hegyben végződik; a szár mellett mindkét oldalon pedig két-két lábuk van. Ha az ember őket megérinti, elfutnak; mindamellet, ha szét is nyomod, nem vérzenek. Én egyet kilencz napig egy skatulyában tartottam; mikor pedig ennek fedelét levettem, a levél elkezdett köröskörül sétálni; én azt hittem, hogy azok a levelek levegőből élnek.»

E különös állatok ma már általánosan ismeretesek s őket közönségesen rémsáskának (*Phyllium sicci-folium*) hívják. Szürkésbarna színök mellett annál könnyebben lehetett őket lehullott levelekkel felcserélni, mert egészen olyan a formájuk, mint egy levél.

E vidékeken a spanyol expedíció, mely Magalhaes életében a tudományos vállalat tulajdonságait megőrizte, lassan kalóztermészetűvé lett. Így a személyzet több ízben bárkákat kerített hatalmába, melyeknek legénységét csak gazdag váltságdíj után bocsátotta ismét szabadon.

A spanyolok Borneóból a Szulu szigetsoporthoz, a maláji kalózok e buvó helyéhez, melyet csak a legujabb időben hódítottak meg, onnan pedig Mindanaohoz eveztek vissza, mert tudták, hogy az annyira keresett Molukkokat csak ama szigetnek közelebbi vagy távolabbi szomszédságában találhatják meg. November 6-ikán egy szerdai napon, miután utjokban számos szigetet láttak, melyeknek nevei semmi tanulságot sem nyújtanak, végre fölfedezték azon szigetsoportot, melyről a portugallok annyi rémítő mesét tudtak koholni és forgalomba hozni; két nappal később utazóink Tidorban partra szállottak. Az utazás célját tehát elérték.

A sziget királya a spanyolokat fele útjokban fogadta s felszólította, hogy csolnakjában foglaljanak helyet. «Egy selyemnapernyő alatt ült, mely őt egészen eltakarta. Előtte egyik fia a királyi bottal s két ember egy-egy vízzel telt edénnyel ült, melyekben a felség kezeit szokta megmosni, másik két alattvalója pedig betellel megtöltött aranyszelenczét tartott a kezében.» A király később a hajókat is meglátogatta, hol a legnagyobb tisztelet-

tel fogadták s úgy öt, mint kíséretét ajándékokkal, melyeket nagyon értékeseknek tartott, elhalmozták. «E király — Pigafetta szerint — mór, azaz arab, körülbelül negyvenöt éves, jól megtermett és csinos arczu férfiú volt. Ruházata igen finom ingből állott, a melynek ujjaiban beszöve aranyszálakat lehetett látni; ezenkívül dereka köré egy, a lábait is elfedő bő takaró volt kötve; fejét selyemkelme — kétségkívül a turbán — fedte, a mely köré egy virágkoszorú füződött. Neve: Manzor rádzsza szultán.»

Másnap Manzor hosszasan beszélgetett a spanyolokkal s ekkor kijelentette nekik, hogy szándéka magát és országát Tidor és Ternate-szigeteket a spanyolok védelme alá helyezni.

Itt helyén valónak találjuk, hogy Pigafetta nyomán, kinek elbeszélését követtük eddig is, a Molukki-szigetcsoporthoz egyet-mást elmondjunk.

E szigetcsoporthoz tulajdonképen a következő szigetek tartoznak: Dzsilolo, Ternate, Tidor, Bacsan és a kis Obi-csoport; de leggyakrabban ide számítják a Banda és Amboina-csoportokat is. A Molukki-szigeteken sok a rég idők óta nem működő vulkán, a melyek azonban az ős időkben gyakran megrengették a földet. A forróság nagy, úgy hogy alig lehetne azt kiállani, ha gyakori esőzések nem frissítenék fel a levegőt. A természet e szigeteket a maga kincseivel bőven ellátta. Első helyen a szágo-pálmát kell megemlítenünk; ennek bele a szágo és a jám-gyökér pótolja az egész maláji szigettengeren a gabona helyét. A szágo-pálmát levágják, kiveszik a belét, ezt megőrlik, megszitálják s azután kis kenyerékké gyúrják és megszáritják. Megterem a szigeten az eperfa, a szegfűszeg, a muszkát-dió, a kámfor, a bors — szóval minden fűszer és forró égövi



MANZOR SZULTÁN.

növény. Erdeik a legértékesebb fákat rejtik magukban: az ébenfát, a festő tölgyet, a teakfát, melyet keménységénél fogva keresnek s melyet fényüzési tárgyak készítésére a legrégebb idők óta használnak; nem hiányzik róluk egy bizonyos fajtájú babér sem, a mely igen keresett aromatikusan olajat szolgáltat. Utazóink korában a házi állatok a Molukki-szigeteken nem voltak nagy számmal, de vad állatokat néha igen különösek lehetett rajtuk találni; így ott élt a babirusza (*Porcus Babyrussa*), hosszú, görbe agyarakkal ellátott hatalmas egy vaddisznófaj, az opossum erszényes állat, a mely csak kevésbé nagyobb, mint a mi mókusunk; az erszényesekhez tartozó phalangistidák, a melyek a sűrű sötét erdőkben laknak s levelek- és gyümölcsökkel táplálkoznak; egy válfaja a *Pedetes-caffer*nek, vereses szőrű, ártatlan kedves kis állat, a mely alig akkora mint egy patkány, de testalkatára nézve a majomhoz hasonlít. A madarak közül megemlíti a papagájokat és kakadukat, a paradicsom madarokat, melyekről annyi mesét koholtak, többi közt azt is, hogy nincs lábuk, a buvár kácsákat (*Platypodes*) és a kazuárokat, a nagy *Himantopus candidus*, a mely majdnem akkora, mint a strucz.

Egy *Lorosa* nevű portugall már rég idők óta lakott a Molukki-szigeteken. A spanyolok írtak neki azon reményben, hogy el fogja árulni hazáját és Spanyolországhoz fog csatlakozni. Kaptak is tőle igen értékes tudósításokat azon expedíciókról, melyeket Portugallia királya a Jó-Reménység-fokához, a la Plata folyóhoz, sőt azokról is, melyeket a Molukki-szigetekhez küldött; de bizonyos körülményekből kitűnt, hogy a mit ez utóbbiakról mondott, nem volt igaz. A szóban forgó portugall már tizenhat évet

töltött e szigeteken; honfitársai azonban, kik már szintén tíz évvel előbb jöttek oda, azt egy szóval sem árulták el. Mikor Lorosa meglátta, hogy a spanyolok készüléteket tesznek a hazautazásra, ő is felesége-, gyermekei- és minden holmijával együtt hajóikra ment, hogy Európába visszatérjen. November 12-én utazóink a kicserélésre szánt árúczikkeket, melyeknek nagyobb részét a Borneonál elfogott khinai bárkákról szedtek, partra szállították. A haszon, melyet e kereskedésből húztak, elég nagy volt ugyan, de mégsem akkora a minő lehetett volna, ha úgy nem sietnek hazafelé. Dziloloból és Bacsianból szintén jöttek hozzájuk csolnakok, melyek árúczikkeket hoztak nekik; néhány nappal később pedig Tidor királya küldött nekik egy meglehetősen nagy szegfűszeg-szállítmányt. E király azonkívül őket magához meghívta, hogy vegyenek részt egy vendégségben, melyet ő — mint mondá — rendezni szokott akkor, a mikor egy hajó először rakodik meg szegfűszeggel. De a spanyolok, a kiknek még élénk emlékezetében voltak a Filippi-szigeti események, különböző ürügyek alatt s a királynak tett bókolások közben visszautasították a meghívást s a mikor a hajóikat kellőleg megrakták volt, felvonták a vitorlákat. Alig volt azonban a «Trinidad» a sík tengeren, a mikor egyszerre csak észrevették, hogy a hajón nagy lék támadt, hamar vissza kellett hát fordulniok Tidor felé. Mivel az ügyes bűvárok, kiket a király a spanyolok rendelkezésére bocsátott, a léket nem tudták felfedezni, a hajóból a szállítmány egy részét ki kellett szedniök, hogy így a szükséges javítást meglehessen tenni. A «Victoria» matrózai nem akarták bevárni társaikat s miután jól tudták, hogy a «Trinidad» nem fogja többé az útát Spanyol-

országba kibírni, elhatározták, hogy ez utóbbinak kijavíttatása után Darienbe fognak menni, a hol az értékes szállítmányt a partra rakják, majd átviszik a földszoroson az Atlanti-tengerig s onnan ismét hajón Európába. De a szerencsétlen hajó, melyet Gonzalo Gomez de Espinoza algazil vezérelt, és Carvalho János kalauzolt, valamint legénységének nagyobb része sohasem látta többé Európát; a hajó ugyanis annyira meg volt rongálva, hogy miután Tidort elhagyta, újra léket kapott, a miért is Ternateban a Talangomi-kikötőben kellett menedéket keresnie, a hol azután a tizenhét emberből álló személyzetet a portugallok elfogták és börtönbe zárták. Midőn Espinosa, ez eljárás ellen tiltakozott a portugullok azzal fenyegetőztek, hogy ha lármázik, azonnal felakasztják; a szerencsétlen algazilt tehát elvitték Kocsinba s onnan Lisszabonba, a hol a Limœiro-i börtönben két másik spanyollal a «Trinidad» személyzetének maradékával együtt hét évig sínylődött.

Ezalatt a gazdagon megrakodott «Victoria» elhagyta Tidort. A hajót most Juan-Sebastian vezette, a ki miután Magalhaes egyik hajóján kalauzkodott volt, 1521 április 27-én átvette a «Concepcion» vezérlését, későbben pedig, miután Carvalho Lopezt a «Victoria» vezényletéből képtelensége miatt lecsapták, ez utóbbi hajónak lett kapitányává. Összes legénysége ötvenhárom európaiból és tizenhárom indusból állott. Ötvennégy európai Tidor-szigetén a «Trinidad»-on maradt volt.

Miután a «Victoria» Kajvan, Lajgoma, Sziko, Dzsofi, Kafi, Laboan, Toliman, Bacsan, Matan és Matutiga-szigetek mellett elhaladt, nyugot délnyugoti irányban folytatá útját s az éjt a Szula vagy Xula

nevű sziget mellett töltötte. Másnap a spanyolok az e helytől tiz mértföldnyire fekvő Buru vagy mint Bougainville nevezi Boero mellett kikötöttek, hogy élelmiszer készletüket kiegészítsék. Innen harminczöt mértföldnyi távolságban Bandára, a hol a sok muszkátdió terem, azután még tovább Szolorra a fehér szandálfa piaczára akadtak; ez utóbb nevezett helyen tizenöt napot töltöttek, a mely idő alatt megrongált hajójukat kijavították és magukat kellő mennyiségű viaszkkal és borssal ellátták; kikötöttek utazóink még Timorban, a hol csak úgy tudtak élelmi szerkekhez jutni, hogy egy helység előjáróját, a ki fiával együtt hajójukra jött, csellel foglyukká tették. E szigetet akkoriban sok luçon-i dereglye és jávai megmalakkai «prao» látogatta meg, hogy szandálfával és borssal megrakodják. Nem sokkal később utazóink Jávat is meglátogatták, a hol ez időben még tartottak «szutti»-kat azaz feleségeléseket, melyek Indiában a legujabb időkig divatoztak.

Azon elbeszélések közül, melyeket Pigafetta elmond a nélkül, hogy maga is teljes mértékben elhinné, egyik különösen érdekes. Ez elbeszélés egy óriási madárról az Epyornis-ról szól, melynek néhány csontját és rendkívül nagy tojását 1850-ben Madagaszkarban fedezték fel. Ez utóbbi tény bizonyítja, mennyire óvatosnak kell lennünk, midőn csodásnak látszó elbeszéléseket, melyeknek magva sokszor nagyon is igaz, a mesék közé akarunk sorolni. «Nagy Jávatól északra, a Khinai-öbölben — mondja Pigafetta, van egy «kampanangi»-nak nevezett roppant nagy fa, melyen a «garula» madarak tartózkodnak; ezek oly nagyok és oly erősek, hogy egy bivalyt, sőt egy elefántot is felkapnak a levegőbe s vele a «puzather»-nek nevezett ágra repülnek.» E mese a

perzsák és az arabok között már a kilencedik században el volt terjedve és ez időtől kezdve a «rokk» madár meséikben nagy szerepet játszott. Nem ütközhetünk hát meg azon, hogy a malájok közt Pigafetta is hallott egyilyent.

Nagy Jáva elhagyása után a «Victoria» körülhajózta Malakka félszigetét, melyet a nagy Albuquerque Portugallia részére meghódított. Malakka közelében fekszik Sziam és Kambodzsa, melytől nem messze van a rhabarbara hazája. E gyógyítószer a következő módon szedik: «Egy husz, huszonöt emberből álló társaság elmegy az erdőbe, a hol a fákon tölti az éjt egyrészt azért, hogy az oroszlánok és más vadállatok ellen biztonságban legyen (megjegyzendő, hogy ama vidéken nincsenek oroszlánok), másrészt azért, hogy a rhabarbara szagát, melyet a szél széthord, megérezzék. Reggel azután elmennek azon irányba, a honnan a szag jött s addig keresik a rhabarbarát, mígnem megtalálják. A rhabarbara egy nagy fának elrothadt része, a melynek a különös szaga épen az elrothadás következménye; a legjobb gyógyítószer a gyökérből kapják; különben a törzs, melyet kalamának neveznek, ugyanolyan jót szolgáltat.»

E néhány szóból is kitűnik, hogy Pigafetta munkájából növénytani ismereteket nem méríthetünk; nagyon is sokszor rászedődnénk, ha komolyan vennők azon meséket, melyeket a mór Pigafettának elbeszített. Így a lombardiai utazó Khináról hihetetlen dolgokat a legkomolyabban előad s egyébként is nagy botlásokat, melyeket még kortársa Barbosa Duarte is ki tudott kerülni, követ el. Ez utóbbtól tudjuk azt is, hogy az «anfian» — illetőleg opiummal való kereskedés ezen korban már virágzott.

A mint a «Victoria» a malakkai vizeket elhagyta, del Cano Sebestyén ugyancsak vigyázott, hogy Zanzibart, hol a portugallok már a század elején megtelepedtek, kikerülje. A sík tengeren folytatta tehát útját a déli szélesség 42-ik fokáig; a Jó-Reménység foka közelében azonban kilencz hétig nem bonthatta ki a vitorlákat a heves nyugati és északnyugati szelek miatt, melyek elvégre is viharrá fokozódtak. Ez alkalommal konok kitartásra volt a kapitánynak szüksége s ugyancsak forró vágyra, hogy vállalatát jó végre vezesse. A hajón már több lék volt; számos matróz meg hangosan követelte, hogy kössenek ki Mozambikban, mert a be nem sózott hús elromlott s más enni-, innivaló nem volt, mint rizs meg víz. Végre május 6-án a Vihar-fokot megkerülték s jogosan várhatták, hogy céljokat elérik. Mindamellett sok bajjal kellett még hajósainknak megküzdeniök. Két hónap alatt huszonnégy ember, részint európai, részint indus, a nélkülözések következtében meghalt és ha július 9-én nem kötnek ki Santiagon, a Zöld-foki szigetek egyikén, talán mindnyájan éhen vesztek volna. Miután e szigetek a portugallok birtokában voltak, utazóink útjokról hallgattak s azt igyekeztek a sziget lakóival elhitetni, hogy ők Amerikából jönnek. De az egyik matróz ostobaságból elárulta, hogy a «Victoria» az egyedüli hajó, mely a Magalhaes-féle expedicióból visszatért; a mint ezt a portugallok megtudták, egy spanyol csolnak legénységét azonnal fogolylyá tették s készülődtek a hajószemélyzettel hasonlót cselekedni. Azonban del Cano hajójáról figyelemmel kísértte a portugallok minden mozdulatát s miután az előkészületeik miatt, melyeket észre vett, gyanú támadt lelkében, hogy kezökbe akarják keríteni a «Victoriá»-t, fel-

vonatta a vitorlákat s tizenhárom emberét cserbe hagyva, elhajózott. Erdélyi Miksa más oknak tudja be azt, hogy utazóink a zöld-foki szigeteknél kikötöttek, mint Pigafetta. Ő ugyanis ezeket mondja: a nélkülözések következtében megfogyatkozott és kiemerült legénység, daczára fáradt voltának, kénytelen volt folytonosan a szivattyúknál dolgozni; a kapitány tehát emberein akart segíteni, midőn a fentnevezett szigeten kikötött, hogy néhány rabszolgát vásároljon, a kiket majd a szivattyúzásnál felhasználhasson. Mivel azonban a spanyoloknak pénzek nem volt, a rabszolgák árát fűszerekben fizették le, a mely körülmény persze felnyitotta a portugallok szemét.

A mint szárazra értünk, mondja Pigafetta, megakartunk győződni arról, vajjon jól vezettük-e a naplóinkat s ezért megkérdeztük, hogy milyen nap van: csütörtök — volt a felelet; ez bennünket meglepett, mert mi naplóinkba aznapra szerdát írtunk. Sehogy sem akartuk elhinni, hogy egy nappal csalódtunk volna; a dolog engem még jobban meglepett, mint a többit, mert folyton gondom volt rá, hogy jól vezessem a naplót s ezért hűségesen bejegyeztem minden hónapot és minden napot. Későbbben rá is jöttünk, hogy nem a mi számításunkban volt a hiba; mivel ugyanis mindig nyugat felé utaztunk s így a nap járását követtük, midőn kiindulási pontunkhoz értünk, azokhoz képest, a kik ott helytt maradtak, egy napot nyernünk kellett; csak egy kicsit kell gondolkoznunk, hogy erről meggyőződjünk.»

Del Cano Sebestyén ezután gyorsan haladt előre; szeptember 6-án tizenhét emberével, a kik majdnem mindnyájan betegek voltak, elért a San-Lucar

de Barrameda-i kikötőbe ; két nappal később pedig, miután a Földet körülhajózta volt, a sevillai molon kötött ki.

Megérkezése után del Cano azonnal felkereste az udvart, mely akkor Valladolidban tartózkodott ; volt is fogadtatása V. Károly császár részéről olyan, a milyent annyi baj leküzdése folytán megérdemelt. A bátor tengerész ötszáz arany évi díjat s azon engedélyt kapta, hogy czimerébe egy földgolyót e felirattal: «Primus circumdedisti me» felvehessen. A «Victoria» értékes szállítmánya arra bírta a császárt, hogy egy másik hajórajt küldjön a Molukki-szigetekre ; ennek vezérlését azonban nem del Cano Sebestyénre, hanem Garcia de Loaisa-ra bízta, a kinek más érdeme nem volt, mint nagy neve. Ennek daczára Loaisa halála után, a mely a Magalhaêszoros közelében következett be, del Cano lett fővezérré ; ez állását azonban nem tarthatta meg sokáig, mert hat nappal később ő is meghalt.

A «Victoria» hajót még sokáig őrizték a sevillai kikötőben, de a fentartására fordított gond daczára, végre is szétmállott.

III. FEJEZET.

Az északi sarkexpedicziók és az északnyugati átjáró fölkeresése.

I.

A normannok. — Vöröshajú Erik. — A Zeno testvérek. — Cabot János. — Cortereal. — Cabot Sebestyén. — Willoughby. — Chancellor.

Pytheas azzal, hogy Islandot, a híres Thulé-t és amaz oczeánt fölfedezte, melynek sekély, iszapos helyei és jéghegyei a hajókat folytonos veszélylyel fenyegetik s a melyen az éjszakák csak oly világosak, mint nálunk a szürkület: megnyitotta a skandinávoknak a magas észak felé az utat. A tanult irlandi szerzetesek, a kik maguk is merész tengerészek voltak, mint azt saját számos gyarmatuk bizonyítja, megőrizték annak emlékét, hogy az ókori népek eljutottak az Orkney-khez, a Färoe-khöz, sőt Islandhoz is. Ezért is lehettek ők kalauzai a normannoknak, azon norvégiai és dán kalózoknak, a kik magukat a középkorban egész Európában oly rettegetté tették. De ha ez északi vidékekről szóló mindazon hírek, melyek az ókori népektől úgy görögöktől mint rómaiaktól származnak, nagyon elmosódottak és úgyszólván mesések is: «az észak emberei»-nek kalandos vállalatairól szóló tudósítások annál megbízhatóbbak. A «saga»-k — e néven ismeretesek a régi islandiak és dánok énekei — e

tekintetben szabatosak s a bennök fellelhető számos adatnak valóságát mindig jobban és jobban igazolják azon régiségek, melyeket Amerikában, Grönlandban, Islandban, Norvégiában és Dániában a legújabb időkben is fölfedeztek. Amaz énekek bő forrásai az érdekesnél érdekeseb, sok ideig feledésbe merült és ki nem zsákmányolt ismereteknek, melyeknek felderítését Rafnnak, a tudós dánnak köszönhetjük, a ki a Kolumbus előtti amerikai fölfedezésekről hiteles és rendkívül érdekes tényeket közöl.

Norvégia szegény és túlnépes volt; ez volt oka ama gyakori, mondhatni folytonos kivándorlásoknak, a melyek következtében a népesség egy tetemes része áldottabb vidéken kereste azon táplálékot, melyet hazájának fagyos földje neki nem nyújthatott.

Ha azután a norvégek rátaláltak egy oly vidékre, mely elég gazdag zsákmányra nyújtott kilátást, visszajöttek országukba, hogy a következő tavasszal mindazoknak kíséretében, kiket a haszon és könnyen megélhetés vágya vagy a hadakozási kedv vonzott, ismét elutazzanak.

Mint afféle rettenthetetlen vadászok és halászok, a kik keskeny és mély fjordjaikban, a melyeket mintha egy óriás kardjával vágott volna a földbe, megismerkedtek a tenger rejtelveivel, a kik a kontinens mellett azon számos sziget között, melyek amazt környezik s mintegy a tenger hullámai ellen védelmezik, megbarátkoztak a hajózás veszélyeivel: bátran indultak útnak tölgyfa hajóikon, melyeknek pusztá megjelenése is megreszkettette az Északi-tenger és a La Manche-csatorna partlakóit. Hajóikat, melyek hol kicsinyek, hol nagyok, hol hosszúak, hol rövidek voltak, fődélzettel csak ritkán látták el; leg-

többjén azonban elől hatalmas sarkantyú volt, a melyre néha roppant magas S alakú hajó-orrt építettek fel. A «hállristningar»-nak nevezett rajzokból, minőket Svéd- és Norvégország szikláin sok helytt láthatunk, fogalmat szerezhetni ama gyorsjárású hajók alakjáról, a melyek némelyikén nagy számú személyzet foglalhatott helyet. Ilyen nagy hajó volt Tryggvason Olaf «Hosszú kigyó»-ja, melyen harminczkét evezőpad volt és kilenczven ember elfért; Kanut hajója hatvan ember számára készült; Szent Olaf két hajóján pedig néha két száz ember is helyet foglalt. A tenger királyai — így nevezték gyakran e kalandorokat — a tengeren éltek, nem telepedtek meg soha sem a szárazföldön, felégettek egy várat s már újra elindultak, hogy valami klastromot hamvaszszanak el, elpusztították Franciaország partjait, felmentek a folyamokon, különösen a Szajján egész Párisig, bekalandozták a Földközi-tengert egészen Konstantinápolyig, megtelepedtek Sziciliában s a Föld minden részében; a hol hosszabb vagy rövidebb időre megjelentek, nyomokat hagytak maguk után.

Mindennek oka az volt, hogy a kalózkodást ezen barbár vagy félig czivilizált társadalomban a törvény szigora nem sujtotta; a «szkald»-ok pedig, e lantosok, a kik a leglelkesebb dicsőítő énekeikbe csak a lovagias harczokat, a kalandos tengeri utakat, szóval a férfiúi erő mindenféle nyilvánulásait foglalták, inkább előmozdították. A VIII-ik században e rettenetes hajósok meglátogatták az Orkney-eket, a Färoe-eket, Shettlandot és a Hebridákat, a hol irlandi barátokat találtak, a kik ott körülbelül egy századdal előbb telepedtek volt meg, hogy a bálványimádó lakosokat keresztény vallásra térítsék.

861-ben a vihar egy Naddod nevű norvégiai kalózt egy hóborította szigethez üzött, melyet az Snoland-nak (Hóországnak) keresztelt el, mely nevet későbbben Iceland-ra (Jégországra) változtattak. Itt a Papeya és Papili kerületben a norvégek ismét találtak irlandi barátokra, kiket Papik-nak neveztek.

Ingolf néhány évvel később ama szigeten megtelepedett és ott Reykjavíkot alapította. 885-ben Haarfagar Harald győzelme, a ki az időben egész Norvégiát hatalma alá hajtotta volt, nagy számú elégületlent üzött Islandba. Ezek új hazájukban meghonosították ugyanazt a köztársasági kormányformát, a melyet Haarfagar épen azon időben Norvégiában feldúlt; e kormányforma fenn is állott 1261-ig, a midőn Island a norvég királyok hatalma alá jutott.

A merész férfiak, a kik a fóka- és rozmár-vadászatnál szükséges hosszú tengeri utakat szerették, a mint egyszer Island szigetén honosakká lettek: újra felvették kóborló szokásaikat s merész utakat tettek nyugat felé, a hol Gunbjorn Ingolfnak letelepedése után három évvel Grönlandnak hótakarta hegycsúcsait fedezték fel. Öt évvel később Vöröshaju Erik, a kit egy gyilkos tette miatt Islandból száműztek, a Gunbjorn fölfedezte földre az északi szélesség 64-ik foka alatt újra rábukkant. A partok terméketlensége s a nagy kiterjedésű jégmezők arra birták őt, hogy délnek menjen s melegebb vidéket, lapályosabb s vadban gazdagabb országokat keressen fel. Körülhajózta tehát a Grönland déli végében levő Farewell-fokot, fölkereste a nyugati partvidéket s ott magának és társainak tágas lakhelyeket készített, melyeknek romjait újabban Jorgensen fedezte föl. E vidék akkor még megérdemelte a Zöldország (Grünland) nevet, melylyel a normannok felruház-

ták, de a glecserek folytonos növekvése és terjeszkedése miatt mostanig puszta és kietlen földdé alakult át.

Erik Grönlandban gyarmatot alapított s azután visszatért Islandba, hogy barátait meglátogassa; rövid idő múlva elhagyta Islandot, hogy Brattahalida-ba (így nevezték az ő gyarmatát) térjen vissza; tizenégy, kivándorlókkal megrakott hajó csatlakozott ekkor hozzája. Igazi népvándorlás keletkezett. Ez események az 1000-dik évben mentek végbe. A grönlandi lakosság ezután, a mennyire a föld segélyforrásai csak megengedték, úgy elszaporodott, hogy 1121-ben Gardar, a gyarmat fővárosa, a mely még akkor, midőn Kolumbusz Kristóf az Antillákat fölfedezte, főnnállott, püspöki székhelylyé lett.

986-ban Heriulfson Bjarn Norvégiából Islandba jött, hogy atyjánál töltsse a telet; itt azonban megtudta, hogy szüleje Vöröshaju Erikkel együtt Grönlandba utazott. A fiatal ember atyja felkeresésére minden habozás nélkül megindult; csak a véletlenre bízta, meg fogja-e találni azon országot, melynek fekvését pontosan nem is imerte. Csakugyan a tengeráramlások a kellő irányból ki is sodorták s azon partokhoz vitték őt, a hol ma Új-Skócia, Newfoundland és Maine fekszenek. Törekvéseit azonban végre is siker követte s ő elérkezett Grönlandba, a hol Erik a hatalmas norvégiai «jarl» szemrehányásokkal fogadta, a miért nagyobb gonddal nem kutatatta át az országot, melynek fölfedezését egy oly szerencsés véletlennek köszönhette.

Erik épen akkor fiát Leif-ot küldte a norvégiai királyi udvarba, a mi eléggé bizonyítja, hogy mily élénk volt ezen korban a közlekedés az anyaország és gyarmata között. A király pedig, a ki időközben

a keresztény vallásra tért, térítőket küldött Islandba azon megbizással, hogy az Odin-vallást leküzdjék. Leif mellé is adott néhány papot, a kiknek Grönlandban kellett volna a keresztény vallást terjeszteniök; a fiatal ember azonban, a mint Bjarn fölfedezéseiről hírt hallott, a maguk sorsára bizta a szent atyákat, hadd munkálkodjanak azok nehéz céljuk elérésén; ő maga meg felszerelte hajóit s elindult az újonnan fölfedezett területek fölkeresésére. Először is egy pusztá, köves síksághoz ért, melyet ő «Helluland»-nak nevezett el s melyben az újabbkori geográfusok csakhamar Newfoundlandra ismertek, majd egy alacsony, homokos parton kötött ki, a melyet hatalmas, számos madár lakta erdőség szegélyezett. Harmadszor is kiszállott tehát a sík tengerre s déli irányt követve elérte a rhode-islandi kikötőt; a környék szelid éghajlata s a folyók halakban való gazdagsága annyira megnyerte tetszését, hogy hosszabb időre megtelepedett s hatalmas nagy deszkabódékat készíttetett, melyeket «Leifsbudir»-nak (Leif házának) nevezett el. Ezután kiküldte néhány társát, hogy a környéket jobban átvizsgálják; ezek meg azon örvendetes hírrel tértek vissza, hogy a vidéken vad szőlő terem, a mi azután megszerezte az országnak a «Vinland»-nevet. 1001 tavaszán Leif megrakta hajóit bőrökkel, fűtökkel, fával és a föld más termékeivel s visszatért Grönlandba; előbb még azon igen értékes megfigyelést tette meg, hogy Vinlandban a legrövidebb nap hosszúsága még kilencz óra; ebből az adatból tudósaink későbben meghatározták Leifsbudir fekvését (az éjszaki szélesség $41^{\circ} 24' 10''$ alatt feküdt). E szerencsés vállalat és azon körülmény, hogy egy norvégiai dereglyét tizenöt emberrel együtt az elpusz-

tulás veszélyéből kimentett, kivívták Erik fiának a «szerencsés» melléknevet.

Erik fiának expedíciója nagy zajt vert fel; azon csodás elbeszélések, melyek a Leif telepítvénye körül fekvő vidékről keringtek, testvérét Thorvaldot rábírták, hogy harmincz emberrel annak felkeresésére induljon. Miután Thorvald a telet Leifsbudirban töltötte, meglátogatta a délibb fekvésű partokat, őszszel visszatért Vinlandba, 1004 ben pedig a Leifsbudirtól északra fekvő partvidéket kutatta át. Midőn a normannok már visszatérőben voltak, találkoztak először eszkimókkal, a kiket minden ok nélkül kegyetlenül kivégeztek. Ugyanaz nap éjjelén egyszerre csak egy sereg «kajak» vette őket körül, melyekről százával repültek feléjük a nyilak. Egyedül Thorvald, az expedíció vezére, sebesült meg halálosan; társai egy hegyfokon, melyet a kereszt fokának neveztek, temették őt el.

A XVIII. században a bostoni öbölben egy kifalazott sírra bukkantak, a melyben emberi csontokat és egy vas kardmarkolatot találtak. Az indusok ez érczet nem ismerték, övéik sírja tehát nem lehetett; de azon európaiak sem temetkezhettek oda, a kik a XV-ik században ama partokon kikötöttek, mert kardjaiknak nem volt meg az a jellemző alakja. Nagyon valószínű tehát, hogy ama sír a skandinávok munkája volt; azt azonban, vajjon Thorvald, vöröshaju Erik fia nyugodott-e benne? eldönteni még sem merjük.

1007 tavaszán három hajó százhatvan emberrel és a kellő számú házi állattal elhagyta Eriksfjordot. Ez alkalommal állandó gyarmat alapítása volt a kitűzött cél. A kivándorlók felkeresték Hellulandot, Marklandot és Vinlandot s azután kikötöttek egy

szigeten, a hol lakásokat építettek maguknak s hozzáfogtak a föld megműveléséhez. Azt kell hinnünk, hogy nem jól választották meg eszközeiket vagy hogy nem jártak el kellő elővigyázattal, mert a tél beállott és nekik még mindig nem voltak meg a kellő élelmiszerkészleteik; kegyetlenül meg is kínozta őket az éhség. Meg volt azonban azon szerencsés gondolatjuk, hogy átmentek a kontinensre, a hol helyzetökhöz képest bőven találtak ennivalót s így bevárhatták a tél végét.

1008 elején neki indultak Leifsbudir felkeresésére s miután a Mount-Hope öbölnél megtalálták, ott a Leif régi telepítvényével szemközt levő parton megtelepedtek. Itt kötöttek először ismeretséget a ságákban «skrelling»-eknek nevezett bennszülöttekkel, kiknek leírásából könnyen az eszkimókra ismerhetünk. Az első találkozás békés volt. Cserekereskedés folyt köztük mindaddig, míg az eszkimók vasbaltákat nem szereztek, melyeket a normannok elég okosan sokáig nem akartak kezükből kiadni; a mint az eszkimók ama fegyver birtokában érezték magukat, megkezdték támadásaikat, melyek három év múlva azzal végződtek, hogy az idegenek visszatértek hazájukba a nélkül, hogy telepítvényökről marandó emléket hagytak volna hátra.

A tér szűk volta nem engedi meg, hogy részletesen leírjuk mindazon expedíciókat, melyek egymás után indultak el Grönlandból Labrador és az Egyesült-Államok partjaira. Olvasóink azon részét, a kik e tárgyról részletes ismereteket akarnak szerezni, Gravier Gábor érdekes dolgozatára, az e tárgyat legteljesebben kimerítő munkára figyelmeztetjük, a melyet különben könyvünknek a normann expedíciókról szóló részében mi is követünk.

Ugyanazon évben, melyben vöröshaju Erik Grönlandban kikötött, azaz 983-ban, egy Hari Marson nevű tengerészt a vihar a rendes útról leterelt s egy ország partjaihoz üzött, melyet «a fehér emberek földje»-nek nevezett el s a mely Rafn szerint a Chesapeake öböltől Floridáig terjedt.

Honnan vették e nevet: a fehér emberek földje? Vajjon Marson honfitársakat talált-e ott? A krónika szavaiból ezt kell következtetnünk. Bizonyára nagyon érdekes volna tudni, milyen nemzetiségűek voltak az első gyarmatosok. De hiszen nem ismerjük még a saga-k minden titkát. Valószínűleg vannak még olyanok, melyeket nem ismerünk s miután azok, melyeket egymásután feltaláltak, valószínűeknek tartott tényeket bizonyítottak be: helyén van a remény, hogy az islandi hajózásokra vonatkozó ismereteink még tökéletesbülni fognak.

Egy másik legendában, melynek egyes részei persze romantikusak, de melynek alapja azért nem kevésbé igaz lehet, azt olvassuk, hogy egy Bjorn nevű norvégiai, a ki szerencsétlen szenvedélye miatt kénytelen volt a szigetet elhagyni, a Vinlandon túl fekvő országokba menekült, a melyekben 1027-ben még néhány honfitársára akadt.

1051-ben egy újabb expedíció alkalmával a «skrelling»-ek megöltek egy islandi nőt; 1867-ben pedig az amerikaiak egy rúnás feliratokkal ellátott sírt s abban emberi csontokat meg ékszereket találtak, melyeket jelenleg a washingtoni múzeumban őriznek. A fentnevezett tárgyakat épen azon helyen találták, a melyeket az 1863-ban feltalált «saga» az eset színhelyéül kijelöl.

De az Islandban és Grönlandban megtelepedett normannok nem voltak az egyedüliek, a kik 1000

körül Amerika partjaira ellátogattak; legalább ezt bizonyítja a Nagy-Irland név, melyet később a «fehér emberek földje» helyett használtak. A mint Madoc-op-Owen történelme bizonyítja, gallok és irlandiak is alapítottak ott gyarmatokat, melyekről persze csak igen sovány tudósításaink vannak. Daczára ezen adatok bizonytalanságának és elmosódott voltának, a tény valószínűségére nézve d’Avezac és Gaffarel megegyeznek.

Miután a normannoknak útjairól és Labradorban, Vinlandban és más délibb vidékeken alapított telepítvényeiről szólottunk, térjünk át az északi vidékekre. A kezdetben a Farewell-fok környékén alapított gyarmat a nyugati part mentén, a mely akkoriban még távolról sem volt oly terméketlen, mint ma, nemsokára terjeszkedni kezdett és az északi szélesség oly magas fokáig jutott, a melyet utazóink csak nem régiben értek el ismét. Azon korban a foka-, a rozmár- és czetvadászatot még a Disco-öbölben üzték és Westerbygd százkilenczven, Esterbygd pedig kilenczven helységet számlált. Ma e jégborította partokon a dán telepítvények száma bizony sokkal kevesebb.

E helységek valószínűleg csak kevés fa- vagy kőházból állottak; romjaikat sok helyen láthatni maig is azon vonalon, mely Farewell-től a $72^{\circ} 50'$ alatt fekvő Upernavikig nyúlik. E romokon sok a rúnás felirat, melyet ma már elolvasnak s melyek ama sokáig ismeretlen tényekre fényes világot vetnek. De a multnak mennyi emléke vár még földérintésre! a skandináv népfaj bátorságának és vállalkozási szellemének mennyi fényes bizonyítékát temette el örökre a sarkvidék kiméletlen jege!

Arra nézve is vannak adataink, hogy a keresz-

ténység Amerikában s különösen Grönlandban meghonosult. Ezen országban IV. Gergely pápa szerint papok egyházi látogatásokat tettek, hogy az újonnan megtért normannokat hitökben megerősítsék és hogy az indusok és eszkimók között az evangéliumot hirdessék. Mi több, 1865-ben Riant bebizonyította s ezt nem lehet megczáfolni, hogy Grönlandban, Gardar püspökségben és «a szomszédos szigeteken és országokban» keresztes hadat hirdettek és hogy 1418-ig Grönland a szent székek tizedet és péterfillért fizetett, a mi azon évben kétezer hatszáz font rozmárfogból állott.

A norvég gyarmatok hanyatlásának és elpusztulásának több oka volt: a glecserek gyors terjeszkedése — Hayes megállapította, hogy a «János» glecser mozgásának évenkénti sebessége harmincz méter; — az anyaország rossz politikája, melynél fogva a kivándorlást megnehezítette; a pestis, a mely 1347 és 1351 között Grönland lakosságát megtizedelte; végre a kalózok erőszakoskodásai, a kik 1418-ban a pusztulásnak indult helységeket kirabolták; e kalózok, kikről még később is lesz szó, némelyek szerint orkney-i és fároe-i lakosok voltak.

Hódító Vilmos egyik társa, Saint-Clair vagy Sinclair, mivel azt hitte, hogy a meghódított földrész nagysága, melyet kapott, nincs arányban érdemeivel, elment kalandokat hajhászni Skótországba, a hol csakhamar nagy vagyonra és magas állásra tett szert. A XIV. század második felében az Orkney-k is utódainak uralma alá jutottak.

1309 körül Zeno Miklós, Velenceze egyik legrégebb s legelőkelőbb családjának tagja, saját költségén felszerelt egy hajót, hogy kívánságának kielégítése vé-

gett Angolországot meglátogassa; de midőn már közel volt czéljához egy vihar lepte meg s az Orkney-csoporthoz üzte, a hol hajótörést szenvedett. A lakosok már készülteket tettek, hogy őt levágják, midőn Sinclair Henrik gróf a színhelyen megjelent s őt védelme alá vette. Ezen hajótörésnek s a mi következménye volt, a kalandoknak és fölfedezéseknek történetét, melyet Ramusio is közöl az ő gyűjteményében, a tudós geográfus Markham Clements szerint (lásd: «az ismeretlen vidékhez vezető utak» czimű munkáját) Zeno Antal írta meg. Szerencsétlenségre egyik utódja Zeno Miklós (született 1515-ben) még mint gyermek nem ismervén amaz iratok értékét, széttépte őket. «Mivel néhány lap sértetlen maradt, újból megtudta írni az elbeszélést, melyet Velenczében nyomtak s melynek ma is birtokában vagyunk. Zeno családi palotájában talált későbbben még egy régi, porló félben levő térképet is, melyen amaz utazás fel volt jegyezve. Ezt ő lemásolta s szerencsétlenségre, mivel ennek érthetőségét elő akarta mozdítani, a maga szerkesztette elbeszéléshöz képest kiegészítette. Miután e másolásnál ügyetlenül járt el, miután nem rendelkezett azon földrajzi ismeretekkel, melyek ránk nézve lehetségesekké teszik az ő hibáit felismerni: az egész geografiát, melyet az elbeszélésből levont, roppant zavarossá tette; a térképnek módosítatlan, tehát eredeti részei azonban oly pontosak, hogy még a fiatalabb Zeno Miklós korának földrajzi ismereteit is túlszárnyalják; ezen részen a régi grönlandi gyarmat helyzete igen szépen és pontosan föl van jegyezve. Ez utóbbi tény nem csak megfejt mindazokat a kérdéseket, melyek e tárgyra nézve felmerültek, hanem egyszersmind az elbeszélés valódiságának és hűségének csal-

hatalatlan bizonyítékát is képezi; mert az csak világos, hogy az ifjabb Zeno Miklós nem költöztetett egy olyan elbeszélést, melynek adatait, mivel az igazságot nem ismerte, a térképpel szemközt elferdítette.»

A Zichmni név, melyben a jelenkori írók s első sorban Major, a ki e tényeket mesés burkolatukból kivette, a Sinclair nevet ismerik fel, a mely alatt csakugyan mást, mint az Orkney csoport ama grófját nem lehet értenünk.

Ama korban az Európától északra fekvő tengereket a skandináv kalózok folytonosan nyugtalanították. Sinclair, a ki Zenoban az ügyes tengerészt csakhamar felismerte, szövetkezett vele oly célból, hogy együtt hódítsák meg Frislandot, azon kalózok fészket, a kik Skótország északi részét minduntalan megtámadták. A XV. századból származó tengerészeti följegyzésekben és a XVI. század első felének térképein ama névvel a Färoe-csoportot jelölték meg; annál valószínűbb, hogy ez Sinclair idejében is így volt, mert Buache ama szigetecsoport kikötőinek jelenlegi neveiben több olyanra talált, melyeket Zeno is megemlít; azonkívül a velencei tengerésznek azon adatai, hogy a tenger ott halakban gazdag és hogy az egyes szigetek közt levő sekély helyek a hajózást veszélyeztetik — maig is valóknak bizonyultak.

Zeno új helyzetével meg volt elégedve s ezért testvérének Antalnak írt, hogy csatlakozzék hozzá. A míg Sinclair a Färoe-csoport meghódításával foglalkozott, addig norvégiai kalózok a Shetland-szigeteket, melyeket akkor még Eastland-szigeteknek neveztek, pusztították el. Miklós hajóra szállott, hogy velök megütközzék, azonban neki magának is ellenfelei sokkal számosabb hajói előtt menekülnie kellett;

így jutott ő el az islandi partok mellett fekvő egyik kis szigetre.

Miután a telet azon kis szigeten töltötte, a következő évben Grönland keleti partjain, az északi szélesség 69-ik foka alatt, oly helyen kötött ki, «a hol egy szerzetes kolostor és egy sz. Tamásnak szentelt templom állott. A czellákat egy meleg forrás vízával fűtötték, a melyet a barátok eledelök elkészítésére és kenyérsütésre is felhasználtak. Volt azonkívül a szerzeteseknek egy elzárt és befödött kertjük is, melyet hasonló módon oly jól fűtöttek, hogy képesek voltak benne virágokat, gyümölcsöket és mindenféle füveket termesztetni; mintha csak mérsékelt éghajlatu vidéken lettek volna.»

Ez elbeszélést nagyon valószínűvé teszi a következő tény: 1828 és 1830 között egy dán tengerészeti kapitány a 69-ik fok körül hatszáz főből álló lakosságot talált; mindegyiknek arca az európai tipust árulta el.

De Zeno e kalandos útja, mely őt Velenceze klímájától annyira elütő éghajlat alá vezette, rá nézve végzetessé lett; mert alig hogy Frislandba visszaérkezett, meghalt.

Egy régi tengerész, a ki a velencezeivel együtt visszajött s a ki, mint mondá, fogolyként a legmesszebb nyugatra fekvő országokban számos évet töltött, ama vidékek kiterjedéséről és termékenységről Sinclairnek annyi szépet és csábítót tudott elmondani, hogy ez elhatározta magában amaz országot meghódítani; hozzája csatlakozott Zeno Antal is, a ki időközben eljött fivére felkeresésére. De a lakosság mindenfelé oly ellenséges indulatot tanúsított és oly heves ellenállást gyakorolt az idegenek kikötési kísérletei ellen, hogy Sinclair hosszadalmas

és veszélyes útjából kénytelen volt eredmény nélkül Frislandba visszatérni. Többet e dologról nem tudunk s igazán mélyen kell sajnálnunk mindazon tudósítások elvesztét, melyeket Antal atyjának, Károlynak, levélalakban küldött; különösen sajnálnunk kell az azon vidékre vonatkozó értesítéseket, melyet Forster és Malte-Brun New-Foundlandnak tartanak.

Ki tudja, vajjon Kolumbusz Kristóf angolországi útjában és Thuleig terjedő vándorlásaiban nem halott-e valamit a normannok és a Zenok régi expedícióiról, vajjon az ezekről nyert tudósítások elméleteinek, melyeket hirdetett és eszméinek, melyek megvalósítására az angol király támogatását is kikerlte, nem szolgáltattak-e hatalmas támasztékot?

Mindazon tényekből, melyeket röviden elsoroltunk, kitűnik, hogy az európaiak már Kolumbusz előtt is ismerték Amerikát. De különböző körülményeknél fogva, melyek között első helyet foglal el az, hogy északi Európa népei nem igen közlekedtek a déliekkel, a normannok fölfedezéseit Spanyolországban és Portugalliában hírokból is alig ismerték. Annyi bizonyos, hogy mi e tárgyról ma többet tudunk, mint Kolumbusz kor- és honfitársai tudtak. Ha hallott is valamit róla a genovai tengerész, bizonyosan összekeverté azon hírekkel, melyeket a Zöldfoki-szigeteken gyűjtött vagy azon emlékekkel, melyek a híres Antilia szigetről és Platon Atlantis-áról fenmaradtak. Ezen különböző oldalról szerzett tudósítások benne azon meggyőződést keltették, hogy a keleti országokat nyugat felé hajózva szintén el lehet érni. Bármiként álljon különben ezen dolog, az ő dicsősége ép és teljes marad; mégis inkább őt tekinthetjük Amerika felfedezőjének, mint azokat, a kiket a véletlen, a szelek vagy a vihar azon hatá-

rozott szándékuk nélkül sodort partra, hogy Ázsiát elérjék; Kolumbus pedig ezt megtette volna, ha Amerika útját nem állja.

Azon adatok, melyeket Cortereal családjáról közölni akarunk, habár teljesebbek is, mint azok, melyeket bármely életrajzi szótárban találunk, még mindig hiányosak. Meg kell azonban az olvasónak ezekkel is elégednie, mert mindeddig a történetírók többet ezen bátor tengerész családról nem gyűjtöttek össze.

Joao Vaz Cortereal törvénytelen gyermek volt; atyja nemes Vasco Annes da Costa, Portugallia királyától kapta a Cortereal gúnynevet, mert háztartásában és szolgálattelvőiben nagy fényűzést fejtett ki. Mint korának annyi nemes embere, Joao Vaz is a tengerészetre adta magát; későbben Galicziában egy fiatal leánynyal, Abarca Máriával megismerkedett s azt feleségül vette.

Miután Ferdinand infans körül hosszabb ideig ajtónállói szolgálatokat teljesített, a király őt Alvaro Martins Homemmel az Atlanti-tenger északi részeibe küldötte. A két hajós ekkor egy szigetet látott-melyet azóta hosszú ideig «Terra dos Bacalhaos», nak, tőkehal országának neveztek s a mely alkalmasint a mai New-Foundland volt. Ezen fölfedezés idő pontját megközelítőleg meghatározhatjuk azon körülményből, hogy visszatértükben Terceira-n kikötöttek s annak kormányzóságát Bruges Jacome elhalálozása folytán megüresedve találták; a mint Portugalliába értek, azon állomásért donna Briteshez, Ferdinand infans özvegyéhez folyamodtak, a ki nekik azt azon föltétellel, hogy osztoznak rajta, meg is adta; bizonyítja e tényt egy Evora-ban 1464. április 2-án kelt adománylevel.

Azért ugyan nem kezeskedhetünk, hogy Cortereal ez első útjában Amerika valamely részét fölfedezte, annyi azonban bizonyos, hogy útját valami nevezetes esemény emlékezetessé tette; mert akkori időben olyan fontos adományokkal, mint a kormányzó méltóság, csak azokat ruházták fel, a kik a koronának nagy szolgálatokat tettek.

Yaz Cortereal tehát Terceirában megtelepedett és Angra városban 1490 és 1497 között egy szép palotát építtetett, a melyben három gyermekével együtt lakást foglalt. Gáspár, a harmadik fia, miután Mánuel királynak, akkor még csak Bejar hercegének szolgálatában hosszabb időt töltött, korán kedvet érzett részt venni olyan fölfedezésekben, a minők atyját is híressé tették. Cintrában 1500. márczius 12-ről keltezett Mánuel király azon okirata, mely Cortereal Gáspárt megajándékozta mindazon szigetekkel és országokkal, melyeket föl tud fedezni; s melyeket — mondja az okiratban a király — «már más alkalmakkor saját költségére fölfedezni igyekezett.»

Cortereal Gáspár tehát nem ez alkalommal tette meg szárnypróbálgatásait. Valószínű, hogy kutatásaival azon irány felé fordult, a melyben — nézete szerint — az atyja fölfedezte «Tőkehalak országá»-nak lennie kellett. Cortereal Gáspár tehát az 1500-dik év nyarának elején, habár a király támogatásával, mégis leginkább saját költségén két hajót fölszerelt s miután Terceirában kikötött volt, északnyugati irányban megindult. Először egy országot fedezett föl, mely szép pázsitjaival és gazdag növényzetével őt, a mint látszik, gyönyörűséggel töltötte el. Ez ország Kanada volt. Ott látta utazónk a jégablákat hordozó ama nagy folyót, a Szent-

Lőrinczet, melyet társai közül többen tengeröbölnek tekintettek s a melyet ő «Rio-Nevada»-nak nevezett el. «Torkolata roppant tágas s ezért nem valószínű, hogy e föld sziget legyen; azonkívül vastag hórétegeknek kell ez országot borítaniok, hogy ily nagy folyót táplálhasson.»

A vidéken a házak fából készültek s bőrökkel meg prémekkel voltak fődve. A lakosok nem ismerték a vasat s vágó eszközökül élesre csiszolt követet használtak, nyílaik hegyét meg kövekből vagy halcsontokból csinálták. Termetökre nézve magasak és szép növésűek voltak, cziczomaként arcukat és testöket különböző színűre festették, arany és réz karpereczeket hordtak; öltözetül pedig prémeket használtak.

Cortereal folytatta útját a «Bacalhaos» azaz tőkehal fokig, «e halak oly számban tartózkodnak e partokon, hogy a hajókat menet közben megakasztják.» Ezután mintegy kétszáz mértföld hosszúságban az 56° -tól a 60° -ig vagy talán tovább is követte a partok mentét; elnevezte a szigeteket, a folyókat s az öblöket, a melyeket útjában talált, így a «Terra do Labrador»-t, a «Bahia de Conceição»-t stb.; itt-ott ki is kötött, partra szállott s a bennszülöttekkel érintkezésbe lépett. A nagy hidegek és óriási jégdarabokból álló egész folyó útját állotta az expedíciónak; nem mehetett az tovább északra, vissza kellett térnie Portugáliába, a hova ötvenhét bennszülöttel együtt szerencsésen meg is érkezett.

Hazaérkezésének évében, 1501-ben, Cortereal Gáspár egy április 15-ről keltezett királyi rendelet értelmében újabb élelmiszer-készletet kapott s így május 15-én azon reményben, hogy fölfedezéseit

még kibővítheti, elhagyta Lisszabont. De innen túl mit sem hallani róla. Fivére, Cortereal Mihály, a ki hosszabb ideig volt főajtónálló az udvarnál, engedélyt kért és kapott, hogy testvérét fölkereshesse és fölfedezéseit folytathassa. A király egy 1502. januárius 15-ről keltezett okiratban neki adományozta mindazon szigetek és országok felét, melyeket testvére esetleg fölfedezett. Cortereal Mihály még ugyanazon évben május 10-én három hajóval útnak indult és elért New-Foundlandba; ott, hogy mindegyik hajó külön is átkutathassa a partokat, miután egy közös találkozási helyben megállapodtak volt, a három hajó elvált egymástól. Cortereal Mihály a kitüzött időre nem jelent meg, a másik két hajó még várt augusztus 20-ig, azután visszatért Portugáliába.

1503-ban a király két hajót kiküldött, hogy hírt hozzon a két testvérről, de ezek minden kutatása siker nélkül maradt s így visszatértek a nélkül, hogy a Cortereal-ok sorsáról valamit is megtudhattak volna.

Az utolsó testvér, Vasco Annes, a ki Sz.-György és Terceira szigetek kapitánya és Tavilla város alcalde-je volt, mihelyt e szomorú eredményről értesült, elhatározta, hogy maga saját költségére fog egy hajót felszerelni s maga fog testvérei fölkeresésére elindulni. A király azonban ezt megtiltotta neki, mert félt, nehogy elveszítse az őt oly híven szolgáló családnak utolsó tagját is.

Ama kornak számos térképén Kanadát «Terra dos Cortereales» névvel jelölték, a mely név alatt sokszor jóval délibb fekvésű vidékeket is, sőt néha Észak-Amerika nagyobb részét is értették.

Mindazon adatok, a melyek Cabot János és Se-

bestyén életére vonatkoznak, a legutóbbi időkig homályban maradtak s maig sincsenek teljesen kiegészítve, daczára az amerikai Biddle (1831), a francia d'Avezac és az angol Nicholls lelkiismeretes tanulmányainak, mely utóbbi hasznára fordítván mindazt, a mit a híres tengerészekre vonatkozólag Anglia, Spanyolország és Velence irattáraiban találtak: egy munkájában, melynek egyes részei azonban még mindig vita tárgyát képezhetik, honfitársainak hatalmas emléket állított fel. D'Avezac és Nicholls munkái azok, melyekből e rövid elbeszélésünk anyagát merítettük: de különösen az angol író munkáját követtük, melynek D'Avezac kis könyve fölött azon előnye van meg, hogy Cabot Sebestyénnek egész élettörténetét mondja el.

Vajjon Cabot Jánosnak mi volt a neve, vagy minő volt a nemzetisége, maig sem derítették ki; annál kevésbbé derítették ki azt, hogy mikor született. Cabota, Caboto vagy Cabot János d'Avezac szerint, ha nem is magában Genovában, legalább annak szomszédságában, alkalmasint Castiglione-ban a XV-ik század első negyedében született. Nehány író őt angollá tette s a nemzeti hiúság Nichollst is rábirta, hogy e véleményt magáévá tegye; több állítása legalább azt látszik bizonyítani. A mit tudunk, még pedig bizonyosan tudunk, az, hogy Cabot kereskedési czélokból jött Londonba s nemsokára Bristolnak, a királyság azon korbéli második városának egyik külvárosában, melyet Kathaj-nak neveztek, kétségbevonhatatlanul azért, mert benne sok velencei lakott, a kik a legszélső kelet országaival állottak kereskedelmi összeköttetésben, megtelepedett. Ott született azután Cabotnak két legifjabb gyermeke Sebestyén és Sancho; legalább ezt bizo-

nyítják a régi krónikairónak Edennek következő szavai: «Cabot Sebestyén azt mondta nekem, hogy ő Bristolban született, négyéves korában atyjával Velenczébe ment s csak néhány évvel későbben tért vissza ismét Angliába, a mi azután többekben azon gondolatot támasztotta, hogy Velenczében született.» 1476-ban Cabot János Velenczében volt s őt ott márczius 29-én a polgárok sorába felvették; ez azt bizonyítja, hogy nem volt ama város fia, és hogy honosíttatását alkalmasint valami szolgálatnak köszönhette, melyet a köztársaságnak tett. D’Avezac hajlandó elhinni, hogy Cabot a hajózás tudományával és kozmografiával foglalkozott s hogy talán magával a híres firenzei Toscanelli Pállal is érintkezett, a kinek révén megismerkedhetett amaz elmélettel, a mely azon kérdéssel foglalkozott, miként van Földünkön a száraz és tenger elosztva. Ugyanezen olaszthoni tartózkodása alatt hallhatott ő valamit az Atlanti-tengerben fekvő szigetekről is, melyeket Antilia, a Hét-Városországa vagy Brazília névvel jelöltek. Ennél valószínűbb azonban, hogy kereskedelmi ügyei miatt meglátogatta a Levantet s Mekkát is, a mint mondják, s hogy itt hallott valamit azon fűszerek hazájáról, melyek akkoriban Velence kereskedelmének legvirágzóbb ágát képezték.

Bármi legyen is igaz ezen spekulatív elméletekből, annyi bizonyos, hogy Cabot János Bristolban virágzó kereskedést alapított. Fia Sebestyén, a ki a tengerrel ama fentebb említett útjában ismerkedett meg először, a hajózáshoz szükséges s akkor ismert tudományokat csakhamar elsajátította s nehányszor utazgatott is az oczeánon, hogy tapasztalatilag is megismerkedjék azon mesterséggel, a melynek elmé-

letét már tudta. «Hét éve már, — mondja a spanyol követ 1498 július 25-ről keltezett egyik iratában, melyet a Cabot vezérlete alatt álló egyik expedíció elindulása alkalmából irt, — hogy a bristoliak két, három, sőt négy hajót is felszerelnek, melyekkel elmennek keresni Braziliát vagy a Hét Város szigetét, vagy más földet, a mint azt épen a genovai kívánja.» Épen ezen korban visszhangzott egész Európa azon zajtól, melyet Kolumbus fölfedezései okoztak. «Ekkor keletkezett lelkemben — mondja Cabot Sebestyén egyik elbeszélésében, melyet a Ramusio-féle gyűjteményből ismerünk — azon ellenállhatatlan vágy, hogy én is létesítsek valami nevezetes dolgot; miután pedig Földünk alkotásából tudtam, hogyha a nyugati szél segélyével hajózom, hamarabb elérem Indiát: tervemet azonnal Ő Felsége elé terjesztettem, a ki azzal nagyon meg volt elégedve.» A király, a kihez Cabot fordult, ugyanazon VII. Henrik volt, a ki néhány évvel előbb Kolumbus Kristóftól minden segítséget megtagadott. Könnyü belátni az okot, miért fogadta most kedvezőleg azon tervet, melyet neki Cabot János és Sebestyén beterjesztett; Sebestyén ugyanazon töredékben, melyet fentebb idéztünk egyedül magának tulajdonítja ama tervet, mindamellert bizonyos, hogy atyja volt a vállalatnak lelke, mint azt a következő kiváltságlevél, melyet kivonatban közlünk, bizonyítja; «Mi Henrik . . . megengedjük kedves Cabot Jánosunknak, a velencei polgárnak és fiainak: Lajosnak, Sebestyénnek és Sanchonak, hogy a mi zászlónk alatt öt hajóval, melyeknek tonnatartalmát és személyzetét a maguk belátása szerint határozhatják meg s melyeknek kiállítás költségeit ők fedezik, fölfedezésekre indulhassanak . . . felhatalmazzuk őket, utódjaikat és törvényes örökö-

seiket, hogy foglalásokat tehessenek s a mit elfoglaltak, azt birtokukba vehessék . . . azon föltétel alatt azonban, hogy minden ezen és a későbbi utakból származó haszon, javadalom és előny után valahányszor csak a bristoli kikötőbe érnek (először pedig mindenesetre abban tartoznak horgonyt vetni) pénzben vagy árucikkekben egy ötödöt fizessenek . . . megigérjük nekik s biztosítjuk őket, utódaikat és törvényes örököseit, hogy azon kereskedelmi cikkek után, melyeket ezen ujonnan fölfedezett országokból magukkal hoznak, vámot sohasem fognak fizetni . . . Elrendeljük és parancsoljuk minden alattvalónknak, hogy a fentnevezett Jánosnak és fiainak úgy a tengeren, mint a szárazon segítségökre legyenek . . .

Kelt 1495 márczius 5-én.»

Ez volt azon kiváltságlevél, melyet a király Cabot Jánosnak és fiainak adott akkor, midőn az amerikai kontinensről visszatértek, és nem akkor, midőn — mint azt néhány író állítja — első útjokra készülteket tettek. A mint Kolumbus első fölfedezéseinek híre Angliába jutott, valószínűleg 1493-ban, Cabot János és Sebestyén saját vagyonukból felszerelték az első expedíciót és azon szándékkal, hogy Kathajt s onnan Indiát elérjék, 1494-ben elindultak. E pontra nézve nem foroghat fenn kétség, mert a parisi nemzeti könyvtárban megvan még azon 1544-ben, tehát Cabot Sebestyén életében készített térképnek egyetlen példánya, a mely felvilágosítást nyújt ezen útról és határozottan megjelöli az időpontot, melyre Cape-Breton fölfedezése esik.

Valószínűleg a spanyol követ cselszövéseinek kell tudnunk azt, hogy Cabot expedíciója a király kiállította kiváltságlevél daczára halasztást szenvedett.

dett, mert az 1496-ik év elmúlt és a vállalat nem jött létre.

A következő évben, nyár elején Cabot végre elindult. Miután az «Először Látott Föld»-et fölfedezte, követte a part mentét, s nagy sajnálkozására csakhamar észrevette, hogy az mindig észak felé húzódik. «Akkor, hogy meggyőződjem, vajjon nem találnék-e valahol egy átjáratot, a part mentén haladtam előre; miután az 56-ik szélességi fokot is elértem s láttam, hogy ott a part kelet felé nyúlik el, kétségbe estem czélom elérése iránt s visszafordultam; azután délnek a térítőnek tartottam mindig, keresve egy átjáratot, melyen Indiába juthatnék; végre elértem azon földet, melyet ma Floridának neveznek; itt észrevettem, hogy az élelmiszerek fogytán vannak, visszatértem tehát Angliába.» A jelentést, melynek kezdő sorait a fentebbiekben közöltük, Cabot maga írta Frascatornak negyven vagy ötven évvel a benne előadottak megtörténte után. E hosszú időköz miatt nem csodálkozhatunk azon, ha e jelentésében két egészen különböző útját az 1494-kit és az 1497-kit összezavarja. Csatoljunk még e jelentéshez néhány megjegyzést: a föld, melyet először látott, kétségkívül a Cape-Breton sziget északi vége volt; a vele szemközt fekvő sziget a Prince Edward szigete, melyet sok ideig St. John néven ismertek; Cabot a fentemlített helyről valószínűleg a Szent Lőrincz torkolatához evezett, melyet ő tengeröblnek tekintett s abban addig a helyig nyomult előre, hol ma Quebec áll; innen az öböl északi partja mentén visszatért úgy, hogy Labrador partjait, melyek kelet felé nyúlnak, talán észre sem vette. New-Foundlandot szigetcsoporthoz tekintette; déli útjában semmiesetre sem jutott el

Floridáig, — mint ő mondja az útra fordított rövid időből is biztosan lehet erre következtetni, — hanem csak a Chesapeake-öböl: azaz azon földig, melyet a spanyolok későbbben «Terra de Estevam Gomez»-nek neveztek.

1498 februárius 3-ikán VII. Henrik a Westminsterben egy újabb kiváltság-levelet állított ki. Felhatalmazta abban Cabot Jánost vagy helyettesét, a kit ő kiküldeni kívánt, hogy Angolország kikötőiben válaszszon ki magának hat, kétszáz tonnás hajót s hogy minden szükséges felszerelést oly áron vegyen, mint azt a korona kapná; megengedte továbbá neki, hogy hajóira mindazon tengerészeket, matrózokat és más szolgálkat felvehessen, a kik az újonnan fölfedezett országokba és szigetekre önkényt vele akarnak menni. Cabot János ezután két hajót a maga költségére felszerelt, másik három hajót pedig a bristoli kereskedők láttak el minden szükségessel.

A legnagyobb valószínűség szerint a halál — rögtöni és váratlan halál — volt az, mely Cabot Jánost ez expedíció vezérletének átvételében megakadályozta. Fia Sebestyén állott tehát a hajóhad élére, a melyen háromszáz ember és egy évre való élelmiszer volt elhelyezve. Miután a 45-ik foknál a szárazföldhöz ért, útját az 58-ik fokig, vagy talán még messzebbre a part mentén folytatta; de e helytt a hideg oly annyira fokozódott s az úszó jég annyira felszaporodott, habár még csak július hóban voltak, hogy tovább észak felé előrenyomulni teljesen lehetlenné vált. Egy a szélességi fok meghatározását tekintve, érdekes részletet említ még meg Cabot; azt mondja ugyanis, hogy ott a nappalok nagyon hosszúak, s éjjel az égboltozat gyönyörű tiszta. Mindezen körülmények arra birták Cabot Sebestyént,



Sebastien cabot

CABOT SEBESTYÉN (FACSIMILE).

hogy visszaforduljon; elért ekkor a Bacalhaos-szigetekig, melynek állati bőrökbe burkolt lakói fegyvereként íjjakat, nyilakat, lándzsákat, hajító dárdákat és fakardokat használtak. A hajósok e helyen nagy számú tőkehalat halásztak ki; e halak, mondja egy régi útleírás, oly mennyiségben lepték el a tenger felszínét, hogy megnehezítették a hajó útját. Miután Cabot még az amerikai part mentén a 38-ik fokig előre nyomult volt, visszafordult Angliába, a hová őszszel szerencsésen meg is érkezett.

A mint a hajók számából és a személyzet nagyságából kitűnik, ez expedíció hármassal készült tüzött ki maga elé: a fölfedezést, a kereskedést és a gyarmatosítást. Azonban nem valószínű, hogy Cabot csak egy embert is partra szállított volna vagy legkisebb gyarmatosítási kísérletet is tett volna akár Labradorban, akár a Hudson öböl partjain, melyeket később VIII. Henrik uralma alatt 1571-ben még tökéletesebben átkutatott, akár végre a bacalhaosi partoktól délre fekvő vidéken a New-Foundland név alatt ismert területeken.

Ezen majdnem eredmény nélküli expedíció után Cabot Sebestyént, ha nem is egészen, legalább annyiban szem elől tévesztjük, a mennyiben tetteiről és útjairól 1517-ig csak igen kevés adatunk van. Hojeda, a kinek különböző vállalatairól egy más fejezetben szólottunk, 1499. május havában hagyta el Spanyolországot s ugyanez útjában Amerika partjain Kakvifbakoban egy angollal találkozott. Cabot volt-e ez? Semmiféle adatunk sincs, a melynek alapján e kérdésre határozott igennel lehetne megfelelni és mégis alig lehet elhinni, hogy Cabot e hosszú idő alatt tétlen maradt volna s ne fogott volna valami új vállalatba. Annyi azonban bizonyos, hogy Angol-

ország királya azon ünnepies ígéreték daczára, melyeket Cabotnak tett, portugallokat és bristoli kereskedőket részesített kereskedelmi kiváltságokban azon földeken, melyeket Cabot fedezett fel. Érdemeit el nem ismerő ezen hálátlanság tengerészünket mélyen sértette s rábírtá, hogy amaz ajánlatok értelmében, melyeket neki több ízben is tettek, Spanyolország szolgálatába lépjen. Amerigo Vespuccinak 1512-ben bekövetkezett halála után Cabotnak volt mint utazónak a legnagyobb hire. Hogy tehát Ferdinánd őt a maga részére megnyerje, 1512 szeptember 12-én írt Willoughby lordnak az Olaszországba küldött csapatok fővezérének, mely levelében őt megbízta, hogy bocsátkozzék alkuba a velencei tengerésszel.

Kasztiliába való érkezete után Cabot-t egy 1512 október 20-án kelt királyi kézirat kapitányi rangra emelte és 5000 maravedi évi fizetésben részesítette; egyelőre, a mig alkalom kínálkozik, hogy tehetségeit és tapasztalatait értékesítheti, Sevillát jelölték ki lakóhelyéül. Épen az forgott szóban, hogy egy igen fontos expedíció vezérletét bízzák reá, midőn 1516 januárius 23-kán Katholikus Ferdinánd meghalt. Cabot, miután valószínűleg erre engedélyt kapott, azonnal visszatért Angolországba.

Eden beszéli, hogy a rákövetkező évben itt Cabot és sír Pert Tamásra egy hajóhad vezérletét bízták, a melynek északnyugat felé Khinába kellett volna utat keresnie. Csakugyan június 11-én Cabot már a Hudson öbölben a $67^{\circ} 30'$ alatt volt; nagy messziségre jégtől egészen tiszta vizek terült el előtte s már remélte, hogy célját éri, midőn társának félsze, a személyzet gyávasága és lázadási hajlama, melynél fogva tovább utazni nem akartak, őt is

Angliába visszatérésre kényszerítették. Órtelius a maga «Theatrum orbis terrarum»-ában a Hudson öbölnek olyan rajzát adja, mely a valóságnak teljesen megfelel, az öböl rajzában annak északi végén látható az északra vezető szoros is. Miként készítette el a geografus rajzát oly pontosan? Ki adhatta meg neki azon adatokat, melyek szerint térképét készítette, ha nem Cabot? — mondja Nicholls.

Midőn Cabot Angolországba visszaérkezett, a lakosság között borzasztó pestis dühöngött, a mely minden kereskedelmi vállalkozási kedvet megbénított. Kevéssel később tehát — vagy mert engedélye lejárt, vagy mert a járványos betegség okozta veszélyt ki akarta kerülni, vagy mert meghívást kapott — a velencei tengerész Spanyolországba utazott. Itt 1518 februarius 5-én Cabot-ot kinevezték «piloto major»-nak s oly fizetést rendeltek neki, mely az eddigiekkel együtt évenként 125,000 maravedit, azaz 300 aranyat tett ki. Hivatalos végezni valóját azonban alkalmasint csak akkor kezdte meg, mikor V. Károly császár Angolországból visszatért. Legfőbb kötelessége volt a kalauzokat vizsgálat alá vetni; mert ezeket csak akkor engedték Indiába, ha e vizsgálatot kiállották.

A kor a nagy tengeri expedíciókra nem volt kedvező. A háború Francia- és Spanyolország közt mind emberek mind pénz dolgában a két ország erejét kimerítette. Cabot tehát, a ki csak azon országot tekintette hazájának, a hol a tudomány virágzott, Velence követének Contarininek tett ajánlatokat, hogy a köztársaság szolgálatába állhasson; de mikorra a «Tizek tauácsá»-nak kedvező válasza megérkezett, ő már ismét más terveket forgatott agyában s elejtette az előbbi kísérletét.

1524 aprilis havában Badajozban volt mint elnöke egy tengerészekből és kozmográfusokból álló gyűlésnek, melynek feladatává tették eldönteni, vajjon a Molukki-szigetek a hires tordesillasi egyezmény értelmében Portugalliának vagy Spanyolország-nak birtokát képezik-e. Május 31-én hozták meg a tudósok a határozatot, hogy a Molukkok húsz fokkal a spanyol vizek határán belül vannak. A Cabot elnöklete alatt álló junta-nak ezen határozata, a mely a fűszerrel való kereskedés nagy részét Spanyolország hatalma alá adta, befolyást gyakorolhatt az indiai tanács egy Cabot-t érdeklő határozatára is. De bármi lett légyen az ok, annyi bizonyos, hogy Cabot-t még ugyanazon év szeptember havában főkapitányi czímmel ruházták fel és három száz tonnás hajót meg egy kis dereglyét, melyeken százötven ember foglalt helyet, az ő vezérletére bíztak.

Az utazás kihirdetett czélja volt: átkelni a Magalhaes szoroson, gondosan átkutatni Amerika nyugati partvidékeit és elérni a Molukkokat, hol a hajók már gazdag fűszer-szállítmányt fognak találni, melyet visszahozhatnak. 1525 augusztus havát tűzték ki, mint a mely hónapban az expedíció el fogja hagyni Európát, azonban a portugallok csel-szövényeinek sikerült az elindulást 1526 aprilis haváig késleltetni.

Különböző körülmények azután rossz előjelekként tündek föl. Cabotnak tekintélye csak névleges volt; a kereskedők azon szövetkezete pedig, a mely a felszerelés költségeit viselte s a mely őt a vállalat élén nem szívesen látta, talált módot arra, hogy a velencei utazónak különböző terveit megghiútsa. Így történt, hogy másod kapitánynya mást neveztek

ki, mint a kit ő kijelölt és hogy az utasítások, melyeket csak a sík tengeren kellett volna felbontania, már a szárazon minden kapitánynak tudomására jutottak. Ama titkos utasítások tartalma ugyanis az volt, hogy ha a főkapitány meg találna halni, tizenegy ember felváltva fogja a hatalmat gyakorolni. Nem volt-e ez bátorító az orgyilkosokra?

Alig hogy utazóink a szárazföldet szemök elől elvesztették, már az elégületlenség felütötte fejét. Azon hír terjedt el a személyzetben, hogy a főkapitány nem áll feladata magaslatán; midőn pedig látták, hogy e rágalmak őt sértetlenül hagyják, az élelmi szerek fogytát keztek emlegetni. A lázadás, a mint a szárazra értek, ki is tört; de Cabot nem volt az az ember, a ki az árnyékától is megijed; elég szenvedést okozott neki sir Pert Tamás aljassága, semhogy hasonló szemtelen magaviseletet eltűrni kedve lett volna. Hogy a bajt gyökerestül kirtsa, a lázadó kapitányokat hatalmába kerítette s őket, daczára nagy nevének s teljesített fontos szolgálataiknak, csolnakba ültette s a szárazföldön magukra hagyta. Négy hónappal később az elhagyott kapitányokat hajóira egy portugall expedíció vette fel, a melynek, a mint látszik, Cabot terveinek megghiúsítását tüzték ki feladataiul.

A velencei tengerész ekkor a La Plata folyón kezdett fölfelé hatolni, a melynek átkutatását de Solis, a ki hivatalában elődje volt, kezdette meg. Az expedíció ekkor már, mivel az egyik útközben elveszett, csak két hajóból állott. Cabot az «Ezüstfolyón» utazva fölfedezett egy szigetet, melyet «Ferencz-Gábor»-nak nevezett el; e szigeten egy kis várat a «San-Salvador»-t építette, melynek vezérletét Grajeda Antalra bizta. A vár felépülte után



CABOT A KOZMOGRAFUSOK EGY ÉRTEKEZLETÉN ELNÖKÖL.

egyik dereglyéjét, a melynek teknőjét levették, a csolnakok által felvontatta s így behatolt a Paranába, a Karkarama és Tercera torkolatánál egy újabb várat építtetett s miután ily formán a visszafelé vezető útját biztosította, ama vizek felső folyása felé előrenyomult. A Parana és Paraguay összefolyásához érkeve, útját ez utóbbinak medrében folytatta; mert ennek iránya könnyebben sikerre vezethette tervét, elérni a nyugati vidéket, az ezüst hazáját. Azonban a vidék épen úgy, mint a lakosok magatartása csakhamar megváltozott. Mindeddig elcsodálkozva a hajók fölött a bennszülöttek minduntalan a parthoz futottak, hogy közelről lássák a csodát; de a Paraguay megművelt partjain sehogy sem akarták megengedni az idegeneknek a partra szállást s midőn egy alkalommal három spanyol egy pálmafáról annak gyümölcsét le akarta verni, heves csata támadt, melyben háromszáz bennszülött életét vesztette, a győzők közül pedig huszonöten harczra képtelenné lettek. Ezt Cabot nem viselhette el; a sebesülteket tehát gyorsan elhelyezte a San Spirito városkában s maga folyton arczczal a támadók felé lassan visszavonult.

Cabot már előbb elküldötte volt a császárhoz két emberét, hogy jelentést tegyenek neki a kapitányok lázadásáról, az okokról, melyek őt útja irányának megváltoztatására bírták és hogy tőle emberekből és élelmi szerekben segítséget kérjenek. A felelet végre megérkezett. A császár jóvá hagyta eddigi intézkedéseit s meghagyta neki, hogy gyarmatosítsa azon országot, melyben megtelepedett, de egy szál embert s egy darab maravedit sem küldött. Cabot megpróbálta magából az ország földjéből megszerezni a segély forrásokat, melyekre szüksége volt s

megettette az első kísérletet a föld megművelésére. Ugyanazon időben, hogy csapatait is foglalkoztassa, a szomszéd népeket engedelmességre szorította, kis várakat építtetett és felmenvén a Paraguay mentén, Potosihoz és az Andok azon vizeihez érkezett, a melyek az Atlanti-oczeánt táplálják. Végre hősünk készülteket tett benyomulni Peruba, a honnan azon arany- és ezüstdarabkák származtak, melyeket a bennszülöttek kezeiben látott; de hogy e hatalmas birodalom meghódításához foghasson, több katonára volt szüksége, mint a mennyivel ő rendelkezett. A császár pedig maga sem volt azon helyzetben, hogy neki csapatokat küldhetett volna; európai háborúi minden segély forrását kimerítették, a cortes nem akart több pénzt megszavazni s így a Molukki-szigetek is a portugallok hatalmába kerültek. Ily körülmények között Cabot öt év után, a mely idő alatt ama földön folyton a soha meg nem érkező segítségre várakozott, telepítvényeit nagy részben kiűritette s legénységének egy részével Spanyolországba visszatért. A hátramaradtak, összesen huszonöten, kiket San Spiritóban hagyott volt, sok viszontagság után, melyeket e helyen el nem monhatunk, részben az indusok fegyverei alatt veszték el, részben Braziliába, a portugall gyarmatokba kényszerültek menekülni. A Cabot bevitte kanczáktól származik azon sajátságos vad lófaj, mely oly nagy csapatokban száguldozza be maig is a La Plata pampáit; expedíciójának ez volt az egyedüli maradandó emléke.

Cabot haza érkezése után nem sokára lemondott hivataláról és 1548 körül, VI. Eduard uralmának kezdetén, Bristolban letelepedett. Mik voltak ezen lakhelyváltoztatás okai? Vajjon az volt-e elégület-

lenségének oka, hogy expedíciójának tartama alatt nem nyújtottak neki segítséget? Vagy a szolgálataiért kapott csekély jutalom sértette-e őt? — megmondani nem tudjuk. De V. Károly felhasználta Cabot elutazását, hogy megvonja tőle évi díját, melyért persze VI. Eduard őt csakhamar kárpótolta s évenként 250 márkát, azaz valamivel többet, mint 116 font sterlinget — a mi azonban ama korban nem volt csekély összeg — rendelt számára kifizettetni.

Az állás, melyet Cabot ezután Angolországban elfoglalt, csak tengerészeti intendaturának nevezhető; mert, a mint látszik, a király és tanácsa ellenőrzése mellett ő ügyelt fel mindenre, a mi a tengerészetre vonatkozott. Ő adott utazási engedélyeket, ő vizsgálta a kalauzokat, ő adott utasításokat a hajósoknak és szerkesztette a térképeket: sokoldalú elfoglaltság, melyhez azonban — a mi ritkaság! — megvoltak úgy elméleti, mint gyakorlati ismeretei. Ezen sok dolgán kívül a tapasztalt tengerész még tanította a fiatal királyt a kozmografiára, megmagyarázta neki az iránytű el- és lehajlásait, fel tudta kelteni érdekltségét a hajózás ügyei- és azon dicsőség iránt, melyet a fölfedezések eredményeznek. Állása tehát tekintélyes, mondhatni majdnem páratlan volt. Cabot felhasználta azt, hogy megvalósítsa egyik tervét, melyet már régóta előszeretettel ápolt.

Angolországban ez időben kereskedelme úgy szólván még nem is volt. Az egész kereskedelmet a Hanza városok: Antwerpen, Hamburg, Bremen stb. tartották kezökben. Ezen kereskedelmi társaságok több ízben kieszközölték maguk részére alacsonyabb beviteli vámtételeket és végre elérték azt, hogy Anglia kereskedelmét ők monopolizálták. Cabot ily

körülmények közt csakhamar belátta, hogy hiszen az angolból is válhatik jó mester ember és hogy az országnak már eddig is hatalmas tengerészete a föld és az ipar termékeinek kivitelében igen pompás szolgálatokat tehetne. Miért vegyék tehát igénybe idegenek segélyét, mikor saját ügyeiket maguk is elintézhetnék? Ha Kathajt és Indiát mindeddig nem tudták északnyugati irányban elérni; nem lehetne-e megkísérteni a célhoz jutást északkeletnek vezető úton? És ha ez épen lehetetlen is volna, nem találnának-e ama vidéken gazdagabb és civilizáltabb népeket, mint a minők a Labrador partjain vagy New Foundlandban élő nyomorúlt eszkimók?

Cabot tehát több nevezetesebb londoni kereskedőt maga köré gyűjtött, előterjesztette neki terveit s egy társasággá alakította őket, melynek élethoszsiglani elnökévé 1551 deczember 14-én őt megválasztották. Ugyanakkor Cabot nagy tevékenységet fejtett ki az udvarnál is, sőt a királynál kieszközölte, hogy a monopoliumot, melyet idegenek az angol alattvalók rovására élveztek, 1551 februárius 23-án megszüntette s így a szabad kereskedelemnek utját nyitotta.

Az angol kereskedők szövetkezete, mely a «kalandos kereskedők társasága» czímét vette fel, csakhamar hajókat készítettett, melyek alkalmasak legyenek az Északi-jeges-tengeren uralkodó veszélyekkel megküzdeni. Az első javítás, melyet az angol tengerészet Cabotnak köszönhet, a hajóteknőnek megkettőztetése volt; ezt ő Spanyolországban tanulta el s Angolországban meghonosította.

Deptfordban gyűlt össze az első három hajóból álló kis had. Részei voltak: a «Buona-Speranza», melynek vezetését Sir Hugh Willoughbyra, egy bá-

tor férfiúra bizták, a ki a háborúban szerzett magának nevet; a «Buona-Confidencia» Durforth Cornellal mint kapitánnyal és a «Bonaventura», melynek kapitánya Chancellor Richard merész tengerész és Cabotnak speciális barátja volt, a ki a fő kormányos címét kapta. A «Bonaventura»-n a vitorlamester egy minden tekintetben tökéletes tengerész Burrough Stephan volt, a ki még később is a magas észak tengereiben nem egy utat tett meg, s a ki ennek folytán Angolország főkalauzává lett.

Habár kora és más fontos kötelességei Cabot-t meg is akadályozták abban, hogy az expedíció élére álljon, az előkészületek megtételében legalább vezérszerepet akart játszani. Ezenkívül utasításokat készített, melyek reánk is fenmaradtak s melyek eléggé bizonyítják e híres tengerésznek okosságát és ügyességét. Ezekben ajánlja a «log»-nak használatát, melylyel a hajó gyorsaságát szokták mérni; kívánja, hogy rendesen és pontosan följegyezzék, a mi a tengeren történik, hogy írásba foglalják a látott népek jellemére, erkölcsöire, szokásaira és segélyforrásaira vonatkozó adatokat, úgy szintén állítsák össze a különböző országok termékeinek jegyzékét. A bennszülöttek ellen erőszakot ne használjanak, hanem bánjanak mindig jól velök. Esküdni, káromkodni vagy részegeskedni a hajókon senkinek se legyen szabad. A vallási gyakorlatok ki vannak szabva; minden nap este és reggel imádkozni kell, úgy szintén minden nap a szent írásból valamit olvasni. Az utasításai végén Cabot a személyzetnek mindenk fölött ajánlja hogy egyetértőleg járjon el; figyelmezteti a kapitányokat a vállalat fontosságára s azon dicsőségre, a mely, ha czélt érnek, rájuk fog háramolni; végre igéretet tesz,

hogy velök együtt fogja kérni az ég urától, hogy közös munkájok sikerre vezessen.

A hajók elindulását, a mely az udvar jelenlétében roppant néptömeg összecsendülése közben 1558 május 20-án ment végbe, fényes ünnepek és zajos multságok előzték meg, melyeken azonban a megbetegedett király nem vehetett rész. Az elindulás Greenwichből történt. A Lofot-szigetek közelében Norvégia partján Wardhös-zal szemközt a hajóhad a «Bonaventurá»-t elvesztette. A vihar által üzetve Willoughby két hajója kétségkívül elérte Novaja Zemlyát, de a jégkorlát őket onnan visszatérésre kényszerítette. Szeptember 18-án utazóink beveztek azon kikötőbe, melyet a lappok országának keleti részében az Arzina folyó torkolata képez. Kevéssel később a «Buona-Confidencia», melyet egy újabb vihar Willoughby hajójától elválasztott, visszatért Angolországba; a következő évben orosz halászok a Willoughby hajóját a jég között találták meg. Az egész személyzet a nagy hideg következtében meghalt. Legalább azt kell gondolnunk azon naplójegyzetek után, melyeket a szerencsétlen hajókapitány 1554 januáriusig lelkiismeretesen vezetett.

Chancellor, miután a kitűzött találkozási helyen a másik két hajóra hiába várt, azon hitben, hogy őt megelőzték, az Északi-fokot körülhajózta s bevezett egy nagy öbölbe, mely nem volt más, mint a Fehér-tenger; ennek délkeleti részén a Dvina torkolatában a sz. Miklósról nevezett kolostor közelében azon helyen vetett horgonyt, a hol később Archangel város épült. A kopár vidék lakói értesítették őt, hogy országuk az orosz nagyherczeg uralma alatt áll. A mint ezt meghallotta, elhatározta magát, hogy a nagy távolság daczára, mely

öt attól elválasztotta, felkeresi Moszkvát. A trónuson akkor IV. Vaszilyevics Iván «a kegyetlen» ült. Az oroszok ez időben a tatár igát már lerázták volt és Iván a sok egymással versengő kis fejedelemségeket egy állammá egyesítette, mely az időben már lassan hatalmasodni kezdett. Oroszország helyzete, mivel partjait hajók által látogatott tenger nem mosta, mivel Európa többi részével szemközt elszigetelt állásban volt, — lakosai ugyanis mind szokásaikban, mind erkölceikben elárulták ázsiai származásukat — sikerrel biztatta Chancellort. A czár, a ki azelőtt csak Lengyelországon át juthatott az európai árucikkekhez s a ki hatalmát a Kelet-tengerig szerette volna kiterjeszteni: örömmel fogadta az angolok azon kísérletét, hogy országával kereskedelmi összeköttetést hozzanak létre, a mely mindkét félre nézve csak hasznot hozó lehetett. Ezért nem csak udvariasan fogadta Clancellort, hanem kedvező ajánlatokat is tett neki s nagy kiváltságokat biztosított számára s előzékenysége által felbátorította, hogy másodszor is látogassa meg Oroszországot. Chancellor nyereséggel adta el árucikkeit, megrakta hajóját prémekkel, fóka és czetolajjal, rézzel és más termékekkel s azután magával vivén a czárnak egy levelét, visszatért Angolországba. A haszon, melyet «a kalandos kereskedők társulata» ez expedicióból húzott, felbátorította őt, hogy másikat is indítson útnak. Chancellor tehát a következő évben a társaság két ügyvivőjével, a kik később a czárral egy hasznos egyezséget kötöttek, Archangelbe ment. Innen hősünk vissza indult Angliába; hajóján volt ekkor Ivánnak egy követe kíséretestül, kiket a czár maga küldött volt Nagy Britanniába. A hajók közül, melyet ez expedicióban



CHANCELLOR AZ OROSZ CZÁR ELŐTT.

részt vettek, az egyik Norvégia partjain pusztult el, a másik Drontheim környékén, a «Bonaventura» pedig, melyen Chancellor és a követ utaztak, 1556 november 10-én Skótország keleti partjain a Pitsligo-öbölben elsüllyedt. Chancellor a vízbe fúlt, míg társa a muszka követ nálánál szerencsésebb volt s a partra menekült; az ajándékok és árucikkek azonban, melyeket magával hozott volt, mind elvesztek.

Ez volt az angol-orosz kereskedelmi társaság működésének kezdete. Sok expedíció tette meg még azután ez útat s kereste fel Oroszország partjait, azonban átlépnők a magunk elé szabott határt, ha mindazokat leírnók. Mondjunk e helyett inkább még néhány szót Cabotról.

Köztudomásu dolog, hogy Mária Angolország királynője férjhez ment II. Fülöphöz. Spanyolország királyához. Mikor ez utóbbi Angliába jött, nem mulasztotta el a maga barátságtalan érzületét Cabotval tudatni, azon Cabotval, a ki Spanyolország szolgálatát elhagyta s a ki épen azon időben oly kereskedelmi összeköttetést igyekezett szerezni Angliának, a mely ezen már is félelmetes országnak tengeri hatalmát ugyancsak növelni volt hivatva. Azért nem csodálkozhatunk azon, hogy a spanyol király partra szállása után nyolcz nappal, Cabot állásáról és évdijáról, a miket pedig VI. Eduard élethossziglan biztosított neki, lemondani kényszerült. A helyét Warthington foglalta el. Nicholls véleménye szerint ezen kevésbbé becsületes ember, a kinek már előbb az igazság szolgálival is volt dolga, azon titkos megbízatást kapta, hogy Cabot terv rajzai, térképei, utasításai és vállalatvázlatai közül sikkaszsa el azokat, melyekből Spanyolország hasznot húzhatott. Annyi

tény, hogy azon okiratok, ha csak valahol a simancas-i levéltárban nem hevernek, mind elvesztek.

Leköszönése után az öreg tengerész letűnik a történelem színpadjáról. A titokszerűség, a mely születése körülményeit takarja, szemeink elől halálának helyét és idejét is elfödi. Roppant kiterjedésű fölfedezései, kozmografiai munkái, az iránytű elhajlásáról tett tanulmányai, okossága, emberszeretete és becsületessége Cabot Sebestyénnek a fölfedezők között első rangú helyet biztosítanak. Őt, a kinek alakját napjainkig a meseszerűség fátyola takarta, életírói: Biddle, d'Avezac és Nicholls tették ismeretebbé és tiszteltebbé.

II.

Verrazzano János. — Cartier Jakab és három útja Kanadába. — Hochelaga városa. — A dohány. — A skorbut. — Roberval útja. — Forbisher Márton és utazásai. — Davis János. — Barentz és Heemskerke. — A Spitzbergen-szigetek. — Az első tél Novaja-Zemlyán. — Az expedíció visszatér Európába. — Az expedíció emlékei.

1492-től 1524-ig Franciaország, legalább hivatalosan, a fölfedezésekkel és gyarmatosítással foglalkozó vállalatokkal szemközt tartozkodó állást foglalt el. De I. Ferencz király nem nézhette nyugodtan, mint növekszik Mexikó meghódítása következtében versenytársának V. Károly császárnak hatalma. Megbizott tehát egy velencei embert, Verrazzano Jánost, a ki az ő szolgálataiban állott, hogy induljon fölfedezésekre. Ez útnál, habár újabb fölfedezéseket nem is vont maga után, egy kissé hosszasabban fogunk időzni, mert ez alkalommal lengett Franciaország zászlaja először az új világ partjain. Ezen expedíció azonkívül előkészítette az utat a Cartier

Jakab és Champlain-féle vállalatoknak is, melyeknek célja Kanada volt; továbbá előidézte azon szerencsétlen gyarmatosítási kísérleteket, melyeket Ribaut János és Laudonnière Floridában tettek, utóbb pedig Gourgues-nak bosszúállási útját és Villegagnon gyarmatosítási kísérletét Braziliába — vonta maga után.

Verrazzanoról semmiféle életrajzi adataink sincsenek. Mily körülmények között lépett francia szolgálatba? minő czímei voltak, mikor amaz expedíció vezérletét átvette? — mindezt nem tudjuk; mert egyéb rá vonatkozó, illetőleg tőle származó okiratunk nincs, mint az I. Ferencznek küldött jelentése olasz fordításban, melyet Ramusio a gyűjteményébe fölvetett. Az olasz fordítást ismét átfordították francziára, ez átfordítás van meg Lescarbot-nak «Új Francziaország»-ról írt munkájában és «az utasok történeté»-ben. Az expedíciónak könyvünkben található igen rövid leírásánál a Ramusio-féle olasz szöveget használtuk, kivéve néhány helyet, a hol Lescarbot fordítása a XVI. század eredeti, gazdag és oly csodálatosan rithmikus nyelvezetéről fogalmat nyújthat.

Alig hogy négy hajómmal a sík tengerre kiszállottam — olvassuk Verrazzano egyik levelében, melyet I. Ferenczhez 1524 július 8-án Dieppe-ből intézett — s már a vihar kényszerített, hogy kettővel, a «Dauphine» és a «Normande»-dal Bretagne partjaira meneküljek és ezeknek hiányait, melyeket a tengeren szenvedtek, kijavíttassam. Bretagne-ból Verrazzano Spanyolország partjai felé evezett, a hol, a mint látszik, néhány spanyol hajót üzőbe vett. 1524 januárius 17-én, midőn a Madeira közelében fekvő egyik kis lakatlan szigetet elhagyta s a sík tengerre evezett, már csak egy hajója maradt a «Dauphine», embereinek száma ötvenre rúgott, a

kiknek azonban élelmök és lőszerkészletek volt bőven akár nyolcz hónapra is.

Huszonöt nappal később, miután nyugati irányban mintegy ötszáz mértföldnyi utat megtett volt, Verrazzanonak egy rettentő viharral kellett megküzdenie; ennek lefolytával huszonöt napig, a mely idő alatt újabban megtett valami négyszáz mértföldnyi utat, előhaladásában semmi sem zavarta őt meg s így márczius 8 vagy 9-én az északi szélesség 30-dik foka alatt egy országhoz érhetett, melyet, mint ő gondolta, előtte senki sem látogatott meg. «Mikor odaértünk, a vidéket nagyon alacsonynak és lakatlannak tartottuk, de mikor már alig voltunk egy negyed mértföldnyi távolságban a tengerparttól, nagy tüzeket pillantottunk meg rajta s így meggyőződünk arról, hogy vannak lakosai; miután egy alkalmas kikötőt kerestünk, a hol partra szállhatnánk és az országgal megismerkedhetnénk, több mint ötven mértföldnyi távolságra elhajóztunk és kikötőt még sem találtunk; a part is folyton egy irányban délnek húzódott; ezért is visszatértünk». Miután a francziák nagy nehezen találtak alkalmas helyet, a hol partra szállhattak, észrevették, hogy nagyszámú bennszülött gyülekezik; ezek azonban, a mint ők a parthoz közeledtek, minden ok nélkül szétfutottak; a francziáknak barátságos integetései és mozdulatai azonban csakhamar visszacsalták őket, a mikor is roppantul megcsodálták embereink alakját, ruháit és bőrük fehérségét. A bennszülöttek testök középső részét kivéve, meztelenek voltak; derekuk köré egy növényyszálakból finoman font övet kötöttek, melyről a nyestbőrök s más állatok farkai térdig lelógtak. Nehányan madártollakból koronát is hordtak. «Testbőrük barna, mondja az útleírás, s e

tekintetben nagyon hasonlítanak a szaraczenokhoz; hajukat, mely fekete s nem nagyon hosszú, egészen hátra simítják s lelógó kontyba fonják. Általában közép termetűek, habár valamivel nagyobbak, mint mi; tagjaik arányosak s nincs is rajtuk más kifogásolni való, mint hogy arczuk egy kicsit széles; termetökhöz képest nem erősek, de ügyesek s a föld legkitartóbb és leggyorsabb futói». Verrazzano e nép erkölceiről és életmódjáról nem tudott adatokat gyűjteni, mert csak kevés ideig volt köztük. A part, melyet e helyen finom homok fedett, az itt-ott feltűnő alacsony homokbuczkák következtében, hullámos volt; ezen buczkák mögött elszórtan «berkek és csodálatosan gyönyörű és igen sűrű erdők» állottak. A mennyire meglehetett ítélni, ez ország bővében volt a szarvasnak, a däm vadaknak és a nyulaknak, nagy számmal voltak a tavak és az édes vizü mocsarak is és roppant sok a madár.

Ez ország az északi szélesség 34-ik foka alatt feküdt; azon részét képezte tehát az Egyesült-Államok területének, melyet ma Carolina-nak nevezünk. A levegő itt tiszta és egészséges, a klíma mérsékelt, a tengerpart közelében a zátonyok teljesen hiányzanak és daczára, hogy kikötői nincsenek, a hajósokat semmi veszély sem fenyegeti.

A francziák egész márczius hónapban útjokat a part mentén folytatták, melyet nagyon népesnek tartottak. A vízhiány több izben kényszerítette őket arra, hogy partra szálljanak s ezen alkalmakból meggyőződhetek arról, hogy a vadaknak tükrök, kis csengetyűk, kések és papirlapok tetszetek legjobban. Egy napon huszonöt emberöket egy csolnokon a partra küldték. Egy fiatal matröz beugrott a tengerbe «mert a hullámok és az áramlás miatt

máskép nem tudott szárazra jutni, hogy a parton álló bennszülötteknek, kikben nem igen bizott, messziről kis ajándékokat dobhasson oda; e közben azonban a hullámok lekapták őt a lábáról és a parthoz sodorták. Az indusok a mint ezt meglátták, oda futottak hozzá, megfogták őtet és a parttól jó messzire elvitték; a matrózt evvel nem csekély mértékben megijesztették, mert ő már azt hitte, hogy most a vadak falánkságának áldozatává lesz. A mint vele egy domb aljához értek, a hová szépen sütött a nap, levetköztették egészen meztelenre, hogy bőre fehérségében gyönyörködhessenek; ezután nagy tüzet gyújtottak, neki meg pihenőt engedtek; most a szegény fiatal ember és azok, a kik a hajón maradtak, már biztosra fogták, hogy az indusok az európaít feláldozzák és leölik, húsát a nagy csomó parázs fölött megsütik s azután, a mint az a kannibálok-nál szokás, lakomát csapnak belőle. De a dolog egészen másként történt; mert a mint a matróz jelekkel kifejezést adott azon vágyának, hogy szeretne a hajóhoz visszatérni, elvezették őt a tengerpartra, ott össze-vissza csókolták s azután felszaladtak egy dombra, hogy láthassák, mikép fog vissza-jutni övéihez.»

Miután a francziák a part hosszában még vagy ötven mértföldet észak felé elmentek, elértek egy hegyre, mely nekik nagyon szépnek tetszett s melyet sűrű erdők borítottak. Ez erdőkbe valami húsz ember több mint két mértföldnyi távolságra bement; visszatérésre őket ekkor is csak a félelem bírta, nehogy eltévedjenek. Ez útjokban embereink két asszonynyal, egy fiatalabbal és egy vénebbel s néhány gyermekkel találkoztak; ez utóbbiak közül az egyiket, a ki körülbelül nyolcz éves lehetett, meg-

fogták, hogy Franciaországba vigyék; a fiatalabb nővel ugyanezt akarták tenni, de hiába, mert az, a mint szándékukat észrevette, elkezdett futni s toroka szakadtából segítségért kiáltozott, mire törzsrokonai, kik az erdőkben bujkáltak, előjöttek. A vadak e helyen fehérebbek voltak, mint azok, melyekkel az európaiak előbb találkoztak volt; fegyverül nagyon kemény fából készült, ijjat, nyílhegyül meg halcsontot használtak; a madarakat meg hálókka igen ügyesen meg tudták fogni. Húsz láb hosszú és négy láb széles csolnakjaikat egy fatörzsből készítették olyaténképen, hogy annak belsejét kiégették. Az erdőkben utazóink sok vadszöllöt találtak, a mely épen úgy, mint Lombardiában, a fákra felfutott. Egy kis gonddal azon szöllőből kétségkívül kitünő bort lehetett volna szüretelni, «mert a gyümölcse kellemes ízű és édes volt, mint akár a mienk és mi azt vettük észre, hogy a bennszülöttek is törődnek vele, mert mindenütt, a hol a venyige felfutott, hogy a gyümölcs könnyebben megérhessen, a körülte levő ágakat gondosan eltávolították». Vadrózsák, liliomok, ibolyák, mindenféle más növények és az európaiak előtt ismeretlen virágok takarták a földet és balzsamos illatukkal megtöltötték a levegőt.

Miután a francziák e gyönyörű helyen három napot töltöttek, ismét folytatták útjokat észak felé; egész nap eveztek, éjjelenként azután pihentek. Midőn a part keleti irányt vett, még vagy ötven mértföldet mentek ez irányban is, midőn egyszerre fölfedeztek egy háromszög alakú, a szárazföldtől valami tíz mértföldnyire fekvő szigetet, mely akkora lehetett, mint Rhodus s melyet I. Ferencz anyjáról, szavojai Lujzáról neveztek el. Innen utazóink egy másik szigetre mentek, mely amattól tizenöt mértföldnyire

feküdt, s beveztek annak pompás kikötőjébe, a hová a bennszülöttek nagy számmal összegyűltek, hogy az ő szemökben különös hajót láthassák. Két király a francziáknak csinos alakja és szembeötlő szépsége által különösen feltűnt. A bennszülöttek ruházata szarvasbőrből volt, fejükön nem viseltek semmit, hajukat hátra simították és egy csomóba kötötték, nyakuk körül pedig széles, színes kövekkel ékített lánczot hordtak. «A nők csinosak és kedvesek, mondja azon elbeszélés, melyet Ramusio közölt. Nehányan állati bőroket hordtak karjukon; fejdíszöket saját összefont hajuk képezte, melyet mindkét oldalon mellökre lógattak le; mások meg olyanformán hordták hajukat, mint az egyiptomi és szíriai nők szokták; az idősebb és a férjes nők meg rézből fülönfüggőket is viseltek. Ez ország ugyanazon szélességi fok, azaz $41^{\circ} 33'$ alatt fekszik, mint Róma, de klimája hidegebb.»

Május 5-én Verrazzano elhagyta e kikötőt és ismét a part mentén valami százötven mértföldnyire haladt előre. Végre megérkezett egy országba, melynek lakói nem igen hasonlítottak azokhoz, kiket eddig látott; mert olyan vadak voltak, hogy semmiféle módon sem lehetett velök közlekedni. Becsülni csak a horgokat, a késeket és más érczből készült tárgyakat tudtak, azon apróságokat pedig, melyeket a francziák azelőtt csereeszközül használtak, semmibe sem veték. Huszonöt jól fegyverzett ember itt is partra szállott és valami két vagy három mértföldnyi távolságra behatolt az ország belsejébe; a bennszülöttek azonban nyílzáporral fogadták őket s azután visszahúzódtak azon rengeteg erdőbe, melyek, utazóink hite szerint, messzire elhúzódnak.

Ötven mértfölddel tovább egy nagykiterjedésű s

valami harminczkét részből álló szigetcsoport terület, melynek egyes részei mind közel vannak a kontinenshez s őket egymástól is oly keskeny csatornák választják el, melyek a velencei tengerésznek az Adriai-tengerben fekvő, Dalmáciát szegélyező szigettengert juttatták eszébe. Végre ötven mértfölddel még tovább, az 50-ik szélességi fok alatt a francziák elérték azon földet, melyet a bretagneiak már előbb fölfedeztek volt; e helytt már észrevették, hogy az élelmiszerek fogytán vannak; miután tehát Amerika partjait összesen 700 mértföldnyi hosszúságban látták volt, visszafordultak Franciaország felé és 1524 július havában Dieppe-be szerencsésen meg is érkeztek.

Néhány történetíró azt beszéli, hogy Verrazzanot a labradori partokon lakó vadak elfogták és felfalták. Ez azonban lehetetlen, mivel Dieppe-ből ő maga küldte el I. Ferencznek azon saját szerkesztette útleírást, melynek rövid kivonatát a fentebbi sorokban közöltük. Máskülönben is ama vidék indusai nem voltak emberevők. Más írók ismét — hogy mily okiratok alapján és minő körülmények között, azt nem tudjuk — azt állítják, hogy Verrazzano a spanyolok kezébe került, a kik őt későbbben saját hazájukba vitték s ott felakasztották. Mindezeknél sokkal okosabban járunk el, ha bevalljuk, hogy Verrazzano további életéről semmi bizonyosat nem tudunk, tehát azt sem, hogy hosszú fárasztó utazása fejében minő jutalomban részesült. Talán későbbben, ha valaki Franciaország irattárait, melyek még távolról sincsenek mind rendezve, átkutatja, erre vonatkozólag még valami ismeretlen okiratot fölfedezhet; jelenleg azonban a Ramusio-féle útleírás e kérdésben az irányadó.

Tíz évvel Verrazzano hazaérkezte után egy saint-malo-i kapitánynak, Cartier Jakabnak (született 1484 deczember 21-én) agyában azon terv született meg, hogy Észak-Amerikát gyarmatosítani fogja. E terv megnyerte Chabot Fülöp admirálisnak és I. Ferencz királynak tetszését, sőt ez utóbbi látni kívánta Ádám végrendeletének azon részét is, mely őt a spanyol és portugall király javára az új világ birtokából kitagadta; Cartier tehát 1534 április 20-án Saint-Maloból két hajóval elutazott. A hajó, mely őt vitte, csak hatvan tonnás volt, a személyzet pedig szintén hatvanegy emberből állott. Húsz nap alatt — oly szerencsével utazott — Cartier elérkezett Newfoundlandnak Bonvista nevű fokához; innen egyenesen északnak fordult s eljutott egy porhanyó és olvadozó jég övezte szigethez, a melyen sikerült neki nem számítva azt, a mit frissen megettek, öt vagy hat tonnára való buvárkácsát (*Platypodinæ*) és pingvinhúst beszerezni. Átkutatta azután utazónk ama sziget partjait, a melyen még akkor gyakran lehetett bretagnei névvel találkozni; e körülmény bizonyítja, hogy mily gyakran látogatták meg még akkor amaz emberek az amerikai partokat. Cartier azután a Belle-Isle szorosán áthajózott s bevezett a Szt. Lőrincz öbölbe. Ez öbölben számos pompás kikötő van. «Ha a föld is olyan jó volna, mint a minők a kikötők, ugyancsak örülhetnénk neki — mondja a saint-malo-i tengerész; de itt tulajdonképen «föld»ről beszélni sem lehet, mert mindenfelé csupa kavics, szikla és legföljebb vadállatoknak való helyek vannak; a mennyire észak felé csak elláttam, annyi föld nem volt, a mennyi egy talyigára elférne». Miután Cartier az öblöt körülhajózta, a vihar őt Newfoundland nyugati partjához üzte,

a hol a Royal és Szt. John-fokokat, a Magdalen-szigeteket és a kontinensbe nyúló Miramiche öblöt látogatta meg. Ez utóbbinak partjain néhány bennszülöttel találkozott, a kik «szörnyen megörvendtek, mikor egyes vasból készült tárgyakat és más apróságokat kaptak; örömben tánczoltak s más mindenféle szertartásos dolgot vittek véghez; a többi között kézzel a tengerből vizet merítettek és a fejökre csepegtették; azonkívül mindenöket nekünk adták, maguknak semmit sem tartottak meg». Másnap a partokon még több bennszülött gyülekezett össze és a francia tengerészeknek prémekben és állati bőrökben bő aratásuk volt. Cartier most átkutatta a Des Chaleurs-öblöt s azután ismét a Szt. Lőrincz folyó torkolatának bejáratához ment, a hol megint találkozott bennszülöttekkel, a kik azonban nem beszéltek ugyanazon nyelven, mint a Miramiche-öböl mellékiek; arczban sem hasonlítottak hozzájuk. Ezeket méltán nevezhetni vadaknak, annál inkább, mert a világon ezeknél szegényebb emberek nem lehetnek s én azt hiszem, hogy a csolnakjaik és hálóiktól eltekintve mindnyájuknak birtokában nincs annyi, a mennyi öt sou-t megérne. Fejök kopaszra van nyirva, csak a bubon hagynak meg egy csomó haját, a melyet lófarkhosszúságra megnövesztenek s azután szíjjakkal a fejhez kötnek. Lakásokul csakis csolnakjaikat használják, melyeket a szárazra kivonszolnak, felfordítanak s azután alattuk minden takaró nélkül elnyujtóznak. Cartier Jakab e bennszülöttek lakhelyén egy nagy keresztet állított fel s azután kérésére a bennszülöttek vezérétől engedélyt kapott, hogy két gyermekét azon föltétel alatt, ha megint visszahozza, magával vihesse.

E tettek után utazónk megindult Francia-



CARTIER JAKAB (FACSIMILE.)

országba és 1534 szeptember 5-én Saint-Maloban kikötött.

A következő évben május 19-én azonban három hajónak a «Grande» és «Petite Hermine» meg az «Emerillon»-nak élén ismét elhagyta Saint-Malot; ezen alkalommal több, igen kiváló nemes ember is követte útjában; ezek közül meg kell említenünk de la Pommeraye Károlyt és de Pont-Briant Claude-ot de Moncevelles fiát és a Dauphin pohármesterét. Az utazást a vihar eleinte hátráltatta s a hajókat is elválasztotta egymástól úgy, hogy azok csak Newfoundlandban találkoztak újra. Cartier a Des Oiseaux-szigeten, s a Blanc-Sablon kikötőben, mely a Des Châteaux öbölnek képezte részét, horgonyt vetett s azután benyomult a Szt. Lőrincz öbölbe. Itt fölfe-dezte a Natiszkotek szigetét, melyet mi ma Anticosti-nak nevezünk s benyomult egy Hochelaga-nak nevezett folyóba, a mely Kanada belsejébe vezetett. A folyó partjain terül el Szagvenaj-ország, a honnan a vörös rezet hozzák, melyet az első út alkal-mával Franciaországba vitt bennszülött kakvetzade-nek nevezett. Cartier, mielőtt a Szt. Lőrincz-folyóba mélyebben benyomult volna, meg akarta nézni, vajjon nem vezet-e valami tengersizoros észak felé.

Miután látta, hogy nem, visszajött a Seven-Islands-öbölbe, felment a folyón s nemsokára elért a Szagvenajhoz, mely balról a Szt. Lőrinczbe torkol. Útját ezután is folytatta, elhaladt tizennégy sziget mellett s így elérte Kanadát, melyet előtte utazó még nem látott volt.

«Másnap» Kanada ura Donnakonna tizenkét csol-nakkal hajóink közelébe jött, kíséretében tizenhat ember volt. A vezér a legkisebb hajó előtt meg-állott s a maga módjára egy beszédet, illetőleg pré-

dikációt tartott, a miközben örömének kifejezéseül csodálatos test- és tagmozdulatokat vitt véghez. Midőn pedig a vezér hajójához ért, melyen a Franciaországból visszahozott indusok voltak, megszólította őket s ezek feleltek neki; tudtára adták, hogy mit láttak és mily jó bánásmódban részesültek; ennek a törzsfő roppantul megörült és megkérte a kapitányt, nyujtsa neki karját, hogy azt megszoríthassa és megcsókolhassa; ez ugyanis amaz országban a szeretet kifejezésének módja. A Sztadakone vagy Saint-Charles-föld termékeny; bővében van rajta az olyan fajtájú és nagyságú fa, a minők a franciaországiak, így a tölgy, a szil- és szilvafa, a szöllővenyige, a galagonyabokor és számos más fa és bokor, melyek alatt épen oly jó kender nő, mint Franciaországban». Cartier e vidék megtekintése után csolnakjaival azon helyre ment, a hol ma Richelieu terület el; innen útját tovább folytatta egy nagy tóig, a mai Szt. Péter-tóig, melyet a Szt. Lőrincz folyó képez s végre elért Hochelagaig, a mai Montréalig, mely a Sz. Lőrincz torkolatától kétszázötven mérföldnyi távolságra fekszik. E helyen «nagy kiterjedésben megművelt, ottani gabonával bevetett földek vannak; e gabona, mely a braziliai köleshez hasonlít, van akkora, ha nem nagyobb, mint a borsó; a bennszülöttek táplálékul használják. Ezen földek között épült a fentemlített Hochelaga helység; mellette egy gabonával egészen bevetett alacsony hegy emelkedik, a melynek csúcsáról messze el lehet látni. Mi e hegyet «Mont-Royal»-nak (király hegynek) neveztük el.»

Cartier Jakab itt a lehető legszívesebb fogadtatásban részesült. A törzsfő vagy Aguhanna, a ki minden tagjára béna volt, kérte a kapitányt, mintha

ettől gyógyulását várta volna, hogy tapogassa őt meg; későbben vakok, félszeműek, sánták és elaggottak gyűltek köréje s mintha csak istennek nézték volna, kérték őt, hogy érintés által gyógyítsa meg őket. «A fentnevezett kapitány látván ama népnek hitét és bizalmát, elővette szent János evangéliomát, elolvasta azon részt, a mely így kezdődik: In principio, megcsinálta a szegény betegek fölött a kereszt jelét s kérte Istent, hogy ismertesse meg velök szent hitét és részeltesse őket kegyelmében, hogy a keresztséget fölvehessék. Azután elővette azon könyvet, melyben a horák voltak s elolvasta belőle a mi Urunk Jézus Krisztus kínszenvedésének történetét oly hangosan, hogy a körülállók mind hallhatták; e közben a szegény nép meg se mukkant, hanem felnézett az égre s mindazt, a mit mi tettünk, utánozott». Miután Cartier még azon földdel megismerkedett, mely mintegy harmincz mértföldnyi területben a Mont-Royal-ról látható volt és tudósításokat szerzett a Szt. Lőrincz esései és sellőiről, visszatért hajóihoz, melyeket csakhamar el is ért. Ő volt az, a ki először írt útleírásában a dohányról, melyet, a mint látszik, a bennszülöttek sem ismertek az új világ egész hosszában. «Terem amaz országban egy fű, — így szól — melyből nyáron át télire is sokat összegyűjtenek; ezt nagyon becsülik, de csak a férfiak használják és pedig a következő módon: először megszáritják a napon s így szárazon egy kis bőrzacskóba teszik, melyet egy szarvfélével együtt a nyakukon hordanak; a mikor azután eszökbe jut, a száraz füvet porrá morzsolják s ama szarvféle dolognak egyik végébe begyömöszölik, erre azután paraszt tesznek s a másik végén addig szívják, míg nem egész testök megtelik füsttel, mely azután orru-



KANADAI VIDEK.

kon és szájukon úgy ömlik ki, mint valami kéményből. Mi is megízleltük azt a füstöt; de mikor a szánkban volt, úgy égetett, mintha összetörött bors lett volna benne». Deczember hónapban, Sztadadakone lakói közt ragadós betegség ütött ki, mely nem volt más, mint a skorbut. «A nevezett betegség hajóinkon is annyira elharapózott, hogy februárius közepén a száztíz ember közül, mert ennyien voltunk, alig maradt tíz egészségesen.» Sem az imádság, sem a fogadalom, hogy Roquamadourba szűz Mária templomába fognak zarándokolni, a bajon nem segített. Április 18-ig huszonöt francziát a halál elragadott s nem volt a legénység közül négy sem, a kit a betegség bántatlanul hagyott volna. Ekkor végre egyik törzsfő a bennszülöttek közül tudatta Cartier Jakabbal, hogy egy bizonyos fának (melyet némelyek a kanadai fűzfának tartanak), megfőzött levelei és nedve nagyon jó gyógyító szer. A mint ketten vagy hárman annak jótékony hatását csakugyan érezték, «oly nagy lett a kapkodás, hogy a nagy versengésben, vajjon ki jusson először az orvosághoz, szinte megölték egymást; így aztán nem telt bele nyolcz nap és egy nagy és vastag fát, a melyet még életemben nem láttam, elhasználtak; volt is annak olyan hatása, hogy ha Louvain és Montpellier orvosai mind oda gyűltek volna és Alexandria minden orvosságát beadták volna — egy év alatt sem érték volna el azt az eredményt, a mit embereink annak a fának segítségével egy hét alatt kivívtak.»

Kevéssel később Cartier észrevette, hogy Donna-kona alattvalóit a francziák ellen lázadásra akarja birni; azért ötet és még más kilencz bennszülöttet elfogatott, hogy Francziaországba vigye, hol később

szegények meg is haltak. Utazónk május 6-án indult el Sainte-Croix öbölből, leereszkedett a Szt. Lőrincz folyón és 1536 július 16-án a nélkül, hogy útközben valami baj érte volna, Saint-Maloba érkezett.

I. Ferencz azon jelentés következtében, melyet neki a saint-maloi kapitány beküldött, elhatározta, hogy amaz országot birtokba veszi. Miután de la Roque Ferenczet, Roberval urát, Kanada alkirályává kinevezte, felszereltetett öt hajót, hogy azokon Roberval a szükséges számú katonákkal, mester- és nemes emberekkel az új alapítandó gyarmatba menjen. Az öt hajó, melyre a gyarmatosoknak szánt, két évre elegendő élelmi- és lőszerkészletet is felrakták, 1541 május 23-án indult el. Utjokat azonban a kedvezőtlen szelek annyira késleltették, hogy eltelt három hónap, míg ők New-Foundlandba érhetek. Cartier a Sainte-Croix-öbölbe csak augusztus 23-án érkezett meg. A mint az élelmiszerek a szárazon voltak, a kapitány két hajóját levelekkel Franciaországba visszaküldte; ezekben tudatta a királylyal, hogy mindaddig mit tett, hogy Roberval még mindig nem érkezett meg és hogy ez utóbbinak sorsa felől nem tudnak semmit. Cartier ezután hozzáfogott a föld megműveltetéséhez, építetett egy kis várat és letette Quebec városának első alapját. A mint ez megvolt, maga mellé vette Paimpont Mártont és még egynehány nemes embert, elment Hochalaga-ba s onnan útját folytatta, hogy a Szt. Lőrincz folyó három víz-esését — St. Marie, Lachine és Saint-Louis-t — közelebből szemügyre vegye. Mikor Sainte-Croix-ba visszatért, már ott találta Roberval, a ki akkor érkezett volt oda. Cartier 1542-ben fölfedezéseinek színhelyét végkép elhagyta s ugyanazon év október havában Saint-Maloba ért, a hol alkalmasint tíz

évvel későbben meghalt. Az új gyarmat, miután Roberval egy második útjában életét vesztette, kereskedelmi ügyvivősséggé süllyedt s 1608-ig csak tengődött: ez évben alapította Champlain, a kinek tettei- és fölfedezéseiről későbben lesz szó, Quebecet.

A fentebbiekben elmondottuk, miként jött Cartier, a ki kezdetben az északnyugati átjárást kereste, arra a gondolatra, hogy amaz országot birtokba vegye és a kanadai gyarmat alapját letegye. Angolországban sir Humphrey Gilbert és sir Richard Wills iratai hasonló mozgalmat idéztek elő. Ezek hosszabb küzdelem után a maguk részére hódították a közvéleményt és igyekeztek bebizonyítani, hogy amaz átjáratot csak úgy föl lehet fedezni, mint lehetett egykor a Magalhæs-szorost. A fölkeresési theoria egyik legbuzgóbb barátja, egy bátor tengerész Forbisher Márton volt, a ki, miután már többször kérte volt a gazdag hajógazdák támogatását, végre Dudley Ambrosiusban, a warwicki grófban és Erzsébet királynő első kegyelt emberében oly pártfogóra talált, a kinek pénzbeli támogatása folytán tengerészünk abba a helyzetbe jött, hogy egy kis hajót és két rossz, húsz-huszonöt tonnás bárkát felszerelhetett. E gyenge járóműveken küzdött meg a rettenthetetlen tengerész oly vidékek jégtömegeivel, a minők közt a normannok óta senki sem járt. 1576 június 8-án Deptfordból elindulva, csakhamar elérkezett Grönland déli végéhez, melyet Zeno Frisland-jának tartott. Az úszó jégtömegek azonban nem-sokára útját állották s kényszerítették visszavonulni egész Labradorig, de még itt sem köthetett ki, benyomult tehát a Hudson-szorosba. Miután a Savage és a Resolution szigeteket körülhajózta, bevezett

azon szorosba, mely róla nyerte nevét, de melyet több geografus Lunley-i bejáratnak is nevez. Később utazónk Cumberlandon kikötött, azt a földet Erzsébet királynő nevében birtokba vette s a bennszülöttekkel is megismerkedett. Mivel azonban a hideg gyorsan növekedett, kényszerült visszatérni Angliába. Forbisher azon vidékekről, melyeket látott, csak kevés, homályos földrajzi és tudományos adatot hozott haza és mégis, mivel egy fekete és nehéz követ mutatott elő, melyben egy kis aranyat találtak, igen hizelgő fogadtatásban részesült.

Az angolok csakhamar lelkesülni kezdtek. Több előkelő és gazdag ember, sőt maga a királyné is hozzájárult egy új hajóraj felszerelésének költségeihez; a hajóhad egy száz tonnás hajóból, rajta száz emberből és két kisebb bárkából állott; ez utóbbiakat hat hónapra való élelemmel és lőszerkészlettel rakták meg. Forbisher vezérlete alatt ez alkalommal tapasztalt tengerészek, mint: Fenton, York, Beste György és Hall állottak. Az expedíció 1577 május 31-én indult el, eljutott Grönlandhoz, melynek hegyeit vastag hóréteg borította s melynek partjait széles jég réteg tette hozzáférhetetlenké. Az időjárás azonban nagyon rossz volt. A rendkívül sűrű köd — sűrű, mint a borsópép, mondogatták az angol matrózok — a jégszigetek, melyeknek kerülete fél mértföldnyi is volt, az úszó jéghegyek, melyeknek alsó része hetven, sőt nyolczvan öl mélységre járt a vízben: oly akadályokat képeztek, melyek Forbisherre nézve lehetetlenné tették azt, hogy augusztus 9-ike előtt elérje az előbbi útjában fölfedezett tengerszorost. Emberei itt is birtokba vették a földet s ez alkalommal üldözni kezdtek néhány szerencsétlen eszkimót, a kik megsebesülve «ez összeütközés-

nél, kétségbeesésökben magas sziklákról a tengerbe ugrottak, — mondja Forster «Utazások az északi vidékeken» című munkájában — mindez nem történt volna meg, ha alázatosabbak lettek volna vagy ha mi megértethettük volna velök, hogy nem vagyunk ellenségeik». Forbisherék ezután nemsokára nagymennyiségű olyan követ találtak, a milyent a kapitány az angoloknak mutogatott volt. E kő valami markazit-féle volt, a melyből utazóink nagy mohón körülbelül kétszáz tonnára valót felraktak hajóikra. Örömben a fölött, hogy nagy kincset találtak, azon a vidéken egy hegyre, melyet «Warwick-Mount»-nak neveztek el, egy emlékszobrot állítottak és hálaistentiszteletet tartottak. E helyet elhagyva Forbisher útját ugyanazon szorosban még mintegy harmincz mértföldnyi távolságra folytatta, míg nem elért egy szigetig, melyet «Smith-s Island»-nak keresztelt. Az angolok e szigeten két asszonyt pillantottak meg, a melyek egyikét gyermekével együtt a hajóikra hurczoltak, a másikat hasonló sorstól csak nagy rútsága mentette meg. Ama korban a babona és tudatlanság akkora volt, hogy utazóink a bennszülött asszonyt patás lénynek tartották; hogy erről meggyőződjenek, lábbelijét is levettették. Míg Forbisher e szigetnél horgonyzott, a hideg már dermedtővé lett s mivel a köveket, melyeket nagy kincsnek tartott, mindenképen biztosságba akarta helyezni, lemondott az északnyugati átjárás további kereséséről s visszafordította hajóit Angliába, a hová egy vihar átélése után, a mely hajóit egymástól elszórta, szeptember hó végével meg is érkezett. A férfit, az asszonyt és a gyermeket, kiket magával hozott, bemutatta a királynőnek.

Az írók, a kik ezt velünk közlik, azt is megem-

lítik ez alkalommal, hogy midőn Bristolban a vadember Forbisher egy trombitását lóháton ülve meglátta, utánozni akarta őt és arczczal hátrafelé fordulva ült a lóra. A bennszülötteket persze mindenütt kíváncsi néptömeg nézte s a királyné megengedte nekik, hogy a Themsén mindenféle madarat foghasanak, még hattyút is, a mit pedig bárki másnak szigorú büntetés terhe alatt tiltottak. Különben szegények nem sokáig éltek; meghaltak, mielőtt a gyermek élte tizenötödik hónapját elérte volna.

A köveket, melyeket Forbisher magával hozott volt, csakhamar vizsgálat alá vették s csakugyan találtak bennök aranyat. A nemzet, de különösen az előkelő osztályok valódi lelkesedési lázba estek, mely majdnem az örültségig fokozódott. Végre ők is találtak egy Perut, egy Eldoradot! Erzsébet királynőt, a ki különben oly józan gondolkodású volt, az általános lelkesedés szintén magával ragadta. Elrendelte tehát, hogy az ujonnan fölfedezett földön, melyet ő maga «Meta incognita»-nak (ismeretlen határnak) nevezett el, egy várat építsenek, melynek őrségét Fenton, Beste és Filpot vezérlete alatt száz ember fogja képezni; egyszersmind kirendelt három hajót, hogy azokat az aranytermő kövel megrakják. Az őrségül szánt száz embert gondosan megválogatták; így összeválasztottak pékeket, ácsokat, kőműveseket, aranyfinomítókat s más mesterembereket. Az expedíció, mely tizenöt hajóból állott, 1578 május 31-én hagyta el Harwich-et; húsz nappal később már Frisland nyugati partjainál volt. Itt a czetek nagy számmal jelentek meg a hajók körül; azt is elbeszéli az utazók, hogy az egyik hajó kedvező szél által hajtatra oly erősen nekiment egy czetnek, hogy az erős összeütődés következtében rögtön meg-

állott; a czet pedig, állítólag egy nagy kiáltást hallatva, a vízből magasra kiemelkedett, de abban a pillanatban ismét leesett s a vízben eltűnt. Két nappal később utazóink a vízen egy döglött czetet vettek észre; általános volt hát köztük a hit, hogy az csak az az állat lehet, melybe a «Salamandre» hajó ütődött. Midőn Forbisher a saját nevére elnevezett szoros bejáratához ért, abban a tenger vizét az úszó jégdaraboktól alig lehetett látni. A száz tonnás «Dennis» bárka, mondja a Beste György-féle régi útleírás «egy jégtáblába úgy beleütődött, hogy ott a többi utazók szemeláttára elsüllyedt».

Kevéssel e szerencsétlenség megtörténte után délkelet felől rögtön egy rettentő vihar kerekedett. A hajókat minden oldalról jégtáblák vették körül s habár azok, a mennyiben előre haladhattak, sok jégdarabot hagytak el maguk mögött, mégis még mindig többre és többre akadtak, úgy, hogy már a sok jégdarab miatt útjokat folytatni sem bírták. Egy pár hajó, a melyet a jég nem vett oly sűrűn körül, vagy a mely jégdaraboktól tiszta helyre akadt, kifeszítette vitorláit és menekült ama helyről; mások ismét megállottak s valami nagy jégszigetnél horgonyt vetettek. Ez utóbbiakat csakhamar oly nagy számmal vették körül a jégdarabok, hogy a matrózok kényszerültek a kormányozással felhagyni és magukat meg járomüvéket a jó szerencsére bízni, a mialatt a hajó oldalát az összezúzatás ellen vánkosokkal, matrácokkal, deszkákkal és más hasonló dolgokkal igyekeztek megvédeni». Forbisher maga is kényszerült útja irányából kitérni; midőn a lehetetlenséget, hogy útját a többi hajókkal együttesen folytathassa, beiátta, Grönland nyugati partjához

evezett s annak mentén azon szorosban hatolt előre, melyet későbbben Davisről neveztek el, míg nem elért a Warwick grófnőről elnevezett öbölbe. Itt hajóit azon fával, melyet a lakások építésére szántak volt, kijavíttatta, ötszáz tonnára való azokhoz hasonló kövel, a milyent már az előbbi útjaiban Európába vitt volt, megrakódott s azután tekintetbe vevén, hogy a tél már igen közel volt, hogy az élelmiszerek nagyobb része a «Dennis»-szel együtt elveszett s hogy a lakások építésére szánt fát a hajók kijavítása körül elhasználta — augusztus 31-ikén visszaindult Angliába. A vihar és szélvész hazájáig kísérte. Ez expedíció fölfedezések tekintetében úgyszólván teljesen eredménytelen maradt s a kövek, melyeket annyi veszély között szereztek meg, semmit sem értek.

Ez volt az utolsó sarkvidéki út, melyben Forbisher résztvett. 1583-ban Drake alatt mint helyettes admirális szolgált; 1588-ban hősiiesen küzdött a «győzhetetlen armada» ellen; 1590-ben résztvett azon hadjáratban, melyet Walter Raleigh Spanyolország ellen viselt; végre a franciaországi partok ellen intézett egyik támadásban oly nehéz sebet kapott, hogy épen annyi ideje maradt még, hogy hajóhadával Portsmouth-ba visszavonulhason s azután meghalt.

Hogy Forbisher északsarki útjainak egyedüli célja a haszonlesés volt, azt nem neki, hanem korának kell betudnunk. Az azonban kétségbevonhatatlan, hogy nehéz körülmények között, midőn nevetségesen csekély eszközökkel rendelkezett, bátorságának, ügyességének és kitartásának fényes bizonyítékait adta. Azután az övé a dicsőség, hogy honfitársainak figyelmét azon vidékre irányozta és azon helyeken tett

fölfedezéseket, hol később az angol oly szép hírnevet szerzett magának.

Ha nincs is kilátás arra, hogy a sarkvidéken valaha is találjanak egy aranyban oly gazdag vidéket, minő Peru: még ez nem volt ok arra, hogy a Khinába vezető út felkeresésével felhagyjanak. Igen ügyes tengerészek még nem mondtak le ez utóbbi tekintetben a reményről és volt még elég londoni kereskedő, a ki őket támogatta. Több előkelő egyéniség segítségével tehát felszereltek két hajót: az ötven tonnás «Sunshine»-t, melyen a személyzet huszonhárom emberből állott és a harminczöt tonnás «Moonshine»-t. E két hajó Davis János vezérlete alatt 1585 junius 7-én hagyta el Portsmouth-t.

Davis ez útjában fölfedezte azon szorost, mely róla nyerte nevét s miután legénysége a jéghegyek recsegését és ropogását már egy kissé megszokta, bár roppant sűrű ködben folytatta útját. Julius 20-án fölfedezte a Desolation-fokot; partra azonban itt nem szállhatott. Kilencz nappal későbben elért a Gilbert-öbölhöz, melynek partjain a békés lakossággal cserekereskedésbe bocsátkozott s holmi apróságokért tőlük tengeri borjúbőröket és prémeket kapott. E bennszülöttek néhány nappal későbben a Gilbert öböl környékén oly nagy számmal jelentek meg, hogy nem kevesebb, mint harminczhét csolnak vette körül Davis hajóit. Ez öbölben tengerészünk igen sok úsztatott fát talált, a többi közt egy ágas-bogast, a mely legalább hatvan láb hosszú volt. Augusztus 6-án Davis a szép Tottnessöbölben egy aranyszínű hegy mellett vetett horgonyt, melyet Raleigh-ről nevezett el; ugyanakkor Cumberlandon két fokot keresztelt el; egyiket Dyerről, a másikat Warsingham-ról,

Most Davis tizenegy napon át széles, jégtől mentes tengeren, melynek vize éppen olyan színű volt mint az oczeáné, folytathatta útját. Már azt hitte, hogy a Csendes-tenger bejáratánál van, mikor egyszerre csak az idő megváltozott és oly ködös lett, hogy kényszerült hajóival Yarmouthba visszavonulni, hol is szeptember 30-án partra szállott.

Davisban meg volt az az ügyesség, hogy az őt támogató hajógazdáknak ugyanazon reményt tudta fölkelteni, melyet ő maga táplált. Így a következő évben (1586) ugyanazon két hajót, melyeken előbb utazott volt, rendelkezésére bocsátották, sőt még két újabbat: a százhusz tonnás «Mermaid»-et és a kis «North-Star»-t is melléje adták. E négy hajóval azután május 7-én útnak indult; midőn Grönland déli végéhez ért a «Sunshine»-t és a «North-Star»-t északnak küldte, hogy a keleti part mentén keressenek valami átjáratot; ő maga pedig ugyanazon irányban, melyet az előbbi évben követett, a róla elnevezett szorosban a 69-ik fokig előre nyomult. De ez évben több volt a jég; július 17-én az expedíció egy oly nagy úszó jégmezővel találkozott, hogy tizenhárom nap telt bele, mígnem oldala mellett elhajózott. A szél, mely e jégmező felől fujt, oly hideg volt, hogy a hajókötelek és vitorlák megfagytak s ezért a matrózok nem akartak tovább menni. Davisnek tehát vissza kellett térnie, útját kelet délkeleti irányban folytatta; Cumberlandnél megállapodott s azt átkutatta, vajjon nem találná-e ott meg az annyira keresett átjáratot; de hiába. Miután még az eszkimókkal egy kis csetepatéja volt, melynek következtében három embere meghalt és kettő megsebesült, szeptember 19-én visszaindult Angliába.

Habár kutatásait ez alkalommal sem kísérte siker, Davis reményét még sem vesztette el; legalább ezt bizonyítja egyik a kereskedők társaságához intézett levele, melyben azt mondja, hogy most már az átjáró kérdését biztosan megoldhatónak tartja, miután azonban belátta, hogy egy új expedíció kiküldését kieszközölnie igen nehéz volna: azt tette hozzá, hogy a vállalat költségeit bőven fogja fedezni a rozmár, a fóka és czethalászatból befolyó haszon; mert ez állatok ama vidéken oly számosak, mintha ott volna a tulajdonképeni hazájuk. 1587 május 15-én elindult a «Sunshine»-nal, a Darmouthból való «Elisabeth»-tel és a Londonból való «Helene»-vel. Ez alkalommal még nagyobb szélességi fok alá jutott, mint előbb; elért ugyanis a $72^{\circ}12'$ -ig, azaz Upernavik közeléig és látta a Handerson-fokot is. Itt azonban a jégkoralát őt útjában megállította s kényszerítette, hogy visszaforduljon; fölkereste tehát a Forbisher-szorost és miután egy széles öböl szelvényében elhajózott a $61^{\circ}10'$ alatt egy fokot vett szemügyre, melyet Chudleigh foknak nevezett el. E fok már Labrador partjain és a Hudson-szoros déli bejáratánál van. Davis innen kezdve útját az 52-ik fokig, az amerikai partok mentén folytatta, ott azután keletnek fordult s szeptember 15-én Angolországba érkezett.

Habár Davis a maga elé tűzött feladatot ez alkalommal sem oldotta meg, mégis értékes tudósításokat hozott magával, melyeket azonban kora semmire sem becsült. A Baffin-öbölnek majdnem felét megismertette a világgal s annak úgy partjai, mint partlakói felől becses adatokat gyűjtött. Földrajzi szempontból mindez nagy nyereség volt, de a «City» embereit nem nagyon érdekelte. Az angolok

tehát az északnyugati átjáró fölkeresésével felhagytak.

Új nép lépett ekkor a cselekvés szinpadára. Alig rázták le nyakukról a hollandok a spanyol igát: minden igyekezetöket a kereskedelem felvirágoztatására fordították, mi által megszerezték hazájoknak az igazi jólétet és nagyságot. Mindjárt eleinte több expediciót küldtek ki, hogy maguknak északkeleti irányban Khina felé utat keressnek: e terv volt az, melyet Cabot Sebestyén már azelőtt megvalósítani igyekezett s mely létrehozta az angolok és Oroszország között a kereskedelmi összeköttetést. A hollandok practicus ösztönüktől vezetve, eleinte ugyanazon úton nyomultak előre, melyet az angolok már megjártak; fiókkereskedéseket alapítottak Kolában és Archangelben, de ezzel még nem elégedtek meg, hanem elindultak, hogy árúczikkeiknek új piacokat keressenek. A Kara-tengerben nagy nehezen tudtak járni; Plancius kozmografus tanácsára tehát elhatározták, hogy Novaja-Zemlyától északra járhatóbb utat fognak keresni. Az amsterdami kereskedők ezen tervök végrehajtása végett egy igen tapasztalt tengerészhez, Barentz Vilmoshoz fordultak (Barentz Texel közelében Terschelling szigetén született). Barentz a meghívást elfogadta, 1594-ben a «Mercur» hajón Texelből elindult, körülhajózta az Északi-fokot és július 4-én Novaja-Zemlya partjaihoz a $73^{\circ}25'$ alá jutott. Innen kezdve útját a part mentén folytatta, július 10-én megkerülte a Nassau-fokot s három nap mulva az úszó jégre bukkant; ez időtől fogva augusztus 3-ig mindig azzal foglalkozott, hogyan törhetne magának utat kelet felé; több oldalról behatolt a jégkorlátba s fölment a Novaja-Zemlya végében fekvő Oranje-szigetekig; e

kísérletei közben nyolczvanegyszer változtatta meg útja irányát s ezerhétszáz mértföldet járt meg.

A makacs kitartás ily példáját előtte még tengeresz nem adta. Soroljuk még ezen érdeméhez azt, hogy a hosszan tartó ide-oda hajózas alatt számos helynek földrajzi fekvését, illetőleg szélességi vonalát is ritka pontossággal meghatározta. A legénység végre a hosszas eredménytelen küzdelembe belefáradt s elbocsáttatását kérte; a kapitánynak vissza kellett tehát térnie Texelbe.

Az eredményeket, melyeket Barentz ez útjában elért, oly fontosaknak tartották, hogy a Holland-Államok jónak látták ujabbán hét hajót felszerelni; a vezérletet Van Heemskerke Jakabra bízta, vezérkalauzzá pedig Barentzet nevezték ki. Miután a hajóhad Novaja-Zemlya és Ázsia több pontját szemügyre vette volt, az uszó jég elől kényszerült hátrálni, s így, a nélkül hogy valami fontosabb fölfedezést tett volna szeptember 18-ra visszaérkezett Hollandiába.

Általános igazság, hogy a kormányokban nincs meg az a kitartás, mely a magánvállalkozókban gyakran feltalálható. Az 1595-ki tekintélyes hajóraj sokba került ugyan, de nagyobb eredményeket nem vívott ki. Ez elég volt arra, hogy a Holland-Államok a hasonló vállalatokkal felhagyjanak. Az amsterdami kereskedők léptek tehát kormányuk helyébe; a kormány tevékenysége mostantól kezdve abban nyilatkozott, hogy annak, a ki először találja meg az északkeleti átjáratot, jutalmat ígért. Az amsterdami vállalkozók két hajót szereltek fel, melyeknek vezérletét Heemskerke-re és Corneliszoon-Rijp Jánosra bízta. Barentz ez alkalommal is csak a főkalauz címét viselte, de a valóságban ő volt a

vezér. Az expedíció történetírója, Gerrit de Veer, szintén mint tiszt szolgált az egyik hajón.

A hollandok 1596 május 10-én indultak el Amsterdamból, elhajóztak a Shetland-szigetek és a Färoer mellett s június 5-én találkoztak először úszó jég-táblákkal; «ezek bennünket nagyon megleptek, mert eleinte fehér hattyúknak tartottuk őket.» A száraz föld, melyet először elértek, a Spitzbergen-től délre fekvő Medve-sziget volt, a hol június 11-én kikötöttek. Itt nagy csomó sirály-tojást szedtek össze s azután a part közelében nagy nehezen elejtettek egy jeges medvét, a melyről a Barentz fölfedezte sziget nevét is nyerte. Június 19-én egy másik nagy kiterjedésű földhöz értek, melyet Grönland egy részének tartottak s melyet hegyes csúcsban végződő emelkedései miatt «Spitzbergen»-nek neveztek el; ennek a földnek nyugati partjain egy jó részt közelebről is megvizsgálták. Az úszó jég azonban csakhamar leszorította őket a Medve-sziget-hez, a melynek közelében a két hajó egymástól elvált. Rijp még egyszer meg akarta próbálni, vajjon nem lehetne-e valami még magasabban fekvő pontot is elérnie. Barentz július 11-én a Kaninfok vidékére, öt nappal később pedig Novaja-Zemlya partjaira ért, melyet akkor még Willoughby-földnek hívtak. Itt Barentz egyenesen északnak fordult s 19-én már a «Kereszt»-sziget előtt állott, hol a parti jég útját állotta. Augusztus 4-ig e helytt kellett maradnia; ekkor a jég a partról megindult, úgy hogy utazóink két nappal később már a Nassau-fokot megkerülhették. Sok mindenféle kerülgetés után, melyeknek elbeszélése hosszadalmas volna, elértek a Novaja-Zemlya északi végében fekvő Oranje-szigetekhez.

Innen kezdve délnek fordultak s a sziget keleti oldalán folytatták útjukat, de csakhamar kényserültek egy kikötőbe menekülni, hol a jég rövid idő alatt egészen körülvette a hajójukat s a hol «nagy hidegben, szükséggel küzdve s szomorúságban kellett az egész telet eltölteniök.» A kikötőbe augusztus 26-án értek be «30-án sűrű havazás közben a jégtáblák össze kezdtek a hajó körül torlódni. A faalkotmányt a jég csakhamar egészen körülvette, sőt emelni is kezdte, miközben minden, a mi körülötte volt, recsegett és ropogott. Már azt hittük, hogy hajónk most-most zuzódik ezer darabra. Igazán borzasztó és vérfagyasztó volt ezt látni és hallani! Ilyen állapotban voltunk mindaddig, míg nem a jég a hajó alá tolult s azt ide-oda lökdöste, mintha valami óriási eszközzel emelgették volna. «Az utazók ily körülmények közt jónak látták élelmi szereiket, a puskaport, a golyókat, ijjakat és más fegyvereiket a partra szállítani s ott egy sátrat vagy gunyhót építeni, hogy legalább a medvék támadása és a hó ellen legyenek biztonságban. Nehány nappal később a matrózok, a kik valami két-három mértföldnyire a sziget belsejébe mentek, egy édes vizű folyó mellett nagy rakás usztatott fát találtak, azonkívül vad kecskék és rének nyomaira is rábukkantak. Szeptember 11-én, midőn az öböl a ropant jégtuskókkal, melyek csakhamar összefagytak, megtelt: a hollandok végre belátták, hogy ott helytt kell majd tölteniök a telet; elhatározták tehát, hogy a «hideg és a vad állatok támadása ellen» egy olyan házat fognak építeni, melyben mindnyájan elférnek, a hajót pedig, mely napról-napra kevesebb védelmet és kevesebb kényelmet nyújtott, elfogják egészen hagyni. Szerencséjükre a tengerparton talál-

tak elég fát, melylyel nemcsak a házat felépíthették, hanem a melyből egész télen át fűthettek is.

Ezelőtt még európai ember e vidéken telet nem töltött, nem tartott még fehér embert fogságban e lusta és mozdulatlan tenger, a mely, mint Tacitus hibásan mondja, körülveszi a földet s visszhangoztatja a fölkelő nap okozta zajt. Ezért a tizenhét hollandi sem tudta elképzelni azon veszélyeket, melyekkel későbbben meg kellett küzdenie. Egyébként meg kell jegyeznünk, hogy csodálatos türelemmel viselték el a bajokat, soha sem adtak kifejezést elégtelenségöknek egy szóval sem, soha a fegyelmetlenségnek vagy lázadási hajlamnak legkisebb jelét sem adták. E bátor matrózok magaviselete, kik akkor még nem ismerték azon szomorú sorsot, mely rájuk várt, s a kik csodálatos bizalommal tették le «ügyeiket az Isten kezeibe» — örökké példaképül szolgálhat még a jelenkor tengerészeinek is. Igazán, elmondhatjuk róluk, hogy szívök pánczélozva volt azon «æs triplex»-szel, melyet Horatius egyik költeményében megénekel. A vezérok ügyességének, tudományának s előre látásának, meg a maguk fegyelemtartásának köszönhatték, hogy elhagyhatták Novaja-Zemlyát, mely nagyon könnyen sírjokká válhatott volna, és hogy viszont láthatták saját hazájokat.

Az ezen időszakban nagy számmal jelentkező medvék látogatásukkal gyakran nyugtalanították a legénységet. A látogatók közül ugyan nem egyet megöltek a hollandok, de csak a bundájokat nyúzták le, a husukat pedig bántatlanul hagyták, kétségkívül azért, mert azt hitték, hogy egészségtelen. Pedig ez igen jó táplálékul szolgálhatott volna; a hajós legények sem nyúltak volna oly korán a be-

sózott húshoz és így több ideig maradtak volna mentek a skorbuttól. De ne vágjunk elébe Gerrit de Veer elbeszélésének, haladjunk annak nyomán.

Szeptember 23-án meghalt a hajóács; társai másnap egy hegyszakadékban temették el, mert a föld oly erősen meg volt fagyva, hogy sírt ásni nem lehetett. A következő napokban utazóink fát hordtak össze és a ház felépítésével foglalkoztak. Hogy ezt befedhessék, szétrombolták a hajó elejét és hátulját; október 2-án történt a behurczolkodás, a mikor is a májusfa helyett egy hóoszlopot állítottak fel. 31-én erős északnyugati szél fujt; a tenger színét, a meddig csak a szem elláthatott, sehol jég nem borította. «De mi azért a jégben fogva maradtunk; a hajónk ugyanis még vagy két lábbal fölebb emelkedett; ennek a körülménynek más magyarázatot nem adhattunk, mint azt, hogy a víz az öbölben, habár három, sőt némely helyen három és fél öl mély volt is, fenékgig befagyott.»

Október 12-én már a parton épült házban aludtak, mely azonban még mindig nem volt egészen készen. 21-én az élelmi szerek javát, a butorokat és mindazt, a mire szükségök lehetett, a hajóból kihordták, mert érezték, hogy a nap csakhamar hosszabb időre búcsut fog venni tőlök. A házra ezután egy kéményt építettek, az egyik belső falra egy hollandi ingaórát akasztottak, a falak hosszában felállították az ágyakat, a ház közepére pedig a fürdőkáddá alakított hordót; mert az orvos, hogy a legénység egészsége minél kevesebb kárt valljon, igen okosan gyakori fürdést rendelt el. Azon télen igazán csodálatosan sok hó esett. A kis hollandi ház a vastag takaró alatt, mely különben abban a hideget is érezhetően fokozta, majdnem egészen

eltűnt. Valahányszor a lakók ki akartak menni, utat kellett ásniok a hó alatt. Minden éjjel hallották a medvéket és később a rókákat, a mint a fedelen sétálnak és igyekeznek egy-egy deszkát leszakítani, hogy bejöhessenek a szobába. Később azt szokták meg, hogy a kéménybe bujtak be, mintha csak valami őrházat találtak volna; persze az ilyen rókát utazóink könnyen lelőhették és elfoghatták. Fogókat is állítottak fel a hollandok, melyekben sok kék róka megfogózott; prémök pompás védelmet nyújtott a hideg ellen, húsuk meg izletes táplálék volt. Mindig jó kedvű és vidám utazóink, úgy a hogy, csak elviselték a hideget és valahogyan agyonütötték a sarkvidéki hosszú éjszaka okozta unalmat. A hideg néha annyira fokozódott, hogy midőn egy alkalommal két vagy három napig a visszaverődő füst miatt nem fűhettek annyira, mint különben, a házban a padlózat és a belső oldalfalak valami két ujjnyi vastagságra megfagytak, még azon helyiségben is, a hol e szegény emberek aludtak. A xeresi borukat mindig fel kellett olvasztani, a mikor, mint ez minden másodnap szokás volt, fél pintenként a legénység közt kiosztották.

«Deczember 7-én megint csak zord volt az időjárás; heves északkeleti szél a hideget majdnem elviselhetetlenné tette. Mikor már semmiképen sem tudtunk magunkon az eddig használt eszközökkel segíteni, összeültünk és tanácskoztunk, hogy hát mit kellene most szenvedéseink enyhítésére tennünk; egyikünknek végre eszébe jutott a köszén, a melyet a hajóról a házunkba vittünk és azt javasolta, hogy avval fűtsünk, mivel annak tüze tartósabb és intenzivebb. Estére hát a köszénből jó nagy és erős tüzet raktunk, a mely jól melegített; e

miatt aztán nem ügyeltünk a következményekre; mert a midőn a melegtől visszanyertük jó kedvünket, igyekeztünk az elillanásának mindenkép útját vágni. E célból minden nyílást a házon, még a kéményt is, jól elzártuk, hogy a kellemes jó meleget fogva tartsuk. Így azután mindegyikünk jó kedvűen lefeküdt az ágyába, a hol még hosszabb ideig beszélgettünk. De egyszerre csak szédülni kezdett a fejünk, egyiknek jobban a másiknak kevésbé; ezt először egy betegünkön vettük észre, a ki a bajt legkevésbé tudta elviselni. De mi többiek is éreztünk egy bizonyos elfogódottságot, úgy hogy a legkevésbé álmosak közülünk felkeltek és kinyitották a kéménynek nyílását és az ajtót is. De az a társunk, a ki az utóbbira vállalkozott, a mint az ajtót kinyitotta, elájult és eszmélet nélkül elterült a földön; a mint én ezt észrevettem, rögtön oda szaladtam, de akkor már mozdulni sem tudott. Siettem hát hamar eczetért, és addig dörzsöltem az arcát, a míg eszméletét vissza nem nyerte. Később azután, mikor már mindnyájan magunkhoz tértünk a kapitány szíverősítőül mindegyikünknek adott egy kis bort . . .»

«11-én az ég megint derült, a hideg oly dermesztő maradt, hogy a ki azt nem érezte, el sem hinné soha; még a csizmáink is lábainkhoz fagytak s csontkeményekké lettek, belső részökben pedig jég képződött úgy, hogy őket többé nem használhattuk. A ruha rajtunk a dér és jégtől egészen fehér lett.»

December 25-én, karácsony napján, az időjárás megint csak zord maradt. A rókkák igazi ostromot intéztek a ház ellen; a mire az egyik matróz azt mondta, hogy biz az rosszat jelent; mikor ennek

okát kérdezték tőle, így felelt: «Mert nem lehet őket sem megfőzni sem megsütni, ha lehetne, az jó előjel volna».

Az 1596-ik év végén a hideg dermesztő volt, az 1597-ik év elején a dolog megint csak úgy maradt. Heves hóviharak a hollandokat házukban fogva tartották. Matrózaink a három királyok napját mégis vígsággal akarták megülni, mondja Gerrit de Veer naiv és megható története: «Kértünk hát a kapitányunktól egy kis bort, melyet úgy is ki szoktak volt minden második napon osztani, hogy nyomorúságos helyzetünkben egyszer egy kicsit mulathasunk. Volt még két font lisztünk meg olajunk, abból lepényt sütöttünk s mindenki kapott egy darabot belőle; ezenkívül mindenikünknek jutott a fehér kenyérből is egy darab kétszersült, melyet a borba mártottunk és megettünk. Úgy éreztük ekkor magunkat, mintha otthon rokonaink és barátaink közt lettünk volna; annyira felvidultunk s oly rózsás hangulatba jutottunk, mintha csak valami nagy díszebéden lettünk volna. Sorshuzás útján királyt is választottunk, a sors a tűzmesterünket érte, ő lett hát Novaja-Zemlyának e két tenger közt legalább kétszáz mértföldnyi hosszúságban elterülő országnak királyává».

Januárus 21-től kezdve a rókák látogatása ritkább lett, a medvék váltották fel őket; a nap megjelent az égboltozaton és ennek következtében a hollandok, a kik oly sokáig házukba voltak zárkózva, ki-kimentek a szabadba. 24-én az egyik matróz, a ki hosszabb ideig betegeskedett, meghalt; társai a ház közelében a hóba temették el. 28-án az idő igen szép volt; kimentek hát mindnyájan a szabadba, sétálgattak, gyakorolták magukat a futás-

ban s hógolyókkal dobálóztak, hogy tagjaikat egy kicsit hajlékonyabbakká tegyék, mert a skorbuttól mindnyájan roppantul elgyöngültek. A gyöngeség már annyira erőt vett volt rajtuk, hogy míg a szükséges fát a házukig vitték, többször meg kellett pihenniök. Végre, miután még több vihart s különösen hóvihart átéltek, márczius elején a tenger a jégtől megtisztult. De a hazaindulásra még mindig nem gondolhattak, mert hajójuk a jégben mozdatlanul állott; április 15-én meglátogatták és megnézték, még meglehetősen állapotban találták.

Május elején a matrózok nyugtalankodni kezdtek és kérdést intéztek Barentzhez, vajjon nem szándékozik-e a hazautazásra előkészületeket tenni. De ez azt felelte nekik, hogy a hónap végéig várakozniok kell, és hogy ha addigra a hajót fogságából nem lehet kiszabadítani, a csolnakokat kell felszerelniök és olyan állapotba hozniök, hogy a sík tengeren is lehessen velök járni. Május 20-án végre az előkészületeket az elutazásra, elképzelhetjük, mily örömmel és buzgalommal, csakugyan megkezdték. A vitorlákat és vitorlarudakat megigazították, a csolnakokat kijavították, kivonszolták a tengerpartra s beléjük rakták az élelmiszereket. A mikor azután a tenger színe egészen jégmentes és a szél is kedvező volt, Heemskerke elment a már hosszabb ideig betegeskedő Barentzhez s kijelentette előtte, «hogy az ő nézete szerint most jó volna elindulni és Isten nevében elhagyni Novaja-Zemlyát».

«Barentz Vilmos már előbb megírta az expedíció rövid történetét; elmondta abban az írásban, hogyan indultunk el Hollandiából Khina felé és mi minden történt velünk; úgy hogy ha valaki utánunk oda téved, mindenről értesülhetett volna a mi velünk

megeesett. Ezt az írást egy puskatokba zárta s a kéménybe felakasztotta.»

1597 június 13-án tehát a hollandok elhagyták a hajót, mely még mindig nem mozdult el a helyből; a két csolnak legénysége pedig Istennek oltalmába ajánlván magát, kiszállott a sík tengerre. Nem sokára megérkeztek matrózaink az Oranje-szigetekhez és folytonos veszedelmek közt Novaja Zemlya nyugati partja mentén folytatták útjukat.

«Június 20-án Andrien Miklós nagyon beteg lett és mi csakhamar beláttuk, hogy nem sokára meg fog halni. Az egyik tiszt eljött a mi csolnakunkhoz és elmondta nekünk, hogy Andrien Miklós igen beteg és nagyon valószínű, hogy nem sokára kiadja lelkét. Erre Barentz Vilmos így felelt: «Nekem úgy látszik, hogy én sem kínlódom már soká.» Mi nem is gondoltunk arra, hogy Barentz olyan nagyon beteg, mert beszélgetett velünk és még megnézte a kis térképet is, melyet az útunkról szerkesztettem. Beszélgettünk hát egyről-másról; egyszerre vezérünk csak leteszi a térképet s azt mondja nekem: «Gerrit, adj egy kis ivó vizet.» A mint ezt kiitta, roppant gyöngeség fogta el, szemei kifordultak s oly hirtelen meghalt, hogy nem volt időnk a kapitányt, a ki a másik csolnakban volt, előhívni. Barentz Vilmos halála minket nagyon elszomorított, mert hiszen ő volt a mi fővezetőnk s a mi egyedüli kalauzunk, a kiben teljesen megbiztunk. De az Isten akarata megmásíthatatlan s e gondolat egy kissé megnyugtatót».

Így halt meg a híres Barentz, mint később Franklin és Hall, felfedezéseinek színhelyén. Azon néhány egyszerű szóból, melyet Gerrit de Veer az ő emlékének szentel, kirí a szeretet, a rokonszenv

s a bizalom, melyet e bátor tengerész szerencsétlen társaiban fel tudott költeni. Barentzre, mint egyik kiváló hősére Hollandia, mely a világot annyi bátor és ügyes tengerésszel ajándékozta már meg, mindig büszke lehet. Alantabb elmondjuk, mit tettek honfiai az ő emlékének tiszteletére.

A Novaja-Zemlyából menekülő hollandoknak hazatérő útjokban sokat kellett szenvedniök: a tenger majd tiszta volt, majd, a meddig csak a szem el látott, jéggel volt borítva; a szegény tengerészeknek sokszor csolnakjaikat, nehogy összetörjenek, a vizből ki és a jégen tovább kellett vonszolniok; ehhez járult még az éhség és szomjúság okozta gyötrellem. Egy alkalommal, midőn csolnakjukat megint a jégre kiemelték utazóink, elvesztették élelmiszereik egy részét s midőn később a jég alattuk beszakadt, mindnyájan a vízbe estek. Ennyi nyomorúság közben a sors néha megörvendezettte őket. Így midőn a jégen eljutottak a «Kereszt»-szigetre, valami hárman hetven hegyi kácsa (*Fuligula marita*) tojásra bukkantak. «Eleinte nem tudták, hogy vigyék el társaiknak. Végre az egyik levetette nadrágját, azt alant összekötötte, s bele tette a tojásokat; kettő egy dzsidán hozta a nadrágot míg a harmadik a puskát vitte. Tizenkét óra múlva, mikor már mi azt hittük, hogy valami bajuk történt, érkeztek csak meg a csolnakhoz. A tojásokat persze nagy örömmel fogadtuk és egész nagy úri ebédet csaptunk belőlük». Julius 19-én végre a hollandiak, ha nem is jutottak jégtől egészen mentes tengerre, legalább nem találkoztak többé azon nagy tuskókkal, melyek nekik annyi bajt okoztak. Julius 28-án a «Szt. Lőrincz»-öbölben két orosz bárkát láttak meg, melyekhez eleinte közeledni sem mertek. Mikor

azonban észrevették, hogy a matrózok fegyver nélkül s barátságosan integetve jönnek feléjük, felhagytak minden tartózkodással annál inkább, mert felismerték bennök azokat, kikkel az előbbi évben Vajgács-sziget környékén találkoztak volt. Embereink az oroszoktól egy kis ennivalót elfogadtak s azután útjokat Novaja-Zemlya mentén a parthoz oly közel, a mint csak a jég megengedte, folytatták. Midőn megint egyszer partra szállottak, fölfedeztek több cochleariát, a mely növénynek levele és magva igen jó orvosság a skorbut ellen. Azért ettek is belőle a mennyit csak lehetett; rögtön jobban is érezték magukat tőle. Azonban az élelmiszereik lassan elfogytak; nem maradt egyébök egy kis kenyéرنél, húsban úgy szólván teljes szükségét szenvedtek. Ekkor a sík tengerre mentek ki s az egyenes utat választották, hogy hamarabb elérhessék Oroszország partjait, hol majd csak találnak halászokat, kik őket a bajukból kisegítik. Reményökben, habár még sokat kellett is szenvedniök, nem csalatkoztak. Az oroszok szánalmat tanusítottak az ő szenvedéseik iránt, több ízben adtak embereinknek élelmiszereket s így kiragadták őket az éhhalál torkából. Egy sűrű ködben a két csolnak elszakadt egymástól. Csak jóval a Kanin-fokon túl, Kola-félsziget északi részén, Kildin-szigetnél találkoztak ismét, a hol halászoktól megtudták, hogy Kolában három hollandi hajó van, melyek épen haza készülnek indulni. Oda küldték hát egy lapp kíséretében egyik társukat, a ki három nap múlva Rijp János egy levelével tért vissza. A hollandiak ez aláírás láttára roppantúl elámultak. Csak miután az írást több ugyanazon kéztől származó Heemskerke birtokában levő levéllel összehasonlították volt, hitték el, hogy csakugyan azon

kapitány írta, a ki az előbbi évben velök utazott. Néhány nappal később, szeptember 30-án, egy élelmiszerekkel megrakott bárkán Rijp maga érkezett közéjük, hogy őket fölkeresse s magával vigye a Kola folyóhoz, hol hajója horgonyzott.

Rijpet magát is meglepte mindaz, a mit neki társai szenvedéseikről és körülbelül négyszáz mértöldnyi hosszú borzasztó útjokról elmondtak, mely június 13-tól szeptember 25-ig tartott s így nem kevesebb mint száznégyszáz napot vett igénybe. Néhány napi pihenés, az egészséges és bő táplálék a tengerészek között csakhamar elenyésztette a skorbut utolsó maradványait is és helyreállította erejüket. Szeptember 17-én Rijp János elhagyta a Kola folyót és november 1-én az egész legénység Amsterdamba érkezett. Ruháink ugyanazok voltak, mondja Gerrit de Veer, melyeket Novaja-Zemlyában viseltünk, fejünket pedig kék rókaprém sipka takarta; így vonultunk be Hasselaer Péternek Amsterdam város egyik kurátorának házába, a ki az expedíció két hajójának felszerelése felett a felügyeletet gyakorolta volt. Megérkezésünk mindenkit meglepett, hiszen bennünket már mindenki halottnak tartott; visszajövetelünk híre be is járta csakhamar a várost és így eljutott a herceg palotájához is, a hol akkor mint vendégek jelen voltak a kancellár és Dánia, Norvégia, a góthok és vandálok híres királyának követe. A herceg azonnal elküldött értünk; két városatya vezetett bennünket; a hercegi palotába érkezve elmondtuk a követnek s a polgármestereknek utazásunk történetét, azután mindegyikünk fölkereste övéit. Azokat, kik nem voltunk a városból valók, vendéglőben szállásoltak el mindaddig, míg pénzünket meg nem kaptuk; akkor azután ment

mindenki a maga dolgára. Ime azok nevei, a kik az útból szerencsésen haza érkeztek: Heemskerke Jakab kapitány, Vos Péter, Gerrit de Veer, Vos János orvos, Sterrenburg Jakab, Henri Leonard, Guillaume Lőrincz, Hillebrants János, Hoochwout Jakab, Corneille Péter, de Buisen Jakab és Everts Jakab.»

Az itt elsorolt bátor tengerészekről csak az a mondani valónk van még, hogy Gerrit de Veer a következő évben közzé tette útja leírását, hogy Heemskerke, miután több izben megjárta volt Indiát, 1607-ben huszonhat hajóból álló hadnak vezérévé lett és hogy mint ilyen Gibraltar közelében a spanyolok ellen heves csatát vívott, melyben a győztesek, a hollandok maradtak ugyan, de a sark-expediczió hőse életét vesztette.

1871-ben, tehát csak háromszáz év mulva, találák fel a szerencsétlen Barentznek és társainak téli szállását. Barentz volt az első és a fentnevezett esztendőig az egyedüli, a ki Novaja Zemlya északi csúcsát körülhajózta. 1871 szeptember 7-én Carlsen Elling, a ki az Északi- és Északi jeges-tengerben tett számos útról volt híres, a Barentz-kikötőbe ért és 9-én fölfedezte azon házat, mely a hollandoknak menedéket nyújtott. A ház még ekkor is oly ép volt, mintha csak előtte való napon építették volna. Minden butor azon helyen állott, melyen a szerencsétlen tengerészek elutazásukkor hagyták volt. A medvék, a rókák és e kietlen vidék egyéb lakói voltak ott az egyedüli látogatók. A ház körül nagy hordók, foka-, rozmár és medvecsontok szanaszét heverték. A szobákban minden a maga helyén állott; az ágyak a fal mellett, az óra, a puskák s az alabárd úgy és ott állottak, a mint a Gerrit de Veer-féle

érdekes rajzán láthatók. A főző edények, fegyverek s más különböző tárgyak közül, melyeket Carlsen kapitány magával hozott, megemlíjtük a következőket: két rézfazekat, néhány takarót, puskacsöveget, vájóvésőket, ráspolyokat, egy pár csizmát, tizenkilencz patront, melyek némelyikéből a puskapor sem hiányzott, a fali órát, egy flótát, ajtó- és más zárat, huszonhat ón gyertyatartót, rajzok maradványait és három holland könyvet; ezek egyike «Khina története» Mendozától mutatja, mily czélt tűzött ki magának Barentz, midőn az expedició vezérletét elvállalta; a másik a «Hajózás kézikönyve» pedig bizonyítja, hogy mily lelkiismeretesen törekedett a kalauz tudománya színvonalán maradni.

Midőn Carlsen kapitány útjából Hammerfest kikötőjébe visszaérkezett, találkozott egy hollandival Lister Kay-val, a ki a Barentz-féle ereklyéket tőle megvette és a németalföldi kormánynak ajándékozta. Ez ereklyéket Haagban a tengerészeti muzeumban helyezték el, a hol egy elől nyílt, egyébként pedig teljesen olyan házat készítettek, minő a Gerrit de Veer rajzán látható. Benne minden beérkezett tárgyat és eszközt úgy helyeztek el, a hogyan a novajazemlyai lakásban állott. Egy nevezetes tengerészeti eseménynek — az első sarkvidéki telelésnek — ezen értékes bizonyítékai, a Barentz, Heemskerke és edzett társai által hátrahagyott ezen emlékek, melyeket a kellő kegyelettel őriznek, a haagi muzeumnak mindenesetre legérdekesebb tárgyai. Az óra mellett egy quadrans lóg, a melynek közepén egy délkör vonúl el. Ez érdekes quadrans, melyet Plaucius talált fel s mely kétségkívül az iránytű eltéréseinek meghatározására szolgált, az egyedüli példánya azon tengerészeti eszköznek, a mely soha

nagy elterjedésnek nem örvendett; épen azért becsben is tartják ép úgy, mint persze más okból a Barentz flótáját és ama szegény matrónnak csizmáit, a ki Novaja-Zemlyában lelte halálát. Lehetetlen, hogy valaki e sajátságos gyűjteményt meghatottság nélkül végignézze.

IV. FEJEZET.

A kalandos utazások és a kalózháborúk.

Drake. — Cavendish. — De Noort. — Walter Raleigh.

Devonshire Tavistock nevű helységének egy nyomorult kunyhójában született 1540-ben Drake Ferencz, a ki törhetetlen bátorságával milliókat szerzett magának, hogy azokat ép oly könnyű szerrel, mint megszerezte volt, ismét elpazarolja. Atyja, Drake Edmund, egyike volt azon lelkészeknek, a kik a nép nevelését tűzik ki főfeladatuknak. Szegénységét csak azon tisztelet multa felül, melylyel hivei jellege iránt viseltettek. Miután nagy családja volt, kényszerült fiának megengedni, hogy a tengerészeti pályára lépjen, a melyhez különben a gyermeknek nagy kedve volt; Drake Ferencz pályáját egy parti hajón, mely Hollandiába szállított árukát, mint matrózlegény kezdte meg. Mint afféle dolgos, szorgalmas, kitartó és gazdálkodó ember a fiatal Drake Ferencz csakhamar megszerezte magának azon elméleti ismereteket, melyekre egy hajó vezetőjének szüksége van. Miután egy kis összeget is szerzett volt magának, melyet az első pártfogójától örökölt hajó szerencsés eladása által még megnövesztett, hosszabb útra kelt; meglátogatta a Biscayai, a Guineai-öblöt és végre minden vagyonát egy szálltmány megszerzésére fordította, melyet Nyugat-

Indiában akart eladni. De alig érkezett meg a de la Hacha folyóhoz, midőn hajóját és teherszállítmányát, nem tudjuk miféle semmitmondó ürügy alatt, elkobozták. Drake-nek, a kit e dolog vagyoniilag tönkre tett, minden követelése sikertelen maradt. Megesküdött hát, hogy ez igazságtalanságért boszút fog állani és szavát állotta.

1567-ben, a most említett esemény után két évvel, hat hajó, a melyek legnagyobbika 700 tonnás volt, a királynő engedelmével elhagyta Plymouth-t, hogy felkeresse Mexikó partjait. Egy 50 tonnás hajónak Drake volt a vezére. Utazóink mindjárt utjuk elején a Zöld-foki szigeteken néhány négert fogtak el; ebből már következtetni lehetett arra, hogy mit fognak majd a mexikói partokon csinálni. Mina ostrománál megint foglyokká tettek néhány négert, hogy őket az Antillákon eladják. Hawkins, kétségkívül Drake tanácsára, hatalmába kerítette Rio-de-la-Hachat, s azután heves, viharos időben áthajózott S. Juan de Ulua-ba. De e kikötőt egy nagy hajóhad és hatalmas tüzérség védte. Az angolok vereséget szenvedtek és Drake csak nagynehezen tudta 1568-ban Angolországot elérni.

Drake ezután még két ízben látogatta meg Nyugat-Indiát, hogy amaz országgal megismerkedjék. Mikor e tekintetben célját érte, saját költségére két hajót felszerelt: a 25 tonnás «Swan»-t, melyen testvére János vezérkedett és a 70 tonnás «plymouthi pasá»-t. A két hajón a személyzet hetvenhárom edzett, kitaró matrózból állott, a kikre minden körülmények közt számíthatott. 1572 júliustól 1573 augusztusig majd magánosan, majd egy bizonyos Rawse kapitány társaságában Darien partján czirkált, megtámadta Vera-Cruz és Nombre-de-Dios városokat és

tekintélyes zsákmányt szerzett. Sajnos! e kalandozások oly kegyetlen tettek és erőszakoskodások közt mentek végbe, melyek ma megbotránkozást szülnének. De mi nem akarunk a kalózkódás e barbár tetteivel foglalkozni, melyek a XVI. században vajmi gyakoriak voltak s ezért folytatjuk elbeszélésünket.

Drake, a ki már ekkor híres ember volt, az irlandi lázadás elnyomásában is közreműködött, a lázadás elfojtása után bemutattatta magát Erzsébet királynőnek s előadta neki azon tervét, a mely szerint ő a Magalhaes-szoroson átkelni és Dél-Amerika nyugati partjait akarná kirabolni; a királynő e tervet helyeselte, kinevezte őt admiralissá és öt hajót, melynek legénysége százhatvan válogatott matróból állott, rábizott.

Drake Ferencz 1577 november 15-én indult el Plymouthból, összeköttetésbe lépett Mogador mór lakóival, a kikkel nem igen volt megelégedve, s már mielőtt a Zöld-foki szigeteknél ivó víz és friss élelmiszerek beszerzése végett partra szállott volna, habár csekély értékű zsákmányt szerzett. Útja az Atlanti-tengeren át Brazília partjáig ötvenhat napig tartott. A part mentén folytatta most útját a La Plata torkolatáig, a hol ivóvízzel látta el hajóit; később utazónk Patagonia partjain s a Főka-öbölben is partra szállott; itt cserekereskedésbe bocsátkozott a bennszülöttekkel és megölt nagymennyiségű pingvint és tengeri borjút, hogy legyen legénységének ennivalója. «Néhányan a patagonok közül, kiket május 13-án a Főka-öböltől délre láttunk — mondja az eredeti útleírás — a fején valami szarvfélét viselt és majdnem mindnyája hordott a fején szép madártollakból tollbokrétát. A bennszülöttek arca is különböző színű festékekkel volt bemázolva;

mindegyik ijjat tartott a kezében, melylyel egyszerre két nyilat is ellőhetett. Ez emberek nagyon ügyesek s a mennyire mi megítélhettük, a háborúban is igen jártasok, mert menetközben igen jó rendet tartottak és habár kevesen voltak, úgy állottak fel, hogy számuk nagyobbnak látszassék». Charton «Régi és újabb utazások» czimű munkájában azt a megjegyzést teszi, hogy Drake nem szól semmit a patagonok rendkívüli nagyságáról, a mely Magalhaes társainak úgy feltűnt. Ennek több oka is van. Patagoniát több néptörzs lakja és azon leírás, melyet Drake közöl a vadakról, semmi tekintetben sem hasonlít ahhoz, melyet Pigafetta a S. Julian-kikötő melléki bennszülöttekről készített. Ha van is egy különösen magas termetű emberfajta, ez csak Patagonia déli végében, a tengerszoros partjain lakhatik és nem tizenöt napi utra a Desiré-kikötőtől, hová Drake június 2-án érkezett meg.

Másnap tengerészünk a S. Julian-kikötőbe evezett; ennek partjain még állott azon akasztófa, melyet Magalhaes a lázadók elrettentésére készíttetett. Drake pedig a maga részéről e helyet arra használta fel, hogy az egyik kapitányától Doughty-tól, a kit már régebben árulásról és szökési kísérletről vádoltak, és a ki a hajóhadat már több ízben el is hagyta volt, megszabaduljon. Miután néhány matróz bevallotta, hogy őket magához édesgette és szökésre bírni törekedett, a haditanács Doughty-t a lázadás bűnében elmarasztalta és az angol törvények értelmében fejvesztésre ítélte. Az ítéletet rögtön végre is hajtották, habár Doughty az utolsó perczig is folyton emlegette, hogy ő ártatlan. Bűnös volt-e Doughty kapitány? Drake-t, daczára azon jóindulatnak, melyet övéi iránt oly sokszor tanusított, a

mint Angliába ért, azonnal bevádolták, hogy ő csak az alkalmat kereste, a melyben egy rettegett vetélytársától megmenekülhet: mégis nehéz elhinni, hogy negyven ember, kik az ítéletet kimondták, titkon szövetkezett volna arra, hogy az admirálisnak engedelmesséjék és egy ártatlan embert halálra ítéljen:

Augusztus 20-án a hajóhad, mely most már csak három dereglyéből állott (kettőt az admirális, mivel sérüléseket szenvedtek, maga romboltatott szét) bevezett a tengerszorosba, melyen Magalhaes óta senkisem evezett át. Habár Drake itt szép kikötőkre talált, mégis azt tapasztalta, hogy a horgonyvetés azokban nehéz, mert a tenger közvetlenül a partok közelében is még igen mély; és máskülönben is a heves szélrohamok a hajózást ama helyeken igen megnehezítik. Alig hogy utazóink kiértek a Magalhaes-szorosból, egy borzasztó vihar a három hajó egyikét elsüllyesztette; néhány nappal később pedig a tengeráramlások Drake-et a déli szélesség $55\frac{1}{2}^{\circ}$ -ig sodorták s akkor a második hajó is elmaradt tőle annyira, hogy vele csak utazása befejezésekor találkozott ismét. Azonban az a kár, melyet a spanyoloknak egyetlenegy hajójával is okozott, tanúsítja, mily pusztítást vihetett volna véghez, ha azon hajóhad felett, a melylyel Angliát elhagyta, egészen rendelkezhetett volna. Midőn a hajó alkalmilag Mocha szigeténél kikötött s a legénység partra szállott, az angolok közül kettő elesett, több megsebesült s Drake maga is két nyillövést kapott a fején s így képtelenné vált az indusokat hűtlenségükért megbüntetni. A valparaiso-i öbölben Drake egy gazdagon megrakodott hajót kerített kézre, melyen csilei bort és 37,000 aranyra becsült nemes érczet talált; ezután kirabolta még a várost is, melyet lakói nagy

sietve elhagytak volt. Midőn Koquimboba érkezett, ott, mivel jöveteléről értesültek, tekintélyes haderővel fogadták s kényszerítették, hogy csakhamar visszasíessen. Arikaban a kalózvezér három kis bárkát fosztott ki, a melyek egyikén ötvenhét darab 50,160 livre-re becsült ezüst rudat talált. A limai kikötőben is, a hol tizenkét hajó, illetőleg bárka horgonyzott, nagyszerű zsákmányra tett szert. A legjobban azonban Drake azon hírnek örült meg, hogy egy gazdagon megterhelt «Cagafuego» nevű hajó Paraka felé útban van. Az említett hajót rögtön üldözőbe vette, útközben még egy bárkát fogott el, a melynek terhét nyolczvan font arany (14,080 francia tallér értékben) képezte; később pedig a san-franciscoi fok közelében a «Cagafuego»-t is kézrekerítette, a melyen ugyancsak nyolczvan font aranyat talált. Ekkor mondta Drake-nek egy spanyol kalauz: «Kapitány, a mi hajónkat nem kellene többé «Caga Fuego»-nak (tűzhányónak), hanem «Caga Plata»-nak (tüzet okádónak) nevezni, a «Caga Fuego» név inkább illeti meg a tiedet. Több kisebb-nagyobb fogás után Drake meghallotta, hogy Peru partjain tekintélyes erőt szednek össze ellene s azért jónak látta visszatérni Angolországba. Három út állott előtte nyitva: vagy visszatérhetett a Magalhaes-szoroson át, vagy áthajózhatott a Csendes-tengeren s a Jó Reménység-fokának körülhajózása után az Atlanti-tengeren át térhetett vissza hazájába, vagy végre Khina partjai mentén folytathatta útját a Jeges-tengerig s úgy kereshette fel Angliát. Drake az utóbbit mint legbiztosabbat választotta. Kievezett tehát a sík tengerre, elért az északi szélesség 38-ik fokáig s a san-franciscoi kikötőben, melyet három évvel előbb Bodega látogatott volt meg, partra száll-

lott. Ez június havában történt. Az időjárás nagyon hideg volt s a földet mindenfelé hó borította. A fogadtatást, melyben a bennszülöttek részesítették, Drake elég érdekesen adja elő: «A vadak megérkezésünk fölött nagyon elcsodálóztak s miután bennünket isteneknek tartottak, nagy tisztelettel és mély alázattal fogadtak».

«Mindaddig, a míg partjaikon maradtunk, minden nap meglátogattak s majd különböző színű szép tollbokrétát, majd «petun»-t (dohányt) hoztak, a mely füvet az indusok közönségesen használtak. De mielőtt ez ajándékokat nekünk felajánlották volna, tőlünk egy kissé messzebb, ott, a hol sátrainkat felütöttük volt, megállottak. Azután egy hosszabb beszédet tartottak, letették íjjaikat és nyílaikat s végre hozzánk közeledtek, hogy az ajándékokat átnyujtsák.»

«Mikor először jöttek hozzánk, asszonyaik ugyanazon helyen, mint a férfiak, megállottak s arcukon a bőrt vakarták, majdnem levakarták s e közben iszonyú jajgatást vittek véghez; a dolog nekünk eleinte feltűnt, de később megtudtuk, hogy az csak az áldozat egy bizonyos neme, melyet a mi tiszteletünkre hoztak.»

Drake a maga útleírásában egyedül a kaliforniai indusokról beszél, a többi bennszülötteket, a kikkel találkozott, hallgatással mellőzi. Mi azonban még egyszer felhívjuk az olvasó figyelmét az indusok azon szokására, hogy hosszú beszédeket szeretnek tartani, azon szokásra, melyet utazónk oly gondosan feljegyez s melyet körülbelül negyven évvel előbb Cartier a kanadai bennszülötteknél is megfigyelt. Drake útját tovább észak felé nem folytatta s lemondott azon tervéről, hogy hazáját az Északi-

jeges-tengeren át keresse fel. Délnek, az egyenlítő felé fordult tehát, hogy elérje a Molukki-szigeteket s a Jó Reménység-fokának körülhajózása után jut-hasson Angolországba. Mivel ezen utat már előtte megtették s mivel a Drake felhozta észrevételek sem nem számosak, sem új dolgot nem tartalmaznak: mi röviden fogunk velök végezni.

1579 október 13-án Drake az északi szélesség 8-ik foka alá egy szigetsoporthoz ért, melynek lakói füleiket rájuk akasztott nehéz díszítmények által feltűnő hosszúra nyujtották; körmeiket pedig, melyeket megnövesztettek, védelmi fegyverül használták; «mint a szurok» oly fekete fogaik e színt a beteltől nyerték. Drake e szigetsoportokon megpihent, azután elment a Filippiekre s november 14-én Ternate-n kikötött. E szigetnek királya a maga főtisztjeivel együtt, kik mind ünnepi köntösbent voltak, látogatást tett utazónk hajóján. Az udvarias szóváltás és szokásos kisebb ajándékok kölcsönös kicserélése után az angolok a bennszülöttektől még ráadásul rizst, czukornádat, tyúkokat, szegfűszeget és szágolisztet kaptak. A következő napon néhány matróz partra szállott és végig hallgatta a bennszülöttek egy ünnepies tanácskozását. «A közeledő király fölött egy nagy, arannyal gazdagon áttört napernyőt vittek. Ruházata az országában fennálló divatnak megfelelt, de különben minden tekintetben igen pompás volt; vállait hosszú, földig érő aranyos köpenyeg fődte. Fején egy finom, arannyal átszőtt turbán-félét hordott, melyről ugyancsak aranyrojtok lógtak le. Nyakán széles csatokkal ellátott szép aranyláncz függött. Ujjain hat rendkívül értékes kövekkel ékesített gyűrűt hordott, czipói a legfinomabb szattyánból készültek».

Miután Drake néhány napot, hogy legénységét megpihentesse, ezen szigeten is eltöltött, ismét kiszállott a sík tengerre; 1580 januárius 9-én azonban hajója egy sziklán megfeneklett, hogy e kellemtelen helyzetből meneküljön, kénytelen volt nyolcz ágyút s nagymennyiségű élelmiszert a tengerbe dobni. Egy hónappal későbben Baraten-re ért, a hol kijavíttatta a hajóját. E szigeten is bővében volt az ezüst és arany, a réz és kén, a mindenféle fűszer, a kókuszfa és más pompás gyümölcs. «Mi ez utóbbiakkal jól megraktuk a hajónkat; meg kell vallanunk, hogy mióta Angolországból elindultunk, nem találtunk helyet, a hol annyi lett volna az élelmiszer és a frissítő, mint Ternate-n és ezen szigeten».

Miután Drake ezen oly gazdag szigetet is elhagyta, Nagy-Jávában szállott ismét partra, a hol őt az öt király, kik a sziget fölött uralkodtak, igen szívesen fogadta. «Ez emberek meglehetősen kövérek és roppantul kíváncsiak; fegyverekkel mint kardokkal, törökkel és kerek paizsokkal, melyek mind igen mesterséges készítmények, jól el vannak látva». Drake csak kevés ideig maradt Jáva szigetén, mert megtudta, hogy nem messze egy hatalmas hajóhad horgonyoz; miután ezt spanyol hadnak tartotta, rögtön felvonatta hajóján a vitorlákat. Junius első napjaiban megkerülte a Jó Reménység fokát, Sierra Leonában kikötött, hogy hajóját ivóvízzel ellássa és 1580 november 3-án Plymouthba ért. Útja három évnél csak néhány nappal kevesebbet vett igénybe.

Angolországban utazónk eleinte igen hideg fogadtatásban részesült. Mivel spanyol városok és hajók ellen oly időben intézett támadásokat, mikor a két nemzet között teljes béke uralkodott: a társadalom egy része őt joggal közönséges kalóznak tekin-

tette, a ki a nemzetközi jogot lábbal tiporja. Maga a királyné is, ki diplomacziái tekintetek kényszerítő hatása alatt állott, öt hónapig mit sem akart róla hallani. De a fentemlített idő elteltével vagy mivel a körülmények megváltoztak, vagy mivel nem akart többé az ügyes tengerész ellen teljes szigorúságot alkalmazni, elment Deptfordba, a hol Drake hajója horgonyzott, meglátogatta őt saját hajóján és a «lovag» czímmel megajándékozta.

Drake ezután fölfedezésekkel többé nem foglalkozott; az pedig, hogy mit tett mint jó katona és mint a spanyolok engesztelhetetlen ellensége — nem tartozik e munka körébe. A méltóságokkal felruházott Drake, a kire még ezután is több ízben fontos vállalatokat bízta, 1596 januárius 28-án egy a spanyolok ellen intézett expedíció alkalmával a tengeren fejezte be életét.

Ot illeti meg a dicsőség, hogy a Magalhaes-szoroson másodszor átkelt és hogy a Tűz-föld partjait a Horn-fok közeléig szemügyre vette. Azonkívül ő volt az, a ki Amerika nyugati partjain az északi szélesség oly magas fokát érte el, mint elődeinek egyike sem. Mint igen ügyes hajós gyorsan el tudta hagyni a Magalhaes-szorost és azért, ha kevés volt azon föld, melyet ő fedezett föl, annak oka valószínűleg az, mert elmulasztotta fölfedezéseit megemlíteni, vagy mert oly tökéletlen módon írja le őket, hogy ma már lehetetlen rájuk ismerni. Ő kezdte meg azon kalózháborút, melyben az angolok és később a hollandiak a spanyoloknak annyi kárt okoztak. Azon nagy haszon, melyet ő kalózkodásából húzott, kortársait hasonlóra buzdította és bennök a vágyat felkeltette, hogy hosszú kalandos utakra keljenek.

Mindazok közül, a kik a Drake adta példa után indultak, a leghíresebb kétségkívül Cavendish vagy Candish Tamás volt. Cavendish mint igen fiatal ember az angol tengerészek közé lépett; zajos mulató kedve csekély vagyonát csakhamar semmivé tette. Miután 1585-ben arra a szabadalmat megkapta, Kelet-Indiában kalózkodott, a honnan rövid idő múlva gazdag zsákmánynyal hazájába visszatért.

A siker, melyet a leglátogatottabb tengeri utak egyikén mint rabló elért, felbátorította őt és azért azt gondolta magában, hogy jó lesz, ha a kincsgyűjtés mellett egy kis tiszteletet és dicsőséget is szerez magának. Megvett tehát három hajót: a 20 tonnás «Desir»-t, a 60 tonnás «Content»-et és a 40 tonnás «Hugh-Gallant»-ot és szerződtetett százhuszonhárom katonát és matrózt. 1586 július 22-én hagyta el Cavendish újból Angliát; csakhamar elhaladt a Kanári-szigetek mellett, elérte Sierra Leona-t, hol partra szállott és a várost kifosztotta, majd ismét utnak indulva, átkelt az Atlanti-tengeren, szemügyre vette Braziliában a Sz. Sebestyén-fokot, folytatta útját Patagonia partjainak mentén és november 27-én «Desiré»-kikötőbe érkezett. Itt ropant számu, erős és oly nagy fókákra bukkant, melyek közül négy ember is alig tudott egyet megölni; azonkívül igen sok madarat is látott, a melyek szárnyak hiányában nem tudtak repülni és halakból táplálkoztak. E madarakat pingvineknek nevezik. Ezen igen biztos kikötőben Cavendish a hajóit szárazra vonatta és kijavíttatta. Ezen pihenő idő alatt utazóinknak a patagonokkal «ezen óriási nagyságú emberekkel, kiknek 18 hüvelyk hosszú lábaik voltak», több ízben meg kellett küzdeniök; a csete-



ERZSÉBET KIRÁLYNÉ DRAKE-ET LOVAGGÁ ÜTI.

patékban a patagonok két matrózt nyilaikkal, melyek végiben éles kavicsok voltak, megsebesítettek.

1597 januárius 7-én Cavendish a Magelhaes-szorosba evezett és annak legkeskenyebb részében felszedett huszonegy spanyol férfit és két asszonyt, a kik a három évvel előbb Sarmiento kapitány által «Fülöpváros» név alatt alapított gyarmat lakói közül egyedül maradtak életben. A gyarmatot azért alapították, hogy a szoroson az átjáratot idegenekre nézve lehetetlenné tegyék; azért is négy vára és több temploma volt a gyarmatnak. Cavendish még látta az akkor már elhagyott és romladozó erősséget. A lakosok, miután a vadaknak folytonosan megújuló támadásai miatt nem vethettek és nem arathattak, vagy éhen haltak vagy elvesztek akkor, midőn a csilii spanyol telepítvények felé menekültek. Cavendish ezen szomorú elbeszélés folytán «Fülöpváros» nevét «Port Famine»-re (Éhség kikötő) változtatta, mely utóbbit ama hely maig is megtartotta. 21-én utazónk egy szép öbölbe evezett, melyet Erzsébet királynéről nevezett el s a melynek partjain a «Hugh-Gallant» ácsát eltemették. E helytől nem messze egy szép folyó szakadt a tengerbe; ama folyó partjain laktak amaz emberevők, a kik a spanyolok ellen oly elkeseredett háborút viseltek s a kik az angolokat is csalogatták országuk belsejébe; persze sikertelenül.

Februárius 24-én, épen midőn a Csendes-tengerbe evezett ki a kis hajóhad, heves vihar támadt, mely az egyes hajókat egymástól messze eldobálta. A «Hugh-Gallant» magára hagyatva annyi léket kapott, hogy csak a legnagyobb erőfeszítéssel lehetett őt az elmerüléstől megóvni. Midőn Cavendish ugyanezen hó 15-én hajóit egyesülve látta, megkisértette Mocha

szigetén, a hol Drakekel az araukanok oly gonoszul elbántak volt, partra szállani, de eredménytelenül. E szigetet, mely aranyban és ezüstben oly gazdag volt, mindeddig a spanyoloknak sem sikerült meghódítani; mert lakói szabadságuk érdekében elszántan tudtak harczolni és fegyveres kézzel vertek vissza minden támadási kísérletet. Cavendish-nek tehát Santa Maria szigetét kellett fölkeresnie, a hol az indusok az angoloknak, kiket spanyoloknak tartottak, nagy mennyiségű kukoriczát, számos tyúkot, batataszt, disznókat és más élelmi szereket hordtak össze.

Februarius hó 30-án Cavendish a $32^{\circ}50'$ alatt a Quintero-öbölben vetett horgonyt. Harmincz puskás, a ki a partra szállott s a szárazföld belsejébe benyomult, ott nagyszámu ökröt, tehenet, vad lovat, nyulat és fogolymadarat látott. Azonban a spanyolok itt Cavendish-t csakhamar megtámadták, minek következtében vissza kellett hajóira vonulnia, a mi közben tizenkét embere elesett. Későbbben több szerencsével járt el; kifosztotta vagy felégette Paraka, Cincha, Piszka, Pajta városokat és elpusztította Puna szigetét, a melyen 645,000 fontot érő vert arany-pénz jutott zsákmányként kezeibe. Miután Cavendish, a «Hugh-Gallant»-ot, melyet többé nem használhatott, elsülyesztette, folytatta jövedelmező kalandozásait; Uj-Spanyolország közelében felgyújtott egy 120 tonnás hajót, kirabolta és elpusztította Aguatullo-t és hat órán át tartó csata után hatalmába kerített egy 708 tonnás hajót, mely gazdag kelmékkel és 122,000 arany pesoval volt megrakodva. Ekkor «a győztes és megelégedett» Cavendish a gazdag zsákmányt, melyet szerzett, biztonságba akarta helyezni. Haza indult tehát, elhaladt a los

Ladrones — a Filippi-szigetek, Nagy-Jáva mellett, körülhajózta a Jó-Reménység-fokát, friss élelmi szerkeket szerzett Sz. Helená-ban s végre két évi utazás, kalandozás és csatázás után Plymouthban 1588 szeptember 9-én horgonyt vetett. Egy közmondás szerint könnyebb vagyont szerezni, mint azt megőrizni; Cavendish eljárása ennek bizonyítékául szolgál, mert hazaérkezése után két évre a roppant nagy vagyonból, melyet szerzett, nem maradt többje, mint a mennyivel egy harmadik expedíciót felszerelhetett. Ez volt azután utolsó vállalata.

Utolsó útjára Cavendish 1591 augusztus 6-án indult el; hajóit Patagonia partjain egy vihar szét szórta; csak a Desiré-kikötőben szedődtek ismét össze. Midőn utazónk a Magalhaes-szorosba ért, olyan vihar támadta meg újra, hogy három hajóját elvesztette és ő maga is kénytelen volt visszatérni. A friss élelmiszerek hiánya, a hideg, a különböző nélkülözések, melyeket útjában el kellett viselnie s melyek legénységét megtizedelték, kényszerítették őt, hogy Brazília partjait fölkeresse, hol azonban a portugallok kikötési szándokát meghiusították. Ismét a sík tengerre kellett tehát kiszállania a nélkül, hogy magát élelmiszerekkel elláthatta volna. A harag vagy talán a nélkülözések Cavendish-t, mielőtt hajói Angolország partjaira érhetek volna, megölték.

Barentz társainak haza érkezete után két évre, 1598 július 2-án, két hajó, a «Mauritius» és a «Hendrick-Fredrick», továbbá két yacht az «Eendracht» és az «Espérance», melyeknek személyzete kétszáznyolczvan emberből állott, elhagyták Amsterdamt. A hajóhad fővezére de Noort Olivér akkor körülbelül harmincz éves férfit volt, a ki már akkor gyakori és hosszas utazásai által hírnévre tett szert.

A vice-admiralis teendőit d'Ulpenda Jakab végezte, a főkalauzi szolgálatokat pedig bizonyos Melis, egy angol származású ügyes tengerész teljesítette. Ezen expedíciónak, melyet a hollandi államok támogatásával több amsterdami kereskedő szerelt fel, kettős célja volt; a kereskedelem előmozdítására kellett törekednie, de szükség esetén a harcztól sem szabadott visszariadnia. Azelőtt a hollandok Portugáliában szerezték meg azon árúcikkeket, melyeket parti hajóikon Európa különböző részeibe széthordtak; most azonban kényszerültek azokat termőhelyeiken keresni. Ezért is de Noortnak kötelességévé tették, hogy a Magalhaes inagaurálta útát mutassa meg honfitársainak és hogy lehető nagy károkat okozzon a spanyoloknak és portugalloknak. Ez időben ugyanis II. Fülöp, kinek uralmát a hollandok a nyakukról lerázták volt s a ki épen akkor hódította meg Portugalliát, megtiltotta összes alattvalóinak, hogy a németalföldi lázadókkal kereskedelmi összeköttetésbe ne lépjenek. A hollandok tehát, ha csak nem akarták a saját romlásukat bevárni és így a spanyol uralom alá visszaesni, kényszerülve voltak a füszertermő szigetekhez maguknak utat törni. Az út, melyet az ellenséges hajók legkevésbé látogattak, a Magalhaes-szoroson vezetett át; ezt kellett tehát de Noortnak követnie.

A hollandok először Goreban, majd a Guineai-öbölben fekvő Principe-szigeten kötöttek ki. A portugallok ez utóbbi helyen azok iránt, a kik partra szállottak, barátságot színlelvén, kilesték a kedvező alkalmat, a mikor az idegeneket megrohanhatták és őket kegyelem nélkül levághatták. A halottak közt volt de Noort Cornille, az admirális fivére, Melis, Goerrits Dániel és de Bremen János; egyedül Esias

Péter kapitány tudott elmenekülni. Ez rossz kezdet, vészes előjel volt, a mely sajnós, nem csalt. De Noort felbőszülve ezen alattomos cselvetés miatt, százhusz embert partra szállított; de a portugallok oly erős állást foglaltak el, hogy a hollandok egy heves csata után, melyben tizenheten elestek, illetőleg sebet kaptak, kényszerültek visszavonulni hajóikra a nélkül, hogy a gyáva és gyalázatos árulást, melynek de Noort testvére és tizenkét társa áldozatul esett, megbosszulhatták volna. Deczember 25-én a vezér az egyik kalauzt, Volkers Jánost Afrika partjaira szállíttatta, mert a legénységet elbátortalanítani és lázadásra bírni igyekezett. Januárus 5-én tengerészeink szemügyre vették az egyenlítőnél délre a Guineai-öbölben fekvő Annobom-szigetét s azután megváltoztatták útjuk irányát s nyugatnak fordultak. A mint de Noort a Rio-Janeiroi kikötőben horgonyt vetett, néhány matrózt partra szállított, hogy ivóvizet s a bennszülöttektől élelmiszereket szerezzenek be. De a portugallok a partra szállást itt sem engedték meg nekik s tizenegy emberöket megölték. Ekkor a hollandok, kiket a portugallok és bennszülöttek a brazíliai partokról elkergettek, kiket kedvezőtlen szelek üztek, miután hiába igyekeztek Sz. Helena szigetén a már nagyon is szükséges élelmiszereket megszerezni: kalauzuktól megfosztatva, az oczeánon bolyongnak. Kikötnek hát az elhagyatott kopár Martin-Vaz-szigeteken, majd visszatérnek a Rio Doce környékére Brazília partjaihoz, melyeket a mai földrajzi írók Ascension-szigetnek tartanak és végre kénytelenek Santa-Clara nevű kopár szigeten téli szállásukat felütni. Az itt tartózkodás alatt több kellemetlen eset érte őket. Az admirális hajója oly erővel ütődött egy sziklához, hogy ha

erősebb a hullámozás, a hajó bizonyára elvész. Előfordult azonkívül, hogy több lázadásról vádolt matrózt kegyetlen, barbár módon kivégeztek; egyik szerencsétlen embert pedig, mivel az egyik kalauzt késsel megsebezte, kezeinél fogva az árboczhoz szegeztek. A beteget, kiknek száma pedig nem volt csekély, partra szállították, a hol tizenöt nap lefolyása alatt mindnyájan meggyógyultak. Junius 2-tól 21-ig de Noort ezen szigeten maradt, a mely a kontinenstől csak néhány mértföldnyire feküdt. Mielőtt ezt elhagyta volna, kényszerült az «Eendracht»-ot elégetni, mert már nem volt elég matróza, kik azon a szolgálatot teljesíthették volna. Csak december 20-án, miután több viharral megküzdött, érthette el Desiré-kikötőt, melyben emberei néhány nap alatt számos fókát és több mint ötezer pingvint öltek meg. «A generalis, mondja de Bry de Noort útleírásának fordítója, néhány fegyveres emberrel partra szállott, de nem látott ott egy bennszülöttet sem, annál több volt a magas sziklákön a sírhalom, a melyekbe azok halottaikat temetik s melyeket vörösre festett kövekkel földnek be s azután dárdákkal, tollbokrétákkal s más ilyen különös fegyverzetül használt tárgyakkal ékesítenek.»

A hollandok ama vidéken még bivalyokat, szarvasokat és struczokat is láttak, persze mindezeket oly távolságban, hogy le nem lőhették; találtak azonban struczfészekre; egyetlen egy ilyen madárfészekben tíz tojásra akadtak. Jansz-Huy de Cooper Jakab kapitány ezen pihenő alatt meghalt; társai őt a Desiré-kikötő partjain temették el. November 23-án a hajóhad a Magalhaes-szorosba evezett. Egy partra szállás alkalmával a patagonok három hollandit megöltek; ezeknek halálát honfitársaik az enuz-törzs

kiirtásával torolták meg. Az utazást a tengerszoros keskenyebb és tágasabb helyein két esemény tette emlékezetessé: először találkoztak embereink két Sebald de Weerdt vezérlete alatt álló hollandi hajóval, melyek a Mauritius-öböl közelében töltötték volt a telet; másodszor a parton hagyták Claazt, a helyettes admirálist, a ki, mint mondják, több ízben engedetlenséget tanusított. Nem jellemzi-e az ilyen tett, a milyent különben ezen korban a spanyolok, angolok és hollandok egyaránt gyakran elkövettek, a korszellemet? Az, a mit mi ma szörnyű barbárságnak tartanánk, azon kor emberei előtt, a kik az emberi életet úgyszólván semmibe sem vették, még aránylag enyhe büntetésnek tünt fel. Pedig hát van-e valami kegyetlenebb dolog, mint egy embert élelmiszerek és fegyverek nélkül egy puszta földön hagyni? Partra szállítani valakit, kegyetlen kannibálok lakta partokra, nem ér-e föl a legkegyetlenebb halálbüntetéssel?

1600 februárius 29-én de Noort kijutott a Csendes-tengerre; a Magalhaes-szorosban tehát kilenczvenkilencz napot töltött. Tizenöt nappal később egy vihar következtében a «Handrik-Fredrick» eltűnt és senki többé hírt nem hallott róla. Az admirális magára maradván a maga yachtjával, kikötött a Mocha-szigeten, a hol őt a bennszülöttek nem úgy, mint elődeit ellenséges módon, hanem barátságosan fogadták. Utazónk a csilii part mentén folytatta utját, a hol nürnbergi kések, balták, ingek, kalapok és más csekély értékű tárgyakkal nagy mennyiségű ennivalót vásárolt. De e békés foglalkozás nem tartott sokáig; mert már ugyancsak Csili és később Peru partjain számos várost kirabolt és fölégetett, a hajókat, a melyekkel találkozott, elsüllyesztette és

hatalmas zsákmányra tett szert; mikor azonban megtudta, hogy az alkirály testvérének, don Luis de Velasco-nak vezérlete alatt egy hajóhadat az ő üldözésére kiküldtek, jónak látta teljes erővel a los Ladrones-szigetek felé evezni; szeptember 16-án szerencsésen meg is érkezett oda. «A lakosok több mint kétszáz csolnakkal jöttek hajónk köré; minden csolnakban négy, sőt öt ember is ült s mindnyájan kiáltozták: «hierro, hierro» (vasat, vasat), a mit nagyon szeretnek. E bennszülöttek a vízben oly ügyesek, mint a szárazon és mind kitünő buvárok; a többi közt egyet láttunk, a ki egymaga a víz fenekéről felhozott hat vasdarabot, a melyeket mi eldobtunk.» De Noort a maga kárára meggyőződött, hogy e szigetek megérdemlik a nevöket. Mert a lakosok még a hajókból a szegeket is ki akarták volna venni s mindent elvittek, a mi kezök ügyébe került. Egyikök, a ki egy kötelen a hajóra felmászott, oly szemtelen volt, hogy bement egy hajószobába, onnan ellopott egy kardot s ezzel azután a tengerbe ugrott.

Október 14-ike után de Noort a Filippi szigetterben járt, ott többször partra szállott és számos spanyol, portugall, meg khinai hajót felgyújtott, kirabolt vagy elsülyesztett. Épen a Manilai-tengerszorosban bolyongott, midőn egyszerre két nagy spanyol hajó megtámadta. Az ütközetben, a melybe a két ellenfél belebocsátkozott, a hollandok közül öt ember elesett, huszonöt pedig megsebesült, azonkívül a brigantin-jok a rajta levő huszonöt emberrel együtt szintén elveszett. A spanyolok ellenben több mint kétszáz embert veszettek, mert az admirális-hajójuk kigyuladt és elsülyedt. A hollandok a helyett, hogy a megsebesült vagy még ép embereket, a kik uszás által igyekeztek életüket megmen-

teni, hajóikra fölvtették volna, «neki eveztek az uszóknak s néhányat lándzsáikkal leszúrtak». De Noort e véres és siker nélküli győzelem után Borneóban megpihent, Jávában gazdag fűszerszállítmányt szerzett be és a Jó Reménység fokát körülhajóztatva, egy hajóval és negyvennyolcz emberrel majdnem három évig tartó utazás után augusztus 26-án Rotterdamban partra szállott. Ha a kereskedők, a kik az expedíció felszerelési költségeit fedezték, helyeselték is de Noort eljárását, mert kiadásait értékben jóval felülmúló szállítmányt bocsátott rendelkezésükre s mert honfitársainak megmutatta, hogyan kell Indiába eljutni: nekünk kötelességünk, habár mint tengerésznek kiváló tulajdonságait el is ismerjük, kifogásolni azon eljárást, melyet a vezérlet körül tanusított és keményen megróni azon barbarizmust, a mely a hollandok első földkörüli útját oly vérengző jelenetek okozójává tette.

Oly férfiúra kerül most elbeszélésünkben a sor, a ki kitűnő tulajdonságoknak, nemkülönbben nagy hibáknak birtokában, a legkülönbözőbb, sokszor igazán ellentétes irányokban működött s a ki, miután a méltóságok és hivatalok azon magas fokát elérte, melyre egy nemes ember csak eljuthat, mint áruló a vérpadon végezte életét. Sir Walter Raleighről van szó. Ha juttatunk is neki helyet a híres utazók sorában, nem tesszük ezt mint az angol gyarmatok megalapítójának, sem mint tengerésznek, hanem mint olyannak, a ki fölfedezéseket tett; mint fölfedezőn azonban nem sok a dicsérni való. Walter Raleigh öt évig küzdött Franciaországban a liga ellen; ez időt tehát nagyrészt a gascogne-ok közt töltötte, a kik navarrai Henrik seregének javát képezték; e környezetben természetes hajlama a hazugság és dicse-



SIR WALTER RALEIGH (FACSIMILE).

kedés iránt csak növekedett. Franciaországból a Németalföldekre ment s ott a spanyolok ellen küzdött; végre 1577-ben visszatért Angliába s ott élénk részt vett azon kérdések megvitatásában, melyek három, anyai részről, testvérét, Gilbert Jánost, Onfroy-t és Adorjánt foglalkoztatták. Ez időben Angolországban súlyos nemzetgazdasági krízis tört ki. A földművelés átalakuló félben volt. A szántóföldeket mindenütt legelőkké alakították s így a mezei munka után a kereset nagyon megcsappant. E miatt sokan kenyérkereset nélkül maradtak s a túlnépesedés is nagyon érezhetővé vált. Hozzájárult még, hogy a hosszas háborukat béke követte, melyet aztán Erzsébet uralma alatt többé semmi sem zavart meg s így nagyszámú kalandszerető ember az erőszakos rázkódások után törekvő vágyát nem tudta kielégíteni. Ily körülmények közt beállott a kivándorlás szüksége, mely az országot a fölös számu lakosságtól megszabadítsa, mely mindazon nyomorultaknak, kik az éhhalállal küzdenek, tápláló és épen ez által az anyaország befolyását és erejét is növelő földet adjon. Mindazon derék férfiak, a kik Angolországban a kor szellemét megértették, mint Hackluyt, Harriot Tamás, Carlyle, Peckham és a Gilbert testvérek meg voltak győződve a kivándorlás szükségességéről. De az utóbb említetteké az érdem, hogy az alapítandó gyarmatoknak az alkalmas helyet kijelölték. Raleigh egyebet nem tett, mint hogy testvéreihez csatlakozott és követte példájokat, s így ő sem nem készítette, sem végre nem hajtotta azon üdvös tervet, a melyért az érdemet sokan neki tulajdonítják s a mely abban állott, hogy Amerikának az Atlanti-tenger felé eső partjain kell a gyarmatokat alapítani. Habár Raleigh, a ki akkor

a könnyen véleményt változtató és szeretete tárgyára féltékeny Erzsébetnél mindenható volt, bátorította is testvéreit s habár az első gyarmatosítási kísérletekre ő a magáéból 40,000 font sterlinget adott is: gondja volt rá, hogy Angolországot ne kelljen elhagynia, mert a gyarmatalapítónak türelmet és odaadást kívánó élete neki sehogy sem tetszhetett. E helyett inkább át — jobban mondva eladta másnak kiváltságleveleit, a mi közben azonban nem felejtkezett meg arról sem, hogy a gyarmat esetleges jövedelmeiből magának egy ötödrészt kikössön. Az ő fáradozásait siker úgy sem követte volna.

A kiváltságlevelek eladása után Raleigh felszerelt a spanyolok ellen több hajót; kevéssel utóbb pedig maga is részt vett azon küzdelmekben és csatákban, melyek Angolországot a legyőzhetetlen armadától megszabadították; még későbben pedig, midőn az a portugall trónra támasztott igényeit meg akarta valószínűsíteni, segítséget nyújtott a cratoi priornak. Alig tért azonban Raleigh vissza hazájába, elvesztette királyi úrnőjének kegyelmét s fogságba jutott; ebből kiszabadulván, saját sherborne-i kastélyában kellett maradnia s itt fogamzott meg lelkében a gujanai út terve. Ő ezt óriási tervnek tekintette, melynek csodálatos eredményei az egész világ figyelmét rá fogják fordítani s uralkodónője kegyelmét is vissza fogják neki szerezni. «Hogyan volna az lehetséges, hogy Eldoradonak, azon országnak meghódítása, melyben a templomokat aranylemezek fedik, melyben minden, még a legsilányabb eszköz is aranyból való s a melyben az ember lábai alatt értékes kövek hevernek, ne járna nagyobb dicsőséggel — ezek Raleigh saját szavai — mint a milyet Cortez Mexikóban vagy Pizarro Peruban aratott. Több város, nép és

több arany fog az ő rendelkezése alatt állani, mint a mennyivel a spanyol király, a törökök császára vagy bármely más uralkodó rendelkezik!» Mi már szólottunk azon mesékről, melyeket Orellana 1539-ben világgá bocsátott s melyek azóta számos legendának lettek szülőanyjává. Humboldt ezen mesék létrejöttének okát azon föld és sziklák alkatában találja, a melyek a Parima-tót az Esszequibo és Brancofolyók közt környezik. «E sziklák — így szól a híres utazó — csillámpalából és ragyogó tályogból valók s a forró égövi nap sugarai alatt a tiszta vízű tóban visszatükröznek.» Így magyarázható meg ezen masszív aranyból való dómoknak, ezen ezüst obeliszeknek és mindazon csodáknak keletkezése, melyeket az élénk képzeletű és dicsekvő természetű spanyolok, persze csak saját elbeszélések szerint láttak. Hitt-e Raleigh azon aranyváros léteben, melynek meghódítása céljából később annyi emberéletet feláldozott? Meg volt-e ő arról győződve vagy csak dicsőségre szomjazó lelke vágyát követte? — bajos volna megmondani; annyi azonban kétségbevonhatatlan s itt Charles Filaretus szavait idézzük, «hogy midőn hajóra szállott, még akkor sem bizott senki sem az ő ígéreteiben, hogy már ekkor kételkedtek nagy mondásaiban és hogy nem vártak semmit egy olyan expediciótól, melynek élén egy olyan vakmerő és gyanús erkölcsű ember áll.»

Azonközben úgy látszott, mintha Raleigh e tervének megvalósításához szükséges eszközökről jó előre gondoskodott és a kellő tanulmányokat is megtette volna. Nem csak hogy beszélt nagy hangon a gujanai föld alkatáról, termékeiről és az ország lakosairól, hanem saját költségére Whiddon kapitány vezérlete alatt egy hajót is kiküldött, hogy

előkészítse azon hajóhadnak útját, melyet későbbén ő személyesen szándékozott az Orinoko partjaira vezetni. Azt azután persze senkivel sem tudatta, hogy az ő kiküldött embere a vállalatra nézve semmiféle kecsegtető hírt sem hozott haza. Ő maga öt hajóval, száz katonával, a szükséges számú tengerészszel, tiszttel és több önkéntessel 1595 februárius 9-én indult el Plymouthból. Miután Fuerte-venturában, a Kanári-szigetek egyikén négy napot eltöltött, hogy magát a szükséges tüzelőfával és vízzel ellássa, átment Teneriffába, a hol Brereton kapitánnyal találkájok volt. De miután ott nyolcz napig hiába várt, elutazott Trinidad-szigetére, a hol Whiddonnal találkozott. Trinidad-ot ekkor de Berreo Antal kormányozta, a kiről azt mondták, hogy Gujanára vonatkozólag nagyon sok értékes adatot gyűjtött össze. A spanyol kormányzó nem nézte örömmel az angolok megérkezését és rögtön követeket küldött Kumanába és Marguerita-szigetre, hogy az idegek megtámadása végett csapatokat gyűjtsenek. Egyszermind halálbüntetéssel fenyegette mind az indusokat, mind a spanyolokat az esetre, ha az angolokkal összeköttetésbe lépnének. Raleigh minderről értesült; elhatározta tehát, hogy meg fogja ellenfelét előzni. A mint az éj beköszöntött, valami száz emberrel egészen csendben partra szállott, kardcsapás nélkül St. Joseph d'Oruna városát, melyet az indusok felgyújtottak, hatalmába kerítette és Berreot meg a többi előkelőket hajójára hurcolta. Nem sokára hozzája csatlakoztak Grifford György és Knynin kapitányok is, a kik Spanyolország partjain váltak volt el tőle. A mint a hajóhad megint együtt volt, Raleigh felvonatta a vitorlákat s egy nagyobb hajóval és három csolnakkal, melyeken mintegy

száz matróz foglalt helyet, elindult az Orinokohoz, bevezett a számos sziget és csatorna képezte útvesztőbe és azután a folyón valami száz mértföldnyi távolságra fölfelé hajózott. A tudósítások, melyeket Raleigh ezen utazásáról közzétett, oly meseszerűek, azokban a legkomolyabb módon, mint azt egy, a Themse partjára került gascogne-itól csak várni lehet, annyi hazugságot halmoz össze, hogy szinte hajlandók volnánk az út leírását a képzelet szüleményei közé sorolni. Nehány spanyol, a kik az Eldorado-nak nevezett Manoa városát látták, azt beszélték neki, hogy ezen város nagyság és gazdagságra nézve a világon minden várost fölülmul és hogy mindazt, a mit a «conquistador»-ok Amerikában láttak, meghaladja. «Itt nincs tél — teszi hozzá — a vidék éghajlata száraz, a föld termékeny, mindenféle vad és madár bővében van; ez utóbbiak szokatlan énekökkel betöltik a levegőt, a mi bennünket igazán úgy gyönyörködtetett, mint valami hangverseny. Kapitányom, a kit érczbányák fölkeresésére küldtem ki, látott arany- és ezüstereket; de mivel más eszköze, mint a kardja nem volt, a melylyel a sziklából valamit letörhetett volna, részletesebben nem vizsgálhatta meg azokat; néhány darabot, melyeknek megvizsgálását későbbre tartotta fenn magának, mégis hozott magával. Egy karakasi spanyol e bányát «Madre del oro»-nak (az arany anyjának) nevezte el». Mikor már Raleigh érzi, hogy az olvasó lelkében túlozásai iránt kétség merülhet fel, elbeszélését így folytatja: «Valaki talán azt gondolhatná, hogy csalfa képzelet üzte velem játékát, de hogyan kelhettem volna én ilyen kínos útra, ha nem lettem volna előre meggyőződve arról, hogy nincs e földön olyan aranyban gazdag ország, mint



RALEIGH ELFOGATJA BERREOT (FACSIMILE).

Gujana? Whiddon és Milechappe, az orvosunk, több követ hoztak magukkal, melyek nagyon hasonlítotak a zafirhoz. Én e követeket több Orinoko melléki bennszülöttnak megmutattam, a kik erősen állították, hogy olyanokból ama vidéken egy egész hegy van.» Egy öreg, száztíz éves kazika, a ki máskülönbén még tíz mértföldet elgyalogolt, a nélkül, hogy elfáradt volna, meglátogatta utazónkat, eldicsérte a manoi császár rettentő hatalmát s meggyőzte őt arról, hogy az ő hadereje sokkal gyöngébb, semhogy amaz uralkodót legyőzhetné. Azután e népeket mint igen művelteket tüntette elő, a melyeknek ruháik, nagy kincseik s különösen sok aranyuk van; végre még egy tisztán aranyból álló hegyről beszélt. (Raleigh persze föl akarta keresni, hanem az idő kedvezőtlen volt, mert a hegy akkor épen félig víz alatt állott.) A hegynek toronyformája volt s én inkább fehérnek, mint sárgának láttam. Egy róla lezuhanó patak, melyet az esőzések roppantúl megdagasztottak, olyan szörnyű lármát okozott, hogy azt már több mértföldről hallottuk s a mi embe-reinket egészen elkábította. Visszaemlékeztem még ekkor azon leírásra, melyet Berreo a gyémántoknak s a többi az országban elszórt köveknek ragyogásáról közölt. Némi kétséget tápláltam ugyan az értékök felől, azonban rendkívüli fényök mégis meglepett. Miután a Vinikapara partjain egy kissé megpihentünk és a kazika városában látogatást tettünk, a bennszülöttek e törzsfője megígérte nekem, hogy kerülő úton el fog vezetni a többször említett hegy aljába; de a számos akadálnak láttára, mely útunkban állott, jobbnak tartottam visszatérni a Kumana torkolatához, a hol a környék kazikai összegyültek, hozva magukkal számos ajándékot, melyek az ország

különböző ritkább termékeiből állottak.» De elég is ebből annyi! meg akarjuk a t. olvasót kimélni az olyan leírások közlésétől, melyek háromember nagyságú bennszülöttekről, cyclopsokról s oly emberekről szólanak, kiknek szemök a vállukon, szájuk a mellükön és hajuk a hátukon van — mind olyan dolgok, melyeket Raleigh komolyan állít s melyek az ő elbeszélését nagyon hasonlónak teszik a tündérmesékhez. Azt hinné az ember, a mikor azt olvassa, hogy az «Ezer egy éjszaka» valamelyik lapja került kezébe.

Ha a felizgatott képzelet szülte mindazon meséktől eltekintünk, mi marad meg a földrajznak? Alig valami, vagy épen semmi. Már semmi esetre sem volt érdemes megütni a nagy dobot s oly nagy lármával és garral hirdetni e fantasztikus expedíciót, melyre a meseköltőnek következő szavai pompásan rá illenek:

Elképzelek magamnak oly költői lényt,
A ki titánról ígér szép zengeményt,
De mi eredménye annak, a mit mesél,
Nem egyéb, mint a szél.

V. FEJEZET.

Misszionáriusok és gyarmatosok. Kereskedők és turisták.

I.

Mi különbözteti meg a XVII. századot a XVI-iktól? — A fölfedezett területek gondosabb átkutatása. — Az aranykeresést az apostoli buzgalom váltja fel. — Az olasz misszionáriusok a Kongo partjain. — A portugall misszionáriusok Abissziniában. — Brue Szenegálban és Flacourt Madagaszkárban működik. — India, Indo-Khina és Japán apostolai.

A XVII. század elődjétől abban különbözik, hogy miután a nagy fölfedezések már majdnem mind végbe mentek, ezen időszakban csak a már szerzett adatok kibővítésére és teljesebbé tételére törekcszenek. A XVIII. század is eltérő jellegű, mert 1600-ban a tudományos módszerek még nincsenek oly módon alkalmazásban, mint száz évvel későbbben. Valóban úgy látszik, mintha az első fölfedezők elbeszélései, a kik háborúik közepette a bejárt vidékekről csak elmosódott fogalmakat szerezhettek, a kor szellemére bizonyos tekintetben káros befolyást gyakoroltak volna. A szó szoros értelmében vett kíváncsiság a legmagasabb fokra hágott. Az emberek csak átfutják a világot, hogy a nemzetek szokásaival és erkölcselével s a vidék termékeivel és iparával fölületesen megismerkedjenek; komoly tanulmányokat azonban nem tesznek. Senki sem igyekszik az eredetet fölkeresni;

a dolgok okát, miért-jét kikutatni. Az utazó lát, kíváncsiságát kielégítette, hát megy. A megfigyelések csak a felületen mozognak s úgy látszik, mintha az utazók siettek volna mindazon vidékeket bejárni, melyekről a XVI. században az ismeretlenség fátyolát ellebbentették volt.

A sok nemes ércz, mely oly hirtelen özönlött Európába, itt nemzetgazdasági krizist idézett elő. A kereskedés meg az ipar átalakult és székhelyet cserélt. Új utak nyitak meg, új közvetítők merültek fel, új szükségletek születtek, a fényűzés magas fokra hágott és a vágy gyorsan meggazdagodni, sok embernek elvette az eszét. Velence a kereskedés szempontját tekintve kidől, a hollandok Leroy-Beaulieu találó kifejezésével élve «Európa bizományosaivá és szállítóivá képezik magukat» és Angolország megveti óriási gyarmatbirodalmának alapját.

A kereskedők helyébe a misszionáriusok lépnek. Az ujonnan fölfedezett vidékeket nagy csapatokban előzönlük, a vad népeket vallásukra térítik, civilizálják s az országok különböző viszonyait megfigyelik és leírják. Az apostoli buzgalom felébredése a XVII. századnak kiváló sajátysága s nekünk elismerőleg kell nyilatkoznunk mindarról, a mit a földrajz s a történeti tudományok ezen lelkes, tanult és mégis szerény embereknek köszönhetnek.

Az utazó az országot csak bejárja, de a misszionárius benne lakik. Ez utóbbinak — könnyen belátható — több alkalmá van az idegen népek történetével és civilizációjával jobban megismerkedni. Nagyon természetes tehát, hogy olyan útleírásokat és elbeszéléseket köszönhetünk nekik, melyeket maig is haszonnal forgathatunk s melyek későbbi munkáknak forrásul szolgáltak.

A föld, melyre e megjegyzések leginkább ráillenek, Afrika és különösen Abisszínia. Mely részeit ismerték a XVII. században ama háromszög alakú óriási kontinensnek? A partvidékét! — lesz a válasz. De ez nem igaz. Az ókoriak már a legrégebb időkben ismerték az «Astapus»-t és a Bahr-el-Abiadot a Nilus két forrás-ágát; sőt ha megbízhatunk az ország- és néplajstromban, melyet Mariette Karnakban talált, egész a nagy tavakig nyomultak előre. A XII. században az arab földrajzíró Edrisi II. Roger szicíliai király részére Afrika kitünő egy leírását készítette el, a melyben azon adatokat megerősíti. Később Cadamosto és Ibn Batuta bejárják Afrikát, még pedig ez utóbbi egészen Timbaktuig hatol előre. Marco Polo meg azt mondja a könyvében, hogy Ázsiát Afrikával csak a szuezi földszoros köti össze; ő az egyszersmind, a ki meglátogatja Madagaszkárt. Végre, midőn a portugallok Vasco de Gama nyomában Afrikát egészen körülhajózták, néhányan közülök Abissziniában megtelepedtek és csakhamar ez utóbb említett ország és hazájok között diplomatai összeköttetést hoztak létre. Előbb már szólottunk Alvarez Ferenczről; ő utána amaz országban több portugall misszionárius is, a kik között Paez és Lobo atyákat kell megemlítenünk, letelepedett.

Paez atya 1588-ban hagyta el Goát, hogy északi Afrika keleti partjain hirdesse a keresztény vallást. Számos szerencsétlen eset után, mely őt érte, az Abissziniához tartozó Masszaua nevű szigeten kötött ki; bejárta az országot és 1618-ban egészen a kék-Nilus forrásvidékéig jutott; Bruce később e fölfedezés valódiságát kétségbe vonta, pedig a misszionárius leírása csak kevés lényegtelen részletben

különbözik attól, a melyet a skót utazó tett közzé. 1604-ben Paez atya Za Denghel királyhoz ért, annak országában oly sikerrel folytatta térítői munkásságát, hogy a király és egész udvara csakhamar fölvette a keresztiséget. Ezenkívül térítőnk az abisszini uralkodóra is oly nagy befolyást tudott gyakorolni, hogy ez a pápának és a spanyol királynak levélben felajánlotta a barátságát és kért tőlök embereket, a kik népét tanításban részesíthetnék.

Lobo Jeromos atya és Meneses Alfonz az ethiopiai patriarcha 1625-ben kötöttek ki Abissziniában. De ez idő alatt a helyzet nagyon megváltozott. A királyt, a kit Paez a keresztény vallásra térített volt, megölték és hasonlót tettek utódjával is, a ki a portugall térítőket országába meghívta. Heves visszahatás keletkezett a keresztények ellen és a térítőket elkergették, fogságba vetették vagy a törököknek kiszolgáltatták. Lobo atyát ekkor megbízták, hogy a társainak kiváltására szükséges pénzt összegyűjtse. Miután mindenféle viszontagság között megjárta Braziliát, Carthagenát, Cadixot, Sevillát, Lisszabont és Rómát, a hol a pápának és a spanyol királynak az ethiopiai egyház állapotáról és az abisszini lakosok erkölceiről és szokásairól egy terjedelmes és részletes jelentést terjesztett be: elindult utolsó útjára Indiába; miután onnan visszatért, 1678-ban Lisszabonban meghalt.

Az Atlanti-tenger partvidékein a Kongo környékén 1498-ban, tehát akkor, a mikor azt a vidéket a portugallok fölfedezték, meghonosították a keresztény vallást. Mindjárt eleinte dominikanusokat küldtek oda; de mivel, úgy szólván, semmiféle eredményt sem tudtak felmutatni, a pápa a portugall király beleegyezésével olasz kapuczinusokat küldött oda:

1667-ben Carli de Piacenza-t, 1654—1668-ig Cavazzi Antal Jánost, 1696—1704-ig Zucchelli Antalt és Gradiscat. Csak ezen térítőket nevezzük meg, mert csak ezek tették útleírásaikat közzé. Cavazzi lassanként bejárta Angola-t, Matamba-t és Koanza meg Loana szigeteket. Apostoli buzgalmában a feketék megtérítésére jobb eszközöket nem talált, mint hogy elégette bálványaikat, szidta a náluk már régen szokásban levő soknejüséget királyaikat, és kinoztatta vagy korbáccsal halálra verette mindazokat, a kik visszaestek a pogányságba. Mindamellett a bennszülötteknél nagy tekintélynek örvendett, a mely, ha jobban fel tudja használni, a művelődést és a keresztény vallás elterjedését is nagyban előmozdíthatta volna. Ugyanezen szemrehányás éri Zucchelli atyát s a többi Kongo vidéki térítőt is.

Cavazzinak 1687-ben Rómában közzé tett jelentése szerint a portugallok befolyása akkor a partoktól a kontinens belsejébe valami két vagy három száz mértföldnyi távolságra terjedt volna ki. A kontinens belső részeiben volt egy San Salvador név alatt ismert város, a melyben tizenkét templom s egy jezsuita collegium állott s 50,000 ember lakott. A XIV. század vége felé Pigafetta közzé tette a kongoi király követének Duarte Lopeznek elbeszélését, a kit ura Rómába és Lisszabonba küldött volt. A térképen, a mely ez elbeszéléshez csatolva van, ott látjuk a mai Tanganyika helyén a Zambre tavát, ettől nyugatra pedig az Acque Lunda tavat, a melyből a Kongo ered; az egyenlítő alá ismét két tó van rajzolva: az egyik a Nilus tava, a másik, az ettől keletre fekvő, Kolue névvel van megjelölve; könnyű bennök az Albert és Victoria Nyanzára ismerni. Ezen oly érdekes adatokat a XIX. század

geografusai elvetették és térképeiken Afrikának egész belsejét tisztán hagyták.

Afrikának nyugati partvidékein a Szenegal torkolatánál a francziák alapítottak gyarmatokat, melyek Brue András ügyes keze alatt csakhamar nagy kiterjedésűekké lettek. Brue András mint «a király helyettese és a Szenegal partjain és Afrika egyéb részeiben letelepedett francia királyi társaságnak főkormányzója» (ez volt a hivatalos czíme) habár őt a világ kevésbé ismeri és habár a nagy életrajzi szótárakban a neki szánt rész igen rövid is: érdeimei szerint korának gyarmatosítói és fölfedezői között kiváló helyet foglal el. Nem elégedvén meg azzal, hogy a francia gyarmatbirtokokat oly nagygyá tette, a minők jelenleg, oly vidékeket is bejárt, melyeket csak a legújabb időkben Mage hadnagy látogatott meg, vagy a melyeket azóta sem látott európai ember. Brue András a francia birtokok határát kiterjesztette kelet felé a Szenegal és Faleme összefolyásán túl fekvő vidékig; észak felé Arguin-ig, melyet azóta a francziák elhagytak; dél felé pedig a Bisszao szigetig. A kontinens belsejében átkutatta Galamot és Bambukot, ezen aranyban oly gazdag országot s ő volt az első, a ki hírt hozott a Fulahkról, a Dsoloffokról és azon muzulmánokról, a kik észak felől jöve vallásukra akarták téríteni az egész ország fekete lakosságát. Az adatok, melyeket Brue ezen népek történetéről és vándorlásairól összegyűjtött, igen értékesek; még maig is nagy hasznukat veszi a földrajz- és a történetíró. Brue nemcsak azon tetteket beszéli el, a melyeknek tanúja volt és nem csak azon helyeket írja le, a melyeket meglátogatott, hanem elsorolja az országok termékeit, a növényeket, állatokat és mindazon tárgyakat is, a

melyek kereskedelmi vagy ipari szempontból fontosak. Ezen oly érdekes adatokat, melyeket be kell vallanunk, Labat atya elég ügyetlenül szerkesztett össze, néhány év előtt Berlioux tette egy igen érdekes munka alapjává.

Afrika délkeleti részeiben a XVII. század első felében a francziák Madagaszkár szigetén, melyet sokáig Szt. Lőrincznek hívtak, kereskedelmi célokból néhány telepítvényt alapítottak. Később de Flacourt vezetése alatt a Dauphin várat építették; a sziget belsejének egy részét és a szomszédos szigeteket átkutatták s 1649-ben a Mascarenhas-szigeteket is elfoglalták. Ha de Flacourt saját honfitársaival szemközt tanusított is szilárd elhatározást és mérsékletet, a bennszülöttekkel keményen bánt el; e bánásmódja általános lázadásnak lett okozójává, a miért is őt állásától elmozdították. Egyébként a Madagaszkár belsejébe tett utazások igen ritkák lettek és csak napjainkban találkozunk ott ismét komolyabb törekvésű expedíciókkal.

Indo-Khináról és Tibet felől az egész XVII. században a tudósítások, melyek Európába értek, kivétel nélkül a misszionáriusoktól származtak. Rhodes Sándor, Andrada Antal, Avrils Goes Benedek atyák neveit nem szabad elhallgatnunk. «Évi jelentéseik»-ben ezen az európaiak előtt oly sokáig elzárkózott vidékekről, igen sok adat van, melyek maig is reális becsek. Kokinkhinában és Tonkinban Tachard atya igen sok csillagászati megfigyelést tett, melyeknek eredménye világosan bebizonyította, hogy a Ptolemaeus közölte hosszúsági fokok igen hibásak. A szerzetes számításai a tudós világot meggyőzték arról, hogy a szélső kelet országainak térképeit át kell alakítani és hogy e célból okvetetlen szükség

van pontos megfigyelésekre, melyeket szaktudósoknak vagy a csillagászati számításokban járatos tengerészeknek kell eszközölniök. Azon ország, melyet a misszionáriusok legjobban meg szerettek volna látogatni, Khina, azon óriási népes birodalom volt, a mely a mióta csak az európaiak Indiába érkeztek, a legnagyobb makacssággal ragaszkodott ezen képtelen politikai szabályhoz; «idegenekkel bárkik legyenek is azok, nem kell érintkezni». Csak a XVI. század végével kapták meg a misszionáriusok az engedélyt, melyet már előbb is annyiszor sürgettek, hogy bemehessenek az égi birobalmába. Jártasságuk a matematikában és a csillagászatban könnyebben lehetőségessé tette a megtelepedésöket; egyéb ismereteik pedig arra birták őket, hogy a birodalom történetét, földrajzát és etnografiáját illetőleg részint az ország régi évkönyveiből részint utazásaik közben számos igen érdekes adatot gyűjtsenek. Mendoza, Ricci, Trigault, Vissdelon, Lecomte, Verbiest, Navarrete, Schall és Martini atyák különösen említésre méltók, mert ők hintették el Khinában az európai tudományokat és mesterségeket és ők terjesztették el először nyugaton a nagy khinai birodalomnak helyéből ki nem mozduló civilizációjára vonatkozólag a helyes és hiteles ismereteket.

II.

A hollandok a fűszertermő szigeteken. — Lemaire és Schouten. — Tasman. — Mendana. — Queiros és Torres. — Pyrad de La-val. — Pietro della Valle. — Tavernier. — Thévenot. — Bernier. — Knox Róbert. — Chardim. — De Bruyn. — Kaempfer.

A hollandok a portugallok ázsiai birodalmának gyöngeségét és hanyatlását csakhamar észre vették; az sem kerülte ki a figyelmöket, hogy egy okos és

ügyes nemzet rövid idő alatt az egész szélső kelettel a kereskedelmet a kezére keríthetné. Elég nagy számú magán és több a dolgok állásának kikémlelésére kiküldött expedíciót szerveztek tehát s végre 1602-ben megalapították ama híres «indiai társaság»-ot, a mely a fővárosuk jólétét és gazdagságát későbbben oly magas fokra emelte. A társaság úgy azon harczokban, melyeket a portugallokkal vívott, mint a bennszülöttekkel való érintkezéseiben folytonosan ügyes és mérsékelt politikát követett. A helyett, hogy a portugalloktól elvett várakat kiigazították és megszállották vagy új gyarmatokat alapítottak volna, mindenütt csak mint egyszerű kereskedők léptek fel, kik egyedül a forgalom emelésére törekcszenek. Óvakodtak továbbá, kivéve fontos kereskedelmi utak találkozási pontján, az új várak építésétől is. Így azután rövid idő alatt India, Khina, Japán és Oczeania között is az egész parti kereskedelmet kézre kerítették. Az egyedüli hiba, a mit a mindenható társaság elkövetett, az volt, hogy a fűszerekkel való kereskedést önmaga monopolizálta. Ennek következtében üldözte mindazon idegeneket, a kik a Molukki- vagy Szunda-szigeteken akár kereskedelmi, akár letelepedési szándékkal megjelentek; sőt mi több! hogy az értékes árucikkeket drágábbakká tegye, bizonyos fűszerek termelését számos szigeten beszüntette és halálbüntetés terhe alatt megtiltotta, nehogy valaki a fűszernövények magvát vagy hajtását eladja. Sikerült tehát a hollandoknak néhány év alatt Jávában, Szumatrában, Borneóban, a Molukki-szigeteken s a Jó-Reménység-fokánál, tehát mind oly helyeken telepítvényeket szerezni, a melyek az Európába visszatérő hajóknak pompás pihenőkül szolgálhattak.

A XVII. század elején egy gazdag amsterdami kereskedő Lemaire Jakab és egy ügyes tengerész Schouten Vilmos tervet készítettek oly czélból, hogy Indiát valami új, még addig ismeretlen úton elérjék. A Holland-államok ugyanis minden alattvalójuknak, ha csak az indiai társaság szolgálatában nem áll, megtiltották, hogy akár a Magalhaes-szoroson át, akár a Jó-Reménység foka körül a fűszertermő szigetekre menjen. Schouten-nek mások szerint meg Lemaire-nek egyszerre csak azon gondolata támadt, hogy e tilalmat kijátszsza és a Magalhaes-szorostól délre egy Indiába vezető új ismeretlen utat keressen. Annyi bizonyos, hogy az expedíció költségeit fele részben Lemaire, másik felében pedig Schouten, illetőleg több kereskedő viselte, a kiknek neveit maig is tudjuk, s a kik Horn városában előkelő szerepet játszottak. E társaság tehát egy 360 tonnás hajót a «Concorde»-ot és egy yachtot szerelt fel, melyeken 65 hajóslegényt és 29 ágyút helyeztek el. Persze, hogy ezen előkészület nem állott arányban azon nagy feladattal, melynek megfejtésére a hollandok ez esetben vállalkoztak. De Schouten ügyes tengerész, a legénység meg válogatott volt s a hajókon is bővebben volt az élelmiszer és más az utazáshoz szükséges eszköz. Lemaire mint titkár, Schouten pedig mint hajóskapitány indult el. Az expedíció célját kezdetben titokban tartották. A tiszteket és a matrózokat is úgy fogadták fel, hogy tartoznak oda menni, a hová őket vezetik. 1615 junius 25-én, azaz tizenegy nappal később, sem hogy Texel szigetét elhagyták, midőn már a titok elárulásától nem volt mit tartaniok, összegyűjtötték a legénységet s felolvastak előtte egy iratot, a mely szerint «a két hajó egy más és nem a Magalhaes-szoroson

át fog a Csendes-tenger felé tartani, és azon reményben, hogy nagy haszonra tehet szert, igyekezni fog bizonyos déli fekvésű országokat fölfedezni; ha pedig a szerencse e tervnek nem kedvezne, ugyanazon tengeren át Kelet-Indiába fog hajózni.» Ezen nyilatkozatot az egész legénység, melyet mint az időben a hollandokat általában az előszeretet a nagy fölfedezések iránt lelkesített, — nagy örömmel fogadta.

Ha valaki akkori időben Európából Dél-Amerikába akart menni, a mint az a fentebb említett utazásoknál észrevehető volt, rendszeren Afrika partjai mentén haladt az egyenlítőig, sőt azon túl is és csak azután fordult nyugatnak. A «Concorde» is ezt az utat követte s így eljutott Brazília partjaihoz, majd Patagóniához és a Magalhaes-szorostól mintegy kétszáz mértföldnyi távolságban északra fekvő Desiré-kikötőhöz. A vihar azonban ide több napon át nem engedte be a hajót; sőt a yacht a tenger apadása alatt szárazon rekedt; a tenger-áradás kiszabadította ugyan e fogságából, mindamellett csak rövid ideig vehették hasznát, mert mialatt a fenekét kijavították, kigyuladt és a legénység minden erőlködése daczára egészen elégett. 1616 januarius 13-án Lemaire és Schouten elértek a Sebald de Weerdt fölfedezte szigetekhez és útjokat a Tüzföld partja mentén folytatták. A part kelet-délkeletnek huzódott s rajta magas hótakarta hegyek emelkedtek. Januarius 24-én a Tüzföld végéhez értek, de ettől keletre megint egy magasra emelkedő föld terült el. A távolságot a két sziget között, a mint úgy nagyjából megbecsülhették, körülbelül nyolcz mértföldnyinek találták; utazóink tehát beveztek ezen szorosba. A szorosban azonban annyi volt a czet, hogy a hajó csak lassan halad-

hatott előre. A szigetet, mely keletre feküdt, Állam-szigetnek, a melyik meg a nyugati oldalon terült el Nassaui Móricz szigetének nevezték el.

Az út a Lemaire-csatornában huszonnégy óráig tartott; miután utazóink azt elhagyták, az első szigetcsoportot, melyet láttak, Barneveltről a hollandi államok államtitkáráról nevezték el. Az 58-ik fok alatt megkerülték a Horn-fokot, mely nevét Horn-ról az expedíció felszerelésének színhelyéről nyerte s beveztek a Csendes-tenger déli részébe. Lemaire most felhatolt a Juan Fernandez szigetekig, a hol jónak látta embereit, a kik közt a skorbut kiütött, megpihentetni. Valamint Magalhaes úgy Schouten és Lemaire is elhaladtak Polinézia legkiválóbb szigetcsoportjai mellett a nélkül, hogy azokat észrevették volna; április 10-én végre az Akteon-szigetekre értek, a hol azonban összesen is csak egy kis édes vízre meg néhány ehető növényre találtak. Utazóink most azon reményben, hogy talán a Salamon szigetre érhetnek, északnak fordultak s a «veszélyes archipelagus»-ban fölfedezték a rajta levő nagy tóról Waterland-nak nevezett szigetet és a Vliegen-Eyland-ot, melyet a hajójukra szálló roppant nagy számu légyről neveztek így el; e legyekről sehogy sem tudtak megszabadulni, míg végre négy nap múlva a szél fordultával maguk el nem tűntek. Lemaire ezután elevezett a Társaság-szigetek között és elért a Szamoa, illetőleg «Hajósok archipelagusa»-hoz, melynek négy kisebb szigete a Goede-Hooper, a Kokusz, a Horn- és az Árulók szigete maig is megtartotta azon nevet, melyet akkor kapott; a szigetlakók a lopás iránt igen nagy hajlandóságot tanúsítottak; a deszkákból a szegeket igyekeztek kihúzni s a lánczokat meg darabokra akarták tépni.

Mivel a legénység a skorbuttól még mindig nem szabadult meg, örömmel fogadták az ottani szigetkirály ajándékát, a mely egy fekete vaddisznóból és gyümölcsökből állott. A király, a kit «Latu»-nak hívtak, egy hollandi szán alakú vitorlás csolnakban huszonöt kis dereglye kíséretében maga is nemsókára megjelent. Ő maga nem mert a «Concorde»-ra átmenni; de fiában több volt a bátorság s mindent, a mit látott, jól szemügyre vett. Másnap a csolnakok nagyon megszaporodtak s a hollandok bizonyos jelekből felismerték, hogy a bennszülöttek támadásra készülnek. Csakugyan egy pár perczczel későbbén valódi közápor repült a hajó felé s a csolnakok támadást intéztek; erre a hollandok, hogy tőlük megszabaduljanak, sortüzet adtak. A sziget igazán megérdemelte az «áruló» nevet.

Ez eset május 18-án történt. Lemaire még ugyanaz nap más irányba északnak fordult, hogy Új-Guinea mellett elhaladva, a Molukkokhoz jusson. Ez útjában valószínűleg elhaladt a Salamon és Admiralitás-szigetek mellett, azután Új-Guinea partjai mentén a 143°-tól a Geelwink-öbölíig; ez alkalommal ő több ízben partra szállott és számos helynek nevet adott, így a Huszonöt-szigetnek, melyek az Admiralitás-archipelagushoz tartoznak, a Magas-Szegletnek, a Magas hegynek (Hoog Berg), a mely a mint látszik, a szomszédos Kornelis-Kinesz-partnak felel meg, Moa és Arimoa-nak, melyeket későbbén Tasman is meglátogatott, a Schouten szigetnek, melyet ma Mysore-nak nevezünk s melyet nem szabad a Guinea partjainál levő más, ugyancsak Schoutennak nevezett szigetekkel összetévesztenünk, mert amaz jóval nyugatibb fekvésű, végre a Goede Hoop-foknak, mely a mint látszik, a Mysore nyugati végében levő Saa-

vedra-fok lehetett. Miután Schouten és Lemaire még a Pápuák földjét is szemügyre vette, Dzsilolónál, a Molukkok egyikénél, a hol honfitársai részéről a legszivesebb fogadtatásban részesült, kikötött.

Miután utazóink itt fáradalmaikat kipihenték és a skorbutból kigyógyultak, 1616 október 23-án Bataviába érkeztek. Útjuk Texelből idáig összesen tizenhárom hónapot vett igénybe, a mely idő alatt összes veszteségek tizenhárom ember volt. De az indiai társaság nem engedte meg, hogy kiváltságait valaki megsértse és hogy egy olyan úton, a melyet a kiváltságlevél kiadásakor még nem ismertek, valaki az ő gyarmataikat fölkeresse. A kormányzó tehát a «Concorde»-ot a társaság részére lefoglalta, a tisztet és matrózokat fogságra vetette és Hollandiába küldötte, hogy ott fölöttük ítéletet mondjanak. A szegény Lemaire, a ki fáradságaiért és fölfedezéseiért ugyancsak más jutalmat várt, nem tudta elviselni e csapást, mely őt ily váratlanul érte; búskomorsága beteggé tette, a minek következtében a Móricz sziget közelében meg is halt. A mi Schoutent illeti, őt úgy látszik hazájában semmi baj sem érte, mert még később is többször utazott Indiába, mely alkalmakkor azonban újabb fölfedezéseket nem tett. 1625-ben, midőn egy alkalommal Európába visszatérőben volt, a viharos időjárás kényszerítette őt, hogy Madagaszkar keleti partjain az Antonzsil kikötőben menedéket keressen; itt lelte ő halálát.

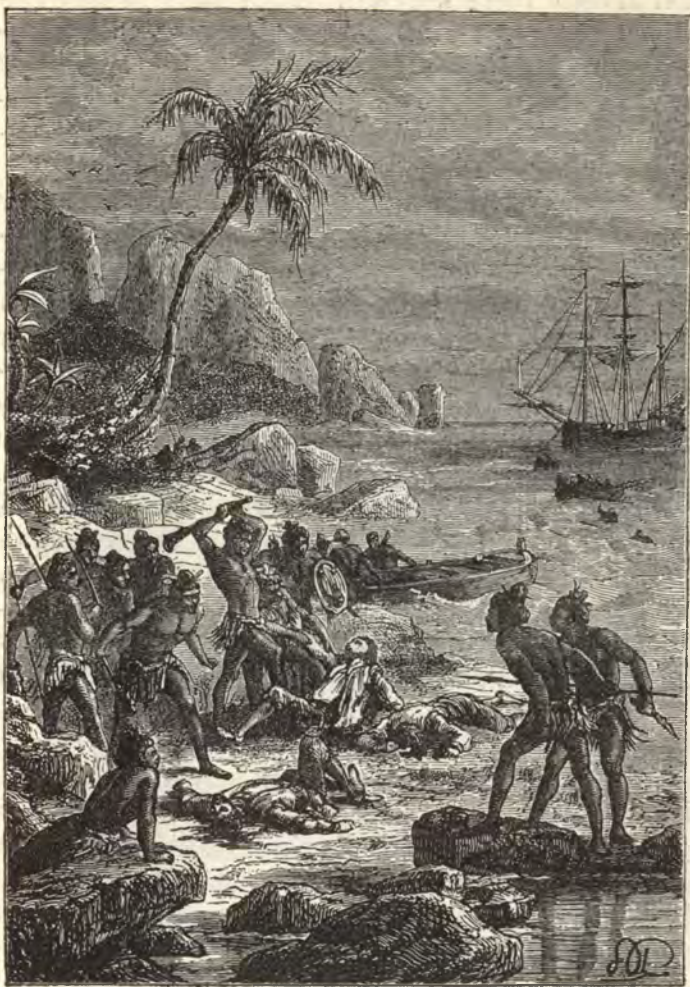
Igy ment végbe tehát azon nevezetes utazás, a mely a Lemaire csatorna fölfedezése által egy a Magalhaes-szorosnál rövidebb és kevésbé veszélyes útát megnyitott, a mely Oczeániában sok addig ismeretlen helyet fölfedezett és más a spanyolok és

portugalok által ismertetett vidékeket közelebbről megvizsgált.

Mivel épen a hollandokról beszélünk, egy kissé el fogunk térni a fölfedezések időrendjétől, hogy Mendana és de Quiros, továbbá Tasmán Abel expedíciójának történetéről beszéljünk.

Tasmannak első föllépéséről, továbbá azon körülményekről, melyek őt a tengerészeti pálya választására birták s végre arról, hogy miként szerezte meg ismereteit s azon hajózási ügyességet, melynek annyi jeleit adta s melynek a világ annyi fontos fölfedezést köszönhet — nem tudunk semmit sem. Élete története csak 1639 június 2-ával kezdődik, midőn Bataviában hajóra szállt. Miután a Filippi szigetek mellett elhaladt, ez első útjában Quast Máté kíséretében állítólag a Bonin szigeteket, melyeket akkor «az arany és ezüst szigetek» neve alatt ismertek, látogatta meg. Egy másik vállalat alkalmával 1642 augusztus 14-én Bataviából elindult két hajóval, szeptember 5-én kikötött a Mauritius szigeten s onnan délkeletnek fordult, hogy felkeresse az ausztráliai kontinenst. November 24-én a déli szélesség $42^{\circ} 25'$ alatt egy szigetet fedezett föl, melyet a Szunda szigetek kormányzójáról Van-Diemenről nevezett el, de a melyet ma helyesebben Tasmaniának nevezünk. E szigetnek Frédéric-Henry nevű kikötőjében horgonyt vetett s ekkor észrevette, hogy azt lakják, de bennszülöttet egyetlenegy sem láthatott meg.

Miután Tasman útját egy ideig a sziget partjai mentén folytatta, egyenesen keletnek fordult azon szándékkal, hogy későbben északi irányban a Salamon-szigeteket fölkeresse. Deczember 13-án a szélesség $42^{\circ} 10'$ alatt egy hegyes országot látott meg,



A BENSZÜLÖTTEK HÁROM MATRÓZT MINDEN OK NÉLKÜL MEGÖLTEK.

melynek partjait északnak tartó útjában csak ugyanazon hónap 18-ig követett. Ekkor ugyanis egy kikötőben horgonyt vetett; az első napon még a legmerészebb bennszülöttek sem mertek közelebb, mint egy kőhajtásnyira jönni a hajóhoz. A magas termetű emberek durva hangon szóltak, bőrszínök sárgásbarna volt, fekete hajukat pedig, melyet oly hosszúra eresztettek, mint a japánok, a fejük búbján csomóba kötötték. Másnap a bennszülöttek már bátrabbakká lettek s néhányan, hogy egyet-mást kicserélgessenek, az egyik hajóra fel is mertek menni. Mikor Tasman e békés szándékukat észrevette, néhány emberét a partra küldte, hogy a vidékkel közelebről megismerkedjenek. A bennszülöttek azonban három tengerészt minden ok nélkül megöltek s az életben maradtak is csak úszva menekülhettek a hajójukra. Mikorra a hajó legénysége tüzelni akart, a bennszülöttek már eltűntek. A helyet, a hol e szerencsétlenség történt utazóink «a gyilkosok öblének» (Moordenaars bay) keresztelték. Tasman ezen körülmény folytán meggyőződött, hogy ilyen vad népséggel összeköttetésbe nem léphet, felvonatta tehát a vitorlákat és folytatta útját a part mentén annak végső csúcsáig, melyet szive választottjának tisztelére Van Diemen Mária-foknak keresztelt; a kósza hír szerint ugyanis utazónk arra a merészségre vemedett, hogy Kelet-India kormányzójától annak leányát nőül kérje; a miért is azután Van Diemen őt két rozzant hajóval a «Heemskerke» és «Zeechen»-nel a tengerre küldte.

A földet, melyet ekkor Tasman fölfedezett, Államföldnek nevezték, mely nevet későbbben Új-Zeelandra változtattak. 1643 januárius hó 21-én Tasman az Amsterdam és Rotterdam szigeteket fedezte föl, me-

lyeken nagy számban talált disznókat, tyúkokat és ehető gyümölcsöket. Februárius 6-án hajóival valami husz sziget közé evezett be, melyeket Vilmos hercegről nevezett el, azután Anthong-Jávát vette szemügyre s a Santa-Maria-foktól kezdve az új-guineai partok mentén folytatta útját; elhaladt több oly hely mellett, melyeket már Schouten és Lemaire is meglátogatott s tiz hónapi utazás után június 15-én Bataviában horgonyt vetett.

1664-ről keltek azon utasítások, a melyek szerint Tasmannak egy újabb vállalat élén a Van Diemen-földet újra meglátogatnia és Új-Guinea nyugati partjait a déli szélesség 17° -ig gondosan átkutatnia kellett volna oly czélból, hogy meggyőződjék, vajjon e föld csakugyan összeköttetésben van-e az ausztráliai kontinenssel vagy nem. E feladatot, a mint látszik, Tasman nem oldotta meg. Legalább utazási naplójának elveszte nem engedi meg, hogy ez utazásáról vagy esetleges fölfedezéseiről valami bizonyosat mondassunk. Ez utolsó útjának befejezte után a történet elhallgat vele; sem életének utolsó éveiről, sem halála helyéről és idejéről nem tudunk semmit sem.

A midőn Albuquerque Malakkát elfoglalta, a portugallok tudomást szereztek arról, hogy Ázsiától délre egy új világ terül el. E nézetet a spanyolok is csakhamar magukévá tették s mind két nép az ausztráliai kontinens fölfedezése végett több expediciót küldött a Csendes-tengerbe; mindnyájan azt hitték, hogy kell létezni egy földrésznek, a mely a már ismert kontinenseket egyensúlyban tartsa. Nagy Jávát vagy mint később nevezték Új-Hollandot és Ausztráliát először a francziák vagy a mi még valószínűbb az 1530 és 1540 közé eső utazásaiban

Saavedra látta meg; későbbben számos tengerész indult el a fölkeresésükre; közülök megnevezzük Serrao és Meneses portugallokat és Saavedra, Grijalva Hernando, Alvarado, Inigo Órtiz de Retez spanyolokat, a kik Új-Guineát és az ettől északra fekvő szigetek nagyobb részét átkutatták. Követték ezeket Mendana Torres, és Quiros, a kikről fölfedezéseik fontossága és megbízhatósága miatt néhány szót szólnunk kell.

Alvaro Mendana de Neyra a limai kormányzónak don Pedro de Castronak unokaöccse volt; ez utóbbi az anyaország kormányánál élénken támogatta rokonának azon tervét, hogy a Csendes-tengerben új országokat kell keresni. Mendana huszonegy éves volt, a mikor két hajó meg százhuszonöt katona és matróz fölött a vezérletet elnyerte. 1567 november 19-én indult el Lima kikötőjéből Callaoból. Útközben elhaladt a Jézusról elnevezett kis sziget mellett, majd későbbben februárius 7-én szemügyre vette a déli szélesség 7 és 8. foka közt fekvő Sz.-Izabella szigetet, a hol a spanyolok egy hajót készítettek, melylyel a környékbeli szigeteket is átkutatták. «A lakosok, mondja Mendana egy kísérője a maga elbeszélésében, emberevők s ha maguk közül valakit akár béke idejében is nyílt árulás útján hadi fogolylyá tehetnek, azt felfalják.» Az egyik sziget királya Mendananak, mint valami nyalánkságot egy fertály gyermeket küldött; de a vezér azt a bennszülöttek szeme láttára eltemettette. Ezek ez eljárásón, mint olyas valamin, a mit nem tudtak felfogni, nagyon megütköztek. A spanyolok bejárták de las Palmas, Galera, és de los Ramos szigetet, melyet a fölfedeztetése napjáról virág vasárnapjáról neveztek el és Buena-Vista-t, melynek lakói a barátság álarcza

alatt ellenséges szándékot tápláltak, a mi csakhamar napfényre is került. Hasonló fogadtatásban részesültek utazóink San-Dimason, Szeszargan és Gvadalkanaron, a hol először akadtak gyömbérré. Sz.-Izabella felé a spanyolok más úton tértek vissza s ekkor fölfedezték Sz.-György szigetét, a melyen kánya nagyságú szárnyas egereket találtak. Utazóink azonban a Sz.-Izabellai kikötőben csak rövid ideig maradhattak, mert ama hely oly egészségtelen volt, hogy öt katona meghalt s többen megbetegedtek. Mendana most Gvadalkanar szigeténél állapodott meg, a hol tiz ember közül, a kik vízért a partra mentek, a bennszülöttek fegyverei elől csak egyetlenegy néger menekülhetett meg; a bennszülöttek ugyanis a spanyolok ellen nagyon fel voltak ingerülve, mert egy törzsbelijöket magukkal vitték. Kemény büntetés érte a bennszülötteket. Husz ember elesett és számos ház a tűz martalékává lett. Ezután Mendana a Salamon szigetek közül többet meglátogatott; így: Marias-t és San-Juant. Ez utóbbin azalatt, míg a hajók kijavítása folyt, a spanyolok és bennszülöttek közt több összekocczanás fordult elő s az utóbbiak közül többen fogságba estek. Ezen megzavart pihezés után Mendana ismét kiszállott a sík tengerre s meglátogatta San-Christoval, Santa-Catalina és Santa-Anna szigeteket. De ekkorig a betegek száma nagyon megnövekedett, az élelmi- és hadiszerek majdnem teljesen elfogytak s a hajó egyéb felszerelése is megromlott; embereinknek tehát vissza kellett térniök Peruba. Szenvedéseik azonban evvel még nem értek véget; a hosszú út, — melyben több, most már nehezen identifikálható szigetet s valószínűleg a Sandwich-szigeteket is fölfedezték, a melyet még az admirális hajó elkülönítése, heves, a vitorlákat szét-

tépő viharok, továbbá az elégtelen és megromlott víz és étel okozta betegségek még emlékezetesebbé tettek — öt hónap mulva Kolimában Kalifornia egyik kikötőjében ért véget.

Mendana elbeszélése ez útról nem keltett fel valami nagy lelkesedést; azért mert az általa fölfedezett szigeteket Salamon szigeteknek nevezte el — mintha a zsidó király innen kapta volna kincseit — elbeszélése még sem idézett elő valami nagy hatást. A csodálatos dolgokról szóló elbeszélések azon embereket, a kik Peru kincseiben fürödhetek, nem tudták föllelkesíteni. Ez emberek bizonyítékokat akartak látni; a legkisebb arany vagy ezüst szem Mendana ügyének többet használt volna, mint a legcsalogatóbb biztatások. Így azután huszonhét évig kellett várakoznia, míg egy új expedíció szervezését rábizták.

Ez újabbi alkalommal a hajókat fényesen felszerelték, mert szándékuk volt San-Christoval szigeten, melyet Mendana első útja alkalmával fölfedezett, gyarmatot alapítani. 1595 április 11-én tehát négy hajó majdnem négyszáz emberrel elhagyta Lima kikötőjét, az utazók nagyobb része feleséges ember volt; közülök meg kell említenünk a vezér három sógorát, Pedro-Fernandez Quiros-t a kalauzt, a ki később mint egy másik önálló expedíció vezére híressé lett és donna Izabellát, a Mendana feleségét. Az expedíció, mivel még egyet-mást be kellett szereznie, csak június 16-án hagyta el végleg Perut. Egy hónapi hajózás után, melyet semmi nagyobb baj sem zavart meg, utazóink egy szigethez értek s azt az uralkodó szokás szerint Magdalená-ról, azon szentnek nevére nevezték el, a kinek ünnepét épen akkor ülték. Alig hogy a hajóhad a szigethez ért,

már is több mint négyszáz majdnem fehér és jól megtermett indus csolnakokon köréje gyült, a matrózoknak kókuszdiót s más gyümölcsöket kínálgatott s ily módon embereinket mintegy meghívta, hogy partra szálljanak. Alig jutott azonban néhány bennszülött a hajóra, midőn már lopni is kezdett; az európaiaknak egy ágyút kellett elsütöniök, hogy őket megijeszszék s így elkergessék; egyik társuk azonban, a ki a verekedés közben megsebesült, más elhatározásra bírta őket. Puskatüzzel kellett a kő és nyilzáporra, melyet a hajók ellen zúdítottak, felelni. E szigettől nem messze a spanyolok három másikat fedeztek fel: San-Pedrot, Dominicat és Santa-Christinat. Az egész szigetcsoport a perui kormányzó tiszteletere a «las Marquesas de Mendoza» nevet kapta. E sziget lakóival utazóink eleinte oly barátságban állottak, hogy az egyik indusnő, mikor Izabella de Mendoza szép szőke haját meglátta, jelekkel egy fürtöt kért tőle; de a spanyolok hibája következtében a barátság csakhamar ellenségeskedéssé vált, a mely csak akkor ért véget, midőn a bennszülöttek saját gyengeségüket belátták és békét kértek.

Augusztus 5-én a spanyol hajóhad ismét kiszállott a sík tengerre és nyugat-észak-nyugati irányban valami négyszáz mértföldnyi távolságra hatolt előre. Augusztus 20-án fölfedezte a Sz. Bernard-szigeteket, melyeket később «Veszélyesek»-nek, majd Queen-Charlotte-szigeteknek neveztek; ezeken utazóink daczára annak, hogy élelmiszereik már fogytán voltak, nem kötöttek ki. Ezután a Solitaria-k, melyeknek neve fekvésöket eléggé jellemzi, majd ismét a Santa-Cruz-szigetek tüntek elő. De ezek közelében a spanyolokat meglepte egy vihar, a mely az admirális hajót a többiek közül elűzte; hiába volt minden keresés,

azt többé nem is találták meg. A mint a vihar lecsendesült, valami ötven csolnak közeledett a hajókhoz. A csolnakokban nagyszámú bennszülött ült, a kik részben sötétbarnák, részben egészen feketék voltak. «Mindnyája fodros haját fehérre, vörösre vagy más-más színre festette; fogaik ugyancsak veresek voltak; fejökről a haját félig leborotválták; testökön egy finom kelméből készült övön kívül semmisen volt, arczuk és karjaik a fekete alapszintől és a különböző sávoktól csak úgy ragyogtak; nyakukon meg karjaikon több rendbeli kötélkarikákat hordtak, melyekre aranydarabkákat, halfogakat, gyöngyház töredékeket és gyöngyöket akasztottak. Fegyverekül a következő tárgyakat használták : ijjakat, mérgezett, hegyes végű nyilakat, melyeket vagy a tűzben keményítettek meg, vagy csonttal láttak el és növénynedvbe mártottak; nagy köveket, nehéz fakardokat, melyeket kemény fából készítettek el és három, több mint egy arasznyi hosszú fűrészfogfélével láttak el. Az öveiken pálmalevelekből készült zacskók lógtak, melyek a táplálékul használt gyökerekből készített süteménynyel voltak megtöltve.»

Mendana eleinte azt hitte, hogy a keresett szigetek lakóira bukkant, de csakhamar belátta a csalódását. A bennszülöttek a hajókat nyílzáporral fogadták. Ez Mendanara nézve annál kellemetlenebb volt, mert ő már akkor, mivel belátta, hogy a Salamon-szigeteket feltalálni nem tudja, ebben az archipelagusban készült gyarmatot alapítani. Ezúttal a spanyolok között kiütött az egyenletlenség is; egy a vezér ellen támasztott lázadást azonnal elfojtottak és a bűnösöket kivégezték. De ezen gyászos események és az út fáradalmi következtében az expedíció vezére megbetegedett és miután nejét a vezérletben utódjává

kinevezte, október 17-én meghalt. Mendana halála után az ellenségeskedések a spanyolok és bennszülöttek között fokozódtak; az előbbieket nagyobb része a betegségek és nélkülözések következtében annyira elgyengült, hogy talán húsz elszánt szigetlakó valamennyivel is elbánhatott volna. Ily körülmények között tehát örültség lett volna tovább is a gyarmat-alapítás gondolatával foglalkozni; ezt mindnyájan belátták s így november 18-án felvonták a vitorlákat. Donna Izabella de Mendozának szándéka volt elmenni Manillába s ott embereket toborzani, hogy ezek segítségével a tervezett gyarmat mégis létrejöhessen. E végből összehívta a tiszteket s kikérte a tanácsukat; mindnyájan írásban jelentették ki helyeslésöket; a vezérnőt első sorban Quiros támogatta, a ki ügyességének és elszántságának később is nem egyszer fényes bizonyítékait adta. Az expedíció tehát először is Új-Guineától távozott el, nehogy azon számos archipelagusba bonyolódjék bele, melyek azt környezik és így mielőbb a Filippi-szigetekhez érjen, a mit a hajók rozszant állapota megkivánt. Elhaladtak tehát utazóink több korallzátonyok környezte sziget mellett; a melyeken a legénység partra akart szállani: Quiros azonban elég bölcsen azt mindig megtiltotta. Miután még egy hajót, a mely nem akarta vagy igazán nem bírta már őket követni, elvesztettek, eljutottak a Los Ladrones-szigetekhez, melyeket később Mariannáknak kereszteltek el. A spanyolok itt több ízben szállottak partra, hogy élelmiszereket vásároljanak be; a bennszülötteknek nem kellett sem az arany, sem az ezüst, hanem csak a vas vagy az ebből készült eszközök után kérdezősködtek. Az útleírás ez alkalomból egyet-mást elmond azon tiszteletről, melyben a benn-

szülöttek őseiket részesítik; ez elég érdekes arra nézve, hogy azt szóról-szóra idézzük. «Szüléik hullájáról levágják a hust, azt elégetik s a hamut tubába, kókuszdióból készült borba öntik s azután lenyelik. Az elhunytakat minden évben egy héten át siratják. E célból felfogadnak sirató asszonyokat, kik nem csekély számmal vannak köztük. Ezenkívül a halottas házba a szomszédok is eljönnek; persze, hogy e szolgálatot azután kölcsönösen megteszik egymásnak. Az ilyen évfordulati ünnepeket nagyon látogatják, mert nagy vendégséggel vannak összekötve. A jelenlevők egész éjjelen át sirnak, nappal azután leiszszak magukat. Sirás közben elbeszéli az elhunytak egész élettörténetét születésétől a haláláig, szólanak erejéről, termetéről, szépségéről, szóval mindarról, a mi dicséretére válik. Ha ezen elbeszélés közben valami nevetséges eset jő szóba, az egész társaság hangos hahotába tör ki, de csakhamar isznak rá egy kortyot s újra kezdetét veszi a keserves sirás. Néha kétszáz ember is összegyűl e nevetséges évfordulati ünnep megülésére.» Midőn az éhségtől félholt spanyolok a Filippi-szigetekre érkeztek olyanok voltak, mint a kikbe csak hálni jár a lélek. Donna Izabella 1596 februárius 11-én kötött ki Manilla szigetén; fogadtatása ünnepies volt, az ágyúk szóltak s a katonaság fegyverdíszben vonult ki eléje. A legényeket, a kik közül Santa-Cruztól Manilláig ötvenen veszték el, közköltségre szállásolták el és élelmezték; az asszonyok pedig négyetötöt kivéve, a kik későbbben az apáczaklastromokba vonultak, mind férjhez mentek. A mi donna Izabellát illeti, azt valamivel későbbben Quiros visszavitte Peruba; a volt kalauz itt csakhamar új uti tervet terjesztett az alkirály elé. De, de Velasco Lajos, a ki



DONNA IZABELLA AZ ÖSSZES TISZTEK TANÁCSÁT KIKÉRTE.

Mendozát hivatalában felváltotta volt, a tengerészt azon ürügy alatt, hogy az ilyen fontos ügy hatalmi körén kívül esik, a spanyol királyhoz, illetőleg az indiai tanácshoz utasította. Quiros tehát Spanyolországba s onnan Rómába utazott, hol a pápánál, a ki őt III. Fülöpnek igen melegen ajánlotta, igen szives fogadtatásban részesült. Mindenféle kérelmek és számos sürgetés után Quiros végre 1605-ben engedélyt kapott arra, hogy Limában a neki legalkalmasabbnak látszó két hajót felszerelhesse és indulhasson Mendana fölfedezéseit folytatni és az ausztráliai kontinenst fölkeresni. Quiros tehát 1605 deczember 21-én két hajóval és egy dereglyével Callaoból elindult. Perutól ezer mértföldnyi távolságban még nem talált semmiféle szárazföldre sem. A déli szélesség 25 foka alatt végre egy kis szigetcsoportha bukkan, mely a «Veszélyes-archipelagus»-hoz tartozott. Itt szemügyre vette a «Convercion de-San-Pablo»-t, a Wallis «Osnabrugh»-ját és a «Decena»-t, mely utóbbi e nevét azért nyerte, mert tizediknek látták meg. Habár e sziget hozzáférhetőségét a zátonyok meg is nehezítették, utazóink mégis szóba állottak a bennszülöttekkel, kiknek házai a tengerparton elszórtan, pálmafák közt állottak. Az erős és jól megtermett bennszülöttek vezére fején koronafélét hordott, a mely finom s oly sima fogású tollakból állott, mintha selyemből csinálták volna őket. Szőke haja, mely majdnem derekáig ért, a spanyoloknak különösen feltűnt. Ezek ugyanis nem tudták fel fogni, hogyan lehet egy ilyen sötétbarna arczbőrű embernek szőke haja s azért «azon hit kapott köztük lábra, hogy megházasodott és felesége haját viseli.» E különös szín egyébiránt a mézpor használatától eredt, mely a haját sárgássá teszi.

A sziget, melyet Quiros «Sagittaria»-nak nevezett el, Fleurien szerint Tahiti a Társaság-szigetek legnagyobbjainak egyike volt. A következő napokon Quiros még több szigetet is szemügyre vett, melyeken ugyan nem szállott partra, de a melyeket a kalendáriumból vett nevekkal elkeresztelt; ez akkoriban annyira szokás volt, hogy a bennszülöttek elnevezései egész litániává alakítottak át. Quiros a többi között eljutott egy szigethez s azt lakosainak szépségéről «la Gente Hermosa»-nak nevezte el; különösen az asszonyoknak oly szép fehér bőrük s oly kedves magatartásuk volt itt, hogy a spanyolok szerint bájokban a limai nőket is felülmúlták, pedig azoknak szépsége közmondásos. E sziget, a mint Quiros mondja, ugyanazon szélességi fok alatt feküdt, mint Santa-Cruz, melyet ő el akart érni. Nyugatnak tartott tehát és a 10-ik szélességi fok alatt, Santa-Cruztól kelet felé nyolczvan mértföldnyi távolságban egy szigetre akadt, melyet a bennszülöttek Taumako-nak neveztek. Ez tehát a Duff-szigetek egyike volna. E helytt Quiros megtudta, hogy ha útját dél felé folytatja, egy nagy kiterjedésű földhöz fog jutni, melynek lakói fehérebbek mindazoknál, kiket addig látott. Ezen hir következtében abbeli szándékától, hogy Santa-Cruzt fölkeresse, elállott s délnyugati irányban útra kelt. Miután több kisebb sziget mellett elhaladott volt, 1606 május 1-jén egy nagy, körülbelül nyolcz mértföldnyi széles öbölbe jutott. E szigetet S. Spiritu-nak nevezett el, mely nevet ama sziget maig is megtartott; egyike volt ez az Új-Hebridáknak. Az útleírás arról, hogy mi történt az európaiakkal, mialatt ez öbölben időztek — mit sem szól. De egy másik forrás beszédesebb; e szerint a legénység Quirost fogolylyá

tette, az egyik hajót és a dereglyét cserben hagyta s június 11-én elindult Amerikába, a hová 1606 október 3-án kilencz hónapig tartó utazás után szerencsésen meg is érkezett. Charton ez esetről nem ad felvilágosításokat, a legénység lázadásáról hallgat és az elválásért a második hajó vezérét, Luis Vaes de Torrest okolja, a ki szerinte S. Spiritu szigeténél saját fővezérét elhagyta. Torresnek a spanyol királyhoz intézett egyik leveléből (közzé tette lord Stanley a Morga Antal írta «Filippi-szigetek története» című munkának angol kiadásában) azonban tudjuk, hogy a Sz. Fülöp és Sz. Jakab öblökben «tizenöt» napig várt Quirosra. A tiszték egy közös tanácskozás után elhatározták, hogy június 26-án elhagyják a fentnevezett helyeket s folytatni fogják az ausztráliai kontinens keresését. Mivel azonban a rossz időjárás nem engedte meg S. Spiritu körülhajózását és az elégtelen legénység folyton követelésekkel lépett elő: Torres jónak látta utját északkeletnek a spanyol szigetek felé venni. A szélesség 11 és $\frac{1}{2}$ foka alatt szárazföldhöz jutott, a mely szerinte Új-Guinea részét képezi, mondja Torres; lakosai nem egészen fehérbőrű indusok, a kik a fahéjból készült övükön kívül egyéb ruhát testükön nem viselnek . . . Fegyvereik a hajító dárda, a paizs és valami kőbunkó féle, melyeket mind szép tollakkal ékesítenek fel. E szárazföld mentén még más lakott szigetek is vannak. A part hosszában számos a tágas kikötő, a széles folyó és a szép síkság. A szigetek külső széle mellett homokpadok és sekély helyek húzódnak el; a szigetek ezen veszélyes helyek és a szárazföld között terülnek el, középen pedig egy csatorna vonul végig. Mi ezen kikötőket Fölséged nevében birtokba vettük . . . Már háromszáz mértföldnyi utat

tettünk meg e partok mentén és így már a 9-ik szélességi fok alá jutottunk, midőn három egész kilencz öl mélységben észrevettünk egy homokpadot, a mely két és fél fok hosszúságban huzódik el a part közelében. Mivel útunkat a számos sekély hely és az ellenkező erős áramlatok miatt amaz irányban nem folytathattuk, délnyugatnak fordultunk és azon mély csatornában, a melyről szó volt, egész a tizenegyedik fokig hatoltunk előre. Ama csatorná-
nak egész hosszában számos sziget terül el, a melyek közt én áteveztem. A tizenegyedik fok alatt a tenger mélysége csökken. Itt több igen nagy szigetet láttam, melyek dél felé, a mint látszik, még szaporodtak; e szigeteket egészen fekete színű hatalmas termetű és ruhát nem viselő népek lakják, a kik fegyverekül erős lándzsákat, nyilakat és otrombán készült kőbunkókat használnak.»

A fentebbi szavakkal leírt partokban a modern geografsok egyhangulag az ausztráliai partok azon részét, mely a York félszigetben végződik és Uj-Guinea végét, melyet újabban Moresby kapitány látogatott meg — ismerték fel. A tudományos világ tudta ugyan, hogy Torres azon csatornába is behatolt, a mely róla nyerte nevét s a mely Uj-Guineát a York-foktól elválasztja; de Uj-Guinea délkeleti részének a legújabb időkben történt átkutatása, a melynél ama helyen a pápúáktól egészen elütő és aránylag elég világos színű néptörzset találtak, Quiros fölfedezéseinek hitelességét nagyban emelte. Ez azon ok, a miért e tárgynál — támaszkodva Hamynak a «Bulletin de la Société de géographie»-ban megjelent igen alapos értekezésére — hosszabb ideig időztünk.

Most mondani fogunk egyet-mást olyan utazókról,

a kik e kevésbé ismert vidékeket járták be s a kik ez által kortársaik előtt oly világot tettek ismertté, a melynek földrajzi viszonyaira nézve maig sincsenek elég részletes és megbízható tudósításaink. Ez utazók közt első helyet foglal el Pyrard Ferencz, a ki Lavalban született. Utazónk 1601-ben egy spanyol hajóra ült, hogy Indiába menjen és ott kereskedést folytasson, de a Maledivák partjain hajótörést szenvedett. Ezen szigetek, jobban mondva atollok, melyek legalább tizenkét ezren vannak, a Malabarpartoktól délre az Indiai-oczeánban a Komorin-foktól az egyenlítőig nyulnak el. A jámbor Pyrard elbeszéli a hajótörés körülményeit; elmondja, miként szökött meg társainak egy része, hogyan esett ő a Maledivákon fogságba és hogyan telt el hét évig tartó fogsága, melyet a bennszülöttek nyelvének megtanulására fordított gondja majdnem kellemessé tett. A nyelvtanulás mellett maradt elég ideje arra is, hogy megismerkedjék a szigetlakók erkölcsével, szokásaival, vallásával s a mennyiben volt, iparával is és hogy tanulmányozza ama vidék termékeit és klimáját. Ezért is elbeszélésében rendkívül sok mindenféle részletet lehet találni, melyek a legutóbbi évekig megtartották vonzó erejüket, mert az utazók nem szivesen tesznek látogatást ezen egészségtelen archipelagusban, melynek elszigeteltsége az idegeneket és hódítókat is elriasztotta magától. Pyrard elbeszélése tehát maig is tanulságos, kellemes olvasmány.

1607-ben Bengália királya a Maledivákra küldött egy hajóhadat, hogy száz vagy százhusz ágyút, melyek a portugallok hajótörései alkalmából ott maradtak, elhozzon. Pyrard [daczára annak, hogy szabadon járhatott-kehetett és daczára annak, hogy

birtokot is szerzett magának a szigeteken: szeretett hazáját Bretagnet mégis kívánta viszontlátni. Ezért is örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy három társával, kik még életben maradtak, az archipelagust elhagyja. De Pyrard szerencsétlensége még itt sem ért véget. Először Czejlonba, majd Bengaliába ment, a honnan Kocsinba akart eljutni. Ez utóbbi helyen a portugallok fogságba vetették, a mire megbetegedett, mint beteget a goai kórházban ápolták. Alig hogy hősünk felgyógyult, két évig katonáskodnia kellett; ez idő elteltével ismét börtönbe vetették s így csak 1611-ben juthatott el kedves szülővárosába Lavalba. Ennyi viszontagság után nem csodálhatjuk, ha Pyrard nyugalom után vágyódott; élete utolsó éveiről a történelem semmit sem szól; e körülmény azt látszik bizonyítani, hogy végre mégis boldoggá lett.

Míg Pyrard Ferenczet a tisztos polgárt a vágy a gyors meggazdagodás után úgyszólván saját akarata ellenére sodorta oly kalandokba, melyek kevés hián életébe kerültek: addig della Valle Pétert, a régi, nemesi család ivadékát, egészen más, sokkal romantikusabb okok birták arra, hogy útra keljen. Eleinte felváltva, majd mint a pápai hadsereg tagja, majd mint tengerész tett szolgálatokat és üldözte a Berberség kalózeit. Mikorra e háborúkból Rómába visszatért a fiatal leány, kit nőül akart venni, már másnak volt felesége; vetélytársa az ő távollétét saját hasznára zsákmányolta ki. Ily nagy szerencsétlenséget csak valami elszánt módon lehetett kiheverni. Della Valle fogadást tett, hogy mint remete meg fogja látogatni Krisztus sirját. De miként Rómába a közmondás szerint minden út elvezet, Jeruzsálembe is csak kerülővel lehet eljutni; della Valle erről nemsokára meggyőződhetett. 1614-ben Velenczében

hajóra szállott, tizenhárom hónapot Konstantinápolyban töltött, majd átevezett Alexandriába, onnan elment Kairóba s csak itt csatlakozott egy karavánhoz, melylyel végre eljutott Jeruzsálembe. De útközben úgy látszik della Valle az utazgatást megszerette, mert Jeruzsálemből nem ment haza, hanem meglátogatta Bagdadot, Damaszkuszt, Aleppot, sőt Babilon romjaihoz is kirándult. Valóban azt kell hinnünk, hogy della Valle a női szépségnek nem igen tudott ellenállani, mert visszatértében Mordinban egy csodaszépségű fiatal keresztény leányt meglát, bele szeret s azt nőül is veszi. No most, azt hiszi az olvasó, fáradhatatlan utazónk csak abba fogja hagyni vándorlásait, távolról sem. Della Valle talál módot, hogy a perzsa sah kíséretébe azon alkalommal, midőn ez uralkodó a törökök ellen háborút viselt, ötet is fölvegyék; ily módon azután négy éven át Iranban mászkált. 1621-ben végre elhagyta Iszpahánt, ugyanazon év december havában azonban elveszti nejét, a kinek hulláját bebalzsamoztatja s koporsójába zárátja; a koporsó újabb, szintén négy évig tartó útjában, a mikor is Ormuzt, India nyugati partjait, a Perzsa-öblöt, Aleppot és Sziriát meglátogatja, mindenütt vele volt; 1626-ban midőn Nápolyban kikötött, della Valle utazgatása véget ért.

Ezen sajátságos ember, a ki igazán rendkívül könnyen tudott lelkesülni, mindazon országokat, melyeket bejárt, itt-ott igazi hűséggel írta le; stilusa egyszerű, könnyű s néhol élcelő. Ő volt az, a ki azon kíváncsi utazók és turisták sorát megnyitotta, a kik most a földrajzi irodalmat már évenként számos kötettel gazdagítják, melyekben azonban a tudós csak ritkán talál valami becses, értékes dolgot.

Tavernier egyike volt azoknak, kiket a kielégíthetetlen kíváncsiság bánt. Már huszonkét éves korában hozzáfogott az utazgatáshoz és bejárta Franciaországot, Angliát, a Németalföldeket, Németországot, Svájcot, Lengyel-, Magyar- és Olaszországot. Később, midőn Európa az ő kíváncsiságának kielégítésére már semmit sem nyújthatott, elment Konstantinápolyba, a hol egy évet töltött s onnan Perzsiába, a hol az alkalom és valami titkos sugallat őt arra bírta, hogy szőnyegeket, szöveteket, drágaköveket és más ezerféle apróságot vásároljon; ezek iránt az emberekben csakhamar oly élénk érdeklődés keletkezett, hogy mesés árakat fizettek értök. A haszon, a melyet Tavernier e szállítmányából huzott, arra bírta őt, hogy másodszor is útra keljen. De mint afféle okos és előrelátó ember még előbb megtanulta egy ékszerésztől, hogyan lehet a drága köveket felismerni. 1638-tól 1663-ig négy nagyobb útat tett meg, a melyek alatt Perzsiát, Mongolországot, Indiát Khina határáig, sőt a Szundaszigeteket is bejárta. Azon roppant gazdagság, melyre kereskedése által szert tett, utazónkat elvakította; Tavernier nagy urat akart játszani, de csakhamar az anyagi bukás szélére jutott. Hogy ezt megakadályozza, egyik unokaöcscsét gazdag szállítmánnyal elküldte keletre; de ez a bukást csak siettette, mert a fiatal ember jónak látta a rábizott árúkat a maga hasznára fordítani és e czélból Iszpahanban letelepedett.

Tavernier, a ki máskülönben is tanult ember volt, a beutazta országok termékeire, történetére, azután a lakosok szokásaira és erkölcsseire vonatkozólag sok érdekes adatot gyűjtött össze. Elbeszéléseiből kortársai a keleti országok felől mindenestre

helyesebb ismereteket szerezhettek maguknak, mint a milyeneknek birtokában azelőtt voltak.

Ezért is ezen országok azok, melyeket XIV. Lajos uralma alatt az utazók, legyen bármi céljuk, mindig felkeresnek; Afrikát teljesen elhanyagolják s habár Amerika még ekkor is színhelye marad újabb fölfedezéseknek, azok nem a kormányok segítségével mennek végbe.

Míg Taverniért utolsó és hosszú, távol vidékekre irányzott utazása foglalkoztatta, Thévenot Melchizedek unokaöccse Thévenot János a híres archaeologus, a kinek több igen érdekes utazási munkát köszönhetünk, bejárta Európát s meglátogatta Maltát, Konstantinápolyt, Egyiptomot, Tuniszt, és Olaszországot. Thévenot ez útjából 1661-ben tért meg, hozva magával számos emlékpénzt és régi feliratot, melyeknek a történetíró és filologus maig is nagy hasznát veszi. Utazónk 1664-ben megint elindult kelet felé, meglátogatta Perzsiát, Basszorát, Szuratot és India egyéb részeit, megfordult Mazulipatamban, Berampurban, Aurengabadban és Golkondában. De az út fáradalmi nem engedték meg, hogy viszontláthassa Európát; 1667-ben Örményországban meghalt. Elbeszéléseinek és leírásainak sikere nagy volt; ki is érdemelte azt ő mint olyan utazó, a ki történeti, földrajzi és matematikai ismeretei tekintetében kortársai nagyobb részét messze fölülmulta.

A sor most a szeretetreméltó Bernier-re, «a szép filozofus»-ra, mint az ő finom, szellemes társaságában nevezték, kerül. Az ő társaságában fordult meg Ninon, La Fontaine, Sablière asszony. Saint-Évremont Chappelle és több más művelt szellemes férfiú, a kik mindannyian ellenesei voltak a XIV. Lajos környezetében uralkodó feszes ünnepességnek.

Bernier, mint sok más ember szintén alávetette magát az utazás divatjának. Szírián és Egyiptomon csak úgy átfutott, Indiában azonban tizenkét évet töltött, ez idő alatt orvosi ismeretei által megnyerte magának a hatalmas Aurang-Zeb kegyelmét, a mi ismét lehetségessé tette rá nézve, hogy részletesen és gyümölcsöző módon szemügyre vegyen egy akkor még virágzó birodalmat.

A Hindusztantól délre fekvő Czejlon az utazókat nem egy meglepetésben részesítette már. Knox Robert, a kit a benszülöttek foglyukká tettek, e szerencsétlenségnek köszönhetette, hogy oly sokáig maradhatott azon országban és hogy első gyűjthetett hiteles adatokat Czejlon roppant kiterjedésű erdeiről és vad népeiről. A hollandok kereskedelmi féltékenységökben, a melyet egyébként későbbben más népek is eltanultak, mind az ideig titokban tartották ismereteiket azon szigetről, melyet gyarmatukká kívántak tenni.

Volt még egy kereskedő, Chardin János, egy gazdag párizsi ékszerész fia, a ki megirigyelvén a Tavernier szerencséjét, szintén gyémántkereskedés által akart meggazdagodni. A gyémánttal kereskedőre a legnagyobb vonzó erőt gyakoroló országok azok voltak, melyeknek gazdagsága közmondásossá lett, tudniillik Perzsia és India, melyeknek lakosai a drágakövektől és az aranytól csakúgy csillogtak s melyekben a mesés nagyságú gyémántdarabokat termő bánya oly sok volt. Utazónk ez országok meglátogatására jó alkalmat választott. A mongol császárok uralma alatt a civilizáció és művészet kifejlődött; mecsetek, paloták és templomok épültek és városok mint egy varázsütésre a földből nőttek ki. Izlésök — e különös, élesen körvonalozott és a

mienktől annyira elütő izlés — észrevehető úgy óriási építményeiken, mint ékszereiken, aranymíves munkáikon és ama drága apróságokon, melyek iránt a keleti világ oly élénk érdeklődést kezdett tanúsítani. Mint ügyes ember Chardin egy társat is vett maga mellé, a ki épen oly kitünő szakértő volt, mint ő maga. Utazása első évében gyorsan átkelt Perzsián, Ormuzban hajóra ült s elment Indiába. A következő évben visszatért Iszpahánba s megtanulta az ország nyelvét, hogy közvetlenül tolmács nélkül beszélgethessen a lakosokkal. Ez alkalommal jól járt, megnyerte II. Abbasz sahnak tetszését s ezzel szerencséje meg volt alapítva; mert míg egyrészt mindenütt tisztelték, másrészt az ország viszonyainak kipuhatólása végett ugyanazon forrásokból meríthetett, a melyek fölséges ura előtt nyitva állottak. De Chardinnak a meggazdagodáson kívül más érdeme is van. Össze tudott ő gyűjteni Perzsia kormányára, az erkölcsökre, a vallásos és egyéb szokásokra, a városokra s az ország lakóira vonatkozólag oly számos és becses adatot, melyek legújabb időkig az utazók vade mecum-ját képezték. Ez útmutató annál értékesebb, mivel Chardinnak gondja volt Konstantinápolyban egy ügyes rajzoló Grelot-t rábírní, hogy ama munka részére lerajzolja a különböző perzsa emlékeket, városokat, a nép viseletét, és a különböző szertartásoknál előforduló jeleneteket.

Épen akkor, midőn Chardin 1670-ben Franciaországba visszatért, a nantesi edictum visszavonása és a barbár üldözések következtében számos mesterember elhagyta hazáját, hogy ismeretei- és iparával más országokat gazdagítson. Chardin, a ki szintén protestáns volt, nagyon jól tudta, hogy vallása akadály lesz annak elnyerésében, «a mit rangnak



CHARDIN JÁNOS (FACSIMILE).

és előléptetésnek neveznek.» Mivel, hogy saját kifejezésével éljünk, «az ember nem követheti szabadon azon vallást, a melyet akar», elhatározta magában, hogy visszatér Indiába, a hol «hite hagyás nélkül is» könnyű szerrel tisztességes állásra tehet szert. A lelkiismeret szabadsága tehát az időben Indiában nagyobb volt, mint Franciaországban. E nyilatkozat egy oly ember részéről, a kinek volt alkalmá összehasonlításokat tenni, nem nagyon hizelgő IV. Henrik unokájára nézve.

Chardin Indiába mentekor nem követte ugyanazon utat, a melyen Perzsiába ment; mert Franciaországból Szmirnába, onnan Konstantinápolyba, majd a Fekete-tengeren keresztül szerzetes ruhában a Krim-félszigetre ment. Mivel útja őt a Kaukázuson keresztül vezette, volt alkalmá az abházokat és czirkassziabelieket látni és szokásaikat tanulmányozni. A Kaukázus vidékéről Mingreliába hatolt be, a hol azonban az Európából hozott drágakövek egy részét egyéb pogyászát és minden okiratát elrabolták. Élete megmentését is csak a paulinusoknak köszönhetette, a kik őt vendégszeretőleg maguk közé fogadták. Utazónk kevéssel később, miután a paulinusok kolostorát elhagyta volt, a törökök kezébe esett, a kik a maguk részéről ismét jól megzsarolták. Több hasonló szerencsétlen eset után Chardin végre 1672 deczember 17-én Tifliszbe érkezett. Mivel Georgiát ekkor a perzsa sahnak adót fizető fejedelem kormányozta, utazónk innen már könnyű szerrel eljutott Erivánba, Tauriszba s végre Iszpahánba.

Chardin ez alkalommal négy évig maradt Perzsiában, még egy utat tett Indiába, ott ismét meggazdagodott, visszatért Európába s mert hazája őt vallása miatt száműzte, Angliában telepedett meg.

Chardinnak úti naplója meglehetősen nagy munka, a mely mindent, a mi Perzsiára vonatkozik, különös részletességgel tárgyal. Mivel utazónk ez országban sokáig tartózkodott és annak első rangú embereivel ismeretségben állott: sok és hiteles adatot gyűjthetett össze. Ezért is teljesen igaz azon mondás, hogy Perzsiát a XVII. században jobban ismerték, mint egy századdal későbben.

Azon vidékeket, a melyeken Chardin megfordult, néhány évvel későbben egy holland festő de Bruyn vagy Le Brun Kornél látogatta meg. A mi a munkáját értékessé teszi, az a hozzácsatolt rajzok szépsége és pontossága; a szövegben semmi sincs, a mit előtte már nem ismertek volna; egyedül a szamojedokról, kiket ő látogatott meg először, mond valami újat.

Egy westphaliairól, Kämpferről kell most szólnunk, a kit mivel sokáig élt a skandináv tartományokban, svédnek is mondhatnánk. Kämpfer a fényes állást, melylyel őt Svédországban megkináltak, visszatartotta csak azért, hogy mint követségi titkár Moszkvába mehessen. Így módjában volt meglátogatni Oroszországnak, melyben akkor a nyugati civilizációnak még nyomát is alig lehetett látni, előkelő városait; később Kämpfer Perzsiába ment, a hol Fabricius követtől búcsút vett, az Indiával kereskedő hollandi társaság szolgálatába állott és folytatta utazásait. Ily módon eljutott Persepolisba, Sirazba és a Perzsa-öböl partjain fekvő Ormuzba, a hol súlyos beteggé lett; midőn bajából fölépült, 1688-ban hajóra ült, hogy Kelet-Indiába menjen. Boldog-Arábia, India, Malabar, Czejlon, Jáva, Szumátra és Japán voltak azon országok, melyeket később meglátogatott. Ez utazások célja tisztán tudományos

volt. Kämpfer mint orvos, a ki a természetrajz iránt különös előszeretettel viselkedett, számos Európá an akkor még ismeretlen növényt gyűjtött össze, szárított meg vagy rajzolt le, azok gyógyító hatásáról és hasznavehetőségéről az iparban sok új adatot közölt és egy hatalmas herbariumot hozott össze, a melyet kéziratának nagyobb részével együtt a londoni «British museum»-ban őriznek. Elbeszélésének, a mely persze még nagyon hiányos s a mióta amaz ország tudósainknak is megnyílt, nagy részt el is avult, — legérdekesebb része az, a mely Japánra vonatkozik. Kämpfer oly esetekben, midőn az iránta jó indulattal viselkedő japánoktól azon tudósításokat, melyeket idegenekkel nem szoktak közölni, meg nem kaphatta, betudta magának azon könyveket szereznii, a melyek az ország történetét, irodalmát és tudományos ismereteit tárgyalták.

Habár a most felsorolt utazók, a szó szoros értelmében, nem is fölfedezők: annyi érdemök mégis van, hogy tehetségeik és tanulmányaikhoz mértén hozzájárultak azon országok ismertetéséhez, a melyeket bejártak. Azonkívül sok oly elbeszélést, melyet más, kevésbbé tanult emberek elég naivul igaznak tartottak, s a mely azóta annyira elterjedt, hogy annak valódiságát senki sem merte kétségbe vonni — igaz értékére leszállítottak s mesésnek bélyegeztek.

Nekik köszönhetjük, hogy a keleti országok története ismertté kezdett lenni; a tudós világ lassan megismerkedett ama népek vándorlásaival és számot tudott magának adni azon óriási birodalmak beháborúiról, melyeknek még létele iránt is oly sokáig kétségben voltak.

VI. FEJEZET.

A nagyban való kalózkodás.

I.

Dampier Vilmos vagy a tengerek királya.

Dampier Vilmos 1612-ben East Toker-ben született; szülei elhunytával már kora gyermekségében magára maradt. Valami nagy kedve a tanuláshoz nem volt; inkább szeretett ő az erdőkben bolyongani vagy társaival birkózni, mint az iskola padjain csendesen ülni. Azért is már mint gyermeket egy kereskedelmi hajóra adták, hogy tengerészszé legyen. Miután New-Foundlandot és Kelet-Indiát megjárta volt, belépett a tengerész katonák közé; mint ilyen egy csatában megsebesült, vissza kellett tehát térnie Angliába, a hol Greenwich-ben ápolás alá vették. A mint a katonai kórházból kiszabadult, semmit sem törődve tartozásaival, elment Jamaikába s ott egy ültetvényes gazdatisztjévé lett. Csakhamar azonban észrevette, hogy e foglalkozás nem neki való. Hat hónap elteltével tehát elhagyta a maga négereit s elment a Kampes-öbölbe, a hol három éven keresztül festő-fa gyűjtésével foglalkozott.

A három év eltelte után Londonban találkozunk vele; a törvénnyel és ennek szolgálival azonban nem tudott megbarátkozni. Visszatért tehát Jamaikába, a hol csakhamar megismerkedett ama hires kaló-

zokkal, akik abban az időben a spanyoloknak annyi bajt okoztak.

E kalandorok, részint angolok, részint francziák, a kik Hájti közelében a Tortuga szigetén telepedtek volt meg, Spanyolország iránt engesztelhetetlen gyűlölettel viselkedtek. Rablásaikat illetőleg nem szorítottak a Mexikoi-öbölre, hanem átkeltek a Panama-szoroson és pusztítottak a Csendes-tenger partjain a Magalhaes szorostól Kaliforniáig. Az ijedtség és rémület e kalózoknak tetteit, a kik különben is csodálatos dolgokat vittek véghez, még a valóságosnál is élénkebb színekben festette.

A kalandkedvelők vezérei akkor, midőn Dampier soraikba lépett, Harrio, Sawkinos és Shays voltak. 1680-ban hősünkkel Darienben találkozunk, a hol kirabolja Santa-Mariat, megkisérti, bár eredménytelenül, meglepni Panamat és társainak segítségével, a kik csak az indusoktól lopott rozzant csolnakokkal rendelkeztek, nyolcz jól felfegyverzett s a város közelében horgonyozó hajót hatalmába kerít. Ez esetben azonban a kalózok oly érzékeny veszteségeket szenvedtek s oly csekély zsákmányra tettek szert, hogy nem maradtak tovább együtt. Elválásuk után egy részök a Mexikoi-öbölbe tért vissza, a másik részök pedig a Juan-Fernandez-szigeten telepedett meg, a honnan rövid idő múlva újabb támadást intéztek Arika ellen. De ez alkalommal újra oly nagyok voltak veszteségeik, hogy újabb szakadás jött köztük létre; ennek következtében Dampiernek Virginiába kellett mennie, a hol kapitánya új bajtársakat akart toborzani. Virginiában épen akkor Cook kapitány szerelt fel egy hajót, hogy a Magalhaes szoroson át a Csendes-tengerbe evezzen; Dampier hozzá csatlakozott. A hajó először Afrika partjait kereste fel, érintette — mert ez volt az

irány, melyet a Délamerikába utazók követtek — a Zöld-foki szigeteket, Sierra Leonet és Scherborough folyó torkolatát. Dampier, a ki naplójában minden érdekesebb jelenséget följegyzett, a déli szélesség 36-ik foka alatt fekvő helyről azt mondja, hogy a tenger ott fehér, illetőleg sápadt színű; hogy mi ennek az oka — azt nem tudja. Ha ismerte volna a mikroszkopot, számot tudott volna magának adni ama jelenségről. Utazóink minden baj nélkül eljutottak a Sébald szigetek mellett, átkeltek a Lemaire csatornán, 1684 februárius 6-án körülhajózták a Hoorn-fokot s a mint a viharokat, melyek a Csendes-tenger bejáratánál oly gyakoriak, kikerülték, egyenesen a Juan Fernandez-szigeteknek tartottak, a hol magukat élelmi szerekkel akarták ellátni. Dampier e szigetek egyikén fel akarta keresni azon nikaraguai indust, a kit 1680-ban Sharp kapitány magára hagyott volt. «Ezen indus több, mint három évig lakott egymaga azon szigeten; az erdőkben épen kecskére vadászott, a mikor az angol kapitány embereit a hajókra visszahívta, a vitorlákat felvonatta és elindult a nélkül, hogy valaki az indus távollétét észre vette volna. Ennek egyebe nem volt, mint a puskája, a kése, egy kevés löpőpor és néhány golyója. Miután pora és golyói elfogytak, sikerült neki puskacsövét kése segítségével feldarabolni s abból egy lándzsát, horgokat és egy nagy kést csinálni. Ez eszközökkel minden élelmiszert, a mi a szigeten kapható volt, megszerezhetett magának; foghatott halakat és kecskéket. A tengertől egy félmérföldnyire egy kis kecskebőrrel fedett kunyhót épített magának. Ruhája persze már nem volt; kecskebőr takarta lágyékát.»

Ezen kényszerűségből remetéskedő indusról azért mondtunk el egyet-mást, mert ő szolgált a de

Foe Dániel írta Robinsón Crusoe-nek mintaképül, azon regénynek, a mely a gyermekeknek maig is oly kedves olvasmánya.

Részletesen nem fogjuk elbeszélni mindazon expedíciókat, melyekben Dampier részt vett. Elég, ha annyit mondunk, hogy a már megemlített útjában meglátogatta még a Gallapagos-szigeteket. Midőn Swan kapitány, kinek hajóján Dampier 1686-ban szolgált volt, minden vállalatát megbukni látta, elment Kelet-Indiába, a hol a spanyolok még nem vigyáztak úgy magukra s a hol tehát a manillai szállítmányokat könnyebben meg lehetett keríteni. Kalandoraink azonban, midőn már csak három napra voltak élelmi szereik, szerencsésen megérkeztek Gvahamba. A matrózok ugyanis abban egyeztek volt meg, hogyha az út nagyon messzire nyulna el, mindazokat, a kik a tovább utazás mellett felszólaltak, le fogják ölni és meg fogják enni; a kapitány lesz az első, a kivel ezt megteszik, mert az utazást ő hozta javaslatba. A kapitány után Dampier következett volna. Ez volt az oka, mondja egész tréfásan ez utóbbi, hogy midőn Gvahamon partra szállottunk Swan megölelt és így szólott: «Ah! Dampier! önből igazán rossz pecsenye vált volna!» Igaza volt — teszi hozzá — «mert én épen olyan sovány és kiszáradt voltam, mint ő kövér és elhízott.» Dampier ez útjában Mindanaot, Manillát, Khina partvidékének egyes részeit, a Molukki-szigeteket, Uj-Hollandot és a Nikobarokat látogatta meg, illetőleg rabolta ki. Az utóbbi szigetcsoportban társaitól elvált; ezek őt félholt állapotban csak később Szumatra partjain találták meg ismét.

Ezen utazás alkalmával Dampier, több mindaddig ismeretlen szigetet fedezett föl, a többi közt a Bas-szigeteket. Mint afféle igazi kalandor, mihelyt bajából kigyó-

gyult, megint útra kelt, bejárta Ázsia déli részeit, Malakkát, Tonkint, Madraszt, Benkulent, a hol mint tüzér Anglia szolgálatába állott. De öt hónap mulva már megszökött és visszatért Londonba. Kalandjainak és utazásainak leírása az előkelő angol társaságnak több tagjában iránta rokonszenvet keltett; a rokonszenvezők tehát bemutatták öt az oxfordi grófnak, az admirális fejednek. Kevéssel utóbb csakugyan megkapta a «Roebuck» hajó vezérletét, hogy azon tengereken, melyeket bejárt, fölfedezéseket tegyen. 1699 januárius 14-én azon tervvel hagyta el Angliát, hogy vagy a Magelhaes-szoroson fog átkelni vagy a Tűzföldet fogja megkerülni s így fölfedezéseit majd a Csendes-tenger partjainak közelében, a hol mind- eddig a legkevesebb utazó járt, kezdi meg. Miután márczius 10-én átkelt az egyenlítőn, Braziliának fordult, a hol hajóját újabban ellátta élelmi szerekkel. Azonban Patagonia partjait nem tudta elérni, a szél öt a Jó-reménység fokának közelébe, attól mintegy tizenhat mértföldnyire dél felé, kergette; innen már nem akart újra visszafordulni, azért is kelet-dél-keletnek Új-Hollandia felé fordult. E hosszú úton semmi baj sem érte. Augusztus 1-én Dampier szárazföldet pillantott meg s azonnal egy kikötő felkereséséhez fogott, a hol horgonyt vethessen. Öt nappal később Ausztrália nyugati partjain a Fókakikötőbe ért, de ott csak terméketlen földet — sem élelmi szereket, sem vizet nem talált. Augusztus 31-ig e partok közelében hajóztatott és még mindig nem találta meg azt, a mit keresett. Midőn egy alkalommal a partra szállott, néhány bennszülöttel, a kik ugyancsak gyéren laktak ez országban, egy kis csetepatéja volt. A bennszülötteket egy közép-termetű, de máskülönben ügyes, élénk ember vezette; szemeit egy fehér színű karika környezte,

hasznó színű vonás húzódott le homloka tetejéről orra czimpájáig; melle és karjai szintén fehér vonásokkal voltak tarkítva; társai feketék, vad kinézésűek, bodros hajúak s magas karcsú termetűek voltak.

Dampier öt héten keresztül, a míg a part közelében maradt, sem vízre sem élelmiszerekre nem talált; tervével azonban még sem akart felhagyni és folytatta útját a part mentén észak felé. Végre is a zátonyok, melyekkel minduntalan találkozott, az északnyugati musszon, a mely épen fujni kezdett, arra kényszerítették őt, hogy miután az ausztráliai partokból már háromszáz mértföld hosszú területet fölfedezett, tervéről lemondjon. Timornak fordult tehát, hogy ott a hosszú útban kimerült legénységet megpihentesse. De a partokat ő nem igen ismerte, térképei meg nagyon hiányosak voltak; úgy kellett tehát neki azon helyeken tapogatózni, mintha a hollandok ott soha meg nem telepedtek volna. Így Timor és Anombao közt, a hol térképei szerint öbölnek kellett volna lenni, egy csatornát fedezett fel. Midőn később a hollandok egy kikötőjébe ért, melyet csak ők maguk ismertek, nagyon meglepte és megharagította őket; ők ugyanis azt hitték, hogy az angolok csakis oly térképek segítségével érhettek oda, melyeket honfitársaik valamelyik hajójáról elvettek. Lassan azonban megnyugodtak és az angolokkal jól bántak.

Habár a musszon előjelei már érezhetők voltak, Dampier mégis kivezett a sik tengerre és Uj-Guinea északi oldalának tartott, a melyet 1700 februáris 4-én a hollandok elnevezte Mahofoknál el is ért. Azon dolgok közül, melyek őt legjobban meglepték, Dampier megemlíti, hogy roppant sok galambféle madarat, roppant nagy böregereket és fésüs kagylókat látott, melyeknek üres kagylója nem kevesebbet,

mint 258 fontot nyomott. Februárius 7-én a «Vilmoskirály» sziget közelébe ért, ekkor keletnek fordult s kevéssel későbben elérte a Schouten-szigetet. Ugyanazon hó 24-én a legénység sajátságos jelenetnek volt tanuja: «Két hal, a melyek már valami öt vagy hat nap óta kísérték a hajót, észrevett egy nagy tengeri kigyót s azt azonnal üldözőbe vette. A halak alak- és nagyságra nézve a makárhához (*Scomber scombrus*) hasonlítottak, csakhogy zöldes sárga színük volt. A nagy gyorsasággal menekülő kigyó feje mindig kinn volt a vízből, az egyik hal pedig folytonosan annak farkára vadászott. A mint a kigyó megfordult, az üldöző hal megállott és a másik lépett a helyébe. Így a futás közben is védekező állatot sokáig üldözték, mígnem az üldözők és az üldözött is eltűntek szemeink elől.»

25-én Dampier egy körülbelül tíz mértföld hosszú hegyes-völgyes szigetet, mely az Admirális-szigetektől keletre feküdt, «Sz. Mátyás»-ról keresztelt el. Hét vagy nyolcz mértföldnyi távolságra egy másik szigetet fedezett föl, mely azon heves viharok miatt, melyek annak megközelítését lehetetlenné tették, «Viharos» nevet nyert. Dampier még ekkor is azt hitte, hogy Uj-Guinea partjainak közelében van, holott Uj-Irland partjai mellett evezett el. E szigeten ki akart kötni, de hajója köré több mint két száz bennszülött gyülekezett volt, azonkívül a partot is egészen ellepték a szigetlakók. Ily körülmények között esztelenség lett volna egy csolnakot partra küldeni, Dampier tehát irányt változtatott. Azonban alig adta ki ez iránt a rendeletet, midőn hajójára egész közápor hullott, melyeket a bennszülöttek valami gép segítségével hajítottak; e gép alakját az európaiak ugyan nem láthatták, de azért az öblöt mégis «Hajítók öblé»-nek keresztelték el.

Egyetlen ágyulövés elrémítette a bennszülötteket és véget vetett az ellenségeskedésnek. Új-Írland partjainak közelében a bennszülöttek a «Denis» és «Sz. János» szigeteket fedezték föl. Dampieré ezenkívül a dicsőség, hogy első kelt át az Új-Írlandot Új-Bretagnetól elválasztó csatornán és hogy első látta a Vulkán, a Korona, a Rook, a Long-Rich és az Égő-szigeteket.

Ezen hosszas utazgatás után Dampier végre nyugatnak fordult, eljutott a Missory-szigethez, majd későbbben Ceramhoz a Molukkok egyikéhez, a mely utóbbin legénységének jó hosszú pihenőt adott. Ennek eltelte után elment Borneoba, átkelt a Makasszar csatornán és június 23-án Java szigetén Bataviában partra szállott. Itt maradt október 17-ig s ekkor visszaindult Európába. A mikorra azonban 1701 februarius 23-án Ascension szigetét elérte, hajóján oly nagy lék támadt, hogy azt bedugni többé nem lehetett. Cserben kellett tehát hagynia a hajót s a légénységet, meg az egész hajóterhet a partra szállítania. Szerencsére volt a szigeten víz s nem volt hiány teknős békákban, kecskében és folyamrákokban. Éhségtől tehát utazóinknak nem kellett tartaniok s így bevárhattak egy hajót, a mely őket majd hazájokba szállítja. Ez idő csakhamar be is következett, mert már április 2-án a sziget környékén egy angol hajó jelent meg, mely azután őket felvette és hazájokba elszállította. Dampierről még lesz alkalmunk egyet-mást elmondani, midőn Wood Rodgers utazására kerül a sor.

II.

A sark és Amerika.

Hudson és Baffin. — Champlain és La Sale. — Az angolok az Atlanti-tenger partjain. — A spanyolok Dél-Amerikában. — A XVII. század végéig szerzett ismeretek összefoglalása. — A fokmérés. — A haladás a térképrajzolásban. — Az első matematikai földrajzi ismeretek.

Habár Angolország az északnyugati átjáró felkeresésével vagy húsz évre fel is hagyott, egészen még sem mondott le azon tervről, hogy azon irányban valami útat ne keressen; persze e feladatot teljesen csak napjainkban oldották meg és ugyanakkor bizonyították be, hogy azon út teljesen járhatatlan. Hudson Henrik, a kiról Ellis azt mondja, «hogy soha tengerész jobban a maga mesterségéhez nem értett, hogy bátorságát semmiféle körülmények között el nem vesztette és hogy buzgósága lankadhatatlan volt» — egy kereskedőkből álló társasággal szerződést kötött, hogy fel fogja keresni az északnyugati átjárót. Hudson 1607 május 1-én indult el egy egyszerű bárkával a «Hopewell»-lel és tizenkét emberrel Gravesendből; június 13-án a 73-ik fok alá Grönland keleti partjához ért, melyet reményeinek megfelelőleg «Hold With Hope» (légy kitartó a reményben) — foknak nevezett el. Az időjárás szebb s a hideg is csekélyebb volt, mint tíz fokkal tovább délnek. Június 27-ig Hudson északnak már öt foknyi útat tett meg, midőn egyszerre július 2-án mint az a vidékeken oly gyakran megtörténik, az idő hidegre fordult. A tenger felszine azonban még mindig tiszta volt a jégtől, a szél nem fújt nagyon erősen és úsztatott fa is nagy mennyiségben volt látható. Ugyanazon hónap 14-én a hosszúság $33^{\circ} 23'$ alatt a legénységből

ketten Spitzbergen északi részén partra szállottak. Itt pézsmás tulkok s rókák nyomait és nagy számú vízi madarat láttak, továbbá két patakra is akadtak, a melyek egyikében a víz meglehetősen meleg volt; mindebből tengerészeink belátták, hogy e vidéken, habár nagyon messze fekszik is északnak, az év eme szakaszában meg lehetne élni. Hudsonnak, a ki csakhamar kiszállt ismét a síktengerre, a 82-ik szélességi fok alatt a vastag jégkorlát útját állotta; hiába igyekezett azon áttörni vagy azt megkerülni. Fáradozásai sikertelenek maradtak, vissza kellett térnie Angolországba; útközben még egy szigetet fedezett fel, a mely alkalmasint a Jan Mayen volt s szeptember 15-én szerencsésen megérkezett hazájába. Miután ezen első útjában nem tudta kitüzött célját elérni, máskor más felé fordult. A következő évben április 21-én kelt ismét útra és Spitzbergen meg Novaja-Zemlya közt nyomult előre; de egy ideig csak azzal kellett megelégednie, hogy ezen sziget partjait követhesse; oly messzire, mint szeretett volna, nem juthatott el. E második kísérlet eredménytelensége nagyobb volt, mint az 1607-ki. Ezért is az angol társaság, a mely a fentemlített két utazás költségeit viselte, újabb próbálgatásokról nem akart többé semmit sem tudni. Kétségkívül ez volt az ok, mely Hudsont arra bírta, hogy holland szolgálatba álljon.

Az amsterdami társaság 1609-ben egy hajót bocsátott rendelkezésére, melylyel még ugyanazon év elején Texelből elindult, megkerülte az Északi-fokot s Novaja-Zemlya mellett folytatta útját; de angolokból és hollandokból álló legénységét, a mely csak Kelet-India felé járt, a hideg és az úszó jég-táblák csakhamar elrémítették, Hudson kénytelen volt tehát útja irányát megváltoztatni és fellázadt

matrózainak azon javaslatot tenni, ám keressék az átjárót a Davis-szorosban vagy Virginia partjain, a hol Smith kapitány tudósításai szerint, a ki pedig járt arra, kell egy tengeri útnak befelé nyílnia. A kevésbbé fegyelmezett legénység csak visszafelé akart menni. Hudson, hogy az amsterdami társaság költségeit egészen kárba ne hagyja veszni, kénytelen volt a Faröe felé evezni, ezután leereszkedett a szélesség 44-ik fokáig és Amerika partjain kereste azt a szorost, a melyet neki fel kellett volna találnia. Julius 18-án Amerikában partra szállott, hogy az egyik árboczot, melyet egy vihar megrongált, kijavítsa; ezen várakozási időt nem töltötte el tétlenül s a bennszülöttektől különböző állati bőröket cserélt be. De fegyelmezetlen matrózai, miután a különben oly békés, szegény vadakat zsarolásaik által lázadásra birták, kényszerítették őt, hogy felvonassa a vitorlákat.

Útját a partok mentén folytatta augusztus 3-ig; ekkor másodszor is kikötött. A $40^{\circ} 30'$ alatt egy nagy öblöt fedezett fel, a melybe csolnakkal több mint ötven mértföldnyi távolságra behatolt; de eközben élelmi szereit fogyni kezdetek, ama vidéken pedig nem lehetett frisset szerezni. Ekkor a legénység, a mely a mint látszik saját akaratát mindig a vezéré fölé helyezte, tanácskozássra gyűlt össze; az egyik rész ezt javasolta: töltsék a telet New-Foundlandon s a következő esztendőben induljanak el megint az átjáró fölkeresésére, a másik rész azonban rögtön vissza akart menni Irországba. Ez utóbbi párt véleménye jutott diadalra; de midőn mindnyájan Nagy-Britannia közelébe értek; a matrózok oly erős vágyódást éreztek annak partjain kiszállani, hogy Hudson kénytelen volt november 7-én Darmouthban horgonyt vetni.

A következő évben 1610-ben Hudson minden tapasztalt kellemetlenségei daczára, az amsterdami társasággal újra alkudozásba bocsátkozott. De az ár, a melyet eléje szabtak oly nagy volt, hogy az alkudozásokat abbahagyta és ismét az angol társasághoz csapott át. Ez csak azon feltétel alatt adott rendelkezésére hajókat, ha egy ügyes tengerészt, Coleburne-t, a kiben a társaság megbízott, nem mint másodrangú tisztet, hanem mint egyenrangú segédjét maga mellé veszi. Elképzelhető, mily sértő volt ez Hudsonra nézve; fel is használta azért mindjárt a legelső alkalmat, hogy a melléje rendelt felügyelőjétől megszabaduljon. Még el se hagyta a Themse torkolatát, midőn már Coleburne-t a társaságnak szóló levéllel visszaküldte; e levélben Hudson a maga különös eljárását igazolni igyekezett.

Május utolsó napjaiban, mikor a hajó Island egyik kikötőjében horgonyozott, a legénység Coleburne eltávolítása miatt lázongani kezdett, a mit azonban a vezér könnyű szerrel elfojtott. Junius 1-én, midőn a hajó a szigetet elhagyta, Hudson tekintélye helyre volt állítva. Miután utazónk a Forbisher csatornán átkelt s a Davis elnevezte Desolation-földet szemügyre vette, bevezett egy szorosba, a mely róla nyerte nevét; később benyomult egy széles öbölbe s ennek nyugati oldalán hajóztatott egészen szeptember elejéig. Ekkor történt az, hogy egy alsóbrangú tiszt, mivel a legénységet a vezér ellen mindig izgatta, rangjától megfosztatott; de a jogos rendszabály a matrózokat csak még ingerültebbé tette. November első napjaiban, mikor a hajó amaz öböl déli végéhez ért, Hudson egy télire alkalmas helyet keresett ki s ott a hajót a szárazra vonatta. Ezen rendelkezést nehéz megérteni.

Egy részről ugyanis Hudson Angliát csak hat hónapra való élelmi szerrel hagyta el, ama természetlen partokon pedig csak nem számíthatott valami sok enni valóra; másrészt pedig a legénysége annyi jelét adta lázadási kedvének, hogy annak sem jó indulatára, sem pedig engedelmességére nem számíthatott. Az angolok, habár gyakran csak sovány porcióval kellett is beérniök, mivel sok madarat tudtak kézre keríteni, még télen át sem küzdöttek nagy éhséggel. A mint a tavasz beállott s a hajót a hazaindulásra fölkészítették, Hudson a matrózok ingerültségén észrevette, hogy sorsa eldőlt. A szerint tette meg tehát a maga rendelkezéseit; minden embernek a fennmaradt kétszersültből a rá eső részt kiosztotta, a zsoldot kifizette s azután várta, hogy mi fog következni. Nem kellett soká várnia. Az összeesküvők elfogták kapitányukat, ennek fiát, egy önkénytest, a hajóácsot, és öt matrózt, s azután őket Isten kegyelmére bízva fegyverek, élelmi szerek és minden más eszköz nélkül egy csolnakba rakták s a tengeren hagyták s azután visszatértek Angolországba, de nem mindnyájan érték azt el; kettőt megöltek az indusok, egy betegség következtében meghalt; a többit azután megkínozta az éhség. Annyi bizonyos, hogy hazájukban felelősségre nem vonták őket. Csakis 1674-ben szerzett a kereskedők társulata «az északnyugati átjáró keresése közben eltűnt» Hudson Henrik fiának, a ki teljesen vagyontalan volt, állomást egy hajón.

Hudson terveit halála után Button és Gibbons tették magukévá; ezeknek, ha újabb fölfedezéseket nem is, de a tenger áradására és apadására, az időjárás és hőmérséklet változásaira, és számos más természeti tüneményre vonatkozólag pontos, komoly megfigyeléseket köszönhetünk.

1615-ben az angol társaság egy 50 tonnás hajó vezérletével Bylethet, a ki az utóbb említett utazásokban résztvett, bízta meg. A hajó neve «Discoveri» csak jót látszott jósolni. Az expediciónál mint kalauz a híres Baffin Vilmos is szerepelt, kinek dicsősége a kapitányáét egészen elhomályosította. Utazóink április 13-án hagyták el Angliát, május 6-án Farewell-fokhoz értek, elhaladtak a Desolation-sziget mellett s a «Vadak szigetei»-hez értek, hol számos bennszülöttel találkoztak; e szigeteknél északnyugat felé fordultak s ez irányban a 64-ik fokig nyomultak elő. Julius 10-én bal oldalt szárazföldet láttak és észrevették, hogy az áramlás észak felől jő; e két körülményből ők már biztosra fogták, hogy a keresett átjáró csakugyan megtalálható s azért az e helytt fölfedezett foknak is a «Confort» nevet adták. E fok valószínűleg a Walsingham-fok volt, mert a mint megkerülték, látták, hogy a szárazföld kelet, illetőleg északkelet felé nyúlik el. Ez évben fölfedezéseik a Davis-szorosnál értek véget. Szeptember 9-én már ismét Plymouthban voltak: útközben senki a legénység közül meg nem halt.

Byleth és Baffin oly erős reményt tápláltak tervök sikerülése iránt, hogy a következő évben megint megszerezték maguknak azt a hajót, melyben előbb jártak volt; 1646 május 14-én, minden baj és szerencsétlenség nélkül elértek a Davis-szoroshoz, személyre vették Sanderson «Remény»-fokát, Davis-útjának legészakibb pontját s felhajóztak a $72^{\circ} 40'$ alatt fekvő «Asszony» szigetig, a melynek e nevet azon néhány eszkimónő miatt adták, a kikkel ott találkoztak. Junius 12-én a jég kényszerítette utazóinkat, hogy egy öbölben menedéket keressenek. Az eszkimók itt az angoloknak nagy mennyiségű

szarvat, kétségtelenül rozmár agyart vagy pézsmás tulokszarvat hordtak össze, a miért is ez öböl a «Hornsound» (Szarv-szoros) nevet nyerte. Miután Byleth és Baffin e helytt néhány napig vártak volt, útjokat folytathatták. A $75^{\circ} 40$ -tól északra a tenger nagy távolságban a jégtől tiszta volt s így utazóink minden veszély nélkül a 78-ik szélességi fokon túl is egészen ama szorosig folytathatták útjokat, a mely a Baffinról elnevezett tengernek folytatását képezte. Byleth és Baffin ekkor nyugat, illetőleg délnyugatnak fordultak és fölfedezték a Carei-szigeteket, a Jones-szorost, a Koburg-szigetet és a Lancaster-csatornát; végre pedig a nyugati partok mentén a Baffin-öbölben Cumberlandig ereszkedtek le. A fölfedezéseket azonban folytatni tovább nem lehetett s mivel a legénység között sok volt a skorbut beteg, Bylethék visszatértek Angliába s augusztus 30-án Dover-be szerencsésen meg is érkeztek.

Habár ez expedició az északnyugati átjárót nem is találta meg; az eredmény, a mit elért, mégsem volt csekély. Byleth és Baffin ugyancsak kibővítették a Grönland környékén levő tengerekre vonatkozó ismereteinket. A kapitány és a kalauz a kereskedők társaságához intézett levelökben azt írják, hogy azon helyek, melyeken megfordultak, bő zsákmányt nyújthatnak a halászatnak; ezrével találhatók ott a fókák, rozmárok és czetek. A jövő e részben kevéssel később igazat is adott nekik.

Térjünk azonban most vissza Amerika partjaira, Kanadába s lássuk, mi történt ott Cartier Jakab kora óta. Cartier mint föntebb elmondottuk, e helyen gyarmatot akart alapítani; de a siker, amit elért, nem volt rendkívül nagy. Néhány francia azonban mégis megmaradt, megházasodott ott és így a jövőbeli gyarmatos nemzedéknek megvetette az alapját.

Néha-néha dieppe-i és saint-maloi halászok is közéjük telepedtek. De igazi tömeges kivándorlás nem tudott létre jönni. Ilyen körülmények között de Chastes felszólította Champlain Sámuel nemest, a ki IV. Henrik háborúiban résztvett és másfél éven át Kelet-Indiában járt volt, hogy folytassa Cartier Jakab fölfedezéseit és keresse fel azon helyeket, melyek Kanadában alkalmasak volnának városok és helységek alapítására. Könyvünkben nincs helyén, hogy Champlain szerepével, mint gyarmatalapítóval foglalkozzunk; azt sem tehetjük, hogy ama nagy szolgálatait felsoroljuk, a melyeknél fogva a «Kanada atyja» czímet magának kiérdemelte. Nem fogunk tehát szólni ezen szerepéről, a mely pedig neki nem csekély babérokot szerzett s egyedül azon fölfedezéseivel fogunk foglalkozni, melyeket a kontinens belsejében tett.

A vállalat vezére 1603 márczius 15-én indult el Honfleurból; útjában szerencse kísérte, eljutott a Sz. Lőrincz-folyóhoz s azon a torkolatától nyolczvan mértföldnyire fekvő Tadusszak kikötőig fölevezett. A bennszülöttek, habár «sem hitők, sem törvényök nem volt s mint a vadállatok Isten és vallás nélkül éltek», — őket jó fogadtatásban részesítették. Hajóját, mivel a folyón veszély nélkül föllebb nem mehetett, Champlain Tadusszáknál hagyta, csolnakra ült, elvezett a Saint-Louis vizesésig, a meddig Cartier eljutott, behatolt a szárazföld belsejébe is s azután visszatért Franciaországba, a hol a királyhoz intézett jelentését kinyomatta.

IV. Henrik a vállalatot folytattatni akarta. E közben de Chartes meghalt; kiváltságait, a vice-admirális czímet és Akadia kormányzóságát de Monts nyerte el. Champlain de Monts-t elkísérte Kanadába s ott három évet töltött el, a mely idő alatt részint a

kormányzót támogatta, adván neki a gyarmatok alapításánál tanácsokat, részint Akadiát járta be a Kodfokig, részint a szárazföld belsejét utazgatta be és meg-meglátogatta azon bennszülött törzseket, melyeket a gyarmat érdekében az idegenekkel meg kellett barátkoztatnia. Champlain ezután újra megfordult Franciaországban, hogy gyarmatosokat toborozzon, de 1607-ben már ismét visszatért Új-Franciaországba s 1608-ban egy várost alapított, a melyből később Quebec lett. — A következő évet a Sz. Lőrincz folyam hidrográfiai viszonyainak tanulmányozására fordította; egy csolnakon két bajtársával és néhány algonkinnal az irokezek földjére nyomult s azokat egy tónál, a mely tőle kapta nevét, megverte; ezután a Richelieu folyamon ereszkedett le a Sz. Lőrinczig. 1610-ben szövetségeseinek az algonkinoknak élén újra berontott az irokezek hazájába. E hadjáratában hajító gépeket is vett alkalmazásba, a melyek a vadakat nagyon meglepték és neki a győzelmet biztosították. Egy helység ellen intézett támadás alkalmával fából egy lovat készítettett, melyet kétszáz erős ember «a helységtől oly távolságra vitt, mint a milyen hosszú egy lándzsa; arra a lóra felültetett három ijjászt, a kik így a rájuk lőtt nyilak és kövek ellen teljesen meg voltak védve.» Utazónk kevéssel későbbben az Ottava folyó átkutatásához fogott, azután északnak ment s a Hudson-öböl közeléig, a melytől már csak hetvenöt mértföldnyi távolság választotta el, hatolt. 1615-ben Montreált erősítette meg, kétszer felevezett az Ottava folyón, bejárta a Huron-tavat és szárazon eljutott az Ontario-tóig, melyen át is hajózott.

Champlain mozgalmas életét igazán nehéz két szakaszra szétválasztani. Minden útjában, minden járás-keelésével csak az volt a célja, hogy jó végre

vezesse azon dolgot, a melynek életét szentelte. Utazásai, ha különválasztjuk őket attól, a mi alapjaikat képezte, nem látszanak érdekeseeknek és mégis, ha XIV. Lajos és utódja határozottabb gyarmatpolitikát követtek volna, most Franciaország oly gyarmatok birtokában lehetne, a melyeket, jólétöket tekintve, az Egyesült-Államok aligha mulnának felül. Daczára, hogy a francziák Kanadát elhanyagolták, az ma is forró szeretettel csügg az anyaországon.

Elbeszéléseinkben most valami negyven évet át kell ugranunk, és áttérnünk de la Sale Robertre. A 40 év alatt a francia telepek Kanadában némi fontosságra tettek szert és Amerika északi felének nagy részét ellepték. A vadászok évről-évre bejárták az erdőket és a mellett, hogy prémeket halmoztak össze, a kontinens belsejéről is mindig új és új híreket hoztak haza. Ez utóbbi tekintetben nagy szolgálatokat tettek a misszionáriusok is, a kik között első sorban Marquette atyát kell megemlítenünk; Marquette atya a nagy tavak körül tett és a Misszisszippig folytatott utazásai által az utókort maga iránt különös hálára kötelezte le. Ezenkívül két férfiuról Frontenacról Új-Franciaország kormányzójáról és Talonról kell megemlékeznünk, mint a kik a fölfedezéseket minden tekintetben igyekeztek elősegíteni. 1678-ban egy fiatal ember Cavalier de la Sale minden határozott czél nélkül Kanadába érkezett. «Rouenben jó családból született — mondja róla Charlevoix atya; — de mivel néhány évet a jezsuiták közt töltött, elesett atyai örökségétől. Mint művelt, élénk szellemű ember ki akarta magát tüntetni, érzett is magában annyi tehetséget és bátorságot, hogy e tekintetben czélt érjen. Nem is hiányzott nála az elszántság, hogy valamibe bele fogjon, a kitartás, hogy azt dülőre vigye és a

bátorság, hogy az akadályokkal megküzdjön és veszteségeit pótolja; de magát megkedveltetni, s másokat, a kikre szüksége volt, vezetni nem tudott; a mint pedig hatalomra jutott, azt keményen éreztette. Ilyen hibái mellett nem lehetett boldoggá s nem is lett azzá.»

Charlevoix atya sötét szemüvegen át nézte a dolgot s nem becsülte elég nagyra azon fölfedezést, melyet Cavalier de la Salenak köszönhetünk s a melyhez foghatót csak Orellana tett, midőn a XVI. században az Amazonon végig hajózott; vagy Stanley, a ki a XIX. században a Kongo folyását egész hosszában megismertette. Alig érkezett meg la Sale Kanadába, mindjárt nagy buzgalommal fogott hozzá a bennszülöttek nyelvjárásának, szokásainak és erkölcséinek tanulmányozásához; egyszersmind megismerkedett vadászok körében a vidék folyóinak és tavainak fekvésével. Fölfedezési terveit ezután közölte Frontenac-kal, a ki őt e tekintetben bátorította és rá bízott egy várat is, mely azon helyen épült, a hol a tavak a Sz. Lőrincz folyamba szakadnak. A mialatt ez történt, megérkezett Quebecbe egy Jolyet nevű ember, azon hírt hozva magával, hogy Marquette atyával és négy más bajtársával együtt egy nagy folyóhoz ért, melyet Misszisszippinek hívnak s a mely délnek foly. Cavalier de la Sale azonnal felismerte azon hasznot, melyet egy ily nagy fontosságú vízi út nyújthat; különösen ha a Misszisszippi, a mint ő azt föltette, a Mexikoi öbölbe szakad. — A nagy tavak és az Illinois-nak a Misszisszippi mellékfolyójának segítségével a Sz. Lőrincz folyamot — gondolá magában — könnyű lesz összeköttetésbe hozni. Mily óriási haszna lesz ebből Franciaországnak! La Sale e tervét közölte Frontenac gróffal, a ki viszont őt a tengerészeti

miniszternek a legmelegebben ajánlotta. — Mikorra La Sale Franciaországba ért, Colbert már nem volt életben; fiának Seignelay marquisnak, a ki őt állásában követte, kellett tehát a magával hozott leveleket átadnia. Utazónk terve komoly alapokon látszott nyugodni s így nem csoda, ha a fiatal miniszternek tetszését megnyerte. Ezért is Seignelay bemutatta La Salet a királynak, a ki őt nemességre emelte, Katarokuj-val megajándékozta, azon várnak, melyet épített volt, vezérévé kinevezte és azon tartományokban, melyeket esetleg fel fog fedezni, a kereskedés kizárólagos jogával felruházta.

La Sale talált azonkívül módokat, hogy megnyerje magának Conti herczegnek jóindulatát is, a kinek ajánlatára azután utazónk Tonti lovagot, a Tontine feltalálóját magával vitte. Nagy nyereség volt ez La Salera nézve, mert Tonti, a ki részt vett a sziciliiai hadjáratban s ott egyik kezét el is vesztette, ügyes és bátor katona volt, s híven ragaszkodott vezéréhez.

La Sale és Tonti 1678 július 14-én La Rochelleben ültek hajóra; volt velök vagy harmincz katona és munkás, meg egy francziskánus, Hennepin atya, a ki őket minden útjokban elkísérte.

Miután La Sale belátta, hogy tervének keresztülvitelére még több segélyeszközre is van szüksége, mint a mennyivel rendelkezett, az Erie-tón egy bárkát építtetett, egy egész évig utazgatott annak környékén, meg-meglátogatta az indusokat és gyűjtötte össze az állati prémeket, melyeket azután Niagara várában felhalmozott s a melyekkel élénk kereskedést üzött; Tonti ugyanezt tette, csak hogy más helyeken. Végre 1679 augusztus közepe táján a bárka, a «Griffon», elkészült; de La Sale tehát valami harmincz emberrel és három francziskanus

baráttal elhajózott Macsillimakkinakba. A St.-Clair és Huron tavakon egy erős viharral kellett megküzdenie, mely okává lett annak, hogy embereinek egy része megszökött; Tonti azonban visszahozta őket. Míg de La Sale Macsillimakkinakban járt, hitelezői Quebecben mindenét eladatták és a «Griffon» is, a melyet prémekkel megrakva Niagara várába küldött volt, vagy elveszett vagy az indusok kezébe került. Utazónk ezalatt folytatta útját s elért a Sz.-József folyóhoz, a hol a maumi-törzs egy telepére talált, itt csatlakozott hozzá újból Tonti is. Utazóinknak első gondja volt most e helyen egy várat építeni, ennek elkészültével átkeltek a nagy tavak és a Misszisszippi közt elnyúló vízvásalstón s eljutottak az Illinoishoz, ama nagy víz baloldali mellékfolyójához. Itt egy ismeretlen ország közepén egy hatalmas törzstől az illinoisitól körülvéve, a mely eleinte a francziákkal szövetségben állott, de a melyet az irokezek és a kanadai gyarmatra féltékeny angolok ellenök felingereltek — de La Sale a maga kis csapatával együtt, a melyben még teljesen meg sem bízhatott, nem csekély veszedelemben forgott.

Mindenáron le kellett tehát köteleznie ez indusokat, a kik esetleg de La Sale és Kanada közt minden összeköttetést lehetetlenné tehetek volna. Hogy tehát őket lehetőleg meghökkentse, egyenesen bevonult a helységökbe, a hol többen mint háromezeren voltak együtt. Neki nem volt több hús emberénél, de azért egész bátran átvonult a helységen s csekély távolságra tőle megállapodott. Az indusokat, a kik még meg nem üzenték a háborút, ez nagyon meglepte; elmentek hát hozzá és minden áron békét kértek tőle. Ily köpenyegforgatók a vadak! Ily benyomást tesznek rájuk az igazi bátorság jelei! La

Sale haladéktalanul kizsákmányolta barátságos érzelőket és saját telepükön egy kis várat épített, melyet vonatkozással azon szenvedésekre, melyeket már eddig is ki kellett állania Crevecœurnak (szív-fájdalomnak) nevezett el. E várat ezután Tonti őrizetére bízta, ő maga pedig, mivel a «Griffon» sorsa nyugtalanította, három francziával és egy indussal visszatért Katarokuj-ba, a mely hely Crèveœeur-tól ötszáz mértföldnyi távolságra feküdt. Még ez elutazása előtt Hennepin atyát és egyik emberét Dacant elküldötte, hogy a Misszisszippi mentén az Illinois torkolatáig s ha lehet egész amannak forrásáig, hatoljanak elő. «E két utazó, mondja Charlevoix atya, februárius 28-án indult el Crèveœurból és miután elérte a Misszisszippit, annak mentén egészen az északi szélesség 46-ik fokáig jutott. Itt előnyomulásuknak egy elég magas vízesés, a melyet Hennepin atya páduai Sz.-Antalról nevezett el, véget vetett. A most említett vízesésnél, nem tudom milyen véletlen folytán, a két utazó szíu-indusok kezébe esett, a kik őket jó hosszú ideig mint foglyokat őrizték.»

Midőn La Sale Katarokuj felé visszautazott, talált egy várépítésre alkalmas helyet, odahívta tehát Tontit, a ki az építéshez azonnal hozzáfogott, míg ő maga útját tovább folytatta. E vár neve Saint-Louis. Katarokujban La Salet oly hírek várták, melyek egy kevésbbé kitartó embert okvetetlenül elbátortalanítottak volna. Nemcsak a «Griffon» és azzal együtt a rajta levő 10,000 tallér értékű prém volt veszve, hanem egy másik hajó is elsülyedt, a mely neki Franciaországból 22,000 frank értékben hozott volna árúkat; végre ellenségei holt hírét költötték. Miután megjelenése a gyarmatosok közt az utóbb említett hírt eléggé megczáfolta, egyéb

tennivalója meg Katarokujban nem volt, visszatért Crèveceurbe, a hol azonban nagy csodálkozására nem talált senkit sem.

Ennek ugyanis a következő oka volt: a míg Tonti a Saint-Louis felépítésével foglalkozott, a creveceuri őrség fellázadt, az itteni és a miainii magtárakat kirabolta és Macsillimakkinakba futott. Tonti, a ki az embereinek zsarolásai miatt fellázadt illinois-indusokkal szemközt úgyszólván egyedül állott, s így Crèvecoeurt a támadások ellen aligha védhette volna meg, 1680 szeptember 11-én azt elhagyta és a Micsigan-öbléig visszavonult. La Sale, miután Crèvecoeurben és Saint-Louisban őrséget hagyott, elment Macsillimakkinakba, a hol Tontival találkozott. A két utazó most együtt ment el Katarokujba, a hol 1681 augusztus hó 28-án ötvennégy emberrel hajóra szálltak s az Erie-tón tovább eveztek; partra érve nyolczvan mértföldet a jég takarta Illinois partjainak mentén gyalog mentek, mígnem elértek Crèvecoeur várához; itt mivel a víz már jégtől ment volt, csolnakba ültek. 1682 februárius 6-án megérkeztek azon helyhez, a hol az Illinois a Misszissippibe szakad. La Sale útját most az utóbbinak vizén folytatta, szemügyre vette a Misszurinak, az Ohionak torkolatát, a hol egy kis várat épített, benyomult Arkanzaszba, melyet a franczia király nevében birtokba vett, átkelt a naceszek földjén, a kikkel barátságra lépett s végre április 6-án, miután egy egyszerű csolnakban háromszázötven mértföld hosszú útát megtett, kiért a Mexikoi-öbölbe. Cavalier de La Sale sejtelve teljesült.

Birtokba is vette azonnal az egész vidéket, melyet Louisiana-nak nevezett el, a nagy folyót pedig, melyet tulajdonképen ő fedezett fel, Saint-Louisnak keresztelte.

Egy és fél évre volt La Salenak szüksége, hogy visszatérhessen Kanadába. Ha számba vesszük mindazon akadályokat, a melyekkel meg kellett küzdenie, ezen nem csodálkozhatunk. Mily lelki erőre és kitartásra volt szüksége ezen kiváló utazónak, a kire Franciaország mindig büszke lehet, hogy merész vállalatát szerencsésen befejezhette.

Szerencsétlenségre Lefèvre de la Barre, Frontenacnak a kanadai kormányzásban utódja, a ki máskülönbén jóindulatú ember volt, de a kit La Sale számos ellensége behálózott, — azt írta a tengerészeti miniszternek, hogy La Sale fölfedezéseinek semmi fontosságot sem kell tulajdonítani. «Ez utazó, mondja levelében, most valami húsz francia kóborlóval és több bennszülöttel a nagy tavaknál volt, de ott úgy viselkedett mintha ő volna az uralkodó; zsarolta saját honfitársait, védtelenül hagyta a lakosságot az irokézek támadásai ellen és mind ezen erőszakoskodásait avval mentegette, hogy a felségtől engedélyt kapott kizárólagos kereskedést üzhetni azon országokban, melyeket fölfedezett.»

Cavalier de La Sale nem hagyhatta szó nélkül e rágalmakat. Egyrészt a becsülete kívánta, hogy elmenjen Franciaországba s magát az ellene emelt vádak alól tisztázza, másrészt meg nem akarta átengedni másnak a hasznot, a melyet fölfedezéseiből meríthetett volna. Elutazott tehát; Seignelaynél szives fogadtatásban részesült. A minister de La Barre leveleit nem vette figyelembe: mert tudta, hogy nem lehet valami nagyobb dolgot mások megsértése nélkül végrehajtani. La Sale tehát felhasználta az alkalmat és beterjesztette a maga tervét, a mely szerint tengeren kell majd a Misszisszippi torkolatát fölkeresni, utat kell oda törni a francia hajóknak s azután gyarmatosokat kell oda telepí-

teni. A minister helyeselte e javaslatot s parancsot adott ki, a mely szerint a Saint-Louis nevű vártól a tengerig úgy francziák, mint bennszülöttek a La Sale rendelkezése alá helyeztetnek. Egyszersmind meghagyta, hogy azon hajóhad vezére, mely őket Amerikába fogja vinni, neki engedelmeskedjék és a a partraszállás után mindent, a mi a király jogaiba nem ütközik, kivánságához képest megtegyen. Négy hajó, melyek közt egy negyven ágyúval felszerelt fregatte is volt s melyeket Beaujeu vezérelt, szállította el a kétszáznyolczvan embert (beleszámítva a hajók legénységét is) a Misszisszippi torkolatához; ezeknek kellett volna tehát az új gyarmatot megalapítaniok. Szerencsétlenségre a katonákat és mestereket is nagyon rosszul választották meg, mert egyik sem értett a maga mesterségéhez; mind ezt azonban csak későn vették észre. 1684 július 24-én indult el a kis hajóhad La Rochelle-ből; csakhamar vissza kellett azonban térnie, mert a fregatta előár bocza, daczára, hogy a legszebb idő járt, eltörött. Ezen megfejthetetlen szerencsétlenség Beaujeu és La Sale között viszálykodás forrásává lett. Az előbbi ugyanis nem tudta elviselni, hogy őt egyszerű magánembernek rendelték alája s ezt Cavaliernek nem is bocsátotta meg sohasem. Rá nézve azonban, ha már ez alárendeltséget eltűrni nem akarta, legegyszerűbb dolog lett volna a vezérséget el nem fogadni. Az utóbbinak pedig nem volt meg az az előzékenysége és jó bánásmódja, a melylyel útítársa ellenszenvét legyőzhette volna. A feszültség útközben csak növekedett, mert Beaujeu az expedíció haladását mindenképen lassította. La Sale boszúsága annyira fokozódott, hogy a midőn St.-Domingoba ért, súlyos betegségbe esett. Bajából azonban nemsokára felépült s így az utazó társaság

november 25-én ismét útra kelhetett. Egy hónap alatt La Sale Florida közelébe érkezett; de mivel «neki mindenki azt mondotta, hogy a Mexikói-öbölben az áramlatok keletnek tartanak, ő bizonyosnak tartotta, hogy a Misszisszippi torkolata még mindig jó messzire van nyugat felé; e tévedése vált összes szerencsétlenségeinek forrásává.»

La Sale tehát nyugatnak evezett, s így elhaladt a keresett torkolat mellett a nélkül, hogy maga azt észrevette volna, vagy másoknak ez irányban tett figyelmeztetéseire hallgatott volna. Mikor azután tévedését belátta és Beaujeut megkérte, hogy térjen vissza, ez utóbbi a kérelmének teljesítését megtagadta. Mikor La Sale belátta, hogy társának ellenkezését nem győzheti le, embereit és az élelmiszereket a Saint-Bernard kikötőben partra szállította. De Beaujeu az utolsó pillanatig bűnös rossz indulatot tanúsított, a mely sem ítélőképességének, sem hazafiasságának dicsőségére nem válik. Nemcsak hogy az összes élelmiszereket azon ürügy alatt, mintha a hajó fenekéről nem volnának felhozhatók, ki nem adta, hanem azon hajónak vezetőjét és legénységét is maga mellé vette, a mely löszerekkel, szerszámokkal, szóval egy új gyarmat alapításához szükséges dolgokkal meg volt terhelve; pedig a mint látszik azon emberek, hajójuk megfeneklését szándékosan idézték elő. Persze a bennszülöttek is felhasználták azon zürzavart, a mely a kísérő hajó megfeneklése következtében keletkezett s elloptak mindent, a mi csak kezök ügyébe esett. La Sale azonban, a ki soha el nem csüggedt, s a kinek tehetsége minden körülmény között talált segélyeszközöket, hozzáfogott a gyarmat megalapításához. Hogy társait a munkára buzdítsa, ő maga is nem egyszer résztvett abban; mindamelllett a munkások

ügyetlensége miatt azzal csak lassan haladtak előre. La Salet csakhamar meglepte azon hasonlatosság, mely az itteni és a Misszisszippinél lakó indusok nyelve és szokásai között volt s azért azt hitte, hogy közel kell lennie e folyóhoz; tett is több kirándulást, hogy azt elérje. De ha talált is szép meg termékeny vidéket attól, a mit keresett, mégis csak messze maradt. Minden ilyen kirándulás után még csak komolyabbá és elzárkózottabbá lett, a mivel persze csak növelte embereiben az elkeseredettséget, a mely a kiállott szenvedések és erőlködéseik eredménytelensége miatt úgy is elég nagy volt. A gyarmatosok a magot elvetették ugyan, de eső hiányában alig termett valami kevés s ezt is a bennszülöttek vagy a vadállatok pusztították el. A vadászokat, a kik a helységtől egy kissé eltávoztak, az indusok megölték; azonkívül a bátortalanság, a gondok és a nyomorúságtól elcsigázott emberek között betegségek is pusztítottak. Rövid idő alatt a gyarmatosok száma harminczhétre apadt le. Végre La Sale egy utolsó kísérletre szánta el magát; minden áron el akarta érni a Misszisszippit s azután e folyón fölfelé akart evezni addig, míg el nem éri és segítségadásra nem bírja a népeket, a melyekkel első útjában barátságot kötött. 1687 januárius 12-én testvérével, két unokaöcscsével, két misszionariussal és tizenkét gyarmatossal elindult. Már egy barátságos néptörzs földje közelében volt, midőn egy összekocczanás következtében három gyarmatos La Sale egyik öcscsét és annak szolgáját, alvás közben megölte; a gyilkosok azután elhatározták, hogy ugyanezt fogják tenni a vállalat vezérével is. La Sale a fiatal ember hosszas elmaradása miatt nyugtalanzkodni kezdett és azért Anasztáz atyával együtt 19-én reggel elindult, hogy fölkeresse. A gyilkosok, a mint

közeledni látták, egy sűrűben elbujtak, egyikök a fejének czéltott s oly jól talált, hogy La Sale rög-tön szörnyet halt. Ily véget ért Cavalier de La Sale «a ki Charlevoix szerint, nagy tehetséggel rendelkezett, bátor s oly erős akarátú volt, hogy igazán, ha jó tulajdonságai mellett haragját és epességét fékezni és szigorúságát, jobban mondva természetének durvaságát le tudta volna győzni, nagy dolgokat mívelhetett volna». . . Számos rágalmat szórtak az emberek La Sale ellen; de e rosszakarátú nyilatkozatoknak nem szabad mindenben hitelt adnunk, annál kevésbbé szabad «mert régen szokás már, hogy a szerencsétleneknek hibáit a valóságnál feketébbre festik, és hogy némelyeket alaptalanul is rájok fognak; megteszik ezt különösen akkor, ha az ilyen emberek akármilyen csekély mértékben maguk voltak szerencsétlenségök okozói és ha magukat megkedveltetni nem tudták. A mi azonban ezen híres ember emlékére nézve a legszomorúbb, az, hogy csak kevesen siratták meg és hogy vállalatainak — illetőleg utolsó vállalatának — eredménytelensége őt mindazok szemében, a kik csak a látszat után indulnak, mint kalandort tünteti fel. Szerencsétlenségre ez utóbbiak száma a legnagyobb és úgyszólván kizárólag ezek alkotják a közvéleményt.»

Ezen okos beszédet mi már csak kevéssel toldhatjuk meg. La Sale nem tudta elfojtani az emberek azon irigységét, melyet első sikeres fölfedezései földézttek. Elmondottuk azt is, hogy mily körülmények összejátszása buktatta meg második vállalatát. Ő úgyszólván egyedül Beaujeu irigységének és rosszakarátának esett áldozatul. Ezen kicsinyes ok az, a mely miatt a francziák Amerikában nem alapíthattak egy hatalmas gyarmatországot, a mely



LA SALE-T OROZVA MEGGYILKOLJÁK.

rövid idő múlva megküzdhetett volna az angolok telepítvényeivel.

Egy előbbi lapon elmondottuk már, hogy miképen keletkeztek az angol gyarmatok. Az események az anyaországban nagyon elősegítették ezek felvirágzását. A vallásos üldözések, az 1648-iki és 1688-ki forradalmak következtében sokan kivándoroltak, a kiket igazi munkás szellem vezérelt s a kik ennek következtében az anyaország iparát és rövid idő múlva annak jólétét is az Atlanti-tengeren túl fekvő országokba átültették. Virginia, Pennsylvania, Carolina rengeteg erdői a «squatter»* fejszéje alatt csakhamar elhullottak; az erdőkben bolyongó vadászok rövid idő múlva visszaszorították az indusokat, megismerték a kontinens belsejét s útat törtek oda a civilizácziónak.

Mexikóban, Közép-Amerikában, Peruban, Csiliben és az Atlanti-tenger partjain máskép folytak a dolgok. A spanyolok ugyan mindig több és több földet hódítottak meg, de a helyett hogy dolgoztak volna, mint az angolok, az indusokat rabszolgákká tették s a munkát ezek által végeztették s a helyett, hogy a klimatikus viszonyoknak megfelelő gazdálkodásra szánták volna magukat, csak a bányatermékekben keresték azon vagyont, melyet egyedül a földművelés adhatott meg. Ha valamely ország ily módon rövid idő alatt nagy kincsekre tesz is szert, mesterséges virágzása nem tarthat sokáig. A bányakincsek kiemerültével elpusztul ama jólét is, melyet többé visszaszerezni nem lehet. A spanyolok ez irányban szomorú tapasztalatokat tettek.

A XVII. század végével az új-világ nagy része

* Squatternek nevezi az északamerikai azt az embert, a ki idegen földön telepszik meg.

Európa előtt ismeretessé lett. Észak-Amerikában az európaiak Kanadával, az Atlanti-tenger és a Mexikói-öböl partjaival, a Misszisszippi völgyével, Kalifornia és Uj-Mexikó partjaival megismerkedtek vagy azokon gyarmatokat is alapítottak. A kontinens egész közepső része a Rio del Norte-től a Terra Firmaig legalább névleg a spanyoloknak hódolt. Dél-Amerikában azonban Brazília síkságai és erdei, Argentina pampái és Patagonia belseje a fölfedezők előtt még rejtély volt és hosszú időn át az is maradt.

Afrikának az Atlanti- és Indiai-tenger mentén elnyúló partjait a hajósok eléggé ismerték. E hatalmas nagy kontinens belsejét azonban a gyarmatosok vagy misszionáriusok csak kevés helyen kísérték meg átkutatni. Egyedül a Szenegált, a Kongot, a Nilus völgyét és Abissziniát ismerték, bár még mindig csak felületesen.

Habár Ázsiának belsejében sok oly vidékre, melyet a középkori utazók bejártak, európai ember a legújabb korig nem is tette a lábát: a XVI. és XVII. század ezen kontinensnek megismertetéséhez szintén hozzájárult. Gondosabban átkutatták az annak szélein fekvő országokat; India feltárult az európaiak szeme előtt s gyarmatok is keletkeztek rajta, Khinába misszionáriusok hatoltak be és Japánról, a híres Zipánguról is, a mely az előbbi század utazóira oly hatalmas vonzó erőt gyakorolt, ellebben a titok fátyola. Egyedül Sziberia és Ázsiának északkeleti vége maradt ismeretlen s még azt sem tudták Európában, hogy Amerikát Ázsiával szárazföld nem köti-e össze; e rejtélyt azonban a XVIII. század első évtizedei már megfejtették.

Polynéziában még számos magános sziget és szigetecsoport várt a fölfedeztetésre, de a Szunda-szigeteken gyarmatok alakultak, Ausztrália és Uj-

Zeeland partvidékének egy része ismertté lett és már fölmerült a kétség azon nagy kontinens léte nézve, a mely Tasman szerint a Tüzföldtől Uj-Zeelandig terjedne. Cook hosszas és gondos kutatásaira volt azonban még szükség, hogy ezen oly sokáig dédelgetett chimæra véglegesen a mesék országába üzessék.

A földrajz átalakulóban volt. A csillagászat nagy-szerű haladásából a geografia is hasznot húzott. Fernel és különösen Picard munkái, a fokmérés Páris és Amiens között bebizonyították, hogy a Föld nem szabályos gömb, hanem spheroid, mely az egyenlítőnél kidomborodott és a sarkoknál belapult. Egy csapással a Föld alakjáról és nagyságáról is tudomást szereztünk. Picard munkálatai, melyeket La Hire és Cassini folytattak, befejezést csak a XVIII. század elején nyertek. Csillagászati számítások, melyeket csak a Jupiter bolygóinak ismerete tett lehetségessé, a térképek javulását okozták. Ha bizonyos helyekre nézve már előbb is történtek kiigazítások, ezek mindinkább elkerülhetetlenekké lettek, a mint a csillagászati pontos helymeghatározások folytonosan szaporodtak. Ez azonban már a következő század feladata volt. A történeti földrajz tanulmányozása is általánosabbá lett: alapjává a régi feliratok lettek s az archæologia, az összehasonlító földrajz egyik leghasznosabb segélyeszközévé vált. Szóval a XVII. század a haladás és átalakulás korszaka, a tudósok ebben keresik és meg is találják azon eszközöket, a melyeket a következő században vesznek alkalmazásba. A tudományok korszaka beköszönt és vele együtt a modern világ hajnala derengni kezd.







ОЗК

УВАЖАЮЩИМ ПОСЫЛАЮЩИМ